

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

מלחמת "חרבות ברזל" ד'

מרכז דדו
לחשיבה צבאית
בין-תחומית

מאמרי הגיליון
זמינים לקריאה גם
באתר מרכז דדו

בין הקטבים

גיליון 46

מלחמת "חרבות ברזל" ד'

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

מלחמת "חרבות ברזל" ד'

גיליון 46

טבת התשפ"ו

דצמבר 2025

אמ"ץ - תוה"ד - מרכז דדו לחשיבה צבאית בין־תחומית
משרד הביטחון - ההוצאה לאור

"Swords of Iron" War - Vol. D
Dado Center for Interdisciplinary Military studies

מפקד מרכז דדו: תא"ל ד"ר איל פכט
עורך ראשי: גל פרל
עורך: סא"ל ד"ר איתי חימיניס
עריכת לשון: האלי סלומון
מעצב גראפי: יהודה סלומון
ביטחון מידע: סא"ל (מיל) רמון
סיוע בהפקה: חיים אברוויה

צילום תמונת העטיפה: דובר צה"ל

© כל הזכויות שמורות
למדינת ישראל - משרד הביטחון
נדפס בישראל, התשפ"ו - 2025
© All rights reserved to
The Ministry of Defense, Israel
Printed in Israel

הגרסה הדיגיטלית פורסמה באתר מרכז דדו ביוני 2025

הספר יצא לאור באמצעות משרד הביטחון - ההוצאה לאור
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט
בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר
שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט, אלא
ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

את מאמרי **בין הקטבים** ניתן למצוא באתר מרכז דדו (דרך אתר צה"ל)
או באמצעות עמוד ה-Facebook של מרכז דדו.
לפניות למערכת בכל נושא ובפרט בנוגע להצעות לפרסומים עתידיים:
dadocenter1@gmail.com

המאמרים אינם משקפים את עמדת צה"ל או מערכת הביטחון הישראלית
ומייצגים את דעת הכותבים בלבד.

תוכן העניינים

7	הקדמת מפקד מרכז דדו	
9	הקדמת העורכים	
11	שער ראשון מה למדנו מהמלחמה: לקחים מערכתיים	
13	מניעה: תפיסת ביטחון לאומי או מדיניות אד-הוק?	אל"ם (מיל') רון טירה
27	האם המלחמה הארוכה בעזה הינה ביטוי לתפיסת ביטחון חדשה או מימוש שגוי של תפיסה קיימת?	אל"ם (מיל') גור ליש
43	הכר את עצמך, הכר את האויב לקחים מערכתיים מהלחימה באיראן, לבנון ועזה	עפר שלח
63	תכנון וניהול מבצעים בזירות רחוקות מקרי הבוחן - פוקלנד ומאלי	סא"ל (מיל') ד"ר דודן דרוק
87	שער שני מה למדנו מהמלחמה: לקחים טקטיים	
89	יוזמה ופיקוד משימה/מבוזר ופיקוד פרטני/ריכוזי בלוחמת היבשה במלחמת "חרבות ברזל"	תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל
107	האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור מלחמת "חרבות ברזל" כמקרה בוחן	גל פרל
131	זאת ההגנה, טמבל	סא"ל (מיל') ד"ר שגיא טורגן
155	תובנות ולקחים טקטיים ממלחמת "חרבות ברזל"	אל"ם ירון סימסולו
175	שער שלישי סקירת ספרות	
177	מלחמה ומדינאות: הילכו השתיים בנפרד? סקירת ספרו של פרופ' עזר גת	נבו שפיגל
189	על הכותבים	

הקדמת מפקד מרכז דדו

גיליון זה של **בין הקטבים** נערך ומופץ בחלוף שנתיים של מלחמה רב־זירתית מתמשכת, בתקופה משמעותית ובעיתוי ייחודי. צה"ל מצוי כעת בתקופה של **מעבריות** – מהשלבים העצימים של המלחמה בזירות השונות לפרקים הבאים של התמודדות עם אתגרים קיימים ומתהווים; מוכנות, כשירות ובניין כוח לעתיד. זהו גם **עיתוי ייחודי ומחייב** בעבור כולנו, שכן בנקודת הזמן הזו נדרשת השתנות יסודית, על בסיס השלמת התחקירים, למידה והפקת לקחים – כל אלה בראי קידום המוכנות להתפתחות המערכה ולמלחמה הבאה.

עם פרוץ המלחמה, עברו ישראל וצה"ל מעשורים של עימותים ומבצעים מקומיים למלחמה במערכה אזורית רחבת היקף, המציבה בפנינו שאלות יסוד תפיסתיות, מקצועיות וערכיות. ככל שחלף הזמן, ברור עד כמה המלחמה הזאת היא בעלת השלכות מרחיקות לכת: על האופן שבו נגדיר את תפיסת הביטחון ונגבש את המערכת המתאימה למימושה; על האיזונים והמשלימות שבין הפעלת כוח צבאי, מדיניות ואסטרטגיה לאומית; על המוכנות לאירועי קיצון ומתקפת פתע; על מבנה הכוחות, האמצעים והכשירות למערכה ממושכת; על השילוביות הרב־חילוית והבין־זרועית; ועל ההבנה שמלחמה אינה רק הפעלת כוח בשדה הקרב, אלא גם האופן שבו משלבים וממצים היבטים ביטחוניים, כלכליים וחברתיים.

התפתחויות עולמיות ותהליכים אזוריים מביאים לידי ביטוי את ההכרח בהתאמה של צה"ל למגמות ההתחזקות של מכלולי עימות קיימים ולפוטנציאל היווצרותם של מכלולי עימות חדשים במזרח התיכון. ההבנות הללו חשובות לצה"ל על רקע המעבריות ממלחמה רב־זירתית עצימה לתהליכים מוסדיים, יכולת ההשפעה בקומת הביטחון הלאומי, גיבוש אסטרטגיית צה"ל עדכנית וקידומה של תוכנית רב־שנתית חדשה.

בין הקטבים, כתב העת לאומנות המערכה, מהווה במה ייחודית ורלוונטית בהגות הצבאית בעשור האחרון. בזכות כתיבת המפקדים, חוקרים ואנשי אקדמיה, וקהל מגוון של קוראים, מאפשרים המאמרים שבו נקודת מבט עצמאית ושיח ביקורתי על המגמות העכשוויות ועל מאפייני הלמידה בצה"ל, הממשקים הבין־מדרגיים וכיווני פעולה ברמות השונות – טקטית, אופרטיבית ומערכתית. בכל התחומים האלו, הכישלון ב־7/10, ההתאוששות הצבאית, התפתחות המלחמה כמערכה רב־זירתית מעצבת ואתגרי העתיד – מבהירים עד כמה ארוכה ומשמעותית היא הדרך, עד כמה

חשובים המבוכה, תרבות הוויכוח, הבעת הספק והדילמות הערכיות, לטובת עיצוב דרכו הראויה של צה"ל.

גיליון **בין הקטבים** שבפניכם, החמישי תוך כדי המלחמה, ממשיך ומגלם דיון עומק ושיח ביקורתי באשר לתקופת המעבריות הנוכחית, למאפייני הלמידה ולהשתנות הנדרשת מכולנו. בין השאר, תוך עיון וניתוח במשמעותם של היבטים טקטיים בנייהול הלחימה ושל תכנון וניהול מבצעים בזירות קרובות ורחוקות; מבט על לקחים מערכתיים מזירות המלחמה העיקריות, בהתייחס לאתגרים המתהווים בהן תוך כדי מלחמה ממושכת; ותובנות באשר להשפעת המלחמה ומאפייניה הייחודיים על תפיסת הביטחון הלאומי.

בנימה אישית, בקרוב אשלים מסלול שירות של קרוב לשלושה עשורים בצה"ל. שלוש השנים האחרונות, שנות הפיקוד במרכז דדו, היו תקופה היסטורית, מאתגרת ורבת משמעות – בראש ובראשונה בשדה הקרב ובמחויבותנו להגנת המדינה ואזרחיה, ולצד זאת באפיקי החשיבה, הכתיבה וההגות הצבאית. **ספרא וסייפא**. התברכנו בשנים אלה בעשרות מחקרים ומאמרים שפורסמו בגיליונות **בין הקטבים**, נוסף על מנעד רחב של תוצרים מסווגים, תוך הישענות על כתפי נפילים ועל יסודות איתנים.

מודה לאנשי המערכת, בהובלת **סא"ל ד"ר איתי חימיניס וע"צ סרון (מיל')** **גל פרל**, לקבוצה המיוחדת של החוקרים ושל הסגל במרכז דדו, לכל העוסקים במלאכת הכתיבה, ההתייחסויות, הביקורת והעריכה, לאנשי ההוצאה לאור במשרד הביטחון, בהובלת מר משה אסולין, המלווים אותנו ומסייעים לנו שנים ארוכות, וכמובן לכם **הקוראים**. אתם, שותפינו כולם, מדגימים הלכה למעשה את עוצמת **ההון האנושי** האיכותי כל-כך במערכת שלנו ונוסכים בי **אמון, השראה וביטחון** לקראת האתגרים המשמעותיים שבפנינו.

בציפייה רבה לקרוא את תוצרי העתיד.

תא"ל ד"ר איל פכט
מפקד מרכז דדו
לחשיבה צבאית בין-תחומית

דצמבר 2025
טבת התשפ"ו

הקדמת העורכים

מלחמת "חרבות ברזל" עברה שלב. בכלל החזיתות שוררת הפסקת אש ובצידה מתיחות, ומפעם לפעם פרצי לחימה. בזירה הצפונית פועל צה"ל ללא הרף למניעת מאמצי התעצמות ולסיכול תשתיות ופעילי אויב, ובזירה הדרומית נערך צה"ל בקווים הקדמיים תוך השמדת תשתיות חמאס במרחב והקפדה על יישום הסכם הפסקת האש בין בהיערכות להגנה ובין בפעולה התקפית.

המלחמה האיצה והעמיקה את תהליך השינוי בתפקיד הכוח הצבאי בביטחון הלאומי של ישראל. מהות השינוי - מעבר מגישה הרואה בצה"ל כוח הגנה מקומי, המתמקד במעגל ראשון, לטובת גישה הרואה בצה"ל כוח מעצב אזורי בעל יכולת לפעולה ממושכת ורציפה בכל המזרח התיכון. הצלחת צה"ל להרחיב את שולי הביטחון של ישראל, לכפות סידורי ביטחון על יריביה ולשמר את הישגיו המשמעותיים, עשויה בעתיד להוות בסיס ביטחוני איתן מבעבר לסדר אזורי שיהלום את יעדי ישראל.

צה"ל עודו בשלבים מוקדמים של תהליך הלמידה הנחוץ בעקבות המלחמה באופן המעיב בין השאר על יכולתו להכיר בשינוי המתואר. ללא תהליך למידה וההשתנות הנובע מכך, קיים סימן שאלה באשר ליכולתו של צה"ל לפתח תפיסות הפעלת ובניין כוח מתאימות אשר יקנו לו את חופש הפעולה המבצעי, את קצב המבצעים, את אורך הנשימה ואת היתרונות היחסיים הנחוצים לו בלחימה בשנים הבאות. כבר כיום ניתן להוציא כמה מושכלות יסוד מן המלחמה ובכלל זה הצורך לחזור לציווי קיצור משך הלחימה ככל שניתן ובמקביל לכך הצורך להיערך למלחמה שאורכה לפחות בן שנה (כי, כמאמר רפול, "הצרה עם האויב שהוא לא מגיע לקפ"ק 2", כלומר שגם לאויב יש מה לומר בנוגע לכך); הצורך בכשירות לתמרון יבשתי הכרעתי בשתי חזיתות במקביל (ומכך נגזרות גם משמעויות לגודל הצבא ולהשקעה בצבא מילואים כשיר ומיומן - ומתוגמל); הצורך בשימור היתרון האיכותי של צה"ל ושל גופי ביטחון נוספים על אויבינו (כפי שבא לידי ביטוי במתקפת הביפרים ובהשגת העליונות האווירית במבצע "עם כלביא") שנותר ציווי חיוני מאין כמותו, ומושכלות נוספות.

הבנות כמעט אינסטינקטיביות אלו, נכונות ככל שיהיו, אמנם שולחות אותנו בהקדם לשולחן השרטוט ובניין הכוח עם הבנה ראשונית של הדרוש לצה"ל אך אינן פוטרות אותנו מניהול תהליך למידה יסודי ומקיף, שיש לקדמו. יתרה מכך, חלק

ממושכלות אלו מחייבות רכיבים שבהיעדר השקעה בהם (למשל, פיתוח ושימור כוח אדם איכותי בציר הפיקודי בזרוע היבשה) יישארו התוכניות שנגזרות מהן בחזקת הבטחות ריקות.

הגיליון הנוכחי של **בין הקטבים** ממשיך את סדרת הגיליונות של כתב העת אשר עוסקים במלחמה. הגיליון כולל שורה של מאמרים אשר עוסקים בבחינה ביקורתית של צה"ל במלחמה ברמה הטקטית, האופרטיבית והאסטרטגית. הם עוסקים בחלק מהשאלות המלוות אותנו מאז החלה המלחמה, ובכלל זאת האם ניתן להכריע צבאות טרור, כגון חמאס וחזבאללה או שנגזר עלינו להשלים עם קיומם? האם התארכות המלחמה מלמדת על השתנות תפיסת הביטחון הישראלית אשר חתרה באופן מסורתי למלחמות קצרות והכרעיות? ומהם הלקחים שניתן להפיק מהלחימה כבר בעת הנוכחית לקראת העימותים הבאים הצפויים? קריאה מועילה,

סא"ל ד"ר איתי חימיניס

סרן (מיל') גל פרל

שער ראשון

מה למדנו מהמלחמה - לקחים מערכתיים

מניעה: תפיסת ביטחון לאומי או מדיניות אד־הוק? אל"ם (מיל') רון טירה¹

כישלון יום ה־7 באוקטובר 2023, הכשלים שהובילו ליום זה והכשלים בניהול המלחמה שפרצה בעקבותיו, נובעים מהצטברות מספר רב של גורמים, ואין לייחס אותם לגורם בודד. מתוך הנושאים, המאמר בוחר לעסוק בשניים:

האם יש להוסיף את רגל המניעה לתפיסת הביטחון של ישראל? במאמר נטען שישראל תמיד עסקה במניעה מסוגים שונים, וכן שמלחמת המנע - בשל מחיריה הגבוהים - היא עניין למדיניות אד־הוק של הממשלה ולא לתפיסה דוגמטית שעלולה להיתקל בקשיי יישום.

מה גורם היסוד לכישלון הצבאי־אופרטיבי של יום ה־7 באוקטובר. הטענה שתועלה היא שהסיבה טמונה בכך שאוגדת עזה נמצאה ב'מצב צבירה' של בט"ש ושל מנהלה ולא בהגנה.

מבוא

כשלי יום ה־7 באוקטובר 2023 עצמו, הכשלים שהתמשכו על פני שנים ושהובילו ליום זה, והכשלים בניהול המלחמה שפרצה בעקבותיו, יכולים למלא מדפי ספרים רבים; ויש להניח שעוד ימלאו. הכשלים היו אישיים ומערכתיים, פוליטיים, מדיניים, דיפלומטיים, משפטיים, אסטרטגיים, מבצעיים, מודיעיניים, איסופיים, הערכתיים, תפיסתיים, בבניין הכוח, בכוננות, בכשירות, בהיערכות, ובהפעלת הכוח. רק משהסתדרו כשלים רבים בשורה אחת, נוצרו אירועים כה חמורים כמו ה־7 באוקטובר והמלחמה הבעייתית שנוהלה לאחריה. לכן, יהיה זה פשטני מדי לייחס את ה־7 באוקטובר לגורם בודד או למספר קטן של גורמים, כמו גם ליחס את הנסיבות שהובילו למלחמה, ואת ניהולה הבעייתי, לגורם כזה או אחר.

¹ אל"ם (מיל') רון טירה משרת במילואים במחלקת אסטרטגיה של חיל האוויר.

- מתוך שלל הנושאים האמורים, מאמר זה יעסוק בשניים:
- בשאלה האם נכון להוסיף לתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל את רגל המניעה האסטרטגית, וזאת כנגד מגוון סוגי איומים.
- וכן בשאלה מהו הגורם הצבאי-אופרטיבי העמוק ביותר, שגרם ליום ה-7 באוקטובר להיות כה חמור בתוצאותיו.

מניעה

יש הטוענים שנחוץ להוסיף לתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל עיקרון יסוד של מניעה. כמפורט מטה, כותבים שונים מגדירים את המניעה ברבדים שונים (תפיסת ביטחון לאומי, דוקטרינה, מדיניות וכדומה), וכן הציעו הגדרות שונות למהות המניעה. חלקם רואים במניעה ממד מדיני (הוצאת ירדן ומצרים ממעגל האיבה כסוג של מניעה), חלקם טוענים שהמב"ם הוא המניעה וכי "תכלית המניעה היא עיצוב המציאות מתחת לסף המלחמה" (הימן, רקוץ' וקורץ, 2025, עמ' 14), חלקם גורסים ש'כיסוח הדשא' הוא מניעה, וחלקם, כמצוטט מטה, טוענים שיש ליזום הפעלת כוח נרחבת, העלולה להגיע לידי מלחמה, כל אימת שמתהווה איום חמור. מאמר זה יתייחס למניעה בפרשנותה האחרונה, המחמירה, שכן ספק אם יש ביתר הפרשנויות משום סוגיה מעוררת מחלוקת. יתרה מזו, מי שחש שה-7 באוקטובר מחייב עשייה ביטחונית של 'דבר מה השונה מהותית ממה שנעשה קודם לכן', בוודאי אינו מתכוון להסכמי שלום, לכיסוח דשא ולמב"ם.

המאמר לא יעסוק בשאלות של מכה מקדימה, שכן גם אם יש למכה מקדימה היבטי מדיניות ואסטרטגיה, הרי שהמניע העיקרי לה מעצם הגדרתה הוא שיפור התנאים האופרטיביים לפתיחת הלחימה, שתתרחש בכל מקרה בטווח הזמן המידי. גם המתקפה המקדימה, שיש המגדירים אותה כמעין מקרה ביניים בין מלחמת המנע ובין המכה המקדימה, לא תידון בהרחבה.

יש המגדירים את המניעה כך:

"פעולה שמטרתה להעלים איום אסטרטגי מסוים לפני התהוותו או במהלכה, כך שלכל דבר ועניין נדרש לבנות מחדש כמעט לחלוטין את היכולת שעומדת ביסוד האיום, ובניית יכולת חדשה כזו, אם תתבצע, תתפרס על פני מספר שנים ניכר" (מתניה ובכר, 2023, עמ' 7).

המענה לאיומים הוא משולב, טוענת תזה זו. מניעה אמורה להעלים איום בטרם התהווה, הכרעה מתמודדת איתו בעת שהאיום ממומש, וההגנה היא הפחתת הנזק בעטיו לאחר שמומש. אלו, ביחד עם ההרתעה וההתערעה, יוצרים לכאורה תפיסת ביטחון ישראלית שלמה.

ואכן, המניע להתעוררות השיח בדבר המניעה הוא כישלון ה-7 באוקטובר, כשהטענה היא שנכון היה לפעול למניעת היווצרות האיום מוקדם יותר, אולי ב-2014 ('צוק איתן') או ב-2021 ('שומר החומות') או בשנים שביניהן. לכן, כך נטען, מניעת

יכולות - אשר בשונה מהמב"ם אינה מחויבת להישארות מתחת לרף המלחמה - היא לקח הכרחי מאותו כישלון. וכך:

"מדינת ישראל צריכה לפעול, באופן יזום ורצוף, לגרוע יכולות של האויב, כל אימת שהיא מזהה כי יכולות אלו מתפתחות לכדי איום אסטרטגי על המדינה ועל תושביה" (גוטרמן, אסא, אייזנברג ודב"ד, 2024, עמ' 82).

זאת, בשונה מהמב"ם המסוגל להביא "לעיכוב, לצמצום או לדחייה של איומים" (גוטרמן, אסא, אייזנברג ודב"ד, 2024, עמ' 84), אך אינו מונע אותם, בשל תקרת הזכוכית של "מתחת לסף המלחמה", זאת תוך שהוא שוחק את ההרתעה, מוביל לשקט בלתי יציב, ופוגע במוכנות למלחמה. וכך:

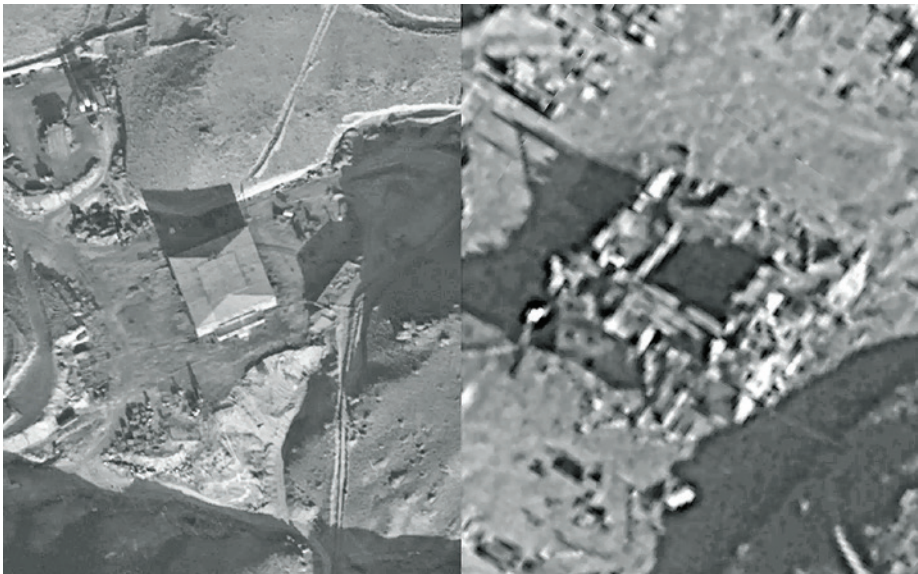
"כלקח ישיר ממלחמת חרבות ברזל, מוצע להחזיר את דפוס הפעולה של מלחמת מנע/מכת מנע למרכז החשיבה הביטחונית בישראל" (פינקל, 2024).

אל מול טענה זו, ניתן לטעון שתי טענות נגדיות. הראשונה, שאין בכך חידוש, משום שמדינת ישראל תמיד עסקה בסוגים שונים של מניעה, לרבות באמצעות מלחמה ומבצעים מוגבלים שביציאה להם נלקחה בחשבון האפשרות שיתדרדרו לכדי מלחמה (גם אם לעיתים היא לא פרצה בסופו של דבר). והשנייה, החשובה יותר, ששאלת המניעה אינה שאלה של תפיסת ביטחון לאומי אלא היא שאלה של מדיניות. או, לכל הפחות, זוהי של שאלה של מינון בין תפיסה ובין מדיניות, שכן ההחלטה לוותר על השגרה באופן תכוף ויזום עשויה אמנם להיות מוגדרת כסוג של תפיסה ביטחונית, אך בסופו של דבר אין לה זכות קיום אם לא תוקפה על ידי המדיניות. נסביר, תפיסת ביטחון ניצבת מעבר להקשר מסוים והיא דוגמטית, יחסית, בעוד שמדיניות עוסקת בדיוק בהקשר המסוים והיא דינמית. אין זה מעשי, ואולי אין זה אפשרי, לספק מענה מספיק מסוג כלשהו (לרבות מניעה) לכלל האיומים הפוטנציאליים, מדינה כמו ישראל תמיד תימצא בסוג של 'גירעון ביטחוני', ותפקידו של הדרג המדיני הוא להחליט כיצד לנהל את הסיכונים הלאומיים, כמה משאבים להקצות לכל איום (כולל המשאבים הדרושים למלחמות מנע או סדרה של מלחמות כאלה), ואלו סיכונים ליטול. ניתן לנסות 'לסנדל' את הדרג המדיני ב'תפיסה' של מניעה, אך במציאות הוא עשוי שלא לנהוג על פיה, ולעד אחריותו היא לנהל את הסיכון - בהצלחה ובכישלון.

ישראל תמיד עסקה במניעה מסוגים שונים. 'מבצע קדש' היה במידה רבה מלחמת מנע, אולי המובהקת מכולן, והיציאה אליה הושפעה גם מעסקת הנשק המצרית-צ'כוסלובקית ומעסקאות נשק נוספות, מהקמת תשתיות לחימה בסיני ומהזרמת כוחות צבא מצריים לחצי האי. זהו הסמן הימני, שבו הדרג המדיני החליט לצאת ללא פחות ממלחמה כוללת; גם משיקולי מניעה. עם זאת, מארג השיקולים של הדרג המדיני היה רחב יותר, בהקשר הייחודי, וכלל גם את המבצע הצבאי של בריטניה וצרפת לתפיסת תעלת סואץ והאופן שבו 'מבצע מוסקטר' הקטין מסיכונים ועלויות המלחמה בעבור ישראל והעלה את הסיכויים להפלת משטר נאצר. הקשרים אחרים היו הצורך להבטיח את השיט במצרי טיראן, ללחוץ לפתיחת תעלת סואץ לשיט

ישראלי ולהתמודד עם טרור הפדאיון. ומרגע שהדרג המדיני החליט ב-1956 לסיים את מצב השגרה בעורף ובמשק באופן יזום, להקצות משאבים למלחמה וליטול את סיכונה, הופעלה תפיסת הביטחון והאסטרטגיה הצבאית 'הרגילה', ולא היה צורך בתפיסה אחרת רק מאחר והיה מדובר במלחמת מנע.

ל'מבצע ליטני' היה היבט של מניעה; מניעת המשך התעצמות ופעילות אש"ף בדרום לבנון. הוא נוהל כמבצע מוגבל, וכתוצאה ממנו נוצרו שני מנגנונים למניעת חזרת אש"ף לדרום - כוח או"ם (יוניפי"ל) ובעיקר המובלעת הנוצרית שבה נערך צבא דרום לבנון (צד"ל) בפקוד סעד חדאד. כדוגמה נוספת נזכיר את מבצע 'מגן צפוני' לנטרול מנהרות התקפיות חוצות גבול של חיבאללה, שהיה מבצע מוגבל לשלילת יכולות, גם אם התנהל בשטחה של ישראל עצמה או בצמוד לו.

מבצע 'ניגון שקט' - ההחלטה לתקוף את מבנה הכור הייתה למעשה החלטה להסתכן במלחמה כוללת (צילום: דובר צה"ל)

אך הדוגמאות המעניינות ביותר הן שני המקרים שבהם יצאה ישראל למבצע מוגבל לשלילת יכולות, תוך שהעריכה שקיים סיכון ממשי שהמבצע יסלים למלחמה - ובכל זאת החליטה ליטול את הסיכון. מדובר בשני מבצעים נגד מתקני גרעין, 'אופרה' בעיראק ו'ניגון שקט' בסוריה, ובעיקר האחרון מבין השניים. כך, במקביל להתקדמות בתכנון המבצע המוגבל, נערך צה"ל למלחמה כוללת, לרבות חידוש מלאי החימושים שדולל בעקבות מלחמת לבנון השנייה שהתרחשה שנה קודם לכן והגברת קצב האימונים למלחמה, וזאת תחת סיפור כיסוי של חשש מפתיחה סורית במלחמה. הדרג המדיני שהחליט על המבצע קיווה שאופן תכנונו וביצועו ימנע התדרדרות למלחמה, אך בשל הסיכון, ההחלטה לצאת למבצע מוגבל הייתה למעשה החלטה

לקבל אפשרות של מלחמה כוללת (בניגוד למב"ם, המתקיים כאמור במגבלות ציווי ה'תחת סף המלחמה').

ישראל בחנה אפשרות למלחמת מנע או למבצעים מוגבלים העלולים להתדרדר למלחמה במקרים נוספים, לרבות מול פרויקט דיוק הטילים של חזבאללה, ונגד חזבאללה עם פתיחת מלחמת 'חרבות ברזל', אך הדרג המדיני פסק נגד. במרבית השנים, המדיניות בפועל כלפי המערך הפרוס של חזבאללה (להבדיל מהעברות אמל"ח בעודן מחוץ לשטח לבנון) הייתה 'לתת לרקטות להחליד'. ניתן לבקר לגופו של עניין את מדיניות ה'לתת לרקטות להחליד', ובעיקר את החלטת הדרג המדיני שלא למנוע מחזבאללה את ההצטיידות בנשק מדויק גם במחיר הסתכנות במלחמה, אך אין ספק שזכותה של הממשלה לבחור במדיניות כזו. כותב שורות אלה קרא ליציאה למלחמה יזומה בסוגיית הצטיידות חזבאללה בנשק מדויק, דבר שהממשלה נמנעה ממנו, אך המסגרת הנכונה לבירור הנושא היא דיון בשאלה עד כמה צדקה או טענה הממשלה במדיניותה - בהקשרים ובתנאים המסוימים - ולא המסגרת התפיסתית. השאלה האם הייתה צריכה ישראל לצאת ביוזמתה, מתוך מציאות של שגרה, ל'מלחמת לבנון השלישית' - על מחיריה הגבוהים - היא שאלה של שיקול דעת מדיני ורב-תחומי, לרבות היבטים כלכליים, בין-לאומיים, לגיטימציה פנימית וחינוכית ואחרים.

ואכן, תפיסת הביטחון הלאומי היא מסגרת דוגמטית המתווה קווים כלליים והמתקיימת מעל להקשר מסוים. לעומתה, קבלת החלטות המדינית היא המסגרת הרלבנטית להתמודדות עם אתגרים ספציפיים, בהקשרים ייחודיים, ובטווחי זמן קצרים ובינוניים:

"תפיסת הביטחון אינה מרשם מדויק להתמודדות עם כל אתגר ביטחוני, אלא היא מהווה מסגרת כוללת ליצירת מענה ביטחוני כללי למצב היסוד של מדינת ישראל. מענה זה יאפשר לה, על בסיס קבלת החלטות ספציפיות, להתמודד בהצלחה עם שלל האתגרים והמשברים הנקרים בפניה... ברובד העליון מצויים מרכיבים רעיוניים להתמודדות עם מצב היסוד הביטחוני של ישראל ועקרונות בסיסיים של המענה ברמה האסטרטגית. זהו הרובד של תורת הביטחון... הרובד [להתמודדות עם אתגר קונקרטי] הוא אסטרטגיית הביטחון, המבטאת את ההעדפות האסטרטגיות של הדרג המדיני, לצד החלטות על מדיניות ביטחון לטווחי זמן קצרים על בסיס הערכות מצב אסטרטגיות-ביטחוניות שוטפות" (ארד, 2025, עמ' 80).

המדיניות, שיש המכנים אותה בשם אסטרטגיית הביטחון, היא:

"שם כולל לתפיסת העולם הביטחונית-לאומית של הממשלה המכהנת, לצד מדיניותה הביטחונית בפועל. רובד זה מכון לטפל באתגרי הביטחון בטווח הקצר והבינוני עם השתנות בהתאם לנסיבות, והוא מגדיר תפוקות ביטחוניות ספציפיות יותר מתורת הביטחון" (ארד, 2025, עמ' 81).

המדיניות מבטאת גם את ההעדפות ההשקפתיות, האידיאולוגיות, המדיניות

והפוליטיות של הממשלה המכהנת, והיא נקבעת באופן עיתי בהקשר לתמונת האיומים, להזדמנויות ולמשאבים ובהקשר נתון. כלומר ממשלה ספציפית בהתמודדותה עם מצב ספציפי.

ניתן לטעון שמדינות, ובוודאי מדינה כמו ישראל הסובלת מחוסר סימטריה חריף מול סך קשת יריביה בכוח ובפועל (שטח, אוכלוסייה, משאבים, וכיוצ"ב), מצויה במצב תמידי של 'גירעון ביטחוני'. אם נבחן את עולם בניין הכוח, הרי שצה"ל תמיד קטן מדי ומוגבל מדי על מנת להתמודד עם כל קשת האיומים, בוודאי שבו זמנית, ותוכניות ההצטיידות שלו תמיד מוגבלות ונמשכות על פני פרקי זמן ארוכים מדי. שמיכת בניין הכוח תמיד קצרה מדי. השיח הביטחוני אמנם עסק לא פעם ב'מקרה הכול', אך ניתן לטעון שברוב שנותיו צה"ל לא נבנה להתמודדות עם 'מקרה הכול'. וכאן מקומו של הדרג המדיני. הוא הקובע את הקצאת המשאבים לצבא ביחס לצרכים לאומיים אחרים, וברובד מסוים גם קובע את הקצאת המשאבים בתוך תקציבי ההצטיידות והאימונים (לפחות בקווים כלליים ובהתייעצות עם הדרג הצבאי). בכך, מבטא הדרג המדיני את ניהול הסיכונים שלו. בהקצאת המשאבים לבניין הכוח, מבטא הדרג המדיני את העדפותיו - איזה סיכון יקבל איזה מענה, מלא או חלקי, כמה חלקי, מתי ייפרס המענה (לעיתים קרובות תוך פער זמנים הנאמד בשנים לא מעטות בין היווצרות האיום ובין מבצעות המענה המלא), ואלו איומים מוכן הדרג המדיני ליטול סיכון ולא לספק להם מענה. דיבידנד השלום מול מצרים וירדן, למשל, מבטא מוכנות של הדרג המדיני שלא להעמיד כוח צבאי זמין מול צבאות אלה (בעיקר המצרי), כמו שהועמד בשלושת העשורים הראשונים לקיום המדינה. החלטה זו של הדרג המדיני הייתה, במבחן התוצאה ולפחות עד כה, נכונה, גם אם התייחסה לכוונות מצרים ולא ליכולותיה.

הצורך בניהול סיכונים על ידי הדרג המדיני מתחדד ככל שעוברות השנים, וקשת סוגי האיומים מתרחבת. אם בעשורים הראשונים צה"ל נבנה כמעט רק מול איום צבאות קונבנציונליים גובלים, ואותו כוח פעל גם בהגנה וגם בהתקפה, הרי שהיום נדרשות יכולות שונות במעגל הפנימי, במעגל הראשון מול איום צבאי גובל קונבנציונלי, וללחימה במרחבים לא גובלים (מעגל שני ושלישי). והכוח הנדרש להגנה, בעיקר הגנה נגד טילים, אינו אותו סוג כוח הנדרש להתקפה (בניגוד ליחידה היבשתית או למטוס הקרב, המסוגלים לפעול הן בהגנה ובהן בהתקפה). בשל השונות בסוגי הלחימה איבד צה"ל מהוורסטיליות שלו, והדרג המדיני הוא זה הקובע (בהתייעצות עם הדרג הצבאי) את הקצאת המשאבים בין המעגלים השונים ובין התקפה והגנה. גם שאלת גבולות איום ותרחיש היחוס מונחת לפתחו של הדרג המדיני: האם צה"ל נבנה רק להגנה מפני איומים קרובים? או גם לתחרות בכל רחבי המזרח התיכון מול המעצמות האזוריות? מה היכולות ומה ההישגים הנדרשים בזירות כמו איראן ותימן? האם מדינות כמו מצרים וטורקיה נכללות באיום הייחוס? ומה היכולות וההישגים הנדרשים מולן? האם צה"ל נדרש לשימור סטטוס קוו, לכפיית שינוי בו או לביסוס

הגמוניה צבאית? וזאת בזירה שמהם גבולותיה? בין תימן, קטאר ותוניסיה? אלו הגדרות שרק הדרג המדיני רשאי להגדיר.

מניעה אינה בניין כוח אלא הפעלתו, אך ניתן לטעון שברמות הגבוהות הגבולות בין השניים מיטשטשים, שכן בכל מקרה מדובר בשאלה של הקצאת משאבים על ידי הדרג המדיני. מלחמת מנע כרוכה במשאבים ניכרים, ולא רק במשאבי לחימה, אלא גם בהפסקת השגרה בעורף ובמשק, במחירי לגיטימציה בין-לאומית ופנימית, במחירי דיפלומטיים, כלכליים ומשפטיים, בסכנה לשיבוש שרשראות האספקה הצבאיות והאזרחיות, ובמחירים נוספים. המחירים עלולים להחריף כאשר אין מדובר במלחמת מנע חריגה ומיוחדת, אלא כשישראל יוצאת לסדרה של מלחמות מנע, כשיטה, העלולות לצבוע אותה בצבעים של שחקן המערער את היציבות האזורית, ולמקם אותה כחלק מהבעיה ולא כחלק מהפתרון. השאלה באלו נסיבות נכון לשלם את המחירים האמורים ובאלו לא, היא שאלת מדיניות ולא שאלה לתפיסת ביטחון לאומי.

הדברים מתחדדים עוד יותר כשעוברים מתאוריה לפרקטיקה. בעת כתיבת שורות אלו, איראן מחדשת את מלאי הנשקים ארוכי הטווח שלה המסוגלים להגיע לישראל. השאלה האם נכון לצאת למלחמת מנע יזומה, בטווח הזמן המייד, על מנת למנוע את ההתעצמות האיראנית היא שאלה של מדיניות בלבד. הדרג המדיני צריך להחליט אם הוא מוכן לשלם את המחירים הכרוכים ביציאה למלחמה נוספת, ככל הנראה חרף התנגדות אמריקאית, ועם סל המשאבים הקיים רק חודשים בודדים אחרי תום המלחמה הקודמת באיראן, או שהדרג המדיני אינו מוכן לשלם מחירים כאלה ומוכן ליטול את הסיכון שאיראן תמשיך להתעצם בנשקים המאיימים על ישראל. זוהי שאלה מעשית, מיידית, ומרשם דוגמטי ותאורטי לביטחון לאומי אינו רלבנטי להחלטה. תומכי תפיסת המניעה 'ההיפראקטיבית' צריכים בראש ובראשונה להציג תזה הקוראת ליציאה למלחמת מנע נגד איראן בטווח הזמן המייד, והמנמקת מדוע ההישג הצפוי מצדיק את המחירים הצפויים.

וכך גם לגבי ההתעצמות של שחקנים שאינם מוגדרים כאויבים. למצרים כ-1,400 טנקי אברמס מתקדמים ומעל 200 מטוסי F-16, והיא משקיעה רבות בפיתוח הצבא, הצי וחיל האוויר. טורקיה מתבססת בסוריה, מעצימה את פעילותה במזרח הים התיכון ובונה צבא יבשה, חיל אוויר וצי גדולים וחדשים. ומדינות המפרץ מתעצמות במערכות החדשות בעולם. זוהי אחריותו של הדרג המדיני להגדיר כיצד מתייחסת ישראל, אם בכלל, ליכולות ולכוונות של שחקנים אלה.

לסיום פרק זה, חשוב לזכור שה-7 באוקטובר בוצע בידי החלש באויביה של ישראל, ובידי אלפים בודדים של מחבלים המצוידים בעיקר בנשק קל וברכבים אזרחיים. אם תפיסת הביטחון הלאומי תקבע שאפילו איום תאורטי כזה אינו נסבל - כלומר ישראל לא תסבול אפילו נוכחות של כמה אלפי חיילי חי"ר קל בסמוך לגבולותיה - הרי שמדובר ברף גבוה מאוד שקשה יהיה לעמוד בו לאורך זמן, וספק

רב אם הוא מעשי. מיקוד דווקא באיום זה, ולא במקומות אחרים בקשת האיומים הפוטנציאליים, עלול לסמן את התופעה המפורסמת של התכוננות למלחמה שהייתה ולא למלחמה הבאה.

סיבת השורש הצבאית-אופרטיבית לחומרת אירועי ה-7 באוקטובר

הניתוח המוצע מטה יתמקד בכשלים הצבאיים האופרטיביים, אך יתעלם מההיבטים המדיניים והאסטרטגיים שהובילו ל-7 באוקטובר, גם אם ככל הנראה משקלם רב. הרי הדרג המדיני היה זה שבחר בתפיסה שלפיה שלטון חמאס בעזה מהווה משקל נגד לרשות הפלסטינית באיו"ש ומעין פוליסת ביטוח נגד לחץ בין-לאומי להסדרה מדינית בלתי רצויה. הדרג המדיני בחר מסיבות אלה שלא לשאוף למיטוט שלטון חמאס במשברי 2014 ו-2021, או במלחמת מנע, ובמקום זאת להגיע להסדרה שתספק לחמאס את המשאבים הכלכליים כך שיוכל להמשיך ולשלוט בעזה ואגב כך לבנות את כוחו הלוחם. כך, סבר הדרג המדיני, ניתן לייצר מציאות יציבה ומתמשכת של הפרד ומשול, שבה הרש"פ וחמאס מאזינים זה את זה וחמאס מרוסן בשל המימון החיצוני. בהתאם, הדרג המדיני והאסטרטגי בחרו בתפיסת סבבי העימות המוגבלים, שהרעיון המרכזי שלהם היה שימור חמאס ככתובת שלטונית תוך עיצוב כללי משחק באמצעות גביית מחיר ממנו. הדרג המדיני והאסטרטגי אחראיים לתעדוף הקצאת הכוחות הזמינים ערב ה-7 באוקטובר, באופן שרק אחוז קטן מהסד"כ הזמין של צה"ל הוצב מול עזה, בעוד רובו המכריע פרוס באיו"ש. הדרג המדיני הוא שקבע ואישר את גודלו של צה"ל, לרבות הקיצוצים התקציביים של העשור הקודם וסגירת מסגרות לוחמות, ואת חלק התקציב שיופנה מהיבשה והאוויר לרכישת כלי שיט מסוימים שהצבא לא תיעדף. הדרג המדיני דחה את אזהרות הדרג הצבאי והמודיעיני הבכיר לכך שתהליכי הפנים שהתחוללו בישראל במהלך שנת 2023 והקרע עם ארה"ב פוגעים בהרתעה הישראלית, ומבססים הערכה בקרב אויביה שישראל נמצאת בנקודת חולשה אסטרטגית ייחודית בעוד אויביה נהנים להבנתם מהזדמנות נדירה. התרעות אלו, גם אם לא היו ממוקדות בזירת עזה, לא הובילו את הדרג המדיני לטיפול בסיכון המתהווה.

אך מטרת מסמך זה היא לבחון את הכישלון האופרטיבי החמור של צה"ל בבוקר ה-7 באוקטובר. הטענה המוצגת במאמר זה היא ששורש הכישלון טמון בעובדה שאוגדת עזה נמצאה ב'מצב צבירה' של מנהלה ושל בט"ש ולא של הגנה.

מי שבוחן את המצב הפיזי של אוגדת עזה בבוקר ה-7 באוקטובר, יראה שגם הסד"כ שנמצא במה שכונה 'מוצבים', היה ערוך למעשה כבסיסים מנהלתיים הבנויים ממבנים רכים, כמו גלילונים, שערי ברזל וגדרות, כמו במחנות עורפיים, ובהם רק מגדלי שמירה, לוחות בטון ומיגוניות בעלות שלושה קירות לספיגה - שאופיינו בעיקר כמענה לצמצום הפגיעה מירי תלול-מסלול. מה שכונה 'מוצב' לא היה בנוי ללחימה כמו המוצבים בגבול סוריה או לבנון. המוצבים לא הוקמו ברצף, והמרחק, התבליט והתכסית ביניהם

היו כאלה שלא אפשרו סיוע הדדי באש ובתצפית. היה רק קו מוצבים בודד, ולא היו מוצבים נוספים בעומק. המכשול היחיד, הגדר, נבנה מול איום ייחוס של חדירת חוליית מחבלים או כמה חוליות, ולא מול איום התקפה מסודרת של כוח שווה ערך לדיביזיית חי"ר קל. גדר הגבול המפורסמת לא הייתה עמידה אפילו לאמצעים הנדסיים פשוטים, כמו דחפור או סולם. רק כוחות קטנים הוצבו על המכשול, שאפילו לו היו לוחמים עד הכדור האחרון (וחלקם לחם עד הכדור האחרון) לא היה בהם די. ממזרח למכשול לא הוקמו מכשולים נוספים בעומק, ולא הוכנו שטחי הכלה והשמדה. למעשה, למרות הממרה הידועה שקו המגע לעולם ייפרץ, לא היה כל עומק הגנתי. ובניגוד לכל תורת הגנה, לא ניצבה עתודה ניידת בעורף המערך הסטטי הקדמי. כך שלאוגדת עזה לא היו הסממנים האופייניים לכוח צבאי הערוך בהגנה.

בסיסים הנמצאים בטווח של פחות מק"מ מהגבול ואמורים להיות מוצבים קדמיים התנהלו כבסיסים מנהלתיים, לא קיימו שגרת מוצב, לא תורגלה בהם הגנה על המוצב, לא הייתה בהם דריכות מבצעית, והם נוהלו כבסיסים עורפיים מבחינת אבטחה (מערכת אתר צה"ל, 2025). השמירה על המוצבים נעשתה כדי למנוע כניסה מנהלתית בעמדת הש"ג למי שאינו מורשה כניסה, וכן למניעת גניבות, ולא כדי להדוף מתקפה. ובעוד שבעת הישמע אזעקה במוצבים בגבולות שבהם יש מערכי הגנה, הפקודות הן להיערך ללחימה בעמדות לחימה – הפקודות באוגדת עזה היו להגיע למרחבים המוגנים, תוך מוכנות לספיגה ולעיתים אפילו ללא ציוד לחימה. עובדה זו הפגישה במספר מקרים את כוחות הפשיטה של חמאס עם חיילים בפיג'מה ולא ממושים.

בהינתן תנאי הפתיחה האמורים – גודל הסד"כ שהוקצה לאוגדת עזה, מצב הצבירה של האוגדה, והתקפת פתע של אלפי מחבלים – התוצאה כבר הייתה כמעט בלתי נמנעת. חמאס ביצע מתקפה על חזית שאורכה כמעט 70 קילומטרים, כל שנדרש ממנו על מנת לטבוח באזרחים היה לחצות שטח פתוח של 2 או 3 קילומטרים מהמרחב הבנוי של עזה ועד ליישובים הישראליים, ומתקפת פתע כזו כמעט ואינה ניתנת לעצירה בידי אוגדת עזה במצבה האמור. הדבר המפתיע אינו שאוגדת עזה (ולמעשה הסד"כ שלה היה כשל חטיבה) "הוכרעה", כלומר לא הצליחה למלא את ייעודה וכשלה לחלוטין בהגנה על האזרחים, על שטח המדינה ועל עצמה. הדבר המפתיע הוא ההצלחה של הכוחות הקטנים והמאולתרים של צה"ל, של המשטרה, של השב"כ ושל האזרחים לייצב את החזית בתוך שעות וכחלוף כיממה לטהר את שטח ישראל מאלפי מחבלים.

יודגש, כי בהינתן תנאים אלה, לא ברור אם סד"כ אווירי כונן גדול יותר, והפעלה תכליתית יותר שלו, היו מסוגלים לשנות את התמונה מהיסוד. כוח אווירי מסוגל להיות יעיל בהשתתפות בהגנה, אך הוא אינו מסוגל לייצר הגנה בעצמו נגד איום ייחוס מסוג זה, כשההגנה היבשתית כלל אינה קיימת. גם אם תאורטית חיל האוויר היה מצוי עם סד"כ כונן גדול יותר ומטיל עשרות חימושי קרב בשעה הראשונה ללחימה, או אפילו מייצר אש מסק"ר צפופה ורציפה יותר, לא ברור אם אלו היו

מסוגלים למנוע התקדמות של אלפי מחבלים בהיתן אורך ועומק החזית. התוצאה הכמותית היה ללא ספק משתנה, ולכך יש כמובן חשיבות רבה, אך קשה להוכיח שתמונת היסוד האופרטיבית הייתה משתנה.

מצב היסוד של אוגדת עזה היה כאמור מנהלה ובט"ש, ולא הגנה, וזאת מאחר ואיום הייחוס שאליו נבנתה היה חדירת חוליות מחבלים ולא התקפה מעין דיביזיונית. מייד נדון ברקע המודיעיני לכך, אך יודגש שבסופו של דבר איום הייחוס, דפ"א האויב ומצב הצבירה ההגנתי הם החלטת מפקד ולא הערכה מודיעינית. מדפי הספרים עמוסים בכתבים על הפתעות, מ'מבצע ברברוסה', דרך פרל הרבור, מלחמת יום הכיפורים ומקרים נוספים. המפקד ידע, או אמור היה לדעת, שהמודיעין תמיד עלול להיכשל, ואחריותו היא לערוך את כוחותיו בהגנה באופן הכולל מענה מסוים גם למקרה של הפתעה. המענה המבצעי חייב לקחת בחשבון אפשרות של הפתעה מודיעינית. לכן אין זה משנה, לצורך עניין זה, מה הייתה הערכת הקמ"ן לגבי איום הייחוס ודפ"א האויב, המפקד הוא זה שהחליט שאוגדת עזה תיערך במצב צבירה שאינו על פי תורת ההגנה. לפיכך, האחריות האולטימטיבית לתוצאות החמורות של ה-7 באוקטובר, ברמה הצבאית האופרטיבית, היא של המפקד שקבע את מצב היסוד של אוגדת עזה - ושל דרגי הפיקוד שמעליו שאישרו את תוכניותיו (עד לדרג הבכיר ביותר שאישר את איום הייחוס ואת ההיערכות, את הסד"כ, את הכוונניות ואת התוכניות). ומאחר והמציאות של אוגדה שאינה ערוכה בהגנה התמשכה במשך כמה שנים, הרי שהאחריות מוטלת לא רק על מי שכיהן ב-7 באוקטובר בתפקידו, אלא גם על המפקדים הקודמים שתחתם השתרשה הנורמה של אוגדה בבט"ש ומנהלה בלבד. ולא רק שהמפקד לא הגדיר את איום הפלישה הנרחבת כאיום הייחוס המוביל, איום זה כלל לא נכלל בקשת האיומים שנלקחה בחשבון, ולא הוכנו לו מענה ותוכנית הגנה כלשהם. ייתכן, שדי בכך שהמפקד היה מגדיר את איום הפלישה הנרחבת כדפ"א מסוכנת אך פחות סבירה, הוא לפחות היה נערך במידת מה לאפשרות זו.

ניתן היה להבחין שהנרטיב הישראלי של הסבב ב-2021 היה לא מבוסס, וחמאס אינו מורתע, וזאת בשל חוסר ההתאמה המובהק בין העובדות לבין הנרטיב (בראש ובראשונה העובדה שחמאס לא נפגע קשות בסבב זה). אך השאלה מדוע לא הפנימה ישראל את השתנות איום הייחוס של חמאס למרות המידע שנצבר בידה על תוכנית 'חומת יריחו', נותרה בינתיים ללא מענה טוב. שאלה זו אינה חסרת תקדים. קיים פער אנושי מובנה בין ידיעה ובין הבנה והפנמה, כפי שנלמד גם במלחמת יום הכיפורים. ישראל הרי הכירה את המפרטים הטכניים ואת גודל סד"כ הטק"א וטילי הנ"ט שבידי מצרים וסוריה, ועדיין, היא לא הפנימה את המשמעות המערכתית של השימוש הנרחב בהם. ההפתעה שישראל חוותה ב-1973 בקשר לטק"א ולנ"ט לא הייתה בידעת העובדות אלא בהבנתן. במקרה הנוכחי ייתכן שהדבר נובע מהמחשבה ש'חומות יריחו' היא תרחיש ייחוס לבניין כוח ולא להפעלתו, ממש כפי שהעובדה שצבא מצרים מצטייד כיום למלחמה בישראל מוגדרת לא פעם כמצפן לבניין הכוח

ולא ככוונה מעשית. וייתכן שהדבר נבע מחוסר המסוגלות שישראל ייחסה לחמאס. בתקופה שקדמה ל-7 באוקטובר עברו חזבאללה ואיראן התפתחות תפיסתית, מ'ניצחון באמצעות אי הפסד' (התנגדות ושרידות שהישיגיהן האסטרטגיים נמדדים רק אחרי המלחמה), ל'ניצחון בנקודות', ואז ל'מכה ניצחת' (ברון, 2025, עמ' 27-32) - שהיא ניצחון של ממש בקרב נגד צה"ל (הכרעה צבאית בפועל שהישיגיה נמדדים תוך כדי המלחמה). זאת, כתוצאה מהלמידה במלחמת האזרחים הסורית ומהמלחמה באוקראינה ומההצטיידות בנשק מדויק ואיכותי, שהעלו את תחושת המסוגלות שלהם. שינוי תפיסתי זה הלחל באופן בלתי מוסבר גם לחמאס, למרות שהוא לא נהנה משינוי ביכולות בדומה לחזבאללה ולאיראן. חמאס הרי לא רכש יכולת אש מדויקת נרחבת או יכולת לניהול קרב יבשתי מורכב. והרי ביצועי חמאס בקרב מרגע שהתפוגג אפקט ההפתעה, החל משעות הצוהריים המאוחרות של ה-7 באוקטובר, מוכיחים שיכולותיו נותרו נמוכות. חמאס אם כן טעה בכך שייחס לעצמו מסוגלות התקפית ואף הכרעתית גבוהה.

חמאס גם טעה בגיבוש המתאר האסטרטגי של המלחמה. לא ברור כיצד חמאס חשב לגשר בין האפקט הרגעי והמקומי של ההפתעה מול אוגדת עזה ובין השגת מטרות המלחמה שהוא הגדיר לעצמו. צה"ל הרי הרבה יותר גדול וחזק, ולאחר שמתפוגג אפקט ההפתעה, וצה"ל מביא לזירה את מלוא יכולותיו, די ברור שידו תהיה על העליונה. יש הטוענים שחמאס חשב לנצל את מגמת 'התלכדות הזירות', והעריך שהתקפתו תגרור לתוך הלחימה גם את חזבאללה, את איראן ואולי את ערביי ישראל, וכל אלה ביחד יכריעו את ישראל (ברון, 2025, עמ' 27-32). אם אכן זו הייתה התזה האסטרטגית שעל בסיסה יצא חמאס למלחמה, הרי שהיא התבררה כשגויה, וספק אם הייתה מחושבת וראויה להיות רעיון מסדר למלחמה.

האפשרות שחמאס טעה פעמיים - פעם בהערכת יכולותיו שלו ופעם בהערכה שחזבאללה ואיראן ייסחפו אחריו למערכת הכרעה נגד ישראל - מקשה על המעריך המודיעיני הישראלי. קשה להעריך כוונות של אויב השוגה שגיאות כה גסות בהבנת המציאות.

יש הטוענים שאין מדובר בטעויות בהגיון היריב, אלא שחמאס הוא מלכתחילה שחקן דתי ואידיאולוגי שאינו בהכרח רציונאלי. יש מקום לטענה כזו, והיא הושמעה בעבר, למשל, בהקשרי מלחמת העולם השנייה. היו זרמים בפיקוד היפאני שהשיבו לטענת חוסר ההיגיון בתקיפת פרל הרבור בטענה הנגדית ש'זה ייעודנו וגורלנו', והיו זרמים 'רומנטיים' בהנהגה הגרמנית שטענו שרוחו העליונה של החייל הארי תגבר על כל החסרונות החומריים שמהם סבל הצבא הגרמני לקראת סוף המלחמה. מאמר זה אינו חווה דעה בשאלה האם חמאס היה רציונאלי או לא, ויסתפק באמירה שאם היה רציונלי הרי שהוא טעה בחישוביו ובכך הקשה על המעריך המודיעיני הישראלי, ואם היה בלתי רציונאלי הרי שממילא היה מורכב להערכה.

המודיעין הישראלי הניח שאם חמאס יחליט לצאת למערכה הוא יגלה זאת, ומעצם

העובדה שלא היו לו לכאורה מספיק סימנים ודאיים ליציאה של חמאס למערכה נובעת ההערכה שאין בכוונתו לצאת למערכה כזו. זאת, כשהמודיעין לא לקח בחשבון אפשרות למתקפה קרקעית נרחבת בסד"כ גדול, ולכן כלל לא פיתח 'מודל התרעה' לתרחיש כזה (מודל התרעה הוא מעין תפריט סימנים מעידים האמורים להופיע במקרה שתרחיש צפוי מתחיל להתממש).

ולבסוף, נותרת השאלה כיצד מתנהלים בתנאי חוסר ודאות מודיעינית, והרי סימנים מעידים חלשים או חלקיים נצפו בידי המודיעין הישראלי. התשובה הנכונה היא שהמפקד צריך לנקוט בצעדי מוכנות מסוימים לנוכח חוסר ודאות מודיעינית (כמו למשל, העלאת כוננות ושינויי היערכות בסד"כ הזמין לו). מה שקרה בפועל, הוא שהוחלט שלא לקבל החלטות משמעותית עד שיושג מודיעין טוב יותר. כלומר במקום לקבל החלטות אג"מיות בתנאי חוסר ודאות, הייתה ציפייה שחוסר הודאות יובהר באמצעות מודיעין נוסף, ורק אז יתקבלו החלטות על בסיס ודאות גבוהה. זוהי טעות בהבנת דרך קבלת ההחלטות הצבאית, שמצויה בתנאי חוסר ודאות באופן תדיר, ולפיכך קיים הכרח לקבל החלטות בתנאי חוסר ודאות.

בסיס זיקים בזמן מתקפת החמאס ב-7 באוקטובר 2023 (צילום: זובר צה"ל)

סיכום

כישלונות יוצרים אווירה, וכישלונות שרבות הסיבות להם יוצרים לעיתים נטייה לגלגל את האחריות לאחרים ולעיתים ליטול אחריות יתר. יש להישמר משלושת אלה. הדברים עלולים להיות מוחמרים עקב השתרשות תרבות ריצוי בדרגים הבכירים של הצבא. לדוגמה, ייתכן שכחלק מתרבות הריצוי הפך הדרג הצבאי הבכיר את היעדר ההגדרה של מסגרת מדינית ואסטרטגית למלחמה בעזה מצד הדרג המדיני, לסוג של

אידאולוגיה ניהולית חדשה בשם 'דינמי מתפתח'. ניתן לטעון שהמשמעות האמיתית של 'דינמי מתפתח' היא השלמה עם העדר מטרות, רעיון מסדר, תכנון, מסגרות זמנים והקצאת משאבים. מתחקרי המלחמה צריכים לומר אמת, ולהימנע מריצוי ומרעיונות אווירה.

המלחמה בעזה, ובכלל מלחמת 2023-2025, נוהלה - בטעות - כאילו הזמן והמשאבים אינם מהווים אילוץ. למעשה, מסגרות הזמנים והמשאבים המוקצים למלחמה כלל לא הוגדרו. בעשותו כן, שינה מקבל ההחלטות הישראלי את נושא המלחמה משלטון חמאס בעזה לדימום הרב-תחומי שישראל סבלה ממנו (בדם, משאבים צבאיים, כלכלה, ייצוא והשקעות זרות, שרשראות אספקה, דיפלומטיה, משפט בין-לאומי, לגיטימציה ודעת קהל, וכיוצ"ב). זאת, אגב, בניגוד גמור לתפיסת הביטחון של ישראל הקוראת למלחמות קצרות, לריכוז מאמץ ולחיסכון בכוח במהלך מלחמה, ולשימור תמיכה של המעצמות הידידותיות. אימוץ מדיניות מניעה 'היפראקטיבית', היוזמת יציאה למלחמה כל אימת שאובי או יריב פוטנציאלי בונה כוח המסוגל לאיים על ישראל, עלול להמשיך את מגמת אי-ניהול המשאבים והדימום הרב-תחומי. יש להניח שגם אלו הקוראים להוספת רגל המניעה לתפיסת הביטחון של ישראל אינם חושבים על מלחמה בודדת שתסיים את כל המלחמות. הרי גם ששת הימים הובילה להתשה וליום הכיפורים. מכאן, שמדובר ברעיון שאינו מיועד בהכרח לשנות מציאות אסטרטגית-מדינית אלא ייתכן שבעיקר לשפר את התנאים האופרטיביים למלחמה.

לעיתים נדירות מדיניות קורסות בגלל הפסד במלחמה, אך במקרים לא מעטים הן קורסות בשל אי-הכרה במגבלות הכוח ומתיחת יתר (overstretch). כך, ייתכן שנוקי העשור האבוד שאחרי מלחמת יום הכיפורים, שנבע מהשקעת-יתר בביטחון, דומים בחומרתם לנוקי המלחמה עצמה.

רבות הסיבות לכישלון בוקר ה-7 באוקטובר, אך מתוך אלה שנסקרו כאן בולטת העובדה שאוגדת עזה לא נמצאה בהגנה אלא במצב של מנהלה ובט"ש. כישלון פיקודי ונקודתי זה לכשעצמו אינו מצריך שינוי בתפיסת הביטחון של ישראל. השאלה אם לצאת למלחמת מנע היא שאלה של מדיניות, ובמקרים שבהם הדרג המדיני יורה על מלחמת מנע, אין הכרח בשינוי התפיסה לגבי דרך ניהולה (ככל שתפיסה זו מוגדרת).

רשימת המקורות

- ארד, שמעון (מרץ 2025). "תפיסת הביטחון של ישראל: חוסר קוהרנטיות תפקודית ואסון ה-7 באוקטובר". **עדכן אסטרטגי**, כרך 28, גיליון 1, עמ' 79-88.
- ברון, איתי (פברואר 2025). "חמשת השלבים בהתפתחות 'תיאורית הניצחון' של אויבי ישראל". **האומה**, גיליון 237, עמ' 27-32.
- גוטרמן, עופר, אסא, חיים, אייזנברג, רן ודב"ד (יולי 2024). "מניעה באמצעות ורסטיליות אופרטיבית כמענה לאיום צבאות הטרור הדתיים של איראן". **בין הקטבים**, גיליון 41, עמ' 79-93.
- הימן, תמיר, רקוץ', בעז וקורץ, ענת (עורכים) (ינואר 2025). **הביטחון הלאומי של מדינת ישראל: תפיסת יסוד ומדיניות לשנים 2025-2026**. המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- מערכת אתר צה"ל (פברואר 2025). "7.10, התחקירים המבצעיים לימי הלחימה הראשונים". **אתר צה"ל**.
- מתניה, אביתר ובכרך, מנחם (פברואר 2023). **מניעה אסטרטגית כ"רגל חמישית" בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל - מסמך יסוד**. המכון למחקרי בטחון לאומי.
- פינקל, מאיר (מרץ 2024). "מלחמת מנע: היעלמותה מסל הכלים הביטחוני והצורך בחזרתה". **מרכז בגין סאדאת**.
- חזות, גיא (2024). **צבא ההיי־טק וצבא הפרשים**. מערכות ומוֹדן.
- Copeland, Dale C. (2000). *The Origins of Major War*. Cornell University Press.

האם המלחמה הארוכה בעזה הינה ביטוי לתפיסת ביטחון חדשה או מימוש שגוי של תפיסה קיימת?

אל"ם (מיל) גור לישי¹

בעקבות אסון 7 באוקטובר עומדת תפיסת הביטחון של ישראל בפני ביקורת קשה. בעיקר מותקפים המושגים 'הכלה' ו'סבב' ועולה קרנם של ה'הכרעה' ושל 'הניצחון המוחלט'. המאמר בחן את תפיסת הביטחון הקלאסית של ישראל בהקשר המלחמה האחרונה ואת השאלה האם באמת נדרשת תפיסת ביטחון חדשה או שמא הכישלון ב־7.10 נבע ממימוש שגוי של התפיסה ואינו מעיד על כשל מובנה. מסקנת המאמר היא שאין זה נכון להחליף את התפיסה של מלחמות קצרות בעלות הישגים מוגבלים, בניסיון (חסר סיכוי) להגיע לניצחון מוחלט שלאחריו לא יהיו עוד איומים ביטחוניים על ישראל. בסיום ננסה לברר מה גבול האחריות על אופן ניהול המלחמה בין צה"ל והדרג המדיני.

מבוא

אסון ה־7.10 גרם לשידוד בחשיבה האסטרטגית בישראל בכלל ובצה"ל בפרט. בעקבות מתקפת חמאס נשמעו קולות רבים שקוראים לעדכון תפיסת הביטחון שאפשרה, כך על פי המבקרים, את מתקפת הפתע של חמאס ואת תוצאותיה הנוראות ב־7.10.

כל מבקר וזווית הראייה שאותה הוא מביא עימו, אבל כחוט השני עוברת הטענה ולפיה תפיסת הביטחון הקלאסית של ישראל אפשרה את התעצמות חמאס, והתעצמות זאת היא שהובילה לאסון ה־7.10.

לפני שנצלול לתוך תפיסת הביטחון, נברר למה משמשת תפיסת ביטחון. תפיסת הביטחון כפי שעולה משמה אמורה להכיל את העקרונות שבעזרתם מתמודדת ישראל עם אתגרי הביטחון שלה. תפיסה איננה אסטרטגיה, ולכן לא ניתן לצפות ממנה שתגדיר בדיוק את התוכנית להתמודדות עם בעיה ביטחונית קונקרטית,

¹ אל"ם (מיל) גור לישי, רמ"ח תכנון המערכה בחיל האוויר וראש חטיבת תפיסת הביטחון במטה לביטחון לאומי לשעבר.

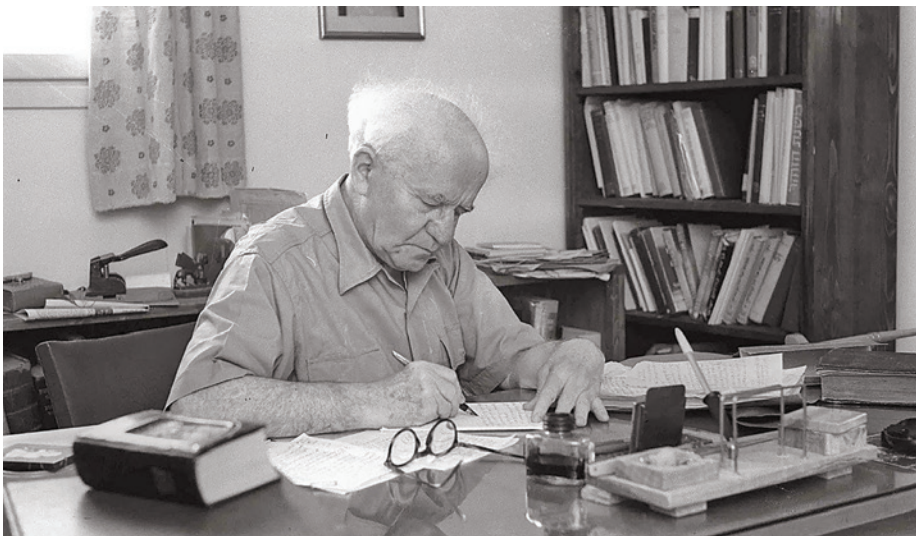
אבל סביר שהיא תציג את הכיוון הכללי שאותו בוחרת ישראל בדרך כלל בבואה להתמודד עם מצב ביטחוני נתון. התפיסה אמורה לכלול את כל הכלים שיש בידי ישראל ושיכולים להשפיע על מצבה הביטחוני. בכלל זה ישנם כלים שאינם צבאיים. ברור שכלכלה ולכידות חברתית, לדוגמה, משפיעים על הביטחון הלאומי. הגדרת גבולות תפיסת הביטחון בהקשר הזה – תפיסה רחבה או צרה (שכוללת רק מאמצים צבאיים וביטחוניים) חורגת מגבולות המאמר הזה. המשך הניתוח מתייחס בעיקר לתפיסה הביטחונית הצרה לא בגלל שהיא החשובה אלא בגלל היקף הניתוח שמוצג כאן.

לישראל כידוע אין תפיסת ביטחון מוגדרת ומוסכמת, כך שכשבאים לבקר את התפיסה צריך ראשית לנסות ולתאר אותה (בן-ישראל, 2013). הראשון להבנות את תפיסת הביטחון של ישראל היה בן-גוריון. תפיסת הביטחון של בן-גוריון כשלעצמה, שעיקריה מתוארים בדרך כלל ב"שילוש הקדוש" – הרתעה, התרעה, הכרעה – אחראית לדעתי לתקלה הגדולה ביותר בשיח הביטחוני ברמה האופרטיבית בישראל. שיח ששם לו במוקד את מושג ההכרעה. המחשבה שנגזרת מהשימוש הרווח במושג ההכרעה ולפיה ניתן להכריע אויבים, ואולי אפילו שכך היה מקובל בראשית המדינה – מעוות לדעתי את הדיון.

נחזור להכרעה בהמשך וראשית נתמקד באופן שבו מימשה ישראל את תפיסת הביטחון שלה בעשרות השנים האחרונות. מאחר ואין תפיסת ביטחון פורמלית, ניתן לנסות לתאר את התפיסה הנגלית. בתפקידי כראש חטיבת תפיסת הביטחון במטה לביטחון לאומי ניסיתי לתאר את תפיסת הביטחון של ישראל בפועל לפני כעשור (ליש, 2015). ישראל ניסתה לאורך כל השנים, עד סתיו 2023, ליצור לעצמה תקופות שגרה שכללו אמנם רמה מסוימת של אלימות כנגדה, על מנת להתפתח בתחום האזרחי ולהכין את הצבא למלחמה (או למבצע) שלבטח יגיע, והגיע כל כמה שנים. הבסיס לגישה הזאת, שאחרי ה-7.10 כונתה תפיסת ההכלה או תפיסת הסבבים, היא ההבנה ש"לישראל לא יכול להיות קרב אחרון". חוסר הסימטריה שלנו במרחב לא מאפשר לישראל לכפות בכוח על אויביה את סיום הסכסוך, ומאחר ואין ביכולתה לתחזק באופן רציף צבא בגודל שנדרש לה למלחמה, ישראל מנסה לקצר מלחמות ולהאריך את התקופות שביניהן – תקופות השגרה. כך שתפיסת הביטחון של ישראל בנויה על שני מצבי יסוד – מצב מלחמה שאותו יש לקצר, ומצב שגרה שאותו יש להאריך. בהקשר הזה נדגיש שהשילוש של בן-גוריון התייחס רק למצב המלחמה – הרתעה מפני מלחמה, התרעה על מלחמה והכרעה – כמנגנון סיום לקיצור מלחמות.

צה"ל כשל בהגנה על יישובי העוטף ב-7.10. בעקבות הכישלון ניתן להתייחס בין היתר לשתי טענות יסודיות שקשורות לגישה הביטחונית. הראשונה, שישראל אפשרה לחמאס להתעצם ולהתאמן לקראת מתקפת הפתע שלו, זוהי טענה לגבי אופן ניהול תקופת השגרה. טענה שנייה יכולה להיות שישראל נמנעת מלהכריע במלחמותיה

ולכן הסבבים עם חמאס ממשיכים וממשיכים. טענה זאת מתייחסת לאופן ניהול המלחמות של ישראל. האם ישראל שגתה כשבסיסה תפיסת ביטחון שכוללת תקופות שגרה שכוללות גם אלימות כנגדה, וגם התעצמות של אויביה? כאמור, בן-גוריון לא ניסח את תפיסת הביטחון לשגרה (אם כי ודאי היה קורא לה תפיסת הביטחון לבט"ש). אבל כן הבין שעל ישראל להתבסס על צבא מילואים גדול שניתן יהיה לגייס אותו במקרה של מלחמה. יותר מכך, מאחר ובמלחמת העצמאות, היווה הכוח הלוחם חלק גדול ומרכזי מהמשק הישראלי, בן-גוריון הבין שישראל חייבת תקופות ללא מלחמה, שבהן הצבא אינו מגויס, כדי ליצור תנאים להתפתחות אזרחית.

ראש הממשלה דוד בן-גוריון קבע כי "לישראל לא יתכן קרב אחרון" (צילום: במחנה, באדיבות ארכיון צה"ל במשרד הביטחון)

על-פי התפיסה שביקשו לנסח במל"ל (ליש, 2015) - בשגרה, ישראל מנסה להאריך כמה שניתן (לא בכל מחיר) את השגרה ולשמור את רמת האלימות כנגדה על רמה מקובלת. ישראל מנצלת את תקופת השגרה כדי להתפתח אזרחית, להתכונן למלחמה ופועלת כדי לשמור על רמת אלימות מקובלת. במידה ונוצר איום בלתי קביל, או שרמת האלימות חורגת ממה שיכולה ישראל לספוג - ישראל יוצאת למלחמה שתכליתה עיצוב תקופת שגרה טובה יותר להמשך. תקופת השגרה איננה תקופת רגיעה. נהפוך הוא. בדרך כלל תקופות השגרה כוללת אלימות בגבולות ובפנים. השגרה כוללת מאמצים צבאיים רציפים ולעיתים סייזיפיים. מאמץ הגנתי שתפקידו שמירה על הגבול ועל רמת אלימות מקובלת. מאמץ התקפי, שחלקו נגזר מהמאמץ ההגנתי, כמו לדוגמה, סיכול חוליית שיגור בקרבת הגבול. ישנו גם מאמץ התקפי שתכליתו מניעת התעצמות וסיכול של איומים, בשנים האחרונות חלק מהמאמץ

הזה נקרא מב"ם. לפעילויות ההתקפיות יש גם תועלת עקיפה מבחינת ההרתעה שהן מייצרות. לעיתים, אם האיום הפוטנציאלי על ישראל גדול דיו, ישראל תיזום פעולת סיכול אלימה, גם במחיר התדרדרות למלחמה. זאת הייתה תפיסת הביטחון של ישראל בשגרה.

עד מלחמת לבנון השנייה התוצאה של הגישה הזאת הייתה גבול פעיל מבחינת פעילות טרור ותקיפה בגבול הצפון. בעקבות מלחמת לבנון השנייה, פחתו מאוד הפעילויות בגבול. ועדיין, ללא הסכם שלום פורמאלי, השגרה בצפון ובעוטף עזה כללה גם איומים ביטחוניים וגם חילופי אש מדי פעם. התיאור הזה מחייב בירור של המושג – רמת אלימות מקובלת, מקובלת על מי. מאחר ומדובר במדינה דמוקרטית הרי שהחלטה אם רמת האלימות מקובלת או לא (ואז נדרשת מלחמה או מהלך מדיני) נתונה לדרג המדיני. מציאות ה"טפטופים" בעוטף עזה היא תולדה של החלטה של הדרג המדיני שרמת ה"טפטוף" מקובלת. מקובלת לא מהבחינה שהממשלה מעוניינת ברמת אלימות שכזאת, כמובן שהיא לא. אלא שהדרג המדיני מעדיף את הרמה הזאת על פני החלופה – לצאת למבצע, למלחמה או להגיע להסדר מדיני. הדוגמה אולי המרשימה ביותר למנגנון הזה היו בלוני התבערה. המציאות של שריפות בעוטף עזה הפכה לשגרה בשנים 2018–2022 (מרכז למודיעין ולטרור, 2020). התופעה כמעט שנפסקה לחלוטין ב-2022 בין אם עקב שינוי מדיניות התגובה של ממשלת בנט/לפיד או בעקבות מבצע שומר חומות.

על-פי תפיסת הביטחון הנגלית (ליש, 2015) אל מול רמת האלימות ה"מקובלת" אפשר להעמיד את ההישגים בהתפתחות האזרחית של ישראל באותן תקופות, לדוגמה, הגידול באוכלוסיית העוטף (פדן ואלרן, 2016), או פריחת התיירות בגבול הצפון. אם האלימות כבר אינה מקובלת, או כשאויבי ישראל פותחים בעצמם במלחמה, ישראל מגייסת את רוב עוצמתה הצבאית (לפחות חלקים גדולים ממנה) ויוצאת למלחמה (או למבצע צבאי גדול). על-פי הגישה הקלאסית של בן-גוריון המלחמה צריכה להיות קצרה, בשטח האויב ולהגיע להכרעה. אולם לא כל המלחמות היו כאלה. מלחמת השחרור לא הייתה קצרה, גם לא הסתיימה בהכרעה. ואפילו מייד אחרי מלחמת ששת הימים, המצרים שהוכרעו צבאית בסיני, חידשו את האש אחרי ימים ספורים (תמרי, 2020, עמ' 42–54). במבצע סיני הוכרעו המצרים בסיני אבל ישראל נאלצה לסגת מייד בסיומו.

אני מציע פירוש מעט שונה לרגל ה"הכרעה" של בן-גוריון. בן-גוריון הבין שישיראל קטנה מכדי לתמוך בגיוס ארוך של צבא המילואים (שבראשית המדינה היווה אחוז משמעותי מהמשק הכלכלי). נוסף על כך, בן-גוריון לא סמך על מנגנון בין-לאומי שיסיים את מלחמות ישראל ולכן טבע את המונח 'הכרעה' כמנגנון סיום שעיקרו פעולה צבאית ישראלית. לבן-גוריון היה ברור שאין הכוונה הכרעה שאחריה לא תהיינה יותר מלחמות כי הוא עצמו קבע – "לישראל לא יתכן קרב אחרון" (בן-גוריון, 1971). כלומר הכרעה בהקשר האופרטיבי של המלחמה הנוכחית. מכיוון שכך,

ניתן להבין שתכלית המלחמה בישראל היא לסיים את הסבב הנוכחי ולהכין תנאים לשגרה שאחרי, מתוך הבנה שאין לצפות שזאת תהיה המלחמה האחרונה. הדבר היחיד שיכול לשנות את הדינמיקה של הסבבים הוא שינוי באסטרטגיה של האויב שיעבור מהתנגדות לישראל לקבלה שלה - שלום. כפי שקרה עם מצרים ועם ירדן. שני מרכיבים אלה של תפיסת הביטחון - השגרה הלא שקטה, והמלחמה הקצרה שמסתיימת בהכרעה אופרטיבית אבל רק מכינה את השגרה הבאה - עומדים בלב הביקורת על תפיסת הביטחון בעקבות ה־7.10. מעבר לביקורת אנחנו חוזים בפועל במלחמה שונה מאוד מהמלחמות שאליהן התרגלנו בעבר. מלחמה ארוכה, שלפחות על פי יעדיה המוצהרים מקווה להגיע להישג צבאי שמשמעותו חיסול לתמיד של האיום הצבאי - הנה לנו קרב אחרון!

האם התפיסה הנגלית מניהול המלחמה מתאימה?

ננסה לבחון האם הביקורת על התפיסה הקלאסית מוצדקת, והאם התפיסה הנגלית מאופן ניהול מלחמת חרבות ברזל מתאימה לישראל או לפחות אפשרית. מאז הסכמי אוסלו, וביתר שאת מאז ההתנתקות, ישראל אפשרה בפועל לחמאס להתעצם בעזה. להתעצמות הזאת היו מאפיינים שונים לאורך השנים אולם חשוב לזכור שירי הקסאמים מעזה לשדרות החל ב־2001 (מרכז המידע למודיעין ולטרור, 2007), שנים לפני ההתנתקות. בהמשך התעצם חמאס גם ביכולת הרקטית, גם באמצעים נוספים ובעיקר במנהור שהלך והתפתח. כיום מאשימים את "מדיניות ההכלה" כזאת שאחראית להתעצמות חמאס (ענבר ובכרך, 2024, עמ' 43-58). האם ישראל יכולה למנוע מאויביה להתעצם? ישראל פעלה לאורך כל שנותיה נגד מאמצי התעצמות של אויביה. לעיתים עד כדי יציאה למלחמה (לדוגמה, תפקידה של עסקת הנשק הגדולה של מצרים עם צ'כוסלובקיה לפני מבצע קדש), ולרוב בסדרת פעולות אלימות שפגעו במאמצים אלה. התוצאה הסופית הייתה תמיד אחת - האויב ממשיך להתעצם. אם כי ייתכן שקצב ההתעצמות משתנה. אפילו הצלחה יוצאת דופן כמו הפצצת הכור העיראקי לא עצרה את סאדם חוסיין מלנסות ולקדם תוכנית גרעין (שדות, 2013, עמ' 40-46). למרות המסר מרפה הידיים שיש בהבנה שישראל לא יכולה למנוע לחלוטין מאויביה להתעצם, המסקנה הזאת חייבת להיות טריוויאלית מתוך ההכרה בכך שישראל קטנה מדי ולא יכולה לכפות בכוח על אויביה את סיום העימות. זה הבסיס של תפיסת הביטחון הקלאסית. מקרה בוחן מעניין הוא ניסיונות ההתעצמות של טרור פלסטיני באיו"ש. מקובל לטעון שאחרי מבצע "חומת מגן" ישראל עצרה את הטרור הזה. האמת שונה - הטרור נמשך בעוצמה הולכת ופוחתת עוד שנה וחצי עד שהיה חודש שלם ללא אירוע ביטחוני באיו"ש (ענבר ושמיר, 2013). ובהמשך ל"חומת מגן", החליף אבו מאזן את ערפאת ושינה את המדיניות של הרשות הפלסטינית כלפי הטרור, וכן

הקמת גדר הפרדה מצד ישראל. ולמרות ההישגים המרשימים מאוד בהפחתת האלימות והתעצמות הטרור באיו"ש, עד היום ישנם תאי טרור באיו"ש ולצערנו גם פיגועים. ובפועל ישראל שולטת בשטחי איו"ש. כלומר אפילו בשטחים שבשליטתנו אין ביכולתנו למנוע לחלוטין מהצד השני להתעצם. לא כל שכן כשאנחנו לא שולטים בשטח.

מכאן שעצם התעצמות חמאס הייתה צפויה והייתה "בהתאם" לתפיסת הביטחון. השאלה שיש לשאול היא האם היינו צריכים לפעול בנחישות יתר כדי להקשות על ההתעצמות הזאת. ועוד יותר האם היו בה מרכיבים שאסור היה לנו לקבל בכלל, כדוגמת כור גרעיני בסוריה או בעיראק.

כדי לבחון את השאלה הזאת נציע שני מבחנים:

1. האם במתקפת 7.10 עשה חמאס שימוש בכלי צבאי של ישראל לא היה מענה כלפיו.

2. האם התעצמות חמאס יצרה מאזן אימה כזה שמנע מישראל לפעול כנגד חמאס. מתקפת חמאס ניצלה קודם כול טעות בהערכה ובהיערכות של צה"ל (ליבמן, 2025). צה"ל לא נערך לתרחיש של מתקפה רבתית, כמו גם שלא העריך שמתקפה כזאת צפויה. וזאת למרות שתוכניות הפעולה האלה היו בידי המודיעין. אולם, כפי שראינו גם ב-1973, יש פער, לפעמים בלתי נסבל, בין הידיעה להפנמה. כמו שבידי צה"ל היו תוכניות המלחמה של מצרים והוא לא נערך נכון נגדן (בר יוסף, 2001), כך גם לא נעשה שימוש במידע על תוכנית "חומות ירחו" של חמאס (כפי שהתפרסם בתקשורת מתחקיר שב"כ למלחמה). אבל, אם צה"ל היה מנסה להיערך למתקפה רבתית, ואפילו לא על-פי מודיעין מדויק, אלא רק היערכות למקרה שכזה - האם היו מגיעים בצה"ל למסקנה שאין ביכולתנו לתת מענה וצריך להמליץ לדרג המדיני לפתוח במלחמת מנע?

אין ביכולתי לקבוע חד-משמעית שצה"ל יכול היה להיערך לתת מענה למתקפת פתע שכזאת, אבל לפחות בהקשר של חיל האוויר אני משוכנע שהכנת מתווה תגובה מיידית לפריצת הגבול היה מאפשר פעולה אפקטיבית הרבה יותר של חיל האוויר בשעות הראשונות של האירוע. כדוגמה, אפשר לקחת את היערכות חיל האוויר למידע, שבהמשך התגלה כשקרי, שהעביר יהודה גיל, איש המוסד (דבורי, 2010) ובעקבותיו נערך חיל האוויר עם תוכניות תגובה מיידיות לחדירה סורית מסיבית. כמו כן אין חולק שהיערכות הגנתית נכונה של מחנות הקבע (מוצבים) במרחב ואולי גם עיבוי כוחות בשגרה היה משנה את התמונה מקצה לקצה.

תוצאות המתקפה ב-7.10 הן איומות ונוראות. מבחינה צבאית, אוגדת עזה הוכרעה באותו יום, אין חולק. אבל השטח לא נכבש. לחמאס לא היו מספיק כוחות וציוד כדי להחזיק בשטח. בפועל צה"ל חזר והשתלט על השטח עוד באותו יום, וטיהר אותו תוך שלושה ימים. כך לא נראה איום קיומי, וכך גם לא נראה איום שאין לו מענה.

בבחינה היפותטית, אם היה צה"ל מודע לאיום - ניתן היה להיערך למנוע תקיפה כזאת במתקפה רבתי, גם בלי חיסול מלא של חמאס כתנאי מקדים. העובדה שצה"ל הצליח שלושה שבועות לאחר אותו יום נורא, להיכנס ולהכריע את מערכי חמאס מעל ומתחת לקרקע מעידים כנראה שגם איום המנהרות לא היה איום שאין לו מענה.

האם התעצמות חמאס יצרה מאזן אימה שמנע מישראל לפעול כנגדו? על אף שצה"ל הגביל את עצמו לתגובה כנגד הג'יהאד הפלסטיני במבצע "מגן וחץ" (19-23 במאי 2023) (מרכז המידע המודיעין ולטרור, 2023), הרי שרק שנה קודם לכן הייתה פעולה משמעותית כנגד חמאס במסגרת מבצע "שומר חומות". ישראל בוודאי העדיפה שקט בעזה על פני מבצע צבאי גדול, אבל קשה להגיד שהורתעה מפניו או שלא הייתה ערוכה אליו.

אפשר כמובן לבחון ולבקר את מדיניות ישראל לגבי חמאס בשנים שקדמו ל-7.10. מדיניות שקנתה שקט במזודות דולרים, והעדיפה את חיזוק חמאס על פני הרחבת שיתוף הפעולה עם הרשות הפלסטינאית. מדיניות שהעדיפה רמת אלימות מקובלת בעוטף על פני הצורך לבצע מבצע גדול בעזה. אולם אין ספק שישראל הייתה יכולה גם להתנהל באופן אחר. אופן שהיה מקשה על התעצמות חמאס (אם כי כמובן לא מבטל אותה) ולבטח ניתן היה להיערך טוב יותר לתת מענה הגנתי גם לתרחיש של הפתעה. מכאן אני מסיק שישראל יכלה לתת מענה ביטחוני מספק לאיום מעזה גם במסגרת תפיסת הביטחון שהייתה קיימת בפועל עד 2023, אם כי סביר שהייתה צריכה להיות מדיניות אחרת של הפעלת הכוח ושל היערכות במסגרת התפיסה הקיימת. כלומר שמבחינת תקופת השגרה, אירועי ה-7.10 אינם מחייבים החלפת תפיסת הביטחון, רק מצביעים על טעות ביישום שלה בשגרה.

ומה לגבי ניהול המלחמה?

כבר ביציאה למלחמה הכריז הרמטכ"ל שזאת הולכת להיות מלחמה ארוכה. צה"ל לא הזדרז להתחיל במהלך הקרקעי והתכונן אליו 3 שבועות שבהן העורף כבר נמצא תחת אש, הן מעזה והן מלבנון. לא רק זאת, אלא שכצעד מקדים פינתה ישראל את תושבי גבול הצפון מבתיהם, ומאחר שחזבאללה קשר בין הזירות, ברור היה שהמתנה בדרום מאריכה את הפינוי בצפון. אבל המתנה זאת הייתה רק קדימון לניהול המאמץ הקרקעי בעזה בשנה שלאחר מכן.

במלחמת חרבות ברזל צה"ל לבטח לא פעל על-פי תפיסת ביטחון שכיוונה למלחמה קצרה ומכריעה. גם בלי להידרש לשאלת ההגדרה של הכרעה, ברור שהמהלך הצה"לי שהחל עם הכניסה הקרקעית לרצועת עזה, וכיוון רק לחלק הצפוני של הרצועה לא היה מהלך מכריע ולבטח שלא תוכנן להיות קצר. מבקרי תפיסת הביטחון הקלאסית טוענים, בן היתר, שהניסיון להגיע לסיום מהיר של המלחמה גרם לישראל להתפשר על הישגים מצומצמים למלחמה (סיבוני במספר ראיונות לתקשורת), ושהסרת מגבלת הזמן מהמלחמה תאפשר להשיג הישגים מוחלטים (וינר וסיבוני, 2025).

בדיעבד קשה להגדיר מה ניסה צה"ל להשיג בעזה ב-21 החודשים שחלפו מאז ה-7.10. אין ספק שצה"ל פגע קשה מאוד בחמאס, בתשתיותיו מעל ומתחת לקרקע, כמו גם ברוב התשתיות והמבנים האזרחיים בעזה ששימשו כסות לפעילות חמאס. כך נהרגו רוב מפקדי הארגון ונשברה שרשרת הפיקוד שלו - ועדין נשאלת השאלה מה מנסה צה"ל להשיג, ואיך ההישגים האלה מקרבים אותו להשגת תכלית המלחמה. קשה לחלוק שמתקפה רק בצפון רצועת עזה לא הייתה אמורה לפרק את חמאס בדרום הרצועה. כך גם המתקפה באזור חאן יונס לא יכלה להשפיע על אזור רפיח. אבל גם עתה לא ברור איך הפגיעה השיטתית בשטחי הרצועה מקרבת את השגת היעד של שחרור חטופים או של פירוק ארגון חמאס.

כותבים וחוקרים רבים מתייחסים לשאלת ההכרעה. האם וכיצד ניתן להכריע ארגון כמו חמאס (פרל, 2025). לטעמי המושג הכרעה פוגע בדיון הביטחוני בצה"ל (ברק, 2021, עמ' 17-29). כדי לברר את השאלה צריך להסכים קודם כול על הגדרה אפקטיבית להכרעה. אבל ההגדרה משתנה ממקרה למקרה ולכן חשוב יותר להגדיר מה מנסים להשיג. הרי לא מנסים לעמוד בהגדרה אקדמאית כזאת או אחרת. השאלה לשם מה ההכרעה קודמת לשאלה מהי ההכרעה. כאמור לדעתי, בן-גוריון השתמש במושג כדי לציין שהמהלך הצבאי הישראלי צריך לאפשר לסיים את המלחמה גם ללא סיוע בין-לאומי שעליו הוא לא סמך. אותו בן-גוריון ידע שאין בידי ישראל יכולת להכריע את אויביה בקרב אחרון - כלומר תמיד מדובר בהכרעה צבאית ממוקדת וזמנית. אשר על כן, אין צורך לשאול האם ניתן להכריע את חמאס, אלא יש לברר במקום זאת מה תכלית המהלך הצבאי ולשאול האם ניתן להשיג את התכלית הזאת. לדוגמה, המלחמה הארוכה שהתפתחה בצפון התמשכה לאורך כמעט שנה בעצימות נמוכה יחסית, הגם שתושבי הצפון כבר פונו מבתיים. רק בעקבות נפילת רקטה במגרש משחקים במגדל שמש והרג 12 ילדים, החלה ישראל להסלים את פעולותיה נגד חזבאללה. גם אז ללא החלטה לפעול בלבנון עד שישראל נאלצה להשתמש בכלי ה"פיג'רים" של המוסד שעמד להיחשף. רק אז הוחלט לצאת למבצע "חיצי הצפון". המבצע כלל "מכת פתיחה" (כאמור אחרי כמעט שנה של מלחמה), מתקפה רחבה של חיל האוויר נגד תשתיות רקטות של חזבאללה, חיסול מפקדים כולל נסראללה ואז מהלך קרקעי איטי ומוגבל בדרום לבנון. אגב, מהלך קרקעי בהיגיון של שחיקה, ולא בהיגיון של תמרון, היגיון של תמרון היה בפיג'רים ואולי בסיכול נסראללה ומפקדיו.

התוצאה של המלחמה בלבנון הייתה בדיעבד מצוינת. חזבאללה הוכה קשות, איבד את נכסיו בדרום לבנון, איבד חלק גדול מיכולתו הצבאית ואת מעמדו בלבנון. בעת חתימת ההסכם להפסקת אש ב-26.11.2024 ניתן להגיד שחזבאללה הוכרע. הארגון לא יכול היה, ולבטח לא רצה, להמשיך ולהילחם בישראל. אולם האם הארגון הושמד? האם ההכרעה הזאת סופית ומבטיחה שחזבאללה לא ישתקם בעתיד. כרמז נאמר שעד היום צה"ל נאלץ לתקוף מדי פעם ניסיונות כאלה של

חזבאללה להתאושש, להתעצם ולהתארגן, מה שיכול להעיד שהארגון לא חוסל. אבל המהלך הצבאי ששיאו היה מבצע "חיצי הצפון" הכריע את הארגון בהקשר של השגת הפסקת הלחימה והכנת תקופת השגרה הנוכחית.

אפשר וצריך לשאול האם ישראל הייתה יכולה להשיג את אותו הישג מול חזבאללה בדרך יותר קוסט-אפקטיבית. מלחמת לבנון השלישית לא הייתה גם היא על-פי תפיסת הביטחון, שכן ארכה יותר משנה, במהלכה פונו תושבים רבים מבתיהם, וצה"ל הפעיל כוחות מילואים גדולים לאורך זמן. על כך בהמשך. אבל מבחינת שאלת ההכרעה - הנה דוגמה שהושגה הכרעה, מהסוג של תפיסת הביטחון הקלאסית.

גם מלחמת 12 הימים עם איראן הסתיימה ללא השמדת איראן, כנראה שאפילו ללא השמדת כל תוכנית הגרעין ולבטח ללא השמדה של היכולת הטילית של איראן. אבל ישראל הצליחה ליצור תנאים שאפשרו הפסקת הלחימה ואולי אף הכינו תהליך שיקשה על איראן לשוב לסורה (זאת עוד צריך לראות). אבל אם חלק מהפגיעה באיראן הייתה במטרה לאפשר את סגירת הסבב הזה - היא הושגה.

כוח שריון של צה"ל בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל" (צילום: דובר צה"ל)

אז מה תכלית ה'הכרעה' בעזה?

אם התכלית הייתה לאפשר פעילות בעצימות גבוהה להריסת מנהרות ותשתיות טרור, אז חמאס הוכרע. חמאס אינו יכול וספק אם רוצה למנוע מצה"ל לפעול כיום ברצועה. אם התכלית הייתה לפרק את המבנה הפיקודי והארגוני של הארגון, אז חמאס הוכרע, לעת הזאת, שכן אין לו יכולת תפקוד כארגון מסודר. אבל, אם התכלית של המהלך הצבאי הייתה לכפות על חמאס שחרור ללא תנאי של החטופים,

או הסכמה של הנהגת הארגון לצאת לגלות, אזי לא השגנו הכרעה. צה"ל פועל בעזה שנה ותשעה חודשים במטרה להשיג את יעדי המלחמה שהגדיר הדרג המדיני (כהן, 2023; שמיר, 2024):

1. מיטוט שלטון חמאס ופירוק יכולתו הצבאית.
2. הסרת איום הטרור מרצועת עזה על ישראל.
3. מאמץ מרבי לפתרון סוגיית החטופים.
4. הגנה על גבולות המדינה ואזרחיה.

את היעד של פרוק יכולותיו הצבאיות של חמאס צה"ל השיג מזמן. כאמור לא ניתן להשיג יעד זה באופן מוחלט, ומה שהושג מספק לעת עתה. לעומת זאת קשה לתאר באופן צבאי את מיטוט השלטון. בעזה לא פועלים כיום מוסדות שלטון של חמאס וגם אין לו כל פעילות פורמאלית בשטח. אבל יש לו עדיין שרשרת פיקוד, יש מקבלי החלטות ויש גם פעילים שמבצעים חלק מההחלטות האלה. איך ניתן למנוע מצב שבו מישהו בעזה חושב שהוא שלטון חמאס ויש גם פעילים שסרים למרותו – לא נראה שיש דרך להשיג זאת בכלל ובפרט בפעולה צבאית. יותר מכך, כל עוד יש חטופים ברצועה, המשמעות של "שלטון" מקבלת פן מוחשי. מי שמחזיק בחטופים יכול לטעון שהוא שלט.

כך, גם לא ניתן להסיר את איום הטרור באופן מוחלט משום מקום. הוא קיים אפילו בשטחים שנמצאים בשליטה מלאה של ישראל. הדבר דומה לניסיון למגר פשיעה. היעד הזה קיצוני ואינו בר השגה. לעומת זאת, אם מגדירים יעד פחות שאפתי, כמו לדוגמה, למנוע איום בסגנון מתקפת ה-7.10, הרי שיעד זה הושג מזמן, וכפי שניתחנו למעלה, ניתן כנראה להיערך כך שמתקפה כזאת לא תצליח בפעם הבאה.

לגבי היעד של שחרור חטופים. נראה שצה"ל ומערכת הביטחון מיצו את האפשרות לחלץ חטופים חיים בכוח. רמת החשש של השומרים על החטופים תוביל בסיכוי גבוה מדי למותם בניסיון שכזה ולכן מהבחינה הישירה היעד של מאמץ מרבי הושג. בהקשר הכולל, אם תכלית הפעולה הצבאית היה ליצור לחץ על חמאס כך שיסכים לעסקה בתנאים נוחים לישראל, יש ספק גדול האם ניתן להשיג לחץ כבד יותר. לעת עתה הלחץ הכבד שהופעל על חמאס לא יצר תנאים לעסקה שתהיה מקובלת על ישראל. נראה שבהקשר החטופים לא הכרענו וספק אם ניתן להכריע את חמאס.

מכאן שלמרות ההישגים הצבאיים המשמעותיים של צה"ל בעזה, צה"ל לא התקרב להשגת יעדים שמראש נראים בלתי ניתנים להשגה מבחינה צבאית. המשך המלחמה אינו מקרב את השגת היעדים האלה. לעומת זאת יעדים צנועים יותר ובני השגה הושגו מזמן. מי שטוען שישראל נמנעה בעבר מלהשיג הישגים מוחלטים והסתפקה במלחמות קצרות והכרעה ממוקדת, הרי שהניסיון של צה"ל בשנתיים האחרונות בעזה, לא משכנע שניתן להשיג הישגים מוחלטים. להפך, המצב הקשה בעזה, וריבוי ההישגים האופרטיביים עדיין ללא השגת היעדים המוחלטים, מעמידים את הגישה בספק.

מהסתכלות על שלוש זירות שהגיעו במלחמה הנוכחית לרמת עצימות גבוהה, שתיים הסתיימו ב'הכרעה' על-פי תפיסת הביטחון הקלאסית, ללא השמדת האויב. דווקא בזירה הקרובה והקטנה ביותר עם האויב החלש ביותר, צה"ל לא השיג את יעדיו. כמובן ששלוש דוגמאות אינן הוכחה לעיקרון אבל אפשר לתמוה שמא הגדרת יעדים שאפתניים מדי וניסיון להגיע להכרעה מוחלטת אינם מעשיים. ובהקשר של תפיסת ביטחון חלופית, הדוגמה של עזה אינה מעודדת את הגישה המוחלטת.

מעבר לשאלת ההכרעה צריך לברר גם את סוגיית המלחמה הארוכה. כאמור צה"ל שב ומצהיר על "שנת לחימה" וקובע שפנינו למלחמה ארוכה. הנ"ל בניגוד גמור לתפיסת הביטחון, אם כי בסנכרון מלא עם הדרג המדיני. למה בעצם בן-גוריון קבע "מלחמה קצרה"? במלחמת השחרור הכוח הלוחם היווה חלק משמעותי מהיישוב הצעיר שכלל 600,000 אנשים בלבד. אפילו תקופת ההמתנה לפני מלחמת ששת הימים ומאוחר יותר מלחמת יום הכיפורים, הכבידו על המשק היצרני מבחינת גיוס המילואים. המשק הישראלי לא יכול היה, כך נראה אז, לשאת מלחמה ארוכה של חודשים ושנים, ומכאן הציווי למלחמה קצרה.

מאז קטן מאוד צבא המילואים. חלקו באוכלוסייה ירד וצה"ל היה במגמה של שחרור רחב ומוקדם של חיילים ממילואים. המדיניות הזאת השתנתה מאז ה-7.10. רבים מאנשי המילואים ששוחררו, חזרו בדרך כלל מיוזמתם לשירות פעיל. עדיין ההשפעה של הגיוס הממושך למילואים היא יותר אישית מאשר משקית. אבל הנטל על המשק אינו מבוטל (קנת פורטל, 2024). לנטל המילואים מצטרף הנטל הכלכלי שנובע מפינוי מסיבי של תושבים מבתיים ומפגיעה פיזית בתשתיות אזרחיות. האם צריכה ישראל לשקול את השיקול של נטל כלכלי בעת ניהול מלחמה (ארגוב, 2024)? איך עומדת שאלת המחיר הכלכלי ביחס לשאלת ההישגים הצבאיים ומי בכלל אמור לשקול את השיקול הזה?

מי צריך לשקול את השיקול של העומס על אנשי המילואים כמו גם על כוחות הסדיר. האם צה"ל אחראי על שימור הגייסות או שהוא רק צרכן של סד"כ ושל נשק? מי בממשק הפוליטי-צבאי צריך לייצג את אנשי המילואים ולדאוג למצב הגייסות? בהקבלה, האם צה"ל אחראי על משק הנשק והחלפים שהוא מפעיל או שהוא משאיר את הנושא לניהול של הדרג המדיני? האם ייתכן מצב שבו צה"ל יגיע להשבתה של הכוח הלוחם מחוסר בחלפים עקב התמשכות המלחמה ויפנה אצבע מאשימה לדרג המדיני שדרש ממנו פעולה ארוכה ממה שאפשרי מבחינה לוגיסטית? האם ייתכן שהדרג המדיני במדינה דמוקרטית ינחה את חיל האוויר לטוס לתקיפה מעבר לטווח האפקטיבי של המטוסים?

דוגמה מעניינת לממשק הזה אירעה בשנת 2014. בשנה זאת קוצץ תקציב הביטחון וצה"ל נאלץ לתכנן תוכנית עבודה שכללה הפסקת אימונים באפריל. הרמטכ"ל אז – רא"ל בני גנץ, התריע בפני הדרג המדיני שזאת משמעות קיצוץ התקציב. הממשלה לא אישרה את תוכנית העבודה של צה"ל אבל גם לא הוסיפה לו תקציב. האם

הרמטכ"ל צריך להסתפק בהתרעה על פגיעה קשה במוכנות? או שיש לו אחריות על המצב שנוצר. אגב, המשבר במוכנות "נפתר" בעקבות פריצת מלחמת "צוק איתן" (אבן, 2015).

אבל נראה שבמלחמה הנוכחית צה"ל לא רק שחרג מהעיקרון של מלחמה קצרה. נראה שצה"ל בכלל זנח את מושג הזמן במלחמה. מעבר לקביעה שצפויה מלחמה ארוכה, צה"ל, כך נראה, פטר את עצמו מתכנון מסגרת זמנים ובהכרח גם ממסגרת משאבים למלחמה.

מול תפיסת הביטחון שכיוונה למלחמה קצרה, צה"ל נדרש אמנם לנושא של "כלכלת חימושים" אבל מתוך ניהול של המשק לצורך השגת ההישג. כבר בתחילת המלחמה בעזה ויתר צה"ל על מסגרת הזמן בתכנון המלחמה. הרמטכ"ל הלוי תבע מושג "דינאמי מתפתח" (פינקל, 2025) כדי לתאר את התכנון האסטרטגי של המלחמה. צה"ל תכנן את המהלכים הבאים של המלחמה, בלי לתכנן או לבחון איך הם מגיעים להשגת ההישג ומכאן שגם בלי מסגרת זמנים ומשאבים ברורה. אפשר להשתכנע בכך אם בוחנים את חלקו הראשון של המבצע שתוכנן רק לחלק הצפוני של רצועת עזה, דבר שלבטח לא יכול היה להשיג את יעדי המלחמה. אבל גם השלב של המתקפה בחאן יונס לא יכול היה להכריע את חמאס ברפיח. כך שגם אם השלב הזה היה מוגדר מבחינת סד זמנים וסד"כ לא ברור מה הייתה תוכנית הזמנים למהלך הכולל.

האם קיימת תפיסת ביטחון שבה אין מסגרת זמנים ומשאבים למלחמה? האם יש בכך היגיון אסטרטגי? (על כך גם אצל שלח ופרל, 2025, עמ' 47-58) מול הטענה שהמלחמה מתנהלת ללא מסגרת זמנים מתקבלת לא פעם טענה שאומרת שאם היינו מסיימים את המלחמה מוקדם יותר, לא הינו משיגים חלק מההישגים של המלחמה, כמו לדוגמה, הפגיעה בסינוואר ואפילו פירוק חזבאללה.

התשובה הזאת הגיונית רק במסגרת של מלחמה ללא מסגרת זמן וחומר. במלחמה שמנסה לתחום את הזמן ואת החומר ביחס להישגים, מחויבים לתכנן תוכנית שתגיע להישגים הנדרשים מוקדם יותר, או לחילופין תגדיר יעדים בני השגה. ללא מסגרת זמנים, ככל שהמלחמה נמשכת גדל הסיכוי להשיג הישגים, ועצירה מוקדמת בהכרח תשאיר אותנו עם פחות הישגים. מה שמוביל מייד לשאלת המחירים.

מעבר למחיר לגייסות שהוא עניין צבאי שחייב להיות באחריות הצבא, המחירים שאינם צבאיים, כמו בפגיעה ישירה ועקיפה במשק, אינם במגרש הצבאי. לא ברור אם צה"ל בכלל מודד אותם, לא כל שכן מתייחס אליהם. הדוגמה הבולטת ביותר היא בנזק מרקטות ומטילים. המדד העיקרי של צה"ל מעבר לתשומות היירוט ולאחוזי ההצלחה, הוא נפגעים בנפש. זהו כמובן מדד חשוב מאוד. אבל מה לגבי מדדים של נזק למבנים, ואפילו נזק לתשתיות. האם צה"ל מודד את אחוזי השמישות של משק התזקיקים לאורך המלחמה, כך שפגיעה בבז"ן תיספר אצלו בכף חובה כלשהי? האם צה"ל מעריך את רמת הכשירות המדעית של ישראל בעקבות הפגיעה במכון ויצמן?

מלחמה בחוג פתוח, ללא מסגרת זמנים, בלי דין וחשבון לשחיקת הצבא, בלי מסגרת חומרית ובלי מדדים למחיר הכללי יכולה כביכול רק להשיג הישגים ולעולם לא להגיע להישג הנדרש. האם זאת דרך אפקטיבית לנהל מלחמה? המסקנה שעולה מהניתוח כאן היא שלא נראה הגיוני לנהל מלחמה ארוכה, הן בשל מחיריה לצה"ל ישירות ולמדינה בכלל ובמיוחד לאור הסיכוי שנראה קלוש להשיג "ניצחון מוחלט" שלאחריו אין יותר איומים ביטחוניים. כלומר לא נכון לשנות את תפיסת הביטחון לגבי ניהול מלחמות. השאלה החשובה – מה הגורמים שהביאו הן את המערכת הצבאית והן את המערכת הפוליטית לבחור בניהול מלחמה מתמשכת, ולהציג יעדים שאפתניים עד כדי בלתי אפשריים למלחמה, חורגת ממסגרת המאמר הזה, אולם יש חשיבות גדולה בבירור שלה.

כדי לא להישאר רק בשלילת הקיים אבחן איך אמורה להתנהל המלחמה בעזה על-פי תפיסת הביטחון הקלאסית, מכאן וקדימה. על-פי תפיסת הביטחון הזאת, המקסימום שניתן להשיג בעזה כבר הושג – פגיעה קשה מאוד בחמאס, צבאית ומדינית. כמו כן כבר ברור מנגנון הסיום וגם ברורות מגבלותיו. ישראל חייבת להגיע להסכם הפסקת מלחמה שכולל החזרת החטופים והתייצבות על קווי הגנה שימנעו איום ישיר על יישובי העוטף. זאת בהתבסס על מרחב אבטחה שכולל מכשול, גידור ואולי מיקוש בשטח מספק בתוך הרצועה – קרי עיצוב השגרה שלאחר המלחמה. לאחר ההתייצבות, הפסקת המלחמה וחזרת החטופים, תוכל ישראל להמשיך את הלחץ על חמאס כך שיבחר להתפרק ולעזוב את השטח, או שלחלופין תמנע ממנו את יכולת השיקום על כל המשתמע מכך לאוכלוסייה האזרחית. היה ויזהו בצה"ל שחמאס מנסה לשקם את יכולותיו הצבאית תוכל ישראל, כפי שעשתה לאורך רוב שנותיה, לפעול ברצועה כנגד הפעילות הזאת. אבל פעולה זאת תהיה כבר חפה מהצורך להתייחס למגבלות עקב הימצאות חטופים בשטח – ע"פ תפיסת הביטחון לתקופות השגרה.

סיכום

לשאלת תפיסת הביטחון. לדעתי, מתקפת ה-7.10 נבעה מיישום שגוי של תפיסת הביטחון ולא מפער מובנה שאינו מאפשר לה לתת מענה ביטחוני לאתגרים שבפניהם עומדת ישראל, ובוודאי שלא מעזה. כך גם לא נראה שיש יתרון במימוש מלחמה ארוכה ללא מסגרת זמן וחומר במקום התפיסה של מלחמה קצרה ומוגבלת בהישגיה. ניסיון להשיג יותר מכפי שניתן – ייכשל. אבל גרוע מכך, התמשכות של מלחמה ארוכה ללא צורך תפורר את צבא המילואים וצבא הסדיר ותשית על המשק מחירים בלתי אפשריים. אין לנהל מלחמות בחוג פתוח וכל מהלך צבאי צריך לקחת בחשבון גם את המחירים שבאים עימו ולא רק את ההישגים הצבאיים. ובעיקר, על המהלך הצבאי לשרת את ההישג המדיני ולוודא שהוא יכול להשיג את ההישג הדרוש.

באין גוף אחר אשר מתכנן את המלחמות מבחינה אסטרטגית, צה"ל הוא הגוף שחייב לייצג את האינטרס הלאומי, גם כשזה חורג מהפעילות הצבאית המיידית. קרי, צה"ל מחויב לשמירת כשירות מערך המילואים. בדיוק כמו שצה"ל לא ישחק את הכלים עד שיצאו מכשירות כך אל לו לשחוק את הגייסות מעבר לאפשרי. צה"ל הוא שאחראי לדרוש מהדרג המדיני מסגרת זמן וחומר מעשית למלחמה, ולתכנן את המלחמה בהתאם. לחלופין, חובתו להציף את המצב במידה ואינו צפוי להשיג את ההישג הנדרש.

רשימת המקורות

- אבן, שמואל (2015). "ההתנצחות על תקציב הביטחון בישראל". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- ארגוב, איל (1 בנובמבר 2024). "המחיר הכלכלי של המלחמה". הצד השלישי של המטבע, פודקאסט 13, **בנק ישראל**.
- בן-גוריון, דוד (1971). **ייחוד וייעוד: דברים על ביטחון ישראל**. מערכות.
- בר-יוסף, אורי (2001). "הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה". **דביר**.
- בן-ישראל, יצחק (2013). "תפיסת הביטחון של ישראל". **משרד הביטחון ומודן**.
- ברק, אור (2021). "מ'הכרעה' ל'ניצחון': התרת הבלבול בטרמינולוגיה הצבאית בישראל". **עדכן אסטרטגי**, כרך 24, גיליון 2, עמ' 17-29.
- דבורי, ניר (5 בינואר 2010). "סוכן המוסד שכמעט גרם למלחמה מדבר לראשונה". **מאקו**.
- וינר, ארז וסיבוני, גבריאל (4 במאי 2025). "עזה ודילמת שעון החול: הצורך בהכרעה מיידית".
- **מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון**.
- כהן, גילי (16 באוקטובר 2023). "מיטוט שלטון חמאס ופתרון לסוגיית החטופים: מסמך מטרות המלחמה נחשף". **כאן 11**.
- ליבמן, אלי (יולי 2025). "מדוע כשלה ההרתעה ב-7 באוקטובר 2023?". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- ליש, גור (2015). "עיקרי תפיסת הביטחון של המל"ל לשגרה ולחירום". **עשתונות**, 10.
- מרכז המידע למודיעין ולטרור (2007). "איום הרקטות מרצועת עזה 2007-2000".
- מרכז המידע למודיעין ולטרור (2020). "שיגור בלוני נפץ לעבר ישראל".
- מרכז המידע למודיעין ולטרור (2023). "מבצע מגן וחרץ ברצועת עזה - סיכום האירועים".
- ענבר, אפרים ובכרד, מנחם (יולי 2024). "הכלה, מרכיב מטריד בהתנהגות הביטחונית של ישראל". **בין הקטבים**, גיליון 41, עמ' 43-58.
- ענבר, אפרים ושמיר, איתן (1 בדצמבר 2013). "כיסוח דשא - האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי פתירים". **מרכז בגין-סאדאת**, עיונים בביטחון המזרח התיכון, 105.
- פדן, כרמית ואלרן, מאיר (יולי 2018). "יישובים ב'עוטף עזה' - מקרה בוחן לחוסן החברתי בישראל (2006-2016)". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- פינקל, מאיר (2025). "יוזמה ופיקוד משימה מבוזר ופיקוד פרטני ריכוזי בלוחמת היבשה במלחמת חרבות ברזל". **בין הקטבים**, גיליון 46, עמ' 89-106.
- פרל, גל (2025). "האם וכיצד ניתן להכריע טקטית בתמרון קרקעי צבאות טרור - מלחמת חרבות ברזל כמקרה בוחן". **בין הקטבים**, גיליון 46, עמ' 107-129.
- קנת פורטל, רועי (2024). "שוק העבודה במלחמה: נטל המילואים על האוכלוסייה העובדת".
- **המכון הישראלי לדמוקרטיה**.
- שדות, אורי (ספטמבר 2013). "המערכה נגד אוסירק". **מערכות**, גיליון 450, עמ' 40-46.
- שלח, עפר ופרל, גל (מרץ 2025). "המשמעות של מלחמה בניגוד לתפיסה ולמשאבים". **בין הקטבים**, גיליון 43, עמ' 47-58.
- שמיר, איתן (2023). "אסטרטגיה מול חמאס: הכרח או אשליה?". **מרכז בגין-סאדאת**.
- שמיר, איתן (14 באוקטובר 2024). "המטרות האסטרטגיות והמדיניות של ישראל במלחמת חרבות ברזל". **מרכז בגין-סאדאת**, מבט מבס"א 314(2).
- תמרי, דב (ינואר 2020). "מלחמת ההתשה - שלוש מלחמות, סיפור אחד". **עדכן אסטרטגי**, כרך 23, גיליון 1, עמ' 42-54.

הכר את עצמך, הכר את האויב לקחים מערכתיים מהלחימה באיראן, לבנון ועזה

עפר שלח¹

ישראל הנחיתה בשנה האחרונה מהלומות אופרטיביות מוצלחות על שני היריבים העיקריים ב"ציר ההתנגדות", איראן וחזבאללה. בעזה, לעומת זאת, הלחימה מתמשכת ללא הצלחה מערכתית דומה. ניתוח הדומה, השונה ודרך הפעולה בכל זירה מעלה מסקנות חשובות, הנוגעות לדיון המתמשך בצה"ל על הצורך לשתק את המערכת היריבה, על הדרכים לעשות זאת במונחי כוח וזמן ועל ההישג האפשרי. בניגוד לשאיפה הצה"לית לפתרון גנרי לסוגיה זו, ניתוח האירועים מעלה כי התוצאה נגזרה דווקא מן המאפיינים השונים של כל מערכת, אך יש מכנים משותפים בתרבות ובדרך קבלת ההחלטות האנושית שהשפיעו על מידת ההצלחה. ללקחים אלה חשיבות קריטית במבט קדימה על בניין הכוח ועל הפעלתו.

"הכר את האויב שלך, והכר את עצמך. כק אפילו אם תילחם במאה קרבות, לעולם לא תובס. אם אינך מכיר את האויב אבל אתה מכיר את עצמך, סיכוייך לצח או להפסיד שווים. אם אינך מכיר את האויב שלך ואינך מכיר את עצמך - אין ספק שתובס בכל הקרבות" (סון דזה, אמנות המלחמה).

מבוא

דברים אלה נכתבים עם סיומה של הלחימה בין ישראל לאיראן, שהחלה במתקפה הישראלית על מטרות גרעין, טק"ק ושלטון באיראן בליל ה-13/12 ביוני 2025, והגיעה לשיאה בהפצצה האמריקנית על מתקני הגרעין עשרה ימים לאחר מכן. אין בהם כל כוונה לנתח את המערכה הביטטי המאקרו (גורלם של תוכנית הגרעין האיראנית ושל המשטר בטהראן, פני "ציר ההתנגדות" והמזרח התיכון). ייקח עוד שנים עד שאלו ייוודעו. הם תלויים גם, כמובן ובעיקר, בפעולה מדינית עתידית.

¹ עפר שלח, לשעבר חבר ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, הוא ראש תוכנית המחקר "מדיניות הביטחון הלאומי" במכון למחקרי ביטחון לאומי.

ואולם לא מוקדם לעסוק באספקטים משותפים למערכות השונות, ובעיקר בשני אירועים, שיש מהם מסקנות לגבי מחלוקות בסיסיות בחשיבה הצבאית בישראל ובעולם בעשורים האחרונים: המהלומות האופרטיביות המוצלחות שהנחיתה ישראל על חזבאללה בחודשי הקיץ והסתיו של שנת 2024 (לאחר כמעט שנה של התכתשות שהתמקדה בגבול ישראל-לבנון), ועל איראן ביוני 2025. משני אירועים אלה, ששינו לחלוטין את מפת האיומים על ישראל, ניתן להפיק מספר לקחים רבי חשיבות לגבי אופייה והשפעתה של הפעולה הצבאית גם בעתיד, ומשמעויות לבניין הכוח ולהפעלתו.

כאמור, העיסוק כאן הוא אך ורק בהיבט הצר של האפקט של הפעולה הצבאית על יכולתו של האויב לתפקד כמערכת, ולממש את תוכניתו הראשונית - ובמקרה הזה, להוציא לפועל ענישה נרחבת על העורף הישראלי. אחת מן המטרות הברורות של "ציר ההתנגדות" כולו היתה להרתיע את ישראל מלפעול נגד איראן או חזבאללה, באמצעות איום בענישה שתהפוך כל הישג התקפי של ישראל במערכה ללא כדאי. הרתעה זו אכן השפיעה על קבלת ההחלטות בישראל שנים לא מעטות. ואולם במלחמה הנוכחית הענישה לא התממשה, בראש ובראשונה בשל השיתוק המערכתי של האויב - וזהו הישג ודאי, הראשון במעלה, של הפעולה הצבאית.

מאמר זה לא יעסוק בהרחבה באחד האלמנטים שהשפיעו יותר מכל על תוצאות המערכה - מעורבותה העמוקה וחסרת התקדים של ארה"ב, בריסון חזבאללה לאחר ה-7 באוקטובר ומעל לכול, במערכה באיראן, שכללה לראשונה גם פעולה צבאית של ארה"ב כהמשך וכאקורד סיום של הפעולה הישראלית. בהקשר זה כדאי להעיר, כי צירוף הנסיבות הייחודי ביוני 2025 - הוצאת חזבאללה ממעגל התגובה לאחר המהלומה שספג ב-2024, העליונות האופרטיבית הישראלית באותה נקודת זמן במעגל הלמידה ההדדי בינינו לבין האיראנים, וכמובן התנהגותו של הממשל בושינגטון (שלא היתה ודאית, למרות שיתוף הפעולה וההסכמות המוקדמות, עד שאירעה בפועל) - מעמיד בספק גדול את הדיבורים על תקיפה ישראלית באיראן בנקודות זמן שונות מאז 2010.

במאמר זה הכוונה היא להתמקד בתורת המערכה הצבאית גרידא, ובלקחים שאפשר להסיק מאירועי השנה האחרונה בהקשרה, תוך שאנו זוכרים שגורמים רבים אחרים (כולל המזל) הם שקובעים בסוף את תוצאות המלחמה, בוודאי בטווח הארוך.

גלגולי הדיון על "התפיסה המערכתית" בצה"ל

הדיון על התפיסה המערכתית ועל משמעותה בהקשר הפעולה הצבאית מתקיים בצה"ל מאז אמצע שנות התשעים. ראשיתו בהשפעתן של דוקטרינות שהתפתחו בצבאות זרים, בעיקר בארה"ב, ובניסיון להסיק מסקנות מן המלחמה בעיראק ב-1991 ובקוסובו בסוף העשור. בישראל הוא בעיקר דיון פנים-צה"לי: כמו כמעט

בכל נושאי הביטחון, יש השפעה קטנה יחסית (בוודאי בהשוואה למדינות זרות, ובהתייחס לנוכחותו הבולטת של נושא הביטחון בשיח הישראלי) של גורמי מחקר ואקדמיה, ובעיקר שיח דל בין הדרג המדיני לצבאי.

לפיכך, הושפע הדיון באורח בלתי נמנע הן מתוצאותיהם של מהלכי הלחימה שהיו מאז (האינתיפאדה השנייה, מלחמת לבנון השנייה וסבבי הלחימה בעזה), והן מן הרקע האישי של המשתתפים בו ושל מפקדי צה"ל בתקופות השונות, כמו גם מהמאבק הפנים-צבאי על משאבים ועל קשב פיקודי. כל אלה יצרו דיון אמוציונלי, פרסונלי ומוטה תוצאה. המילים "מערכה" ו"מערכת" הפכו לסמלים, שהצדדים השונים בדיון מטיחים אלה באלה, ולא מונחים מקצועיים מוסכמים המהווים בסיס לשיח.

לכך נוסף הדיון הפנים-צבאי הנוקב על משקלו היחסי של צבא היבשה לעומת הכוח האווירי, המודיעין והתווך הדיגיטלי. לא ניכנס כאן לדיון זה, המלווה את צה"ל שלושה עשורים לפחות; לענייננו, יש לעמוד על כך שאי אפשר להפריד בין תפיסת האויב כמערכת, שמטרת הפעולה הצבאית היא לפרקה ולשתקה, לבין השאלה כיצד תושג הכרעה של מערכת זו ועל-ידי מי.

צה"ל צמח וניהל את מלחמותיו "הגדולות", מתוך תפיסה שבה המהלומה האופרטיבית העיקרית תונחת על-ידי כוחות היבשה, ותפקידם של הכוחות האחרים הוא להכין את הקרקע לביצועה ולסייע לה. מבצע "מוקד" בפתחת מלחמת ששת הימים זכה לתהילה רבה ומוצדקת; ואולם, לאמיתו של דבר, לא הוא פירק את המערכת היריבה והכריע את המלחמה. "מוקד" היה רק בחזקת סיוע מקדים למהלך המערכתי המכריע באמת - התמרון היבשתי העמוק לתוך שטח סיני.

אין ספק של"מוקד" היתה השפעה מוראלית משמעותית על שני הצדדים; אולם בה בעת תקפה גם קביעתם של החוקרים דוד קמחי ודן בבלי שכתבו על המלחמה מייד לאחריה, וקבעו כי "ניצחונו של חיל האוויר היה הדרמטי ביותר במלחמה כולה, אולם מכריעה לא פחות היתה פריצתו של חיל השריון (אוגדת טל) בציר הצפוני והבקעת מתחם אבו עגילה (אום כתף) ע"י אוגדת שרון שפתחה את הדרך למרכז סיני" (קדיש, 2017, עמ' 22).

ביוני 2025 באיראן, לעומת זאת, הושגה המהלומה המערכתית כל-כולה ע"י כוחות אוויריים, פעולה חשאית ומודיעינית, וע"פ פרסומים זרים גם בעזרת אמצעי סייבר ותודעה - הפעם כלב המערכה ולא כמכה ראשונה שבעקבותיה מגיע מהלך יבשתי מכריע. גם המהלכים המשמעותיים של המהלומה המערכתית על חזבאללה בקיץ-סתיו 2024 היו באותם אמצעים: מהלומות אוויריות מונחות מודיעין מדויק על אישים ועל מערכות נשק של האויב, ומבצעים חשאיים ("הביפרים" ו"מכשירי הקשר") שהפכו לסיכול הממוקד הגדול ביותר בהיסטוריה.

ניתוח מדוקדק של מערכה זו, שאינו במסגרתו של מאמר זה, ישים דגש ראוי על השפעתם של המהלכים הקרקעיים בהגנה ההתקפית שניהל פיקוד הצפון מאוקטובר 2023, ולא פחות מזה של החשיבה שהתפתחה בפיקוד וסייעה לשנות

את התפיסה המטכ"לית והמדינתית בעניין; אבל אין ספק שבסופו של דבר, פירוק המערכת היריבה התבצע על-ידי "כוחות מנגד" ולא על-ידי תמרון יבשתי מכריע. התמרון שהגיע בסופו של דבר, לאחר שהמערכת היריבה כבר שותקה, נועד למטרות (החשובות לכשעצמן) של פירוק תשתיות ושל החזרת תחושת הביטחון לתושבי הצפון.

החשיבה בישראל על התפיסה המערכתית הושפעה מאוד מהגותו של קולונל חיל האוויר האמריקני ג'ון וורדן, שהתפרסם כאחד ממתכנני המערכה האווירית במלחמת המפרץ הראשונה. ההיסטוריון דיוויד הלברשטאם כתב כי "לו רוצה אחד מהמגזינים לשים בתמונת השער שלו את האיש שתפקידו בהשגת הניצחון היה מכריע מכולם, הוא היה עשוי להראות את דיוקנו של וורדן ולא של (קולין) פאואל או (נורמן) שורצקופף" (Halberstam, 2002, Pp. 47–49).

קולונל וורדן, ממתכנני המערכה האווירית במלחמת המפרץ הראשונה²

כדברי תא"ל (מיל') איתי ברון, "וורדן זיהה כי ההתפתחויות הטכנולוגיות - ובעיקר ההכנסה לשימוש של החימוש המונחה המדויק - משפיעות על יכולתו של הכוח האווירי, והבין כי יש בהן כדי לאפשר לו לפעול באופן שונה משפעל בעבר ברמה המערכתית והאסטרטגית... לעומת דוקטרינת 'קרב אוויר-יבשה' שהבליטה את מקומו של הכוח האווירי ביצירת התנאים להשמדת עיקר כוחות היבשה של האויב, בבסיס התזה שהציג וורדן היה מונח הרעיון להפעיל כוח אווירי כדי להשיג 'שיתוק אסטרטגי'" (ברון, 2022, עמ' 23–22).

"כאסטרטגים ואמני מערכה", כתב וורדן ב־1995, "עלינו לזנוח את הרעיון של המלחמה כהתנגשות של כוחות צבאיים. במלחמה אסטרטגית התנגשות שכזו עשויה להתרחש, אבל היא אינה תמיד נחוצה, בשאיפה יש להימנע ממנה, והיא כמעט תמיד אמצעי ולא מטרה כשלעצמה. כשאנו חושבים אסטרטגית, עלינו לחשוב על האויב כעל מערכת המורכבת מכמה תת־מערכות. חשיבה שכזו מקלה עלינו לכפות עליו להפוך את המטרות שלנו לאלה שלו, ולעשות זאת במינימום מאמץ ומקסימום סיכוי להצלחה... ברמה האסטרטגית, אנו משיגים את מטרותינו באמצעות שינוי חלק אחד או יותר של המערכת הפיסית של האויב, עד כדי שהוא מחליט לאמץ את המטרות שלנו, או שאנו גורמים לכך שלא יוכל פיסית להתנגד לנו. למצב אחרון זה אנו קוראים 'שיתוק אסטרטגי'. התשובה לשאלה אילו חלקים של מערכת האויב נתקוף

By John Warden - Official USAF Photographer, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4997728> ²

(במגוון כלי נשק, מחומרי נפץ ועד לוויירוסי מחשב לא-קטלניים) תלויה במטרותינו, בכמה האויב רוצה להתנגד לנו, מהן יכולותיו, ולכמה מאמץ פיסי, מוראלי ופוליטי אנו מסוגלים" (Warden, 1995, P. 42-43).

ואולם כפי שברון מיטיב לאבחן, גם וורדן התייחס בעיקר להיבטים פיסיים, ובראש ובראשונה לכך שהחידושים בתחום החימוש המדויק, הפעולה הרשתית והמודיעין מאפשרים להשיג במה שכינה "הפצה מקבילה", פגיעה במספר רב של מטרות בזמן קצר. וורדן סיפר בשעתו כי לבקשתו נערך מחקר, שקבע כי שתי טייסות של מפציצים חמקנים חמושים בחימוש מדויק יכלו, בתוך שישה שבועות, לשחוק כליל את התעשייה הצבאית של גרמניה, משימה שכוחות האוויר של בנות הברית הקדישו לה שלוש שנים במהלך מלחמת העולם השנייה (שלח, 2003, עמ' 42). התיאור שלו את מערכות היריב ("חמש הטבעות") היה מכניסטי ונוקשה, וההקבלה שלו למערכות הגוף האנושי מאולצת למדי.

כדברי ברון, "התזה של וורדן היתה ללא ספק חדשנית, בעיקר משום שראתה ביריב מערכת ועסקה במפורש בהפעלה מערכתית של הכוח האווירי. עם זאת, היא לקתה בכך שראתה במערכת היריב מערכת פשוטה הפועלת לפי לוגיקה אחת, ועסקה רק בממדים הפיזיים של היריב. וורדן, אם כן, התיימר להציג פתרון גנרי כולל וקבוע להתמודדות עם אויבים, והחמיץ את האופי המשתנה של העימותים, את חשיבותו של הקשר הנסיבות הקונקרטי שבו הם מתנהלים ואת מאפייניהם הייחודיים של אויבים שונים" (ברון, 2022, עמ' 23). בתמצית, הוא לא שם דגש מספיק על הציווי להכיר את האויב ואת עצמך, ולהתאים את האופי של הפעולה הכוחנית או התודעתית למאפיינים הספציפיים של הצדדים וליעדי המערכה.

שני החסרונות בהגותו של וורדן – הדגש על הממדים הפיסיים ועל הפעולה הקינטית, והשאיפה לפתרון "גנרי, כולל וקבוע" – אפיינו גם את ההתמודדות של צה"ל עם השאלות התפיסתיות שהעלו הוא ואחרים. כשל מרכזי בעיסוק בצה"ל בתחום זה הוא שלא התקיימה בו מה שוורדן קורא "הדה-מיסטיפיקציה של המלחמה": מתכנני הפעולה ובוני הכוח המשיכו לחשוב על המערכה הפיסית כעל העיקר, ועל המהלומה הראשונית כמעין חזרה על "מבצע מוקד" (כינוי שאף ניתן בשיח הפנים-צה"לי למטרתן של מגוון תוכניות, מפעולה מקדימה בצפון ועד לתוכנית "מכת ברק" בעזה) המקל על הפעולה המכריעה, ולא כפעולה המשתקת את המערכת היריבה. באורח אופייני לצה"ל, לא נוצר גם חיבור של ממש בין "האינטלקטואלים" שדיברו גבוהה על תפיסות חדשות אך נתפסו כמנותקים מהמציאות, לבין הפרקטיקנים שנשארו קשורים לעולם המעשה, ודימו לחשוב שהשיפורים המבניים שלהם הם למעשה תורה חדשה.

בימיו כמפקד חיל האוויר הוביל דני חלוץ חשיבה מרחיקת לכת, שהובעה גם במסמך "תפיסת ההפעלה של חיל האוויר" ב-2001. נאמר בה כי "הפעלת כוח אווירי (וכן הפגנת כוח ואף הימנעות מהפעלתו) יכולה ליצור אפקטים ברמה המערכתית

והאסטרטגית. אפקטים אלו אמורים להביא למצב סיום המלחמה הרצוי" (פינקל, 2020, עמ' 296). ואולם, בהתאם לקושי המחשבתי הקבוע בצה"ל להתידך יחד את הדיון התפיסתי והפרקטיקה לדוקטרינה שתתבטא בבניין הכוח והפעלתו, גם החשיבה בחיל האוויר תורגמה בעיקר למונחים מעשיים, ולא התחברה לדיון התפיסתי המופשט שהתנהל באותם ימים בעיקר במכון לחקר תורת המערכה (מלת"ם), שמצידו נתפס על-ידי רבים בצה"ל כשיח אינטלקטואלי מנותק מהמציאות. כדברי ברון, "העיסוק בהפעלה מערכתית של כוח אווירי היה אמור לקרב אותנו למכון לחקר תורת המערכה (מלת"ם) שהוביל את פיתוח התפיסה בצה"ל בנושא זה ואולם, בדיעבד, נראה כי אחד האירועים המרתקים של אותה תקופה הוא מפגש שנערך בין בכירי חיל האוויר (בראשות מפקד חיל האוויר חלוץ) לאנשי המכון לחקר תורת המערכה (מלת"ם) שהסתיים בכישלון צורב ובאי-הבנה הדדית. אנשי המכון הציגו הצגה תאורטית שבאותה תקופה לא היה סיכוי שמישהו בחיל האוויר יצליח להבין אותה. אנחנו הצגנו את תפיסת ההפעלה שלנו לאנשי המכון שלא הצליחו להבין את החידושים המרשימים שהיו בה בראייתנו. בשנים הבאות נעשו עוד כמה ניסיונות לבסס שיתופי פעולה בין המכון לחקר תורת המערכה לחיל האוויר, אך אלו נכשלו כולם" (פינקל, 2020, עמ' 297).

גנרל מאטיס (מימין), שהתנגד לתפיסת ה-EBO, בעת שפיקד על דיוויזיית הנחתים ה-1 במלחמת עיראק³

³ <https://www.dvidshub.net/image/37949>, Kamu Mali, <https://commons.wikimedia.org/index.php?curid=39196096>

תהליך של שנים בימי הרמטכ"לים יעלון וחלוץ הביא לפרסומה, ערב מלחמת לבנון השנייה, של תפיסת הפעלה חדשה לצה"ל שבה באו לידי ביטוי, באופן לא לגמרי ברור, הרעיונות החדשים של "מבצעים מוכוונים אפקטים" (EBO – Effect Based Operations). הביצועים הבינוניים של צה"ל בלבנון השנייה, שנבעו משלל גורמים, נקשרו מיידית ל"סטייה האידיאולוגית" של החשיבה שהובילה לתפיסת ההפעלה, וזו נזרקה מייד לפח, בשם "החזרה ליסודות" ו"שיקום הצבא".

זהו מאפיין צה"ל-ישראלי קבוע: בצבא הנמצא בפעילות מבצעית תמידית יש לאירועים מלחמתיים השפעה מכרעת על זו של תהליכי חשיבה, ללא בדיקה אמיתית של נסיבות ההצלחה או הכישלון ותוך רתיעה ממה שנתפס כאינטלקטואליזציה מזיקה של המעשה הצבאי.

לא רק בצה"ל ראו באירועי מלחמת לבנון השנייה הוכחה לכשלונה של תפיסת ה-EBO. במאמר שתרגומו התפרסם במערכות בשנת 2009 עמד גנרל הנחתים ג'יימס מאטיס, אז מפקד הפיקוד הרב-זרועי (JFCOM) של ארה"ב ולימים מזכיר ההגנה, על "התוצאות השליליות של המבצעים מוכוונים התוצאה", כלשון התרגום, כפי שבאו לידי ביטוי גם בביצועי צה"ל ב-2006. מאטיס קרא "לחזור לעקרונות שעמדו בהצלחה במבחן הזמן ולאוצר המושגים שנצרפו בכור ההיתוך של הקרב - עקרונות המקובעים היטב בתאוריה ובטבע של המלחמה. בו בזמן עלינו לשמור ולאמץ את ההיבטים של החשיבה מושתתת התוצאים שיש בהם משום תועלת. עלינו להדגיש את החשיבות של פקודות מוכוונות משימה (Mission Type Orders) המכילות כוונת מפקד ברורה, משימות ומטרה המוגדרות באורח חד-משמעי, וחשוב מכול, פקודות היוצרות זיקה ישירה בין השיטות והאמצעים למטרות בנות ההשגה" (מאטיס, 2009, עמ' 67).

בהקשר זה חשוב לומר: אסור שהדגש על פעולה אווירית (אצל וורדן או בחיל האוויר הישראלי) והדיון המושגי בארה"ב ובישראל יפורשו, כפי שקרה אצלנו לא מעט, באופן המכני של "הישג מערכתי משיגים מהאוויר". הדבר החשוב אינו באלו כלים נוציא את המהלומה לפועל, אלא השגת המטרה של שיתוק מערכתי - ובחירת הכלים הנכונים מתוך הכרת טבעו של האויב והטבע שלנו. כפי שכבר צוין, בצה"ל התערבבו הדיונים זה בזה, ונכרכו במאבקים משאביים ובסוגיות פרסונליות. וורדן שאף למימוש בכלים של ימינו של האמירה של סון דזה, לפיה "להילחם ולכבוש את מה שנותר אינו שיא המצוינות. השיא הוא לשבור את התנגדות האויב בלי להילחם" (סון דזה, 2009). התפיסה הצה"לית בבניין הכוח ובתוכניות האופרטיביות המשיכה לשאוף אל מה שהחכם הסיני הגדיר כמצב הרביעי בטיבו מבין חמישה, "להתעמת איתו בשדה הקרב", וראתה במהלומה האסטרטגית סוג של סיוע חיוני למטרה זו. היגיון זה אף משתקף במסמכי היסוד הצבאיים בעשור האחרון, כגון **אסטרטגיית צה"ל (2018), וכן בהקדמת הרמטכ"ל אביב כוכבי לגיליון **בין הקטבים - עליונות צבאית ותר"ש "תנופה"** מאוקטובר 2020.**

כפי שמשקף מגיליון זה, שכתבו בו כמה מהשותפים העיקריים לעיצוב "תנופה", ומהתבטאויות אחרות של כוכבי ההיגיון של "תנופה" לא היה "הטכנולוגיה לבדה תנצח", תווית שהוצמדה לה בעיקר לאחר מאורעות ה-7 באוקטובר, אלא המשך של התפיסה הצה"לית הקלאסית, לפיה רק דגש על השמדה, שהטכנולוגיה והמודיעין משרתים אותה, יביא בסוף להכרעת האויב. לכך מתייחסים גם עקרונות "תפיסת ההפעלה לניצחון" שמפרט כוכבי בהקדמתו, והסיפא שלו לפיה התפיסה תמומש באמצעות שלושה מאמצים עיקריים בעת הפעלת הכוח – "תמרון רב-ממדי לשטח האויב, מהלומות תקיפה באש ובממדים נוספים, והגנה רב-ממדית חזקה" (כוכבי, 2020, עמ' 8). כל אלה הם ממדים פיסיים, ללא שום אזכור של שיתוק המערכת היריבה.

באותו גיליון מופיע מאמר מאת מפקד חיל האוויר באותה עת, אלוף עמיקם נורקין, בשם "מהלומה רב-ממדית בתפיסת הניצחון". נורקין מציג בו את רעיון המהלומה הרב-ממדית, אשר "התפתח כחלק מהתפתחות הגישה ההכרעתית בצה"ל, והוא נועד לרתום, לפתח ולמקד את כלל היכולות הקינטיות והלא-קינטיות הנדרשות בצה"ל... התכלית העיקרית של המהלומה היא השגת פגיעה מהירה ומשמעותית ביכולות ובאפקטיביות הפעולה של האויב, על מנת לאלצו להסכים לסיום מהיר של הלחימה. זאת, באמצעות פגיעה מהירה ומפתיעה ביכולות מפתח, אשר תפגע בתפקודו, תגרום לו שיתוק זמני ואף תציב סימני שאלה מהותיים על עצם יכולתו לממש את רעיונו המערכתי ואת תפיסת הניצחון שלו" (נורקין, 2020, עמ' 231).

גם הניתוח של נורקין עיקרו מכני (המנגנונים ושיטות הפעולה שפותחו בחיל האוויר כדי לאפשר תקיפה מקבילה של אלפי מטרות ביום), והוא אינו הולך בגדולות, כמו תפיסת חיל האוויר שני עשורים קודם לכן. בצד זאת הוא, קודמיו ויורשיו בחיל עסקו במרץ בבניית היכולות, שבבוא היום היו חיוניות להשגת הכרעה שונה ומשמעותית בהרבה.

אוויר זה לא רק מטוסים

גם וורדן, שניסח את רעיונותיו כאשר רשת האינטרנט הפומבית היתה בחיתוליה, הכיר בכך שמהלומה מערכתית אפשרית, ואולי אף תלויה, לא רק בכוח אווירי, אלא גם במה שכינה "מגוון כלי נשק, מחומרי נפץ ועד לוורוסי מחשב" (Warden, 1995, P. 43) הכלים שהפעילה ישראל מול חזבאללה וע"פ פרסומים זרים גם באיראן, לא היו רק מטוסים חמושים בחימוש מדויק ומוכוונים במודיעין מעולה, אלא גם כלי סייבר ותודעה, ולראשונה בהיקף ובהשפעה שכזו גם כלים קינטיים שהוכנו במבצעים חשאיים, הן של מערך המבצעים המיוחדים ושל אמ"ן בכלל והן של המוסד.

"מבצע הביפריים", שבו נוטרלו למעלה מ-1500 אנשי חזבאללה, בבת אחת וכמעט ללא נזק אגבי, ומבצע מכשירי הקשר שתוכנן כמהלומה עזה אף יותר אך יצא לפועל יממה לאחריו ובאפקט קטן בהרבה, היו מהלכים ייחודיים שלא בוצעו מעולם

בהיקף כזה נגד ארגון מסוגו של חזבאללה. הם הוכנו לאורך זמן, תוך שימוש בכלים ובשיטות שפותחו לצרכים "בוטיקיים" של סיכול ושל התנקשות, שהפכו לסוג של "מפעל מטרות" המוני.

באורח אופייני לישראל, המהלך לא הונע מחשיבה מערכתית ומתכנון כולל, אלא מרצונם של הארגונים להיות רלוונטיים לאתגרים של זמנם. הדגש במוסד על "שותפות בהכרעה הצבאית" התחזק מאוד לאחר הסכם הגרעין עם איראן ב-2015, שהכניס להקפאה את המשימה שסביבה התעצב הארגון כולו בעשור שלפני כן - סיכול ועיכוב פרויקט הגרעין האיראני. לא אכנס כאן לוויכוח, שיש לו הדים פוליטיים, מתי בדיוק הבשיל כל מבצע. ברור וידוע כי התשתיות החשיבתיות והמבצעיות, שאפשרו בסופו של דבר לספק לארגון אלפי ביפרים ומכשירי קשר ממולכדים, נולדו מתוך מאמץ רב שנים וניסיון ייחודי בעולם החשאי.

מבצעים אלה ענו להגדרות היסודיות של "מבצעים מוכוונים אפקטים": הם השיגו לא רק אפקט פיסי, שכדי להשיגו באמצעים צבאיים קלאסיים היתה נדרשת לחימה ממושכת, עתירת אמצעים, נפגעים ונזק אגבי, אלא גם פגעו הרבה יותר מכל מהלך צבאי גדול ברוחו של האויב. הם יצרו אפקט של חרדה, תחושת נרדפות וחדירות וחוסר אמון, שפעולה אווירית או קרקעית אינה יכולה לייצר. אויב כמו חזבאללה מקבל מציאות שבה אין לו דרך להתגונן ממטוסי קרב או מטורי שריון; החשש שמא אמצעים יום-יומיים שברשותו יכולים להיות מלכודת מוות, תחושת "האויב בכל מקום", החשד בבגידה בתוך השורות וחוסר האמון שנוצר בתוך מערכי האויב עצמם, משפיעים על רוחו ועל תפקודו הרבה יותר.

דברים דומים ניתן לומר, בלי להיכנס לפרטים, על מבצעים חשאיים וע"פ פרסומים גם על מבצעי סייבר שהוכנו מראש והופעלו בעת התקיפה הישראלית באיראן. קשה להעריך ללא מידע מפורט יותר איזה חלק היה להם במהלומה על המערכת האיראנית, ואולם ברור שסייעו להעמיק את תחושת החדירות והנרדפות של גופי הממשל והביטחון של איראן, ותרמו בכך לאפקט השיתוק על מערכות אלה. כמה אלמנטים משותפים למהלכים אלה: הם הוכנו במשך זמן רב, חלקם שנים מראש. נעשה בהם שימוש ביכולות מגוונות, התואמות את אופי המחשבה ואת יכולות הביצוע של גופים שונים, במערכת הצבאית ומחוצה לה. והאפקט האמיתי שלהם היה לאגבר את הפעולה הצבאית-קינטית, תוך שימוש באותם יתרונות שנמנו כאן לגבי מבצעים אוויריים: נורקין אפיין את יתרונו של חיל האוויר ביכולתו "לתכנן, לשלוט ולתקוף במדויק, היקף גבוה מאוד של מטרות (מאות רבות) בזמן קצר (דקות רבות)... בשונה ממהלך התמרון הקרקעי, הכולל תנועה וריכוז משמעותי של כוחות שמחייבים פרק זמן ארוך יחסית של התארגנות וכן תנועה בחתימה גבוהה, את חיל האוויר ניתן להכין למהלומת אש משמעותית בזמן יחסית קצר ובאופן שיקשה על האויב לגלות זאת" (נורקין, 2020, עמ' 234). אותם דברים, בתוספת לאפקט פסיכולוגי מוגבר, אפשר לומר על הפעולה החשאית, בעולם הפיסי או הדיגיטלי.

ע"פ פרסומים, בפעולה באיראן גם באו לידי ביטוי כלי סייבר התקפי (תקיפה של כספומטים, שלא אפשרה למשוך כסף מזומן) וכלי תודעה, שהגבירו מאוד את תחושת הבלבול והחדירות, ויצרו תחושה שלפיה השלטון המרכזי אינו מתפקד. לתחושה זו יש משמעות מיוחדת דווקא במדינות או בארגונים אוטוקרטיים, שבהם חלק מעוצמתו של השלטון נשען על התודעה שלפיה הוא נמצא בכל מקום ושולט בכל אספקט של החיים.

כפי שהוזכר, גורם לא־פיסי נוסף ומכריע היה המהלך המדיני, שכתוצאה ממנו היה ברור מהרגע הראשון (ועוד קודם לתקיפה האמריקנית של יעדי הגרעין) שארה"ב, על כל עוצמתה, תומכת במהלך הישראלי ומרתיעה את איראן באופן הברור ביותר בהקשר התגובה, כלפי ישראל והעולם כולו.

גם הזמן הוא יחסי למערכת

הפעולה באיראן ענתה על כל המאפיינים הקלאסיים של מהלומה אופרטיבית: חלק גדול מן היעדים הותקפו בתוך השעות הראשונות למבצע, בתהליך מתוכנן ומתואם של פגיעה באלמנטים שונים של המערכת, ואל מול שני היעדים של המבצע - פגיעה בתוכנית הגרעין האיראנית וצמצום מרבי של התגובה בטילים על העורף הישראלי, שתוכננה בהיקף של מאות רבות של טילים כבדים - הרבה מעבר להספק המגננה של המערכות בישראל, גם בהינתן תגבור בין־לאומי משמעותי.

המתקפה על יעדי הגרעין היתה פיסית: הפצצה של אתרים שונים בשרשרת הייצור של פרויקט הגרעין הצבאי באיראן, וחיסול של מדענים שעשויים להיות משמעותיים בחידושו. בהיבט צמצום התגובה, נוספה לתקיפה של יעדי טק"ק ושל הגנה אווירית גם פגיעה שנועדה לשתק את מערכת קבלת ההחלטות, הפיקוד והשליטה - המטכ"ל האיראני, צמרת משמרות המהפכה ואישים קרובים למנהיג העליון. לשיתוק שאחז את המערכת האיראנית ביממות הראשונות היה חלק משמעותי בכך שהתגובה, קשה ככל שהיתה, היתה בסופו של דבר רחוקה ממה שתוכנן באיראן במשך שנים.

על־פי תדרוכים מאוחרים יותר של מערכת הביטחון בישראל, הפגיעה במפקד חיל האוויר של משמרות המהפכה, עלי חגיזאדה, היתה אולי הגורם העיקרי לכך שמכת התגמול המתוכננת לא יצאה אל הפועל, ונמנע נזק אדיר בנפש ורכוש שהיה עלול לצבוע את המערכה כולה באור אחר בעיני הציבור הישראלי והעולם (בוחבוט, 2025).

השגת עליונות אווירית בשמי איראן בתוך יממות ספורות הוסיפה לתחושת חוסר האונים של המשטר וללחץ של האזרחים האיראנים המבוהלים שלמה שחוו בימי המערכה עשויה להיות השלכה מרחיקת לכת על יציבות המשטר.

המערכה מול חזבאללה היא אירוע שונה, שלקחיו נתונים יותר לפרשנות אך מרתקים לא פחות. להבדיל מהמתקפה על איראן, לא בוצעה מול הארגון השיעי מהלומה משתקת אחידה בזמן ובמקום. במשך כמעט שנה של התגוששות,

מאוקטובר 2023 ועד יולי 2024, השיג פיקוד הצפון שחיקה מתמשכת של יכולות הפשיטה והתמ"ס של חזבאללה, ופגע בעיקר במפקדיו מדרג השדה, אך פעל בהתאם להגדרה המטכ"לית שלפיה זירת לבנון היא משנית לזירת עזה והנחיית העל שלפיה על כל פעולה "להיות מתחת לסף המלחמה". הנחיה זו לא השתנתה גם כאשר דפוס הפעולה של צה"ל השתנה, בקיץ 2024.

איום האש מהצפון היה אחד הנושאים שהרבו לעסוק בו בשנים שלפני המלחמה. צוות של למעלה ממאה מומחים, שכונס במרכז הבין-תחומי, הציג תרחיש שלפיו המלחמה "תיפתח מצפון בירי רקטי מסיבי והרסני של חזבאללה כמעט לכל מקום ברחבי הארץ. המטחים יהיו עצומים, 2,500 עד 3,000 שיגורים ביום, ויכללו רקטות סטטיסטיות (לא מדויקות) וטילים מדויקים ארוכי טווח. מעת לעת חזבאללה ירכז מאמץ וישגר מטחי ענק לעבר תא שטח יחיד: בסיס חשוב של צה"ל או עיר בגוש דן, שאליהם יכוונו מאות רקטות ביממה אחת. הירי יימשך יום אחרי יום, עד יומה האחרון של המלחמה, כשלושה שבועות אחרי שפרצה" (אזולאי, 2024). תמונה דומה הוצגה גם במחקר **המערכה הבאה בצפון** שנערך במכון למחקרי ביטחון לאומי (מזרחי, דקל ובזק, 2019, עמ' 25-26), וכן בתרחישים פנימיים בתוך המערכת הצבאית.

תרחישים אלה לא התממשו לא משום שהמומחים טעו באי ידיעה או באלרמיזם מוגזם. למעשה, הם היו עלולים להתממש, ללא יכולת של ישראל למנוע אותם, בנקודות שונות ב-7 באוקטובר או לאחריו, לו החליט חסן נצראללה להצטרף למתקפת החמאס. על אחת כמה וכמה הדברים נכונים לו היתה זו מתקפה רב-זירתית מתוכננת, שאנו יודעים כיום שגורמי "ציר ההתנגדות" תכננו אותה. **מה שמנע את התממשותו של תרחיש קשה זה לא היה מהלומה מערכתית ישראלית, אלא גורמים בחשיבה האנושית ובתהליכי קבלת ההחלטות, ששני הצדדים לעימות לא היו מודעים להם לגמרי במהלך המלחמה.**

התשובה המתוכננת של ישראל לאיום האש של חזבאללה היתה גם היא סוג של "מבצע מוקד": מהלומת אש בכל הכוח, תוך תקיפה של אלפי מטרות ביום, נזק אגבי שהוערך בעשרת אלפים אזרחים הרוגים והרס עצום ברחבי לבנון כולה. ראשיתה במה שכונה "דוקטרינת הדאחיה" שביטא אלוף פיקוד הצפון דאז גדי איזנקוט בשנים שלאחר מלחמת לבנון השנייה (פישמן ורינגל הופמן, 2008), והמשכה בדיון הנרחב על האפשרות למכה מקדימה נרחבת או לתגובה מיידית מול חזבאללה.

אמירות שונות של מפקדי הצבא במהלך השנים הזהירו כי ביום פקודה - פתיחת מלחמה או אף איום משמעותי שיחייב מכה מקדימה - יופעלו אמצעים אלה במלוא העוצמה. רק לשם הדוגמה, בתרגיל "ורד הגליל" ב-2021 תרגל חיל האוויר תקיפה של 3000 מטרות תוך 24 שעות, עם נזק אגבי חסר תקדים (בוחבוט, 2021). הרמטכ"ל כוכבי, בנאום בכנס המכון למחקרי ביטחון לאומי, דיבר על כך שתהיה "תקיפה נרחבת ביותר, בין בשטחים פתוחים של האויב, בין בשטחים בנויים של האויב

ובין את הבניינים של האויב" (כוכבי, 2021), וכן שיש להיערך כדי להתמודד עם השלכותיה בהיבטי הדין הבין-לאומי.

לצורך מהלומה זו הוכנו במשך השנים מספר רב של אמצעים קינטיים גלויים, חשאיים ודיגיטליים. הם היו דומים בטבעם, אם לא בפרטיהם, לאלה שהוכנו למהלומה באיראן, וכוונו כנגד יכולות האויב (בעיקר בתחום התמ"ס) ושרשרת הפיקוד שלו. ואולם בניגוד לפעולה באיראן, גם כשעברה ישראל, לאחר כמעט עשרה חודשים (אוקטובר 2023 - יולי 2024) של לחימה שעיקרה הגנה, עיצוב קו המגע וגריעת יכולות חזבאללה באזור הגבול, לפעולה עצימה ועמוקה יותר בלבנון, אמצעים אלה לא הופעלו בעת ובעונה אחת ובמלוא העוצמה, כפי שתכננו בצה"ל במשך שנים. למעשה, "מבצע מוקד" נגד חזבאללה התבצע טיפין טיפין, וארך כחודשיים - מחיסולו של בכיר הארגון פואד שחר ב־30 ביולי 2024 כתגובה להרג 12 ילדים במג'דל שמס מרקטה שירה חזבאללה, ועד לחיסול מזכ"ל הארגון חסן נצראללה ב־27 בספטמבר, עשרה ימים לאחר "מבצע הביפרים" וכשיא של שרשרת פגיעות ביכולות האש של הארגון, בבכירי המבצעיים ובהנהגתו הפוליטית.

הניגוד למבצע באיראן לא נגמר רק במשך הפעולה: כמעט לכל אורכה, ההנחיה המפורשת לאופרטורים במערכות השונות ובפיקוד הצפון היתה לפעול "מתחת לסף המלחמה" - למרות שהאמצעים שנשלפו בזה אחר זה מארסנל היכולות של ישראל היו אותם אמצעים בדיוק שהוכנו למלחמה.

באורח מרתק, אותה חשיבה בדיוק הנחתה גם את הצד השני: נצראללה היה משוכנע בהבנתו העמוקה את ישראל, גאה במעמדו כמומחה הראשון במעלה לישראל ב"ציר ההתנגדות" כולו, ומרוסן על-ידי הכרתו בתוצאות המלחמה בעבור ארגונו גם אם יצבור הישגים. לפיכך, מתוך הטבע האנושי, נשמרה אצלו עד רגעיו האחרונים תודעת "זו אינה מלחמה" - וזה בדיוק היה הגורם שהביא לכך שהארסנל שבנתה ישראל לעת מלחמה רשם את ההישג הגדול ביותר שלו: מהלומה מכריעה על האויב המסוכן ביותר בגבולותינו, עד כדי שיתוק שלו ברגע שלמענו הכינה אותו איראן במשך שנים ובהשקעה של מיליארדי דולרים.

נצראללה היה משוכנע שהוא מכיר את עצמו ומכיר את האויב. ודווקא טבעה המתמשך של המהלומה, שתוכננה כאקט של "הכול בבת אחת" אך יצאה לפועל בהליך מתמשך, סייע לשמר את אשליית השליטה שלו, ומנע ממנו לחצות את הרוביקון ולהגיב בעוצמה שעדיין היתה נתונה בידיו.

ההשערה המרתקת, שאינה ניתנת להוכחה חותכת מסיבות ברורות אך נתמכת בכל ניתוח מבוסס מודיעין או שכל ישר, היא שדווקא העובדה שהאירועים לא היו מהלומה אחת אלא צבר מתמשך סייעה לשמר את התחושה של "זו אינה מלחמה" גם בצד השני של הגבעה, ומנעה מחזבאללה להטיל למערכה את שלל היכולות שהוא עצמו צבר ליום פקודה, ובראשן ירי מאסיבי של אלפי טילים ורקטות ביום על ישראל. הפירוק המערכתי של חזבאללה, שהשיג את ההישג

הגדול ביותר של המלחמה - מניעת תגובה הרסנית על העורף הישראלי - אירע, באורח לא מתוכנן, דווקא משום ש"הצפרדע התבשלה" לאורך זמן רב ולא הוטלה באחת למים הרותחים.

עוד דבר שאי אפשר להוכיח הוא, שלו תקפה ישראל את חזבאללה במלוא העוצמה בליל ה־11/10 באוקטובר, כפי שביקשה מערכת הביטחון לעשות, היתה תגובת הארגון אחרת לחלוטין ורבת עוצמה בהרבה. ואולם ההיגיון הפשוט, והתבטאויותיו של נצראללה מראשית המלחמה ועד יומו האחרון, מעידים על כך: הקושי הפסיכולוגי להעביר את המתג במלואו מאפס לאחת, להחליט שמדובר במלחמה רבתי ולפעול בהתאם על כל ההשלכות לשני הצדדים, היה קיים הן בצד הישראלי והן בצד הלבנוני. הסבר לשוני בין דרך הפעולה (המתוכננת והבלתי מכווננת) בדרך לאפקט הדומה בין שתי החזיתות, אפשר למצוא באופיין השונה של המערכות שהותקפו: המערכת האיראנית היא מדינתית, רובוסטית וקשיחה; יש לה יכולת להחליף אנשים ורכיבים שנפגעו, ולכן בפעולה נגדה מחויבת מהלומה סימולטנית, שרק היא תיצור את האפקט המשתק קצר הטווח, שימנע את התגובה המתוכננת ויאפשר את המשך הלחץ עליה באמצעים אחרים. חזבאללה הוא מערכת מורכבת בהרבה, פרסונלית והיברידית, שיתכן שדרך ההשפעה המשתקת עליה היא דווקא דרך הלחץ ההדרגתי, המאגבר את הלחצים החיצוניים והפנימיים הפועלים עליה ממילא.

מטוס קרב ממריא במבצע "סדר חדש", במהלכו תקף צה"ל מן האוויר את מפקדת חזבאללה בביירות והרג את מזכ"ל הארגון, חסן נצראללה, ובכירים נוספים (צילום: דובר צה"ל)

המהלומה האופרטיבית של צה"ל על איראן היתה מתוכננת. המהלומה המדורגת על חזבאללה לא תוכננה ככזו, והתפתחה עם הצלחתם של מבצעים בודדים. ואולם הדיון אינו בשאלה מי צדק ומי תכנן, אלא נוגע ללקח הכללי: ביצועה של המהלומה

המערכתית יכול להיות שונה בתכלית במונחים של זמן ומרחב, על-פי טבעו של האויב. ראייה מכנית שלה כהפעלה סימולטנית של מקסימום האמצעים במינימום זמן יכולה דווקא להביא לכישלון. הבחירה צריכה לנבוע מהבנה עמוקה של עד כמה האויב הוא מערכת, איזו מערכת הוא, של החוזקות והחולשות שלנו מולו ושל הטבע האנושי בכלל. כדי לשתק את האויב, יש לחקור היטב מיהו.

כאן יש להזכיר, בכאב רב, כי אותם גורמים שליליים - אשליית השליטה במצב והכרת האויב, והימנעות מבחינה אמיתית של עצמנו ומה שהפכנו להיות בהיבטים של תודעה, תרבות מבצעית וכשירות - הביאו להצלחת המהלומה המערכתית שהנחיתה עלינו חמאס ב־7 באוקטובר. הבדלי העוצמה היחסית - ואי הצטרפותם של חזבאללה וגורמי ציר אחרים למערכה ברגע הקריטי שבו המערכת הישראלית קרסה - מנעו אסון גדול בהרבה; אבל אל לנו לחשוב שאנו מחוסנים מאותן נקודות תורפה מערכתיות שמצאנו באויבינו.

"דע מה ביכולתך להשיג, דע מתי לסיים" - מבט על הלחימה בעזה

במערכה בעזה, שהחלה במתקפת החמאס ב־7 באוקטובר, הופעלו כלים פסיים, דיגיטליים ותודעתיים דומים לאלה שהופעלו באיראן ובלבנון. נוספה אליהם לחימה קרקעית עזה, שבשיאה הפעיל צה"ל בו זמנית בשטח הרצועה חמש אוגדות. על-פי הערכות, יותר מ־70 אחוזים מהמבנים ברצועה ניזוקו, מאות אלפי עזתים נעקרו מבתיהם. כמעט כל מי שהיה חבר בצמרת הפוליטית או הצבאית של הארגון חוסל במהלך הלחימה, בנוסף למנהיגי חמאס־חוץ כאיסמעיל הניה וצאלח אל ערווי.

ועם זאת, ולמרות הכרזות צה"ל על פירוק המסגרות הלוחמות של חמאס, שאלת ההישג המערכתי נשארה פתוחה, הן בתחושת הציבור (בסקר מיוני 2025 ענו רק 35.1% מהנשאלים בציבור היהודי שהם "בטוחים" שצה"ל ינצח במלחמה בעזה, ורק 14.7% אמרו שהם בטוחים שמטרות המלחמה יושגו במלואן) (המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2025), והן בשיח עם מפקדים בכירים.

בהקשר הנדון כאן, נדמה שבמערכה בעזה באו לידי ביטוי המאפיינים השונים הן של המערכת היריבה (בהשוואה לאיראן ולחזבאללה), והן האופי השונה של המערכות שהפעילה ישראל. חמאס אמנם התארגנה במסגרות כמו־צבאיות, ואמנם הוציאה לפועל מתקפה צבאית מאורגנת שהכריעה את אוגדת עזה וכבשה חבל ארץ בישראל בתוך שעות ספורות. ואולם תחת הלחץ הצבאי, באורח צפוי לגמרי, חזר למאפיינים של מערכת מבוזרת. כל מהלומה, כולל חיסול צמרת הארגון, לא היתה יכולה להביא לשיתוק התאים הבודדים שלו, הממשיכים בלחימת גרילה, או להשבית לחלוטין את יכולתו לחבל בצמיחת אלטרנטיבה לשליטתו בחיי תושבי עזה. אבל בעיקר, בהקשר הצבאי, חזר צה"ל על מגוון טעויות עבר, כמי שלא למד להכיר את עצמו. המערכה הקרקעית לא הוכנה מראש, בניגוד מוחלט למהלומות בלבנון ובאיראן. היא היתה כבדה, איטית ומהוססת. העדר שיח עם הדרג המדיני,

שהפגין כלפי צמרת הצבא עוינות שכמוה לא הכרנו בעבר וחלקו לא הסתיר שמטרותיו מנוגדות למטרות המלחמה שהוכרזו, חבר למחשבה שמרנית בהפעלת הכוח ולאשליה עצמית ביחס לאפקט שייצר "הלחץ הצבאי".

צה"ל גם פעל בניגוד לטבעו שלו, בהיבט המשאבים שעמדו לרשותו. כבר בימים הראשונים הציג הצבא לקבינט תוכנית מלחמה לחודשים ארוכים, אבל למרות שתוכניות אלה, שנגזרו מיעדי המלחמה כפי שהוגדרו, היו מנוגדות לתפיסה שעל-פיה נבנה הכוח ולמשאבים שעמדו לרשות הצבא והמדינה (כוח אדם בסדיר ובמילואים, חוסן כלכלי, לגיטימציה פנימית וחיצונית), נמשכה הלחימה "ללא הלימה בין יעדים, תכנון ואמצעים" (שלח ופרל, 2025, עמ' 52).

מ"הכר את האויב" ו"הכר את עצמך" צריכים לנבוע גם הציוויים "דע מה ביכולתך להשיג" ו"דע מתי לסיים". בלבנון ובאיראן הגיע, זמן קצר לאחר המהלומה המערכתית, הסדר מדיני פורמלי או לא פורמלי, שעצר את הלחימה. שלא במקרה, הוא עוצב והונח על השולחן בידי גורם חיצוני - ארה"ב. מסיבות תודעתיות ופוליטיות, ישראל וצה"ל מתקשים, למרות שיח נרחב בנושא בין אירועי הלחימה השונים ותפיסות המוצגות מדי פעם (למשל, "שוברת הקרח" ערב מלחמת לבנון השנייה), לעצב מצבי סיום שאינם כרוכים בלחץ חיצוני.

בהיבט זה כדאי לזכור גם את הלקח ממלחמותיה של ארה"ב בעיראק: במלחמת המפרץ השנייה (2003), שבה נעשה שימוש נרחב בהרבה מאשר ב-1991 במהלומה סימולטנית בנשק מדויק ובאמצעים דיגיטליים, הוכנעה המערכת הצבאית העיראקית בזמן קצר (שלושה שבועות לכיבוש בגדד) ובמחיר נמוך בחיי אדם בקרב הכוחות התוקפים (172 הרוגים לכוחות הקואליציה בשלב זה של הלחימה). ואולם בניגוד למלחמה הראשונה, שבה השכיל בוש האב להימנע מיעדים שאפנתניים, כמו שינוי משטר בעיראק, ב-2003 הביאו יעד המלחמה הלא-ריאלי (הפיכת עיראק לדמוקרטיה) והאינרציה המחשבתית של הדרג המדיני והצבאי לפלוטר שעלה באלפי הרוגים, תוצאות לא מכוונות, כמו צמיחת דאעש, והסתבכות הנמשכת למעלה משני עשורים.

כאמור, בניגוד למהלומה בלבנון ובאיראן, המערכה ברצועת עזה לא תוכננה מראש - ולא במקרה. מעל למהלך קרקעי ברצועה ריחפו לא רק הצל הכבד של הכישלון והמחדל של ה-7 באוקטובר, אלא גם המשקעים הכבדים לגבי מצבו, תפקידו ויכולותיו של צבא היבשה, "צבא הפרשים" כפי שכינה אותו תא"ל גיא חזות בספרו, שעמד בדפוס ערב המלחמה ויצא לאור במהלכה (חזות, 2024, עמ' 18-17). נדמה שמה שקרה מאז, למרות גילויים של יכולות טקטיות משופרות כתוצאה מהאמצעים שהושקעו בשילוב מודיעין, יכולות אש ומיגון בלוחמת היבשה, רק העמיק את השאלה: צבא היבשה הנוכחי יודע להשמיד טוב יותר, בהתאם למחשבה שעיצבה אותו; אבל הוא יכול באמת להנחית על האויב של היום מהלומה מערכתית מכרעת, כפי שעשה בששת הימים?

אין הכוונה שהתשובה לשאלה זו היא בהכרח "לא"; אבל מתחייב דיון עמוק, שאינו מתחמק מבעיות יסוד, בשאלה "אם כן, איך?" ואם כן, יש לתכנן ולבנות כוח בהתאם, ומתוך כוונה מלאה להפעילו - כשם שהדבר נעשה ביחס לכוח האווירי, החשאי או הדיגיטלי לקראת המערכות בלבנון ובאיראן.

"המסך המפוצל" שראו הישראלים ביוני 2025 - בצידו האחד כוחות אוויר, מודיעין, כוחות מיוחדים וסייבר, כך לפי הדיווחים, המפרקים תוך יממות ספורות מערכת של מדינת ענק, ובצידו השני צבא יבשה חבול ותשוש הסופג אבדות כמעט מדי יום במשימה שרוב הציבור הישראלי (וחלק משמעותי מהחיילים) כבר התקשו להבין אותה או להאמין שתצליח - המחיש את הסוגיה הזו באופן קיצוני. הדבר אף הצית שיח ציבורי על "צה"ל הראשון וצה"ל השני", שהדהד מחלוקות חברתיות ופוליטיות.

כוח צה"ל בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל" (צילום: דובר צה"ל)

"דע מי אתה צריך להיות" - חולשתן של מערכות רודניות

לקח מרתק של האירועים, ולא רק באזורנו, מתייחס למה שנתפס בעיני אנשים רבים במערב, וגם בישראל, דווקא כיתרון של היריב: בניגוד לחברה ליברלית-דמוקרטית, שבה יש ויכוחים פנימיים קשים, השלטון מתחלף תדירות וסובל מ"העדר משילות" והפגמים מוצפים לדיון פומבי, בצד השני של הגבעה יש שלטון אוטוריטרי "חזק". המנהיגים מנוסים שכן אינם מתחלפים, ועכבות מוסריות או חשש מ"מה יגידו" אינם אוסרים את ידיהם מלעשות את הפעולה הנדרשת, בלי להתחשב בעולם וגם במחיר כבד לבני עמם שלהם.

ואולם בפועל, מערכות רודניות מולידות תרבות של שקר, הסתרה ופחד, המובילה לקריאה שגויה של המציאות ולהערכה לא נכונה הן של היריב ("קורי העכביש" של

חסן (נצראללה) והן של חוסנן שלהן. מצב זה מביא לקריסה ברגע שמופעל עליהן לחץ אמיתי, או כאשר הן מחליטות לבצע משימות שיכולתן לבצע אותן קיימת רק על הנייר או בתודעת השקר שעליה הן מבוססות.

בפברואר 2022 ביקשה רוסיה להנחית על אוקראינה מהלומה אופרטיבית משתקת דומה: מכת פתיחה מהאוויר, פעולה של כוחות מיוחדים ומבצעים בממדי הסייבר והתודעה, שיביאו לקריסה מהירה של הממשל האוקראיני, שיתוק מערכות צבאי ואזרחי וכניעה בתוך ימים.

אלא שתוכנית המלחמה הרוסית היתה מבוססת על שקר עצמי - בתוך המערכת הצבאית ובין הגנרלים של ולדימיר פוטין למנהיג העליון - ועל הערכת חסר של יכולת העמידה של עם ושל צבא המאמינים בצדקתם. ההערכה הרוסית לגבי יחסי הכוחות בין הצדדים היתה מופרכת, ההנחות לגבי תגובת השלטון והציבור באוקראינה (כולל אוקראינים ממוצא רוסי) לקו באופטימיות חסרת בסיס. חלק גדול מהכוחות הרוסים שהונעו למשימה היו חלולים; פקודות לא הועברו או לא בוצעו בגלל תרבות של פחד בין הדרגים ושליטה ביורוקרטית של פיקוד צנטרליסטי; דיווחי שקר שנבעו מפחד מנעו קריאה ראויה של המציאות. מנגד הפגינה המנהיגות המדינית הנבחרת והצבאית של אוקראינה עוז ונחישות, שסייעו לגייס את העם האוקראיני ואת העולם.

מהלומת הפתיחה הרוסית נכשלה לחלוטין, הציפיה לשיתוק האופרטיבי ולניצחון מהיר הפכו למלחמת התשה הנמשכת כבר שלוש שנים וחצי. גם אם סופה של המלחמה אינו ידוע, הלקח לגבי מהו מקור אמיתי של עוצמה צבאית וחוסן לאומי ומה פוגע בו הוא ברור.

קריסתן של המערכות של איראן ושל חזבאללה, בדרכים השונות שבהן אירעה, נבעה גם היא מחולשתן כמערכות אוטוריטריות. הפגיעה במפקדים בכירים יעילה שבעתיים, כאשר אלה משמשים בתפקידים עשרות שנים ומהווים הן מעגל פנימי, המתווך למקבל ההחלטות את המציאות וגורם לדיון במעגל סגור, והן מפקדים אופרטיביים שהכוחות מתקשים לפעול ללא פקודה מפורשת שלהם (השפעת חיסולו של חגיזאדה על אי ביצוע מהלומת הנגד האיראנית). הפרסונליזציה של ההנהגה מקשה על בניית חוסן מערכת: מחליפו של מפקד שנפגע אינו נהנה מאותה סמכות, הנובעת מתרבות מערכתית ולא מעוצמה אישית. דיווחי השקר בכל הרמות מקשים על קריאת המציאות, ועל מתן פקודה להפעיל מערכות שנבנו מראש. והציבור אינו מתגייס לתמיכה במשטר רודני ושנוא, כמו באיראן, או בפלג אלים הכופה את רצונו על האחרים, כמו בלבנון.

המשפיע הראשון במעלה על תפקודה של מערכת מדינתית, בוודאי צבאית, הוא טיב השיח בין הדרג המדיני לדרג המבצע. במלחמה הנוכחית, שיח זה בישראל לקוי ובעייתי הרבה יותר מבעבר, מסיבות ידועות: ישראל הגיעה ל-7 באוקטובר לאחר שנה של פילוג פנימי קשה, שיותר מאי פעם בעבר השירות הצבאי שימש בו

קלף בעבור הצדדים וארגוני הביטחון היו לשק חבטות; סוגיית האחריות לאסון הכבד ביותר בדברי ימי המדינה, והתבטאויות שלוחות רסן נגד הצבא ומפקדיו; והוויכוח על מטרות המלחמה עצמן, שהגיע גם הוא למתקפה על צה"ל מצד דרג נבחר. את כל אלה יש לתקן, אם רוצים ליצור מערכת חסינה ולשמר את היתרון העיקרי שלנו על האויב.

ישראל מצויה במאבק פנימי על מהותה ועל פניה של הדמוקרטיה, מונח שכל צד לוויכוח תופס אותו על-פי השקפתו. המצוינות שאפשרה את המהלומות שהנחיתה על אויביה צמחה על בסיס תודעת-דמוקרטי איתן. בסיס זה, ומצוינות זו, אינם מובנים מאליהם. כדאי שאלו הרוצים "חברה מגויסת" וצבא הפועל "ללא מגבלות מיותרות" ייקחו זאת בחשבון. עלינו לא רק לדעת את עצמנו ואת האויב, אלא לזכור גם מי אנחנו צריכים להיות.

רשימת המקורות

- אזולאי, יובל (8 בפברואר 2024). "מחיר המלחמה". **כלכליסט**.
- בוחבוט, אמיר (29 ביוני 2025). "זה היה הרגע הדרמטי ביותר לפני המלחמה עם איראן, האיש שבגללו 'מכת הפתיחה' כמעט בוטלה". **וואלה**.
- בוחבוט, אמיר (16 בפברואר 2021). "חיל האוויר תרגל מלחמה נגד חיזבאללה: 'יכולים לתקוף 3,000 מטרות ביממה'". **וואלה**.
- ברון, איתי (ינואר 2022). **מעליונות אווירית למהלומה רב-ממדית - השימוש בכוח האווירי ומקומו בתפיסת המלחמה הכוללת של ישראל**. המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 219.
- חזות, גיא, (2024). **צבא ההייטק וצבא הפרשים**. מערכות ומודן.
- כוכבי, אביב (אוקטובר 2020). "הקדמת הרמטכ"ל". **בין הקטבים**, גיליון 28-30, עמ' 7-10.
- כוכבי, אביב (26 בינואר 2021). "דברי הרמטכ"ל - הכנס השנתי ה-14". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- לשכת הרמטכ"ל (אפריל 2018). **אסטרטגיית צה"ל**.
- מאטיס, גיימס (אוגוסט 2009). "התוצאות השליליות של המבצעים מוכווני התוצא". **מערכות**, גיליון 426, עמ' 66-71.
- מזרחי, אורנה, דקל, אודי ובזק, יובל (דצמבר 2020). **המערכה הבאה בצפון: תרחישים, אסטרטגיות והמלצות למדיניות הישראלית**. המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 206.
- מרכז לאיסוף וניתוח נתונים, "הציבור הישראלי והמערכה נגד איראן - ממצאי סקר יוני 2025". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- נורקין, עמיקם (אוקטובר 2020). "מהלומה רב-ממדית בתפיסת הניצחון". **בין הקטבים**, גיליון 28-30, עמ' 229-239.
- סון דזה (2007), **אמנות המלחמה**. בתרגום פרויקט "המתרגמים החופשיים" הישראלי, תחת פרויקט גוטנברג.
- פינקל, מאיר (2020). **המטכ"ל - כיצד הוא לומד, מתכנן ומתארגן**. מערכות ומודן.
- פישמן, אלכס ורינגל-הופמן, אריאלה (2 באוקטובר 2008). "שים לב, נסראללה". **Ynet**.
- קדיש, אלון (יוני 2017). "לא על חיל האוויר לבדו - חיל האוויר וצה"ל במלחמת ששת הימים". **בין הקטבים**, גיליון 11-12, עמ' 21-35.
- שלח, עפר ופרל, גל (מרץ 2025). "המשמעות של לחימה בניגוד לתפיסה ולמשאבים". **בין הקטבים**, גיליון 43, עמ' 47-58.
- שלח, עפר (2003). **המגש והכסף**. כנרת זמורה-ביתן.
- Halberstam, David (2002), *War in a Time of Peace: Bush, Clinton, and the Generals*. Bloomsbury.
- Warden, John A. (Spring 1995). "The Enemy as a System". *Air Power Journal*, Vol. IX, No. I, Pp. 40-55.

תכנון וניהול מבצעים בזירות רחוקות

מקרי הבוחן - פוקלנד ומאלי

סא"ל (מיל') ד"ר דותן דרוק¹

הפעולה בזירות רחוקות היא אתגר שצבאות רבים מתמודדים עימו. מבצע "עם כלביא" והפעולה נגד החות'ים ויריבים אפשריים אחרים, מחייבים תשומת לב מיוחדת לאפשרויות הפעולה בזירות מבצעים רחוקות. העיון במקרי הבוחן במאמר ובניסיון של צה"ל, מעלה כמה עקרונות למבצעים מסוג זה, עיקרם: 1. יצירת לגיטימציה לפעולה; 2. רתימת שותפות למבצע; 3. השגת עליונות המאפשרת את צבירת היכולות והכוחות וההגעה לקרבת זירת המבצעים; 4. ביסוס היכולות לפעולה ביעד; 5. הגנה על בסיסי המבצעים הקדמיים; 6. יצירת עליונות שתאפשר פעולה ביעד עצמו; 7. הבטחת יכולות הנסיגה בסיום הפעולה; 8. רתימה והפעלה של קבוצות מקומיות, כפי שעשו הצרפתים במאלי וארה"ב בעיראק ובאפגניסטן.

הפעולה בזירות רחוקות

הפעולה בעומק ללא רציפות קרקעית יכולה להיות הן במדינות שיש להן גבול משותף עם המדינה שמפעילה את הכוח והן בכאלה שאין להן גבול משותף. במקרה שבו הפעולה בעומק מבוצעת במדינות שיש להן גבול משותף, הרי שמטרת מבצעים אלה יכולה להיות פגיעה בנכסים חשובים של האויב, כגון מפקדות ומפקדים, מצבורי ומחסני אמל"ח, בסיסי חיל אוויר ואף יחידות שעשויות להיות מופעלות בשלבים מאוחרים ללחימה בחזית. האתגרים של הפעולה בעומק במדינות שיש להן גבול משותף רבים, אך המרחק יחסית קטן, ולכן, הפעולה הצבאית יכולה להתרחש, לרוב, ללא פגיעה בריבונות של מדינה אחרת או בצורך להגיע איתה להסכמה בדבר הפעולה מעל או משטחה, וניתן להיסמך על התשתיות של המדינה עצמה בהפעלת הכוח. במקרה מסוג זה, לרוב, מתנהלת לחימת חזית והלחימה בעומק היא מאמץ

¹ סא"ל (מיל') ד"ר דותן דרוק, חוקר בכיר לשעבר במרכז דדו, עמית מחקר במחלקה להיסטוריה ומלמד באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת חיפה, משרת במילואים בעוצבת 'עקבות הברזל'.

נוסף, משני לרוב, שיש בו כדי להגביר את ההישגים בשדה הקרב ברמה המערכתית ואף האסטרטגית ולהקל על הלחימה בחזית, כפי שצה"ל ביצע במלחמת שלום הגליל עם הנחתתה של חטיבה 35 (מוקטנת) בשפך האוואלי (יאיר, 1990, עמ' 21-31).

מאמר זה לא יעסוק במקרה זה, שעליו נעשו עבודות שונות בצה"ל, אשר הובילו לכתיבת תפיסות (כגון זו שנכתבה בזרוע היבשה בשנת 2019: "תפיסה תחומית - התמרון בעומק 2030"), להפעלה ולבניין הכוח בידי פיקוד העומק, אוגדה 98 וחטיבת הקומנדו "עוז" (הלר ופרל פינקל, 2022, עמ' 16-23) מאז שנות התשעים של המאה הקודמת. עם זאת, נכון יהיה לראות באוגדה 98 ובחטיבת הקומנדו "עוז" חלק מהיכולות שצה"ל עשוי להשתמש בהן במידה שידרש לפעול בזירות רחוקות, וככל הנראה שיחידות אלה, יחד עם היחידות המיוחדות, יהיו המרכיב היבשתי העיקרי, אם יוחלט להטילו לקרב בעומק זירת המלחמה.

הפעולה בזירות רחוקות, או בהמשגה המוכרת כעומק זירת המלחמה, במרחק גדול יחסית משטח המדינה שמפעילה את הכוח, מחייבת ביצוע הכנות מתאימות שעיקרן ביסוס היכולות שיאפשרו את הפעולה. המרחק והיעדר הרציפות הקרקעית, לא מאפשרים לכל אמצעי הלחימה והכוחות לפעול ללא בסיס קדמי הקרוב למרחב הפעולה שיהווה את המקום שממנו יוצאים הכוחות לפעולה ושבים אליו בסיומה. אתגר נוסף הוא הצורך לפעול משטחן של מדינות אחרות, שיש לפעול להשגת אישורן לכך, או לפחות לאי-התנגדותן לפעולה מסוג זה. זכור שתורכיה התנגדה לכך שארה"ב והקואליציה שלחמה עימה בעיראק במלחמת המפרץ השנייה (2003) יפלו משטחה לצפון עיראק. בשל סירוב זה, ארה"ב והקואליציה שהובילה שינו את תוכנית המתקפה, והמאמץ בצפון עיראק נעשה לבסוף רק באמצעות חטיבה מוצנחת אחת (החטיבה ה-173) וכוחות מיוחדים שנלוו אליה (טובי, 2021, עמ' 97).

הפעולות בזירות רחוקות מתאפיינות, לפחות מאז מלחמת העולם השנייה, בעיקר בכוחות משלוח של מעצמות ובקואליציה שהן בונות לשם כך. צבאות הנדרשים לפעול בזירות רחוקות, מחזיקים ביכולות עצמאיות לצד שיתופי פעולה המאפשרים לבסס יכולות מבצעיות ותומכות מבצעים (לוגיסטיקה, מודיעין, תקשורת) כדי שיוכלו לפעול בזירות אלה.

לעיתים, ביעד הפעולה ישנן קבוצות שונות היריבות זו לזו. לכן, בהתאם לאופי היעד ולניתוח ההרכב האנושי-חברתי-פוליטי שיש בו ובמדינות השכנות לו, ניתן יהיה להפעיל כוחות מקומיים לתמיכת המבצעים בשלבים השונים. מדינות רבות המפעילות עוצמה צבאית ביעדים בטווחים רחוקים וגם קרובים, נוטות לרתום אליהן קבוצות היריבות לקבוצה המהווה את יעד הפעולה ובכך להגביר את האפקטיביות של השגת ידיעות על האויב, של הכנת מרחב הפעולה ואף של שילובן של מיליציות אלה בלחימה בפועל. כך פעלו הרוסים באוקראינה הקרובה אליהם ובלוב הרחוקה, האמריקאים בעיראק ובאפגניסטן, הצרפתים במאלי, ישראל בלבנון הקרובה ועוד.

לרוב, יורכבו מבצעים בזירות רחוקות משלושה שלבים עיקריים, הראשון הוא

שלב ריכוז וביסוס היכולות המבצעיות והתומכות, שלב אשר יכול לארוך מימים ספורים ועד כמה חודשים, כמו במקרה של מלחמות המפרץ הראשונה והשנייה (1991, 2003). השני הוא **השלב שבו מבוצעות הפעולות הקרביות**, הוא כמובן יכול להתחלק לשלבי משנה, כמו כל מבצע צבאי, ובו יופעלו הכוחות להשגת המשימות הנדרשות מהם. השלב השלישי הוא **השלב שבו המבצע העיקרי הסתיים והושגו המטרות העיקריות, ובו או שהכוחות ייסוגו מהשטח או שיישארו בו ויעברו למבצעי ייצוב (Stability Operations)**, כאשר אלה יסתיימו לאחר חודשים ואף שנים, דוגמת השהות האמריקאית בעיראק לאחר הפלת השלטון במחצית שנת 2003 ובאפגניסטן, והניסיון "לבנות אומה" (שכשל בשני המקרים).

מבצעים אלה מחייבים את הצבא או את הקואליציה של הצבאות, לקיים רציפות בכל התחומים בין בסיסי האם במדינות המשלחות את צבאן, לבין בסיסי המבצעים הקדמיים שהקימו בקירוב למרחב הפעולה. קווים אלה עשויים להיות מוקד לתקיפה של הכוחות הצבאיים שנתקפים בשטחם, ולכן קווים אלה מהווים מוקד נוסף למבצעים לשמירת הרציפות של התנועה בהם. כך, גם הבסיסים הקדמיים שהוקמו לצורך יצירת הבסיס לפעולה בשטח המרוחק, הן ביבשה והן על גבי נושאות המטוסים, המסוקים והכטמ"מים - במקרה שהצבא הפועל בעומק מחזיק ועושה בהן שימוש במבצע המסוים - מהווים מוקד לתקיפה ונדרש לנהל מבצעים להגנתם.

מאמר זה יציג שני מקרי בוחן למבצעים בזירות רחוקות וללא רציפות קרקעית של כוחות צבאיים, תוך עמידה על המאפיינים העיקריים שלהם ועל העקרונות לתכנון ולניהול מבצעים מסוג זה. שני מקרי הבוחן כוללים מעצמות שאינן ארה"ב ובכך מתאימים יותר למקרה הישראלי. מקרי הבוחן כוללים צבאות בהיקפים שונים זה מזה, חופש פעולה אסטרטגי-רבתי שונה, מרחבי פעולה במרחקים שונים, וזמן תגובה שונה להפעלת הכוח. עם זאת, הדגש יינתן, כאמור, למציאת העקרונות המשותפים שיאפשרו הבנה עקרונית של האתגרים ושל דרכי המענה להם.

מקרי הבוחן מצבאות זרים

מאז סיומה של מלחמת העולם השנייה, המלחמות בעולם קטנו בהיקפן באופן כללי, ומלבד הלחימה בין שתי מדינות הגובלות זו בזו, מעצמות עולמיות ואזוריות נהגו להפעיל כוח בזירות לחימה המרוחקות משטחן, ולא כחלק מהגנת גבולן וריבונותן באופן ישיר. מלבד הפעלת כוח של מעצמות עולמיות ואזוריות באופן עצמאי, הרי שהבריתות השונות לעיתים זימנו הפעלת כוח משותפת כקואליציה בזירות רחוקות, לרבות תחת המנדט של האו"ם, דוגמת הקמת כוח משימה מאוחד Unified Task Force בסומליה בשנת 1992 בעקבות החלטה 794 של מועצת הביטחון של האו"ם (והחלטות 733 ו-746 שקדמו לה), וכך גם במלחמת המפרץ הראשונה ב-1991 (בשנייה לא היה מנדט של האו"ם לפעולה).

במאמר זה יוצגו, כאמור, שני מקרים של מעצמות שאינן ארה"ב, והן בריטניה וצרפת, ובכך הם מתאימים יותר למקרה הישראלי, הן בשל גודל צבאן ואף מבנהו (למעט העובדה שהצי שלהן גדול מזה של חיל הים הישראלי), וכן בכך שלא הייתה להן היערכות מקדימה למרחב הפעולה, אלא נדרשו להכין כזו, וכן מאחר שנדרשו לתאם את פעולתן מול מדינות נוספות, ובעיקר מול ארה"ב. מקרי הבוחן שיתוארו להלן יוצגו לפי השלבים השונים של הפעולה, מיצירת הסיבה לה, צבירת היכולות, הפעולות המקדימות, הפעולה העיקרית והנסיגה או המעבר לשלב מבצעי הייצוב. במקרי הבוחן יושם דגש על ההתמודדות של הצבאות עם הפעולה במרחק ממקומם הקבוע, ובכך על יצירת האפשרות לפעולה וקיום הרציפות בה.

מלחמת פוקלנד

מבוא כללי למלחמה

מלחמת פוקלנד התנהלה במהלך שנת 1982 בין בריטניה לארגנטינה ועניינה היה השליטה הבריטית באיי פוקלנד ושמירת בריטניה על מעמדה הבין-לאומי נוכח פגיעה בריבונותה (Matthieu, 2017, pp. 127-156). השורשים של המלחמה מקורם בסכסוך מתמשך בין שתי המדינות על הריבונות באיי פוקלנד ובקבוצת איים קטנים בסביבתם (איי ג'ורג'יה הדרומית ואיי סנדוויץ' הדרומיים), כל אלה מצויים כמה מאות ק"מ מחופיה המזרחיים של ארגנטינה. ארגנטינה טוענת לריבונות על קבוצת איים אלה ועל רקע הבנתה את תמונת המצב הבין-לאומית וזו של בריטניה, היא פלשה צבאית לאיים והכריזה על החלת ריבונותה בהם. בכך, רצתה ארגנטינה להביא לשליטה שלה באיים אלה, מתוך מחשבה שבריטניה תוותר על השליטה באיים, ותסתפק בהודעת גינוי ובפניה לגורמים בין-לאומיים אך לא תפעיל עוצמה צבאית.

בריטניה ראתה בכך הפרה של ריבונותה ומבלי להכריז על מלחמה (גם ארגנטינה לא הכריזה על מלחמה), היא פעלה צבאית להשבת ריבונותה באיים. לאחר שב-2 באפריל 1982 פלשו כוחות צבא של ארגנטינה לאיים והכריזו על ריבונותה בהם, הכריזה בריטניה בתגובה כי זוהי פגיעה בריבונותה, והחלה לארגן כוח משלוח רב-זרועי כדי להחזיר את האיים לשליטתה, זאת במקביל לפעולה במישור הבין-לאומי כדי להביא לנסיגת ארגנטינה וכדי לבסס תמיכה, או לכל הפחות מניעת התנגדות בין-לאומית, לפעולה צבאית. כעבור יומיים הצליחה בריטניה להעביר החלטה (502) במועצת הביטחון של האו"ם שתקרא לארגנטינה לסגת מהאיים ולפתוח בשיחות להסדרת הסכסוך בדרכי שלום.

כאשר הכוח הבריטי כבר היה בדרכו לאזור הסכסוך, ב-26 באפריל, חזרה מועצת הביטחון על קריאתה להסגת הכוחות הארגנטינאיים מהאי ולחיפוש אחר הסדר. זאת, כבר לאחר שכוחות בריטניה כבשו את איי ג'ורג'יה הדרומית עד ל-25 באפריל והיה ברור שבריטניה איתנה בדעתה להמשיך ולכבוש את האיים

אם הארגנטינאים לא ייסוגו מהם. בתחילת מאי החלה הפעולה הבריטית באיי פוקלנד וזו הסתיימה כחודש וחצי לאחר מכן, ב־14 ביוני 1982 עם כניעת הכוחות הארגנטינאים באיים.

ארגון הכוחות והתכנון המבצעי

הצורך לפעול במרחק רב מבסיסי הצבא בבריטניה (ראה תרשים 1), חיבב, כאמור, הכנת תוכנית מבצע שתאפשר צבירת יכולות וביסוסן כך שניתן יהיה להשיג עליונות צבאית במרחב הפעולה, בעיקר עליונות אווירית ועליונות ימית. מתוך הבנת הסביבה המבצעית והיעדר בסיסים יבשתיים סמוכים, ברור היה שהכוח ייסמך על הצי וממנו יוכלו לפעול כוחות האוויר ובהמשך גם כוחות היבשה במידה שיידרש לנחות באיים ולכבוש אותם בלחימה קרקעית.

כוח המשימה הבריטי אורגן במהירות רבה, וכבר אחרי ימים ספורים נשלח לדרכו בים לקראת ביצוע משימת החזרת השליטה על אזור האיים. כחלק מארגון כוח המשימה, הולאמו ספינות סוחר כדי שישמשו, לאחר הסבה מהירה, להובלת הכוחות וחלק מהלוגיסטיקה של המבצע. זאת, בשל היעדר יכולות קיימות מספקות, והצורך להוביל במהירות את הכוחות למרחב האיים. יש לציין כי הלאמה של ספינות (וכן של אמצעים אחרים) מוכר עוד מימי קדם ובוודאי מהמלחמות במאה העשרים, והבולט שבהם הוא הגיוס המהיר של כלי שיט בגדלים שונים כדי לחלץ את כוח המשלוח הבריטי והכוח הצרפתי שנסוגו לדנקירק בסוף חודש מאי ובתחילת חודש יוני 1940 (מונטיפיורי, 2010, עמ' 377–384).

כוח המשימה כלל את כל היכולות הנדרשות כדי לבצע את המשימה, כל עוד לא הוכרזה מלחמה נגד ארגנטינה והפעולה היא מבצע מוגבל. כך, הכוח כלל שתי נושאות מטוסים בריטיות ואוניות הקשורות באבטחתן במהלך השיט ובנקודות שבהן יהיו בזמן הפעלת המטוסים מהן; כוח שייעודו הובלת הכוחות לתפיסת ראשי החוף היכן שיידרש; והכוחות שיפעלו בלוחמת יבשה על האיים. כוח הנחיתה כלל שתי נחתות גדולות, ואוניות נוספות הן לסיוע למבצעי הנחיתה והן לאבטחת הנחתות הנושאות על סיפונן כשתי חטיבות. הכוח הקרקעי כלל כשתי חטיבות, אחת קומנדו (מס' 3) והשנייה חיל רגלים (מס' 5). על גבי נושאות המטוסים הובלו גם מסוקים שתפקידם העיקרי היה לסייע לכוחות בפעולה היבשתית, הן בתפיסת ראשי החוף והן לאורך הלחימה היבשתית, באש ובלוגיסטיקה, לרבות בפינוי נפגעים.

בכל מהלך צבירת הכוחות במרחב הפעולה וביסוס היכולות לפעולה אווירית, ימית ולאחר מכן יבשתית, ציפתה בריטניה שהמהלך הדיפלומטי יצליח וכי ארגנטינה תשב למשא ומתן ותכריז באופן כללי על הסגת כוחותיה. עם זאת, ארגון הכוחות למשימה ושילוחם, היה מהיר מאוד, כדי למנוע מהארגנטינאים להתבסס יתר על המידה באיים, וכן כדי לשמר את הלגיטימציה לפעולה, בעיקר לאחר שהתקבלה החלטת מועצת הביטחון של האו"ם לגבי הסכסוך.

תרשים 1: מרחב הלחימה - אתגרי הפעולה במרחק מבסיסי המדינה²

By Ori~ - Own work after File:Falklands, Campaign, (Distances to bases) 1982.jpg, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21975630>

על אף שבריטניה לא החזיקה באופן קבוע ביכולות מתאימות לפעולה, היא ביצעה בניין כוח חפז, שעיקרו הלאמת כלי שיט להובלת הכוחות והלוגיסטיקה, לצד פעולות לתיאום הפעולה במרחב הימי והאווירי מול ארה"ב, וכן בקשה לסיוע לוגיסטי ממנה, בעיקר בדלק.

הפלגת הכוחות מחופי בריטניה נעשתה בהדרגה, גם לפי התכנון המבצעי, לצורך השגת שליטה במרחב הימי ובמרחב האווירי קודם הגעת הכוחות שיידרשו לפעול קרקעית באיים, וגם לאור הצורך לגייס ספינות משא ותובלה ולהסב אותן לצרכים המבצעיים. הכוח הימי כלל בסופו של דבר, כלי שיט צבאיים וכלי שיט מגויסים (מולאמים), למעלה מ-120 כלים. להובלת שתי החטיבות 3 ו-5, גויסו שתי אוניות נוסעים גדולות, אשר אחת מהן, מעבר למשימתה בהובלת חטיבת הקומנדו 3, נדרשה לשמש גם כבית חולים שדה במהלך המבצע.

יצירת התנאים לפעולה

הכוחות, שהפליגו בהדרגה במהלך תחילת חודש אפריל 1982, עצרו ברובם באי אסנשן כדי להמתין למיצוי הערוץ הדיפלומטי מול ארגנטינה. במהלך העצירה המשיכו הכוחות בהכנות ללחימה, ותרגלו נחיתה מכלי שיט, מתן סיוע באש לכוחות הנוחתים והמתקדמים בלחימה הקרקעית ועוד. באי אסנשן תוגבר בסיס חיל האוויר הבריטי שהיה באי במצבורי דלק, בתחמושת ובחלקי חילוף בעבור כלי הטיס שרוכזו בו לקראת הפעולה המתוכננת. הכוונה הייתה שבסיס חיל האוויר באי יהיה חלק מהתמיכה במערכה להשגת עליונות אווירית וכן לתקיפת בסיסים וכוחות ארגנטינאיים באיים ולמתן סיוע לכוחות היבשה שינחתו באיים ויכבשו אותם. זאת, מעבר למטוסים שהיו על נושאות המטוסים (מה"ד-תו"ל, 1984).

הקרב המקדים למערך העיקרי נערך על איי ג'ורג'יה הדרומית בין ה-19 ל-25 באפריל 1982 (שם). במהלך ימי הלחימה על קבוצת איים קטנה זו, הושט כוח משימה למרחב האיים וכיתר אותו, כוחות מיוחדים הונחתו על האיים אך בשל מזג האוויר הקשה חלק מהמסוקים התרסקו והכוחות שנחתו חולצו מהאי. לאחר התראה בדבר הגעתה של צוללת ארגנטינאית למרחב, נסוג מעט הכוח הימי הבריטי מהמרחב, אך כאשר שב אליו ב-25 באפריל, הוא זיהה את הצוללת הארגנטינאית ופגע בה באמצעות הטלת טורפדו, פצצות עומק וירי תותחים והיא יצאה מכלל פעולה. זמן קצר אחר כך הופצצו בסיסי הכוחות הארגנטינאיים שעל האיים ועל חופי הנחיתה, וכוח שמנה פחות ממאה נחתים מגודו 42 של חטיבת הקומנדו 3 וכן כוחות מיוחדים, הונחתו על האי והוא נכבש כמעט ללא קרב עם היכנעו של הכוח הארגנטינאי. פעולה מקדימה זו, שהייתה חלק מתוכנית הכיתור והבידוד של מרחב הפעולה, לימדה את הבריטים שיש להם עליונות מסוימת במרחב וכעת הם היו נכונים להמשיך בפעולת ההשתלטות מחדש על איי פוקלנד.

כחלק מההכנות לפעולה, הוחדרו לאיי פוקלנד חוליות מודיעין אשר ערכו סיורים

בשטח, השיגו ידיעות על מיקום הכוחות הארגנטינאיים, סדרי הכוח שלהם וידיעות נוספות ששימשו אחר כך את הכוחות שהונחתו באיים. אף אחת מחוליות המודיעין הללו לא התגלתה (שם). חוליות אלה סייעו לתקף את המודיעין שהיה על הכוחות הארגנטינאיים באיים, אך יש לציין כי במהלך הלחימה הקרקעית היו כמה הפתעות לגבי האויב, בעיקר לגבי גודל הכוח שהיה בחלק מהמקומות. במהלך הלחימה היבשתית, היה צורך לאפשר סיוע ארטילרי לכוחות הלוחמים, בעיקר לפני קרבות התקפה. לשם כך, נלקחו תותחים שניתן לגרור אותם עם הכוחות באמצעות כלי רכב, וכן כאלה שניתן להוביל בהסקה. לשם הובלתם בהסקה הובאו למרחב הפעולה מסוקי סער ותובלה כדי שיוכלו לשנע את התותחים ואת התחמושת שלהם במרחב האיים, זאת גם לאור העובדה שכמות הדרכים באיים מצומצמת ובתנועה של הכוחות הרגליים לא תמיד היה אפשר להניע כלי רכב שיגררו את התותחים. בחוברת שפרסם צה"ל בשנת 1984, העוסקת במלחמה ובלקחים ממנה, צוין שמחסור במסוקים (שכן חלקם נפגעו במהלך המלחמה) והיעדר תכנון מתאים, הביא לכך שלא התאפשר סיוע ארטילרי מספק לפעולת הכוחות, בעיקר בקרב על סטנלי (שם, עמ' 44-45). עם זאת, מאחר שהכוחות הארגנטינאיים לא התנגדו באופן עיקש להתקפה, ולמעשה ניהלו מגעים לכניעה, הרי שהמחסור בסיוע ארטילרי בשלב כה מכריע של התקפה על יעד עיקרי, לא הורגש.

הלחימה על איי פוקלנד

ב-1 במאי החלה הפעולה לכיבוש איי פוקלנד - נערכה גיחת ההפצה ארוכת הטווח הראשונה לעבר שדה התעופה סטנלי (זו הייתה גיחת ההפצה הארוכה ביותר עד אותה תקופה, ה"שיא" יישבר במלחמת המפרץ הראשונה בשנת 1991 על-ידי מפציצי בי-52 האמריקאיים). מעבר לגיחה זו התבצעו עוד ארבע גיחות הפצה ארוכות טווח לעבר השדה ולעבר מתקני מכ"ם. גיחות אלה כונו "מבצע אייל שחור". ממש בשלהי שרותם בחיל האוויר הבריטי, יצאו המטוסים מסוג אוורו וולקן (Avro Vulcan), לגיחות ההפצה מבסיס חיל האוויר באי אסנשן, הם תודלקו כמה פעמים בדרכם הלוך וחזור, והמשימה של כל גיחה ארכה כ-16 שעות. משימת התדלוק לא הייתה פשוטה ולמעשה נדרשו מטוסי התדלוק לתדלק גם את עצמם, כך שהתכנון היה קפדני כדי לאפשר את חזרת כל המטוסים, המפציצים והמתדלקים לאי אסנשן (יש לציין שמטוס הפצה אחד נדרש לנחות בברזיל בשל כשל בתכנון הדלק).

סוגיה מעניינת במשימה זו היא הכנת האמצעים והכוחות, שכן המטוסים וצוותיהם היו ערוכים לביצוע משימות הפצה גרעיניות, וכעת נדרש היה לבצע התאמות במערכות שונות במטוסים וכן לאמן את הצוותים לביצוע משימות הפצה לעבר מסלולים ומערכות מכ"ם. תוך ימים ספורים בוצעו כל ההתאמות הטכניות וכן אימוני הצוותים והכוח היה מוכן למשימה. אומנם אפשר להטיל ספק בהישגים של הפצות אלה ללחימה באיי פוקלנד, (Jordan & Shields, 2018, pp. 86-109)

אך נראה שההישג שלהן היה מערכתי ואף אסטרטגי וחרג מגבולות המלחמה בפוקלנד. מערכתית, בשל העובדה שעצם ביצוען של גיחות ארוכות כל-כך הביא את הארגונינאים להרחיק חלק ממטוסייהם בארגונינה מחשש לאיום זה, וכן שהפגיעה בשדה התעופה ובמתקני המכ"ם החלישו במידה מסוימת את היערכותם באיים. אסטרטגית, בעזרת הוכחת יכולת ההפצה ארוכת הטווח שהבריטים בנו כחלק מהמאבק הבין-גושי והמלחמה הקרה, הם חיזקו את יכולות נאט"ו והוסיפו יכולת הפצה לתכלית אסטרטגית, ואף גרעינית.

ממבצעי "אייל שחור" ניתן ללמוד שעצם הפגנת היכולת יכולה לסייע בהשגת מטרות מערכתיות ואף אסטרטגיות, וכן, ואולי בעיקר, שכדי לבנות יכולת פעולה במרחק רב יחסית ליכולות הרגילות מבסיסי האם, נדרש תכנון דקדקני וצבירת יכולות שיאפשרו את הפעלת הכוח. כך, נצברו מטוסי ההפצה ומטוסי התדלוק במבצע מקדים לפעולה באיי פוקלנד עצמם ואף תוך כדי הלחימה עצמה (חלק מהמטוסים הגיעו לאי אסנשן במהלך חודש מאי 1982).

במרחב הימי הכריזה בריטניה על אזור שבו אסורה הייתה תנועת כלי שיט שאינם בריטיים, והוא נקבע למעל 300 ק"מ רדיוס מסביב לאיים (מה"ד-תו"ל, 1984). כדי לאכוף את איסור הכניסה לאזור זה, פעלו בו כלי השיט הבריטיים וזאת גם כחלק מההתקרבות לאיים עצמם כדי שניתן יהיה להפציצם ובהמשך גם להניע את הכוחות הנוחתים לכיבושם. צבא ארגונינה פעל נגד איסור זה, שכמובן לא היה מקובל עליו, וכלי שיט נעו לעבר אזור זה, ובמקביל, הופעלו מטוסי קרב ארגונינאיים כדי לפגוע בכלי השיט הבריטיים. בשל המרחק מחופי ארגונינה, אשר עמד על כ-500 ק"מ, והיעדר היכולת לעשות שימוש במסלולי הנחיתה באיים עצמם, התקשו כוחות האוויר הארגונינאיים לפעול מול כלי השיט הבריטיים והם יכלו לשהות במרחב הלחימה זמן קצר בלבד. למרות קושי זה, הצליחו מטוסי צבא ארגונינה לפגוע בכמה כלי שיט, אך גם לאבד מטוסים בקרבות אוויר. כך, נראה כי שני הצדדים לא הצליחו לשמור עליונות אווירית ולמנוע מהצד השני לפעול במרחב. על אף שלצד הבריטי היה יתרון, הוא לא הצליח, כאמור, למנוע ממטוסים ארגונינאיים לפגוע בכלי השיט שלו.

כלי השיט הארגונינאיים התקרבו לאזור האסור שעליו הכריזו הבריטים, ואלה מצידם הטביעו באמצעות צוללת את הסיירת הארגונינאית "גנרל בלגרנו" ובכך הביאו לנסיגת כלי השיט הארגונינאיים. בהטבעת הסיירת נהרגו למעלה מ-300 אנשי הצוות ולמעלה מ-700 חולצו באמצעות ספינות אחרות. להטבעת הסיירת הייתה משמעות רבה במלחמה, הרבה מעבר לאובדן הסיירת וחלק מצוותה - היא סימנה לארגונינאיים שבריטניה נחושה להחזיר את השליטה באיים ולא חוסכת במאמצים צבאיים, לרבות הפעלת צוללת להטבעת כלי שיט, זו הפעם הראשונה (ככל שמוכר) מאז מלחמת העולם השנייה. במעשה זה השיגה בריטניה עליונות ימית במרחב הפעולה ולמעשה ביטלה כל יכולת ארגונינאית לפעול בו ימית, וכעת נותר

לה להשיג עליונות אווירית ולהטיל כוחות יבשה לכיבוש האיים במידה וארגנטינה לא תבקש להפסיק את הלחימה ותשיב את השליטה באיים לבריטניה. אי השגת העליונות האווירית בשלבים המוקדמים של המלחמה, הביא לכך שב-4 במאי נפגעה אחת מספינות הצי הבריטי מירי טילים וננטשה. ההצלחה הארגנטינאית הביאה לכך שנושאות המטוסים הורחקו כ-300 ק"מ ממזרח לאיים כדי להרחיקם מאיום מטוסי חיל האוויר הארגנטינאי. הרחקה זו של נושאות המטוסים הביא לפגיעה במשך הזמן שיכלו לפעול מעל למרחב הפעולה, ועתה כמעט והושוו התנאים בין שני חילות האוויר (מטוסי חיל האוויר הארגנטינאי היו מרוחקים כ-500 ק"מ ממרחב הפעולה). בהמשך הלחימה, ועד לנחיתת הכוחות הבריטיים על האיים, המשיכו חילות האוויר לערוך קרבות אוויר-אוויר ומטוסי חיל האוויר הארגנטינאי הצליחו מדי פעם לפגוע בכלי שיט בריטיים. במקביל לקרבות האוויר ולקרבת העליונות הימית, המשיכו הכוחות הבריטיים להכין את מבצע הנחיתה, וכוחות מיוחדים (SAS) פשטו על בסיסי חיל האוויר הארגנטינאי באיי פבל (Pebble Island) כדי להסיר את האיום שהיה יכול להישקף ממנו על מבצע הנחיתה.

בתמונת העטיפה של הספר "לא פיקניק" על מלחמת פוקלנד (ג'וליאן תומפסון, הוצאת מערכות): כוח מחטיבת הקומנדו 3 של חיל הנחתים המלכותי הבריטי נע לעבר העיירה סטנלי

מבצע הנחיתה התנהל בלילה שבין ה-21 ל-22 במאי 1982, תחת מזג אוויר גרוע כדי להקל על הגנת הכוחות ולצמצם את יכולת מטוסי הקרב הארגנטינאיים לפעול נגד הכוחות הנוחתים. מייד עם הנחיתה הקימו הכוחות ראש חוף ואבטחו אותנו, לרבות הצבתם המהירה של כוחות נ"מ להגנה מפני מטוסי חיל האוויר הארגנטינאי (שם, עמ' 49). במקביל להנחתת הכוחות הלוחמים, החלו להצטבר בראש החוף מערומי אספקה שכללו מים, מזון, תחמושת ויכולות לוגיסטיות נוספות כדי שניתן יהיה לתמוך את התקדמות הכוחות לעומק האי (שם, עמ' 50-54).

כוחות האוויר הארגנטינאיים ניסו לתקוף את הכוחות הנוחתים, את כלי השיט שאבטחו את הנחיתה ואת מערכות הנ"מ שפרסו הבריטים, אך הם הצליחו להסב נזקים מועטים בלבד לכוחות הבריטיים ולא הצליחו למנוע את הנחיתה (שם, עמ' 49). בימים שלאחר הנחתת הכוחות לא פסקו הארגנטינאיים מתקיפת כלי השיט הבריטיים והסבו להם אבדות לא מעטות, לרבות פגיעה במסוקים שהיו על הספינות ובכך פגעו בצורה עקיפה בתמרון הכוחות הקרקעיים הבריטיים (הקטנת הסד"כ האווירי להספקת הכוחות ולפינוי נפגעים).

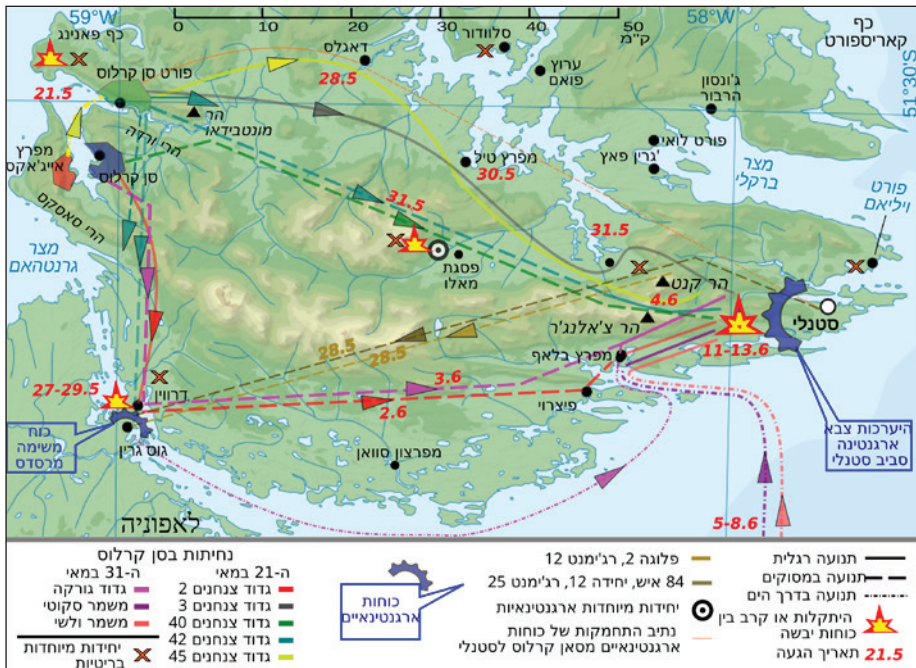
הלחימה ביבשה

ב-27 במאי החלה הפעולה של כוחות היבשה לכיבוש האיים, לאחר שסיימו את ההתארגנות לאחר הנחיתה, ביסוס ראש החוף. חטיבת הקומנדו 3 יצאה לכיבוש גוז גרין ותוך כיממה הצליחה לכתר ולבסוף להביא לכניעת הכוח הלוחם בה. במקביל לכיבושה של גוז גרין, כוחות החטיבה (2 גדודים וכוחות מיוחדים שהצטרפו ללחימה) נעו לכיבוש מרחב ההר קנט, שאותו הצליחו לכבוש רק ב-30 במאי. במהלך הקרב על מרחב ההר קנט, פעלו מסוקים ארגנטינאיים להובלת כוחות מיוחדים ואחד מהם הופל בידי הכוחות הבריטיים. זו עדות לכך שלא הייתה עליונות בריטית מלאה במרחב האווירי, וכלי טיס ארגנטינאיים המשיכו לפעול במרחב הלחימה.

לכוחות חטיבה 3 ולכוחות המיוחדים שפעלו עימה, הצטרפה ב-1 ביוני חטיבת חיל הרגלים 5 אשר נחתה במרחב סאן קרלוס. לאחר התארגנות קצרה, החלו כוחות חטיבה 5 בתנועה לעבר פיצרוי לאחר שהבינו שהכוחות הארגנטינאיים נסוגו ממנה. לאחר הגעת אחד הגדודים לפיצרוי, הוחלט לצבור במרחב עוד כוחות לקראת ההתקפה המתוכננת על סטנלי. כאשר נצברו הכוחות בים, ועקב השתהות הצי בהנחתתם לחוף, נפגעו כמה ספינות ממטוסי חיל האוויר הארגנטינאי וכ-50 חיילים בריטיים נהרגו ולמעלה ממאה אחרים נפצעו, ולכמה כלי שיט נגרם נזק כבד, עד כדי טביעתה של אחת הספינות (מה"ד-תו"ל, 1984; תומפסון, 1992; סאמרס, 1985).

מפקד חטיבת הקומנדו 3, שהיה למעשה מפקד הכוח היבשתי העיקרי, מעיד על נתק בתקשורת שהיה בינו לבין הגנרל ג'רמי מור שמונה למפקד כוחות היבשה במבצע, בשל בעיות קשר שהיו באוניה שבה הפליג למרחב הפעולה (תומפסון, 1992, עמ' 53-55). תומפסון, מח"ט 3, לא מציין שזה השפיע על הקרב, כי הוא הבין את

לוחות הזמנים הכלליים ולקרב הנחיתה ולפעולה היבשתית יש קצב משלהם, אך בהינתן שינוי בתמונת המצב של המערכה מעבר לפעולה של חטיבה 3, הרי שהדבר היה פוגע באפקטיביות הפעולה. חשיבות היכולת ליצור קשר עם הכוחות הוכחה במהלך מבצע הנחיתה בנורמנדי ביוני 1944, כאשר לאחר כשעה מתחילת הנחתת הכוחות בחוף אומהה, בוצעה הערכת מצב לגבי המשך הנחיתה ובמסגרתה מושהית הנחתת הכוחות, ומחודשת עם הפקודה להמשיך בהנחתתם. מכאן, שיכולות קשר רציפה היא תנאי חשוב לפעולה אפקטיבית.

תרשים 2: קרבות היבשה במלחמת פוקלנד³

ב-11 ביוני החלה ההתקפה לכיבוש המרחב של העיר סטנלי מתוך הבנה שכיבושה יביא להשגת השליטה על האיים ולכניעת הכוחות הארגנטינאיים. במהלך הימים הקרובים כבשו כוחות החטיבות 3 ו-5 והכוחות שנוספו להן את השטחים השולטים מסביב לעיר סטנלי, והכוחות הארגנטינאיים נסוגו לתוך העיר. החלו מגעים בין מפקדי הכוחות הבריטי והארגנטינאי על כניעה, למרות שהפקודות מארגנטינה היו שלא להיכנע. ב-14 ביוני בערב הגיש מפקד הכוחות הארגנטינאיים באי את כתב הכניעה וב-15 ביוני נכנסו הכוחות הבריטיים לעיר סטנלי והמלחמה הסתיימה (מה"ד-תו"ל, 1984).

Falkland_Islands_topographic_map-cn.svg: Eric Gaba (Sting -fr:Sting) - ³ ORIGINALEladkrauz - HEBREW - file:Land.ops.2.en.svg, CC0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=25350050>

צה"ל כבר למד ממלחמת פוקלנד

בחוברת שפרסם מה"ד-תו"ל בשנת 1984 הובאו סקירות שונות לגבי המלחמה ובעיקר לגבי הפעולה של כוחות היבשה בפוקלנד. בהקדמה כתב דוד כץ, עוזר ראש מה"ד לתו"ל (באותם ימים מה"ד הייתה גוף בראשות קצין בדרגת אלוף והייתה ממונה על התורה ועל ההדרכה בצה"ל, לימים צומצמו תחומי אחריותה והיא הוכפפה לאגף המבצעים ושונה שמה לחטיבת תוה"ד), ש"מערכת פוקלנד הייתה מערכה של קרב בין זרועי משולב. ייחודה בטווח הפעולה של הניצים מבסיסי הקבע, בתנאי מזג אוויר והזירה וכן באופן הפעלת מערכות המודיעין והתחזוקה. בלטו בייחודן המערכות האוויריות והימיות". בהמשך הוא כותב שהלחימה היבשתית אינה שונה מהמוכר, אך היא החדשה ביותר לאותם הימים. כמובן נכון לזכור שהמלחמה התקיימה במקביל למבצע 'שלום הגליל' (שבאותה עת כונה מבצע ולא מלחמה), שבמסגרתו הפעיל צה"ל כוחות בסדר גודל של כמה אוגדות ואף גיס אחד, וזאת תוך הפעלה של כוח רב-זרועי ובו הופעלו כוחות אוויר וים נרחבים, הן למשימות ייעודיות והן למשימות של סיוע לכוחות היבשה שתמרנו עד לביירות.

ואכן, נראה שצה"ל של שנת 1984, אחרי ניסיון של מבצע נחיתה חטיבתי בשפך האוואלי והפעלת כוחות בהיקף נרחב, היה צמא ללמידה על מבצעים במרחק רב מבסיסי המוצא, כפי שאפשר ללמוד מהדיון אצל גל פרל פינקל שבו הוא סוקר את ספרו של תומפסון וכותב בכותרתו: "מתרבותה, מערכיה, ומרמת הלחימה שלה צה"ל יכול ללמוד לא מעט גם כיום" (פרל פינקל, 2021). נכון לציין שהקרב על איי פוקלנד מהווה אחד מהקרבות הנלמדים בקורס לפיקוד ולמטה "אלון" (מיועדים לתפקידי מפקד גדוד, טייסת או יחידה במערך הלוחם של צה"ל), וזאת הודות לאפשרויות הלימוד ממנו, הן בהפעלת כוח רב-זרועי, והן בהקשר ללוחמת היבשה דרך סיפורה של חטיבת הקומנדו 3, שהספר שפרסם מפקדה, ג'וליאן תומפסון בשם "לא פיקניק - חטיבת הקומנדו 3 במלחמת פוקלנד", תורגם לעברית ויצא לאור בשנת 1992 מטעם **מערכות** ביוזמת הקחצ"ר דאז, תא"ל דורון אלמוג (ראו הקדמת אלמוג לספר: תומפסון, 1992, עמ' 7).

סיכום קצר למקרה של מלחמת פוקלנד

כדי לפעול בזירה רחוקה מבחינת יכולות הפעלת העוצמה הצבאית, נדרש צבא בריטניה לבנות ולארגן כוח משלוח רב-זרועי, וזאת בזמן קצר ותוך יצירת פתרונות, כגון הלאמת ספינות להובלת הכוחות והלוגיסטיקה. הכוח שאורגן במהירות נדרש היה להשיג עליונות ימית בנתיבי השיט עד למרחב הפעולה - איי פוקלנד, להשיג עליונות אווירית מסוימת (חלקית) במרחב הפעולה, לבודד את מרחב הפעולה ולצמצם את יכולת התקיפה והסיוע של כוחות הצבא הארגנטינאי ובעיקרו של חיל האוויר שלהם. כוח זה נדרש גם להשיג עליונות בקרב היבשה מול הכוח הארגנטינאי שהוצב באיים, וכן להתגונן מפני התקפות מן האוויר במקרה שלא תהיה עליונות אווירית מספקת.

בריטניה יצאה למבצע זה ללא שבנתה את צבאה, על זרועותיו, לתרחיש הזה, לפחות לא מבחינת אמצעי השינוע הימיים ושיטות להפעלת כוחות אוויר ובכלל זה יכולות הפצצה ארוכות טווח ופער ביכולת תדלוק אווירי. הבריטים אכן הצליחו במשימתם והשיבו את השליטה באיים כעבור חודשיים וחצי מאז נכבשו בידי הארגנטינאים. זאת, הן באמצעות בניין כוח מהיר, תוך מציאת פתרונות מחוץ לצבא שעיקרם הלאמת ספינות סוחר וסיוע בתדלוק מצבא ארה"ב, ארגונו ושילוחו במהירות יחסית למשימה, הסבת יכולות להפצצה ארוכת טווח, ארגון כוח רב-זרועי מגוון שיכול היה להשיג את כל ההישגים המבצעיים שנרשמו לעיל; והן בשל היכולת ליצור תנאים בין-לאומיים בתיאום עם ארה"ב ובגיבוי מועצת הביטחון של האו"ם להפעלת עוצמה צבאית, וזאת מבלי להכריז מלחמה על ארגנטינה ובכך להגביל את היקף העימות.

מבצעי צבא צרפת במאלי ותפיסת "מבצעי כניסה ראשונית" (Initial Entry)

תפיסת "מבצעי כניסה ראשונית"

באפריל 2014 פורסם מזכר תורת לחימה בנושא "מבצעי כניסה ראשונית" (French Joint Doctrine Note (JDN), 2014) שמטרתו הייתה להסדיר את האופן שבו יש לתכנן ולנהל מבצעים מסוג זה (ברלוביץ, 2015). בבסיס המזכר עמדה הנחת היסוד שגדלו האתגרים להפעלת כוח, בעיקר בכל הקשור ליכולת ההגעה למרחב הפעולה וליצירת חופש פעולה לכוחות שיופעלו בתוכו. צבא צרפת לא היה הראשון לזהות זאת, ולמעשה הוא ניסה להתאים עצמו לתהליכים שנעשו בצבא ארה"ב ובנאט"ו, וכחלק מהמחויבות שלו לפעולה במסגרת קואליציות בהובלתם. מבצעי כניסה ראשונית הם מבצעים רב-זרועיים המכוונים לסייע לפריסת כוחות בזירת מבצעים שלא מאפשרת זאת. בעצם הגדרת זירת המבצעים כ"לא מאפשרת זאת", מבקשים כותבי המזכר להדגיש את האתגר שבהגעת הכוחות לזירת המבצעים ולקושי להשיג בה חופש פעולה.

עיקרה של התפיסה עוסק ביצירת התנאים למבצעי המשך, או המבצעים העיקריים שינוהלו במרחב הפעולה. כך, הפעולות העיקריות המבוצעות הן איסוף מודיעין, בניית רשת שתאפשר את התקשורת ואת העברת הנתונים לכוחות שיופעלו וביניהם, ושחיקת מערכי ההגנה המקשים על הגעת הכוחות למרחב הפעולה. בשלב הבא יופעלו כוחות מסוגים שונים לתפיסת שטח שיאפשר את המבצעים העיקריים, בדומה לאופן שבו נתפס ראש חוף במבצעי נחיתה, שבו מושגת עליונות במרחב פעולה מצומצם - ימית, אווירית ויבשתית - וממנו הולכים ומתפתחים בהמשך מבצעי תמרון ואש לתוך מרחב הפעולה.

הדוקטרינה של "מבצעי כניסה ראשונית" דומה מאוד לזו של התפיסה של צבאות המערב ובראשם ארה"ב להתמודדות עם דוקטרינת (Anti-Access) A2AD (Areal-Denial), לפחות מבחינת האתגרים והדרך הכללית להתמודד עימם

(פלג, 2020; McEnany, 2022). שני האתגרים העיקריים שיש להתמודד עימם מתוארים כמניעת גישה (Anti-Access) שמטרתה למנוע, ולכל הפחות לצמצם, את היכולת של היריב להניע כוחות לזירת מבצעים מסוימת וזאת בעזרת הפעלת יכולות הגנה אווירית, לוחמה אלקטרונית, סב"ר, הגנה במרחב הימי ועוד. האתגר השני הוא התמודדות באמצעות מניעת שטח (Areal-Denial) שמטרתה לצמצם את חופש הפעולה של כוחות שהצליחו להגיע לזירת המבצעים וזאת באמצעות היכולות שתוארו לגבי מניעת הגישה אך בטווחים קצרים יותר וכן באמצעות ביצוע התקפות של אש, של לוחמה אלקטרונית ושל סב"ר על הכוחות שהצליחו להיכנס.

לפי התפיסה של צבא צרפת, ב"מבצעי כניסה מהירה" נכון שיהיו הכלים הבאים בידי הכוחות הפועלים:

1. מודיעין מדויק בכל הממדים ובעיקר בים, באוויר וביבשה.
2. מפקדה מתאימה לפיקוד ולשליטה במבצעים מסוג זה (לרבות מרכיבי הקישור למפקדות של צבאות אחרים במסגרת קואליציה או לצורכי תיאום).
3. תכנון אסטרטגי והמשאבים הדרושים לשם כך; לדוגמה, המיפוי של נמלי ים שיאפשרו את צבירת היכולות והכוחות.
4. יכולת הצבת כוחות בקרבת מרחב הפעולה לשם צבירת היכולות והכוחות, לדוגמה, מסלולי נחיתה והמראה בקרבה מספקת לצורך קיצור טווחי הפעלת כלי הטיס.
5. החלשת יכולות מניעת הגישה של היריב כדי לאפשר את הגעתם לזירת המבצעים.
6. חתירה להשגת עליונות בכל הממדים כדי לאפשר את חופש הפעולה הנדרש, הן בהנעת הכוחות לזירת המבצעים והן בפעולה בתוכה.
7. הבטחת תמיכה לוגיסטית לשלבי המבצע השונים.
8. יצירת התנאים לריכוז הכוחות בשטחי ריכוז וכינוס לקראת הפעולה בתוך זירת המבצעים, לרבות השינוע שלהם בדרך הים, האוויר או ביבשה.
9. השלמת ההכנות בדגש על התכנון המבצעי של הפעולה העיקרית בתוך זירת המבצעים ולעבר היעדים שנבחרו.

באופן כללי ניתן לקבוע כי העקרונות והכללים הנדרשים ל"מבצעי כניסה ראשונית" דומים לאלה הדרושים לעריכת מבצעים מיוחדים במקומות הרחוקים פיזית משטחי הריכוז או הפעולה הרגילים של צבא כלשהו. השוני העיקרי הוא בהיקף ובצורך לתמוך פעולה למשך זמן ממושך יותר, וכן שתיתכן פעולה בסביבה קואליציונית האופיינית יותר למבצעים מסוג זה ובעיקר כאשר מדובר על הפעלת הכוח מצד נאט"ו וארה"ב.

שני הדגשים העיקריים במזכר התפיסה ל"מבצעי כניסה ראשונית" הם השגת העליונות בממדים השונים (בדגש על ים, על אוויר ועל סב"ר) כדי לאפשר את הגישה למרחב הפעולה וההתגברות על ה-A2 (Anti-Access) ויצירת ראש גשר (ימי או

יבשתי) ואבטחתו (הכוחות והאמצעים) כדי ליצור בסיס לריכוז הכוחות והאמצעים. היכולת ליצור את ראש הגשר ולאבטח אותו היא בסיסית ולמעשה ההישג המבצעי העיקרי של המבצעים הללו. לאחר שראש הגשר נוצר ואובטח כראוי, הרי שניתן יהיה לרכז את הכוחות ולבסס את היכולות בכלל הממדים כדי לקיים מבצעים בתוך זירת המבצעים, תוך שנשמרות העליונות והשליטה על נתיבי הגישה לראש הגשר ולזירת המבצעים, ותוך חתירה להשגת חופש פעולה בתוך זירת המבצעים כחלק מההתמודדות עם ה-AD (Areal-Denial).

הפעולה של צבא צרפת במאלי

לאור התעצמות ארגוני הטרור והגרילה המוסלמים שהצהירו על היותם חלק מארגון אל-קאעידה בצפון מאלי והתחמשותם באמצעי לחימה מלוב וממקומות אחרים, נוצרה, הלכה למעשה, טריטוריה עצמאית הנפרדת מהשלטון המרכזי במאלי. מאלי ומדינות נוספות פנו לאו"ם בבקשה לסיוע בהתמודדות עם מצב זה, ובדצמבר 2012 התקבלה החלטה 2085 במועצת הביטחון של האו"ם שעיקרה קריאה לסיוע, לרבות באמצעות הפעלת כוח צבאי, לשלטון המרכזי במאלי נגד קבוצות טרור וגרילה אלו. בשל הקשר הקודם של צרפת למאלי (מעידן הקולוניאליזם) נאותה זו האחרונה להוביל את הפעולה נגד קבוצות טרור אלה, וב-11 בינואר 2013 פתחה במבצע אווירי נגד מוקדי הטרור.

המטוסים של חיל האוויר הצרפתי המריאו מבסיסים במדינות השכנות למאלי, שבהם הם רוכזו קודם לכן ובהם הוקמו מתקני תחזוקה ותחמוש מתאימים. בכך, בין השאר, יושמה התפיסה הצרפתית של "מבצעי כניסה ראשונית" – ריכוז כלי הטיס במדינות השכנות יחד עם הקמתם של מרכזי תחזוקה וחמוש, כדי לאפשר את המבצעים העתידיים נגד ארגוני הטרור והגרילה במאלי. במקביל למערכה האווירית נגד מוקדי הטרור, החלה צרפת לרכז כוחות יבשה בצפון אפריקה כחלק מהמוכנות לפעול בה קרקעית, כפי שמדגישה התפיסה הצרפתית. ארה"ב סייעה לפעולה הצרפתית בתדלוק המטוסים בדרכם ליעדי התקיפה וכן במודיעין, וזאת כחלק מהשותפות להחלטת מועצת הביטחון של האו"ם, כאשר צרפת מובילה את הפעילות. נכון לציין שארה"ב מגדירה רמות שונות של התערבות בסכסוכים, כפי שניתן להבחין גם במלחמת רוסיה-אוקראינה, במדרגה הנמוכה ישנה התערבות בתמיכת הכוח הפועל באמצעות לוגיסטיקה ומודיעין וללא הפעלת כוח ישיר מצידה, או במדרגה גבוהה יותר הכוללת הפעלת כוח ישיר, מהפעלת יועצים, דרך הפעלת כוחות מיוחדים ותקיפות מן האוויר ועד להפעלת עוצמה צבאית הכוללת כוחות יבשה כפי שנעשה בווייטנאם, באפגניסטן, בעיראק (נגד דאע"ש) ועוד.

כך החל למעשה "מבצע סרוואל" שיימשך כשנה וחצי עד ליולי 2014. כחמישה ימים לאחר תחילת הפעולה האווירית וריכוז הכוחות הקרקעיים, ב-16 בינואר החלו אלה האחרונים להתקדם לעבר הערים במחוז בצפון מאלי (מחוז אזוואד) שהיו

בשליטת הארגונים המשויכים לאל־קאעידה. במהלך השבועיים-שלושה הבאים הצליחו כוחות צרפת וצבא מאלי לכבוש את עיקר השטח בצפון המדינה, תוך שהם הורגים את פעילי אל־קאעידה אך חלקם הצליחו להימלט ולא נהרגו. לאחר כשלושה שבועות, ב־30 בינואר 2013 הכריזו השלטונות במאלי וכוחות צבא המשלוח של צרפת שהם השיגו שליטה בצפון המדינה, כעת יתחיל שלב התקפות הנגד והפעולות של ארגוני הטרור והגרילה נגדם.

בחודשים הבאים בוצעו התקפות מקומיות של כוחות הטרור והגרילה, הן על מוצבים ועמדות של צבא מאלי ושל כוחות צבא צרפת, והן באמצעות ירי רקטות ומרגמות, והסבו נפגעים למותקפים. כוחות צבא צרפת, יחד עם צבא מאלי, ערכו מבצעים לטיהור המרחב מאויב, והיו מקרים שבהם כבשו מחדש עיירות וערים שנכבשו כבר במהלך חודש ינואר. ארגוני הטרור והגרילה לא השיגו מחדש שליטה על מרחב גאוגרפי אלא "עקצו", כשיטתה של הגרילה, את כוחות מאלי וצרפת. במקביל לפעולות הצבאיות, נערכו שיחות להשגת הפסקת אש והסכם עם השבטים בצפון המדינה ואלה הביאו לחתימת הסכם ביוני 2013.

כוחות צבא צרפת החלו לעזוב את המדינה אך השאירו בה כוחות מצומצמים, בעיקר יועצים וגורמי תמיכה לצבא מאלי כדי לסייע להם לשמר את המצב ואת ההסכם שנחתם, שהביא כאמור לסיום הלחימה. רק ביולי 2014 הכריזה צרפת על סיום הלחימה, והסיגה את רוב כוחותיה מהמדינה.

לאחר הסגת הכוחות בקיץ 2014, המשיכו כוחות מיוחדים ואף מעבר לכך, של צרפת ולעיתים גם כוחות מיוחדים של צבא ארה"ב, לפעול במדינה ובמדינות השכנות כחלק מהמלחמה בטרור, ובכך סייעו למאלי ולשכנותיה במרחב הסאהל (רצועה בחלק הצפוני של אפריקה) לשמור על רמת ביטחון סבירה ומניעת התעצמותם של ארגונים אסלאמיים. לשלב זה של הלחימה ניתן השם Operation Barkhane והוא הסתיים בשנת 2022 (Doukhan, 2022; King, 2023; Doxsee & Thompson, 2022).

ארגוני הטרור והגרילה, שבעיקרם משויכים לאל־קאעידה, המשיכו לפעול נגד השלטון המרכזי במאלי וצבאה וכן נגד הכוחות הזרים ששהו במדינה, בעיקר נגד כוחות צבא צרפת. מה שקרה במאלי קרה גם במקומות אחרים בעולם, שבהם השלטון המרכזי לא חזק דיו ולא שולט בכל המרחבים במדינה, וכך קבוצות שונות מקימות, הלכה למעשה, טריטוריות עצמאיות ומונעות מהשלטון המרכזי לפעול במרחבן. הדבר דומה מאוד למצב שנוצר בעיראק לאחר הפלת השלטון של סדאם חוסיין ב־2003, עת קבוצות שונות הכריזו על אוטונומיה או פעלו כאילו יש להם כזו, ובמקביל פעלו צבאית נגד כוחות הצבא העיראקי וכוחות צבא ארה"ב וכוחות מהקואליציה שפעלה עימו. לצורך מאמר זה לא יורחב פרק זה של הלחימה נגד קבוצות הטרור והגרילה במאלי בשנים 2014-2022, מאחר שאין לכך חשיבות לנושא מאמר זה.

סיכום קצר למקרה של צרפת ומאלי

התפיסה של צבא צרפת למבצעים בזירה רחוקה דומה מאוד (ואף זהה) לתפיסה של צבא ארה"ב וצבאות נאט"ו לגבי האופן שבו יש להתמודד עם גישת האויב המכונה בפיהם A2AD (Anti-Access Areal-Denial). כך, הם מדגישים את הצורך ליצור עליונות בכל הממדים ובעיקרם בים, באוויר ובסב"ר, כדי לאפשר את הגישה לזירת המבצעים, על מנת שניתן יהיה ליצור בה ראש גשר. בראש הגשר ירוכזו המשאבים והכוחות הנדרשים לפעולה בתוך זירת המבצעים, והוא יוגן מפני איומים המסכנים את ריכוזם. יצירת בסיס הפעולה כולל גם רשת תקשורת וכל הכלים הדרושים לפעולה. לאחר יצירת ראש הגשר והקמת בסיסי הפעולה והכלים הדרושים להפעלת הכוח בתוך זירת המבצעים, נדרש להשיג יתרון על היריב ולמנוע ממנו את צמצום חופש הפעולה של הכוחות בתוך זירת המבצעים.

בתפיסה, וכן בפעולה במאלי כמקרה בוחן, הקימו הצרפתים בסיסים בתוך מאלי ובמדינות השכנות שהגיעו עימן להבנות, לצורך צבירת הכוחות ותמיכת הכוחות שהופעלו במבצע הקרקעי. כך היה גם בשלב הראשון של המבצע הראשון (סרוואל), שבו ריכזו את כלי הטיס במדינות השכנות כך שלא יהיו נתונים להתקפות אפשריות של ארגוני הטרור והגרילה ויצאו מהם לתקיפת יעדי האויב. כך, למעשה יצרו "ראש גשר" להפעלת הכוח האווירי, צמצמו את טווחי הטיסה ומכאן שיפרו את יכולת הפעלת הכוח האווירי. במקרים שנדרש, עשו הצרפתים שימוש בתדלוק אווירי שהציעו להם האמריקאים (כפי שסייעו גם לבריטים בלחימה על איי פוקלנד בשנת 1982), כחלק ממנדט מועצת הביטחון של האו"ם בפעולה לצד מאלי.

במבצע האוּחֶר, בלחימה המתמשכת בטרור ובגרילה לצד מאלי ומדינות נוספות במרחב הסאהל, הקימו הצרפתים בסיסים, לעיתים ארעיים, לצורך מבצעים קצרי מועד במרחבים מסוימים, בשל גודלו של המרחב ואופי הפעולה נגד כוחות טרור וגרילה. כך, הם נהגו בשיטות המזכירות את צבא ארה"ב במלחמת וייטנאם, בעיקר בכל הקשור למבצעים לטיהור מרחבי לחימה (חלקם כונו "אתר והשמד") ובהם הכוחות הוסקו למרחב מסוים, השיגו בו שליטה מבצעית, ביצעו סריקות והתקפות על יעדי האויב, ולאחר שהשלימו את המשימה נסוגו ממנו. בזמן ביצוע משימת טיהור המרחב בווייטנאם הקימו האמריקאים בסיסי מבצעים קדמיים (במ"ק, בפי צה"ל) שבהם ריכזו יכולות שונות, בהן אמצעי אש, מערומי תחמושת וכן מתקני טיפול בנפגעים. עם סיום המבצע, קופלו יכולות אלה יחד עם נסיגת הכוחות הקרביים מהמרחב. כך, כאמור, נהגו גם הצרפתים במאלי והמבצעים שלהם נחלו הצלחה רבה.

סיכום

מקרי הבוחן מאששים את התפיסה הרווחת בצבאות בעולם לגבי האתגר של הפעלת כוחות צבא ובעיקר במקומות רחוקים (Headquarters, Department of the Army, 2021). במוקדה הצורך לבסס את האפשרות ואת חופש הפעולה, ראשית כדי להגיע אליהם, ואז לפעול בהם.

מתוך מקרי הבוחן שהוצגו, ומאחרים שלא נסקרו, כגון מבצעי צבא ארה"ב ביעדים מרוחקים, כגון קוריאה, וייטנאם, עיראק, אפגניסטן ועוד, עולה שנדרשים להיות נכסים אסטרטגיים שיאפשרו את קיום המבצע. נכסים אסטרטגיים אלה קשורים בקיומם של בסיסים שמהם יפעלו הכוחות וירוכזו בהם היכולות הקרביות והמסייעות, כגון בסיסים במדינות שכנות למרחב הפעולה, כלי שיט, כגון נושאות כלי טיס ושילוב ביניהם. זאת, ברקע ההבנה לגבי שיטות הפעולה של היריבים הפוטנציאליים, עיקרם הסינים והרוסים, ככאלה המאופיינות ב־A2AD (פלג, 2020; McEnany, 2022). ארה"ב רואה את רוסיה ככזו שבנתה יכולת גבוהה במרכיב ה־A2 ואילו את המרכיב השני היא ממשיכה לפתח כפי שנצפה במהלך מלחמת אוקראינה (גם חלקה השני של התפיסה, ה־AD, נלמד לאחרונה בצבא ארה"ב כשיטת פעולה שנוקטים בה הרוסים באוקראינה ואשר משפיעה בצורה משמעותית על הפעלת אמצעי לחימה ושליטה שונים, בדגש על כטמ"מים). יש לציין כי מערכות ההגנה האווירית ונגד טילים של הרוסים התגלו כנחותות יחסית ליכולות המערביות במלחמת רוסיה-אוקראינה וכן במב"ם הישראלי - מערכה שבין המלחמות (פרייזלר-סווריק, 2022).

צבא ארה"ב, וכך גם מדינות ברית נאט"ו, מדגישים את תפיסת ה־A2AD כאיום הייחוס ומולו הם בנו את התפיסות שלהם ובהן שמו דגש לרב־ממדיות כחלק מהיכולת להתמודד עם האיום באפקטיביות (Headquarters, Department of the Army, 2021). שיטת פעולה זו (A2AD) מבטאת למעשה הבנה עמוקה של הסינים (בעיקר) ושל הרוסים את החולשות של הצבא האמריקאי ושל צבאות נאט"ו, מאחר שהם יידרשו לפעול במרוחק מבסיסי האם שלהם. בכך, התפיסה של היריבים (סין ורוסיה וצבאות העושים שימוש במערכות הנשק שלהם) מנסה למנוע את הגעת הכוחות לזירת המבצעים וזאת באמצעות הפעלת לוחמה אלקטרונית, טילים מסוגים שונים ומכשולים מסוגים שונים, באוויר, בים וביבשה, ובמקרה שבו הצליחו כוחות להגיע לזירת המבצעים, הרי שיופעלו מאמצים מגוונים להנחתת יכולתם לפעול וזאת בדרך של לוחמה אלקטרונית, הפעלת אש מסיבית, התקפות נגד מרובות למניעת ביסוס הכוחות בשטח, ניתוק הכוחות שהגיעו מעורפם הלוגיסטי, קטיעת יכולת תגבור הכוחות ועוד.

התפיסות של צבא ארה"ב וכך גם של צבאות ברית נאט"ו, מתארות את דרכי ההתמודדות עם האתגר שמציבים צבאות הנוקטים בשיטה של A2AD וזאת בדרך של פעולה בכל הממדים, תוך תיאום כלל הפעולות כך שידעו ליצור "מסדרונות"

מאובטחים בהם יש עליונות מסוימת (ייתכן שתחומה בזמן) שתאפשר את הגעת הכוחות לזירת המבצעים. כחלק מההגעה לזירת המבצעים, יבוססו "ראשי גשר" המבוטאים, במקרה של פעולה מתמשכת בזירת המבצעים, ביצירת בסיס איתן לפעולה זו. כך, ייבנו בסיסי מבצעים קדמיים שיכללו שדות תעופה מותאמים, מערומי תחמושת, אספקה, בניית רשת תקשורת ועוד. עם ביסוס "ראשי הגשר" ישאפו בצבא הפועל במרחק ממקום מוצאו, להשגת עליונות במרחב הפעולה, כזו שתאפשר חופש פעולה לכוחות שנכנסו אליו ותדכא את הניסיונות של האויב לצמצם את חופש הפעולה שלהם. התפיסה המתוארת תורגמה לתורת לחימה ולצידה נעשה תהליך בניין כוח בכל התחומים - תפיסות ותורות לחימה, ארגון, אמצעי לחימה וסיוע ללחימה, כוח אדם, הכשרות ואימונים (ברלוביץ, 2020).

התפיסות ותורות הלחימה של ארה"ב מכתיבות במידה רבה את תורות הלחימה של נאט"ו כחלק משמירת סטנדרט אחיד בין נאט"ו לבין צבא ארה"ב, כחלק מיצירת היכולת לפעול תחת "שפה אחידה" בהפעלת הכוח. לכך ניתן להוסיף את התפיסה של צבא צרפת "מבצעי כניסה ראשונית" כפי שהוסברה לעיל, המדגישה את הצורך לחזור לזירת המבצעים ולבסס בה "ראש גשר".

מתוך מקרי הבוחן שנסקרו ומעיון במבצעים דומים של צבא ארה"ב ומשחקי המלחמה שביצע כחלק מהמוכנות לעימות עם סין על השליטה בטאיוואן (Cancian, Cancian & Heginbotham, 2023), נראה כי רוב הצבאות מבקשים להתבסס גם על יכולות של שותפים אסטרטגיים לצורך ביסוס היכולות לפעולה בזירת המבצעים שנבחרה. כך, בריטניה נעזרה בצבא ארה"ב בתדלוק ואף במניעת חופש שיט לצי הארגנטיני בלחימה על איי פוקלנד, והצרפתים הסתייעו במדינות השכנות למאלי כדי להקים בהן בסיסי מבצעים קדמיים, עשו שימוש בשדות התעופה שלהם ואף הסתייעו בתדלוק מטוסייהם בצבא ארה"ב. לכן, למאמצים הדיפלומטיים בכלל ולדיפלומטיה הצבאית (חורש-סגל, 2020; מיכלסון, 2020) בפרט, ישנה חשיבות עליונה בתכנון ובניהול מבצעים מסוג זה, ובעיקר כאשר הזמן קצר מכדי להספיק לבנות יכולות מאפשרות כפי שהבריטים נדרשו במשבר בפוקלנד.

מעבר לרתימת שותפים אסטרטגיים, חלק מהצבאות רתמו אליהם קבוצות מקומיות שהיו יריבות לקבוצה שהיוותה את יעד הפעולה, תוך שהם מפעילים קבוצות אלה בשבילים השונים של המבצע, למשימות, כגון איסוף ידיעות על השטח ועל האויב, חבלה במתקנים ובדרכים, יצירת תשתיות שונות ועד כדי פעולות לחימה נגד האויב ביעד. כך עשה צבא ארה"ב בעיראק ובאפגניסטן, צבא רוסיה באוקראינה ובלוב ועוד.

המידע בצה"ל באשר למבצעים מסוג זה הוא אומנם מצומצם ולרוב כולל רק מבצעים מיוחדים או פעולות של כוחות האוויר או הים, אך נראה שעיון נוסף במבצע הנחיתה בשפך האוואלי במלחמת "שלום הגליל" (ברונפלד, 2021) וכאמור גם בסוגיות של שיתוף פעולה עם צבאות אחרים (מיכלסון, 2020), יגלה שהעקרונות

דומים לאלה שמצאנו במקרי הבוחן שנסקרו במאמר. צה"ל גיבש לאורך שנים תפיסה להפעלת כוחות בעומק, בעיקרם אוגדה 98, ותפיסה להפעלת האוגדה (אוגדה 98, 2015) שמסכמת את הידע העיקרי שנצבר בצה"ל בתחום. צה"ל אומנם בונה את כוחו גם לפעולה בזירות רחוקות, כפי שראינו במבצע 'עם כלביא' מול איראן ביוני 2025, וכן בלחימה המתמשכת מול החות'ים בתימן מאז פרוץ מלחמת "חרבות ברזל", אך נראה שפעולות אלה נעשות בעיקר דרך האוויר, הים והפעלת כוחות מיוחדים.

1. מתוך מקרי הבוחן, עיון בתפיסות ובתורות הלחימה של צבאות ארה"ב, של נאט"ו ושל צרפת, וכן מהניסיון הישראלי, הן בפועל והן בחשיבה על פעולה בזירות רחוקות (פינקל, 2022), ניתן לסמן את העקרונות הכלליים לפעולה בזירות רחוקות:
2. יצירת לגיטימציה לפעולה מול יריב מסוים.
3. רתימת שותפים שיסייעו להפעלת הכוח, מאי־התערבות במסלול הגעת הכוחות לזירת המבצעים, דרך תמיכה באספקה, מתן שירותים בבסיסי מבצעים קדמיים ועד להשתתפות אקטיבית בלחימה עצמה.
4. התאמת בניין הכוח למשימה הקונקרטיית תוך ביצוע רכש מהיר, הסבות של אמצעים, של הכשרות ושל יכולות לצורכי המשימה, שימוש במשאבים לאומיים ואזרחיים במידת הצורך ועוד.
5. השגת עליונות המאפשרת חופש פעולה בהבאת היכולות והכוחות לזירת המבצעים (באוויר, בים וביבשה בהתאם לזירת המבצעים וליחסה הגאוגרפי למדינה הפועלת).
6. ביסוס היכולות לעריכת מבצעים בזירות רחוקות, בדרך של הקמת בסיסים קדמיים לכוחות יבשה, מנחתים לכלי טיס (לרבות שימוש בנושאות כלי טיס בצבאות המחזיקים כאלה), מתקני תקשורת לסוגיה, מצבורי אמל"ח ואמצעי סיוע ללחימה, תספוקת לקיום הכוחות והאמצעים.
7. תכנון וניהול מבצעים להגנת הבסיסים הקדמיים והיכולות שבוססו סמוך למרחב הפעולה בדגש על מנחתים, תקשורת ומודיעין, ובמקביל שמירת העליונות בנתיב הגעת הכוחות כדי למנוע מהיריב לנתק את נתיבי התובלה וההספקה של הכוחות בחזית (ים, יבשה ואוויר).
8. יצירת "ראש גשר" למרחב הפעולה עצמו ואבטחתו כדי לאפשר את הפעולה במרחב המבצעים עצמו, וממנו לעבר היעדים שבהם רוצים לפעול (בעיקר במקרה של מבצעים יבשתיים ובמקרה של תקיפה מהאוויר במרחב בו צפויים כלי הטיס להתמודד עם מערכות ההגנה האווירית).
9. יצירת עליונות מקומית המלווה את הכוחות הפועלים במרחב הפעולה והבטחת חופש הפעולה שלהם, זאת נגד יכולות AD של היריב והגברת היכולת המבצעית שלהם ואפקטיביות הפעולה מול היריב.

10. לאחר סיום המשימה, שמירה על עליונות מקומית ולאורך נתיבי הסגת הכוחות, ביבשה, באוויר ובים כדי למנוע מהיריב להשיג הישגים מול הכוח שסיים משימתו ונסוג ממרחב הפעולה ומזירת המבצעים בשלב האחר. מהעקרונות הרשומים לעיל ניתן להסיק, שבמידה שצה"ל חפץ לפעול בזירות רחוקות ולא רק במהלומות מנגד, נכון שיאמץ סוגיות מתוך התפיסה הצרפתית של "מבצעי כניסה ראשונית", ממלחמת פוקלנד ומהדוגמאות מהפעולה של צבא ארה"ב וכוחות הקואליציה שפעלו איתו בעיראק ובאפגניסטן, שעיקרן יצירת התנאים לפעולה ביעד מרוחק. נראה שנכון יהיה לפעול בתחום התיאום מול שותפות אסטרטגיות כדי ליצור בסיסי פעולה אפשריים לריכוז יכולות ואמצעים, ומהם לפעול באותם יעדים רחוקים. השגת אישור לפעול מבסיסי צבא ארה"ב ושל שותפות פוטנציאליות אחרות, הפרוסים סביב מרחבי הפעולה האפשריים ושימוש ביכולותיהם המוצבות באזור, ידמה לאופן שבו הסתייעו בריטניה וצרפת בגורם שלישי בשני מקרי הבוחן שהובאו במאמר.

כמובן ששותפות אסטרטגית אינה עניין צבאי בלעדי והיא צריכה להיסמך על פעולות מדיניות שיאפשרו את השיח הצבאי. נוסף על כך, נכון יהיה לתת את הדעת לאפשרות לרתום לפעולה קבוצות מקומיות באזור היעד, וכאן יהיה נכון לזכור כי זהות האינטרסים בין קבוצות אלה לישראל אינה מלאה, ויש להתחשב באינטרסים של אותן קבוצות ולהביא זאת בחשבון בכל התקשרות עימן. לצה"ל יש את הבסיס העקרוני לפעולה בזירות רחוקות כפי שהדבר התבטא במבצע 'עם כלביא' נגד איראן ביוני 2025, במבצעים נגד החות'ים בתימן, בשלל מבצעים מיוחדים בהיקפים שונים במהלך מלחמת "חרבות ברזל" ולפניה, וכן בהיסטוריה הרחוקה יותר, כגון הנחתת חטיבה 35 בשפך האוואלי במלחמת שלום הגליל. זאת, לצד בניין כוח של אוגדה 98 וחטיבת הקומנדו "עוז" היכולות, כפי שהוזכר לעיל, להוות את המרכיב העיקרי של הכוח שיופעל קרקעית.

רשימת המקורות

- אוגדה 98 (2015). **תפיסת ההפעלה - התמרון העמוק** (מסמך פנימי בצה"ל).
- ברונפלד, שאול (2022). "הנחיתה בשפך האוולי - מה עוד תבקשי מאיתנו מכורה?". **יסודות**, גיליון 3, עמ' 27-67.
- ברלוביץ, איל (2015). **תזכיר תו"ל רב-זרועי של צבא צרפת - מבצעי כניסה ראשונית**. אמ"ץ-תנה"ד, תחום צבאות זרים (מסמך פנימי בצה"ל).
- ברלוביץ, איל (6 באוגוסט 2020). "תורת הלחימה הרב-ממדית בצבא ארצות-הברית". **בין המערכות**.
- הלר, קובי ופרל פינקל, גל (מאי 2022). "עוצבת הקומנדו - מאוסף יחידות מובחרות ל"אס בשרוול" של צה"ל". **מערכות**, גיליון 494, עמ' 16-23.
- זרוע היבשה (2019). **תפיסה תחומית - התמרון בעומק 2030** (מסמך פנימי בצה"ל).
- חורש-סגל, שלי (מארס 2020). "דיפלומטיה צבאית - תפיסה, עקרונות והמלצות". **בין הקטבים**, גיליון 24-25, עמ' 127-146.
- טובי, טל (מאי 2021). "מבצעי עומק משולבים והשגת הכרעה - כוח משימה ויקינג" בצפון עיראק (2003) כמקרה בוחן". **בין הקטבים**, גיליון 31-32, עמ' 93-114.
- יאיר, יורם (1990). **אתי מלבנון**. מערכות.
- מה"ד-תו"ל (1984). **לוחמת יבשה בפוקלנד**, תצפית מס' 3.
- מונטפיורי, היו סבאג (2010). **דנקרק - לחימה עד האיש האחרון**. דביר.
- מיכלסון, בני (מארס 2020). "שיתוף פעולה בין צבאות שלא במסגרת ברית". **בין הקטבים**, גיליון 24-25, עמ' 159-177.
- סאמרס, הארי (מרס-אפריל 1985). "בדשדוש לפרט סטנלי". **מערכות**, גיליון 298, עמ' 44-49, 60.
- פינקל, מאיר (מאי 2022). "צה"ל ופעולה ב"מעגלים רחוקים" - התפתחות העיסוק בצה"ל בנושא והמגבלות הנובעות מפרדיגמת בניין הכוח הקיימת". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 51-60.
- פלג, דביר (אוקטובר 2020). "מטריות, קשתות ובועות: שוחקי העליונות הצבאית של ישראל". **בין הקטבים**, גיליון 28-30, עמ' 61-79.
- פרייזר-סוורי, דנה (מאי 2022). "המב"ם כביטוי לתחרות האסטרטגית האזורית בין ישראל לאיראן". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 153-168.
- תומפסון, ג'וליאן (1992). **לא פיקניק**. מערכות.
- פרל פינקל, גל (29 בדצמבר 2021). "נצטרך להילחם כדי לנצח". **מערכות**.
- Cancian, Mark F., Cancian, Matthew & Heginbotham, Eric, (2023). *The First Battle of the Next War - Wargaming a Chinese Invasion of Taiwan*. A Report of the CSIS International Security Program.
- Deb, Sheersshoo, (November 8, 2020) "Why France Bombed Mali? Operation Barkhane Explained". *DefenceXP – Indian Defence Network*.
- Doukhan, David, (2022). *The end of Operation Barkhane*. International Institute for Counter Terrorism (ICT) at Reichman University.
- Doxsee, Catrina & Thompson, Jared, (March 2nd, 2022). "The End of Operation Barkhane and the Future of Counterterrorism in Mali". *Center for Strategic and International Studies*.

- French Joint Doctrine Note (JDN), (April 1st, 2014). *Initial Entry*, The Joint Centre for Concept Development, Doctrine and Experimentation.
- Group Captain Jeremy Price, (2003). "Ascension Island – Gateway to The Falkland".
- *Royal Air Force Historical Society*, 30, pp. 36-46.
- Headquarters, Department of the Army, (2021). *Army Multi-Domain Transformation - Ready to Win in Competition and Conflict*.
- Jordan, D., & Shields, J. H. (2018). "The Most Daring Raid? The Royal Air Force, King, Isabelle", (January 30th, 2023). 'How France Failed Mali: the End of Operation Barkhane'. *Harvard International Review*.
- Operation Black Buck and the Falklands War, 1982". *Air and Space Power Review*, 21(2), 86-109.
- Matthieu, Grandpierron (2017). "Preserving 'Great Power Status': The Complex Case of the British Intervention in the Falklands (1982)". *Croatian International Relations Review*, Sciendo, vol. 23(79), pages 127-156.
- McEnany, Charles (2022). *Multi-Domain Task Forces: A Glimpse at the Army of 2035*. AUSA, Spotlight 2-22.
- Office of the Secretary and Defense, (2020). *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2020*, Annual Report to Congress, pp. 72-76.

שער שני

מה למדנו מהמלחמה - לקחים טקטיים

יוזמה ופיקוד משימה/מבוזר ופיקוד פרטני/ריכוזי בלוחמת היבשה במלחמת "חרבות ברזל"

תא"ל (מיל) ד"ר מאיר פינקל¹

פעולה יבשתית רחבת היקף בעזה ובהמשך בלבנון, מעלה לדיון מגוון תחומיים הקשורים לפעילות כוחות היבשה, שלא הופעלו באופן כזה מזה עשורים. אחד מהם הוא דפוס הפיקוד בכוחות היבשה, אשר מקובל כי לו שני קצוות מנוגדים: יוזמה ופיקוד משימה/מבוזר ופיקוד פרטני/ריכוזי. המאמר עוסק בדרגי גודל ועד פיקוד. הוא מתחיל בהצגת קווי דמיון ואחר כך מנסה לזהות הבדלים בדפוסי הפיקוד בין הפעולה היבשתית ההכרעתית בצפון עזה ובין ההתקפה היבשתית המתוחמת לעיצוב מרחב הגבול בלבנון. לפיקוד משימה יש חשיבות רבה בהגברת אפקטיביות כוחות היבשה במלחמה, וההמלצות מובאות בראי ההכנות למלחמה עתידית הכרעתית, רחבת היקף ומרחב בלבנון.

מבוא

המאמר עוסק ב"חזרת" גישת פיקוד המשימה כמאפיין של פעולת כוחות היבשה במלחמה. על חשיבות היישום של גישה זו במבצעים שבהם שוררת אי-ודאות בשדה הקרב נכתב רבות (לדוגמה, שמיר, 2014). ההסבר התורתי לצורך בפיקוד משימה מוסבר כך (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 65):

גישת התמרון מחייבת לתת עצמאות רבה לכל מפקד ולכל כוח ולבזר את הפיקוד והשליטה - 'פיקוד משימה'. זאת, כיוון שמהירות הקרב ותנאיו המשתנים לא יאפשרו תמיד למפקדי המשנה או לממלאי התפקידים האחרים לקבל הנחיות באשר לפעולות אותן עליהם לנקוט בשלל המצבים הקרביים שייפגשו, וכן כדי לאפשר להם לנצל הזדמנויות שיתפתחו בשדה הקרב.

בה בעת, נכתב גם על הפער בצה"ל בין התורה הצבאית המדגישה פיקוד משימה, ובין המציאות בשטח, בדגש על השפעת דפוסי פעולה של שליטה פרטנית לאורך

¹ תא"ל (מיל) ד"ר מאיר פינקל, ראש תחום מחקר במרכז דדו

שנים ארוכות של בטי"ש באיר"ש על הפגיעה האפשרית ביכולת ליישם פיקוד משימה (שמיר ובן שלום, 2008).

בשנים האחרונות (עד פרוץ מלחמת "חרבות ברזל") לא בוצעו פעולות לחימה רחבות של כוחות היבשה. אלו הופעלו בעיקר בהגנת גבולות ובאיר"ש, והמבצעים שהיו בעזה, היו מוגבלים בהיקפם, ובפועל נוהלו מהמטכ"ל בדפוס של פיקוד ריכוזי ופרטני. הדבר נבע בעיקר מרצון לצמצם טעויות טקטיות היכולות להתפתח לכדי בעיות אסטרטגיות ולאומיות (כגון חטיפת חייל כדוגמה מרכזית), או היפגעות לוחמים שתביא לצורך בתגובה חריפה שתביא בתורה להסלמה בלתי רצויה. והיה גם מרכיב של חוסר אמון בכוחות היבשה לבצע משימות מורכבות ללא היקף נפגעים רחב. בשגרה, קיימת בקרה מתמדת של דרגים גבוהים על מגוון תחומי עשייה ביחידות, כמו דיווחים בתחום כוח אדם, הספקה וטנ"א, תוך דרישה מתמדת לשליטה פרטנית של מפקדי היחידות בנעשה ביחידתם. השליטה הריכוזית הובלה בידי המטכ"ל, וסיבה מרכזית לה בהקשר כוחות היבשה, מעבר להיבט צמצום הסכנה לטעות, היא הצורך לתעדף הקצאת משאבים במחסור - כוחות ייעודיים, מסק"ר, כטמ"ם, אמצעי מודיעין ועוד.

ביטויים מהשנים האחרונות לנטייה בצה"ל לריכוזיות ולפיקוד פרטני הם הגדרת הרמטכ"ל כ'מפקד המערכה' גם כאשר מתנהלות כמה מערכות במקביל (לשכת הרמטכ"ל, 2015), הנורמה של ביצוע "אישורי תוכניות" - ז"א שהמפקד יכול להכתיב את התוכנית/השיטה לכפוף, בשונה מהמונח המופיע בתו"ל כ"הצגת תוכניות" - פורמלית פחות. ביטוי נוסף לריכוזיות בדרג המטכ"ל היא גישת ה'תכנון הדינאמי המתפתח' שפיתח הרמטכ"ל הרצי הלוי (פירוט בהמשך). ובהקשר יוזמה - פיקוד ריכוזי מצמצם יוזמה ופיקוד משימה מאפשר אותה, ולאורך זמן אף מעודד אותה. כדי לחדד את ההבדל בין הגישות - בפיקוד משימה/מכוון משימה, המפקד מגדיר את המשימה (תכלית הפעולה) את התנאים ואת האילוצים לביצוע ומשאיר לכפוף לקבוע את שיטת הביצוע של המשימה (התוכנית). גישה זו נקראת לעיתים גם פו"ש מבוזר. בפיקוד פרטני המפקד מכתוב, או בוחן לפרטים ומאשר, גם את השיטה של הכפוף. הוא נקרא לעיתים גם פיקוד ריכוזי. בתורת הלחימה מנותח המתח בין שתי הגישות ונכתב כי (מפקדת זרוע היבשה, 2013, עמ' 12):

למרות שגישת הפיקוד שתשמש באופן קבוע ורגיל היא "פיקוד משימה", יתכנו מצבים בהם תתאים יותר שיטת הפיקוד הפרטנית, לדוגמא, במקרים בהם נדרש תיאום מורכב בין יחידות משנה. המפקד יבחר את גישת הפיקוד המתאימה על פי הערכת המצב, כשירות הכוחות והמשימה העומדת בפניו".

יש לציין כי מבחינה היסטורית, כאשר בשדה הקרב הופיעו צבאות ההמונים, שנעו בכוחות נפרדים במרחב גדול, וטרם פותחה תקשורת בזמן אמת, לא הייתה ברירה רבה אלא לאפשר ולדרוש ממפקדי כוחות המשנה לקבל החלטות בעצמם, על סמך הנחיות עקרוניות שניתנו להם לפני הקרב. הפרוסים היו הראשונים שהפכו הבנה זו

לתפיסה מובנית ולחלק מתורת הלחימה (שמיר, 2014, עמ' 46-54). כאשר הופיעו בשדה הקרב בסוף המאה ה-19 הטלגרף ואחריו קשר האלחוט, החלה להתפתח הדילמה האם לאפשר למפקד חופש פעולה או להפעילו בשליטה ריכוזית. לאור זאת, מאז ועד היום הדילמה הולכת ומחמירה.

בלחימה היבשתית ההתקפית בשתי הזירות (לא אשתמש במושג "תמרון", הסובל מריבוי מובנים), כאשר מאפיין מרכזי הוא השמדת תשתיות לחימה, הרבה מהן בתת קרקע, נראה שהתפתח היבט חדש של ההבחנה בין דפוסי הפיקוד. בפיקוד משימה ההגדרה של משימות הפקוד מטעם הממונה נדרשת להיות כללית יחסית - "יכבוש וישמיד אויב במרחב" וכדומה. עקב העובדה שלחימה נגד תשתיות הייתה מרכיב מרכזי בשתי הזירות, הדפוס הפרטני בא לידי ביטוי ב"אוסף משימות" - רשימת הישגים פרטנית שמטיל דרג על זה שמתחתיו - רשימת יעדי תשתית שעליו לטפל בהם, והגדרה מדויקת של ההישג הנדרש בכל אחד - השמדה, נטרול וכדומה.

כוח צה"ל בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל" (צילום: דובר צה"ל)

אציין כי ברוב המקרים, הנטייה הטבעית של רוב המפקדים תהיה לנקוט גישת פיקוד פרטני. הסיבות מגוונות ורובן נעוצות בפסיכולוגיה אנושית - רצון להשפיע על התכנון כדי לצמצם טעויות של פקודים חסרי ניסיון כללי, כמו מפקדים שקיבלו מינוי זמן קצר לפני תחילת הלחימה וטרם צברו ניסיון ואמון בין-אישי עם המפקד (לדוגמה, ארבעה מח"טי ח"ר ושריון סדירים מתוך שבעה שהחלו בפעולה היבשתית העצימה בעזה, התמנו למפקדי חטיבות זמן קצר לפני תחילתה, וחמישי מונה לאחר

שמח"ט הנח"ל נהרג בתחילת הלחימה), או כאלו במילואים שמונו לפני ביצוע הכשרה סדורה; מפקדים חסרי היכרות עם הזירה הספציפית; ציוותי כוחות חפוזים שבהם אין היכרות בין מפקדים (ובכלל זה מח"טים שצורפו לקרב האוגדתי מבלי שיש למאו"ג היכרות מבצעית מוקדמת), רצון לנצל את התהליך לחניכה (בעזה - בעיקר מול מפקדים חדשים יחסית שצוינו מעלה, על אף שלמפקדים הבכירים לא היה ניסיון בסוג הלחימה שנדרש), רצון לשלוט בפרטים - למקרה שתישאל עליהם מפי רמה ממונה ועוד. במילים אחרות, בהעדר סיבות לא לעשות כן, ברירת המחדל האנושית היא פיקוד פרטני. המחיר העתידי והערטילאי של פגיעה בפיקוד משימה/מבוזר הנדרש במלחמה רחבת היקף, לא נתפס כמשקל נגד משמעותי לסיבות שצוינו. סיבה נוספת - מערכות השליטה והבקרה (שו"ב) מאפשרות פיקוד פרטני במידה שלא הייתה אפשרית קודם לכן. זאת, יחד עם הישענות הכוחות הנלחמים בשטח בנוי על משאבים אוויריים המנוהלים ריכוזית (בעיקר מטוסי קרב ואמצעי איסוף), תורמת להטיה לשליטה פרטנית, בגלל הצורך לתאם בין אמצעים שמגיעים מהרמות הממונות וקשה לתאם ביניהם ללא מפקדות (דוגמה מרכזית, תקיפות מטוסי קרב). לאור כל האמור, נטייה לפיקוד פרטני יושמה בצה"ל לאורך תקופות ארוכות והפכה לנורמה.

למרות שהמאמר מתמקד בלחימה היבשתית ההתקפית, יש לציין כי פעולת כוחות היבשה במהלך ה-7 באוקטובר - ההגעה לעוטף והלחימה באויב ביישובים, סבלה ככל הנראה מאיבוד חלקי של יוזמה התקפית בשנים שלפני המלחמה. בצד חתירה למגע של כוחות ומפקדים רבים, יש עדויות על מקרים שבהם חלק מהכוחות לא "נעו אל רעם התותחים" - כוחות שלפי תחקיר צה"ל שפורסם לציבור הגיעו לכניסה לבארי והמתינו להוראות או להתבהרות תמונת המצב,² כוחות שהצטברו בשדרות ובאופקים, חיפשו אויב ומשלא מצאו אותו נשאר בערים ולא חתרו למגע באזורים אחרים, ובעיקר מפקדים בדרגים נמוכים שמצאו עצמם ללא מפקד או הנחיות ולא הגדירו לעצמם משימות חדשות רלוונטיות למצב. במצב הקיצון שנוצר ב-7 באוקטובר, לחלק מהמפקדים ומהכוחות היו קשיים להסתגל לצורך לפעול ללא הוראות מלמעלה.

המאמר מתמקד ביחסים בין "מפקדות" - מטכ"ל, פיקוד, אוגדה, לבין "כוחות" - חטיבה וגדוד, והוא אינו שיפוטי, במובן של מה נכון היה לעשות במלחמה בזירות השונות, אלא מתאר מה היה בפועל ומה הסיבות האפשריות לכך. מטרת המאמר להניח מצע לדיון מקצועי בהקשר התרבות הארגונית בצה"ל במהלך המלחמה ולאחריה, בדגש על הכנה למלחמה עתידית, הכרעתית, בלבנון.

² בתחקיר הקרב בבארי באתר צה"ל מופיע: "כוחות אשר לא נכנסו ללחימה בהחלטת מפקד והמתינו למשימת פינוי תושבים מבארי, כוחות שנלחמו ובהנחיית מפקד יצאו מהקיבוץ, כוחות שנכנסו לאחר פרק זמן של כשעה בשל המתנה למפקד הכוח וכוחות וחפ"קים שהיו מחוץ ליישוב ככוחות מעטפת."

מסגרת הניתוח

תורת הלחימה מציינת תבחינים שונים להשוואה בין גישות הפיקוד ובהם: מידת הוודאות הצפויה בלחימה (ככל שגבוהה - נטייה לפרטני); מידת הניסיון של המפקדים (ככל שנמוכה - נטייה לפרטני); רמת המלחמה (מערכתית - נטייה למשימה, ככל שטקטית - נטייה לפרטני); קצב קבלות ההחלטות הנדרש בלחימה (מהיר - העדפה לפיקוד משימה), ועוד (מפקדת זרוע היבשה, 2013, עמ' 12). מחקר מטה של תוה"ד משנת 2021 הציע עוד תבחינים, הרלוונטיים לענייננו: רגישות המשימה - מידת מרווח הטעות שיש בה (קטן, כמו במב"ם - נטייה לפיקוד פרטני), משך לחימה ארוך הדורש קשב מתמשך לדרגים הכפופים, יביא לנטייה לפיקוד מבוזר; פערי מידע - כאשר הממונה יודע פחות מן הכפוף על הנעשה בשטח - יאלץ לנקוט בגישת פיקוד משימה (אמ"ץ-תוה"ד, 2021).

כאן אעשה התאמה של חלק מתבחינים אלו לצורכי הניתוח של הבחירה בצה"ל לנקיטה בפיקוד משימה או בפיקוד פרטני, במלחמת "חרבות ברזל", טבלה 1, תוך התעלמות - לצורך הדיון - מהגדרות שנתנו מפקדים בכירים להעדפתם את דפוס פיקוד המשימה משיקולים של צורך מבצעי הנובע מריבוי כוחות.

העדפה לפיקוד פרטני	העדפה לפיקוד משימה	התבחין
יש הרבה מודיעין, מדויק ברמת היעד הבודד	יש מעט מודיעין	א. יכולת התכנון והבקרה כנגזרת מהיקף ומאיכות המודיעין שיש לצה"ל על מרחב הלחימה
הבנה גבוהה	הבנה נמוכה / בינונית	ב. מידת ההבנה שיש למפקד בכלים (אמל"ח, תו"ל...) שהפקוד אמור לעשות בהם שימוש כדי לתת מענה לאתגר המבצעי הניצב בפניו
אמון בינוני-נמוך	אמון גבוה	ג. מידת האמון הבין-מדרגי. בעיקר של המפקד בפקוד בהקשר היכולת לבצע את המשימה היטב (מהירות, איכות, היקף נפגעים). קשור גם לוותק ולניסיון של הכפוף
גבוהה	בינונית-נמוכה	ד. כנגזרת מהיקף הכוחות הפועלים בו זמנית - הקשב והזמן שיש בפועל למפקד לאשר ולבקר את התוכניות של פקודיו, כנגזרת מכלל עיסוקיו
יש מחסור	אין מחסור / מגבלות	ה. היקף "מכפילי הכוח" שהוקצו למפקדה הפוקדת
בינונית-גבוהה	נמוכה	ו. מידת הסמכות הבלתי פורמלית של המפקד כלפי הפקוד (כנגזרת מניסיונו, ממקצועיותו, מערכיו...). האם פיקד עליו בעבר? ותק בתפקיד; האמון והלכידות בין המפקדה למפקד (מח"ט/מטה, וכו')

טבלה 1: תבחינים בהקשר דפוסי פיקוד

ההשוואה מתבססת על שיחות ממוקדות ועל קבלת הערות לטיוטת המאמר של ממלאי תפקידים בדרגי פיקוד, אוגדה, חטיבה וגדוד (25 מפקדי אוגדות, חטיבות וגדודים וקציני מטה באג"ס חטיבה, אוגדה ופיקוד), והיכרות עקרונית עם תהליכי עבודת המטה והמפקדות במלחמה. נוסף על כך, נעזר המחקר בסקר מג"דים שביצע המרכז להכשרת פיקוד קרבי (מלפ"ק) בחודשים מרץ-אפריל 2025, שבו הוטמעו שאלות בתחום דפוס הפיקוד.

השוואה עקרונית בין סוגי הפעולה היבשתית ההתקפית במלחמת "חרבות ברזל"

מכנים משותפים בין הזירות, ללא קשר לסוג הפעולה היבשתית ההתקפית: הראשון הוא תהליכי פו"ש ארוכים וסדורים לפני תחילת הפעולה היבשתית, ובכלל זה מעורבות של דרגים בכירים (פיקוד) בנוהלי קרב של יחידות בדרג החטיבה ואף הגדוד. תהליכי פו"ש אלו כללו מרכיב משמעותי של חניכת מפקדים חדשים (ראו פירוט מעלה) ואף מפקדים בעלי ותק בתפקיד שניסיונם מטבע הדברים, לא כלל פעולת התקפה עצימה בשטח בנוי. דוגמה היא מה שקרוי "תחקיר" מפקד פיקוד לדרג החטיבה או הגדוד לפני היציאה לקרב, שנועד לוודא הטמעת ידע על האויב, שיטות פעולה וכדומה.

מכנה משותף שני, הוא "שחרור" חופש פעולה באופן יחסי בכלל הדרגים, ככל שהלחימה התקדמה, נצבר ידע עדכני, אמון בין-מדרגי והצלחות. אתעלם כאן מהבדלים, שתמיד קיימים, בסגנון הפיקוד בין מפקדים שונים בדרגים השונים. בדגשים שנתנו מפקדי הפיקוד, בכתב ובעל פה, הופיע נושא פיקוד המשימה כדגש מרכזי בשיטת הפעלת הכוחות. על אופי ומידת היישום - ראו בהמשך. הסבר מרכזי לכך הוא חוסר הברירה שנוצר, כאשר שילוב של עוצמת הלחימה, היקפה, והצורך לקבל החלטות בלוח זמנים מהיר, הביאו לכך שהפיקוד הבכיר איבד את היכולת להתערב ולשלוט בכל כוח בכל זמן ומקום, מה שחייב אותו לתת חופש פעולה למפקדי השדה, בתקווה שאלו יממשו אותו היטב. (פרל, יולי 2024, עמ' 151-152). יש לציין כי הדפוס בפצ"ן היה במידה רבה, תוצאתי לדפוס שהתפתח לפני כן בלחימה בפד"ם.

סקר המלפ"ק כלל מענה של 21 מג"דים אשר נלחמו בפעולה העצימה בעזה או בפעולה בלבנון, ונשאלו על דפוס הפיקוד שנקט כלפיהם ועל הדפוס שנקטו בו מול פקודיהם במהלך הלחימה העצימה בשתי הגזרות, ביחס למצב שאותו הכירו בימי שגרה ובט"ש.

מכנה משותף שלישי הוא כי האמון הבין-מדרגי החל להיבנות לפני תחילת הלחימה ההתקפית באמצעות אימוני הכוחות בתרחישים המדמים את אתגרי הזירה ובאמצעות נוהלי קרב ארוכים, וריבוי קבוצות פקודות שבעבר טענתי כי יש בהם ממד טקסי-פסיכולוגי של בניית אמון בין-מדרגי (פינקל, 2023, עמ' 64). בדרום, האימונים ונוהלי הקרב ארכו כשלושה שבועות לפני הכניסה לפעולה היבשתית ב-27 באוקטובר 2023 (חלק מהכוחות לא התאמנו כלל אלא הופעלו למשימות התקפיות

ליצירת התנאים לפעולה זו לרבות עיבוי ההגנה בגזרות שונות בעוטף). בצפון נערכו בחודשים שלפני הכניסה הקרקעית תרגילים באש ברמת הגולן, תרגילי לחימה בשטח סבוך בבסיס אליקים ותרגילי חטיבה שלדיים. התרגילים עצמם, יחד עם נוהלי הקרב שבוצעו לקראתם, לימוד המודיעין העדכני, תחקירי מפקדים ועוד, בנו אמון בין-מדרגי שהגיע עד הדרג המדיני, שהגיע באופן שיטתי לצפות בתרגילים אלו ולדבר עם מפקדי הכוחות. יש לציין כי ישנו קשר ישיר בין הערך המוסף שהאוגדה נותנת לחטיבה (מודיעין, אש, מענה לצרכים לוגיסטיים, תקשוביים, הנדסיים, עומק למידה וחניכה, וכו') – כלומר מומחיות ויכולות, לבין האמון והנכונות של מפקדי החטיבות לאפשר פיקוד פרטני של מפקד האוגדה ומפקדת האוגדה. הדבר תקף לשתי זירות הלחימה (טבלה 2).

ביחס לדפוס הפיקוד הפרטני הנהוג בימי שגרה ובט"ש		
השאלה	אחוז המשיבים בקטגוריות הנמוכות (פעל בצורה פרטנית - פיקוד משימה במידה נמוכה)	אחוז המשיבים בקטגוריות הגבוהות (פיקוד משימה במידה רבה - פיקוד משימה שמעודד יוזמה)
באיזו מידה בלחימה העצימה בעזה ובלבנון, הדרג שמעליך, פעל מולך בדפוסים של פיקוד משימה?	14%	67%
עד כמה הפיקוד שלך כלפי מטה נטה לפיקוד משימה?	10%	67%

טבלה 2: דפוסי פיקוד בדרג המג"ד במלחמת "חרבות ברזל"

מכנה משותף רביעי הוא השימוש של המטכ"ל בדפוס תכנון המכונה 'תכנון דינאמי ומתפתח'. גישה זו פותחה בידי הרמטכ"ל הרצי הלוי כמפקד פיקוד הדרום והוא יישם אותה כרמטכ"ל. לא נכתבו עליה מסמכים רשמיים אך מתוך מה שכן נכתב, ניתן להבין את עיקרי הגישה: מתוך הבנה כי גם בשגרה וגם במלחמה, ישנה למידה הדדית של היריבים ולכן תפיסותיהם, שיטותיהם ומטרותיהם הקונקרטיות משתנות כל העת, הרי שדפוס התכנון בדרג המטכ"ל נדרש להיות מותאם למצב זה. הרעיון המרכזי היה כי במקום לתכנן "מהסוף להתחלה" ולקבוע שלבים מוגדרים שבהם נדרש יהיה לקבל החלטות של התאמה במעבר בין שלב לשלב במערכה, נכון יותר לתכנן את השלב הראשון לפרטים, תוך זיהוי "צומתי החלטה" וניתוח מראש של פרמטרים ("שילוטים"), שיסייעו בהחלטה על אופי השלב השני, רק לאחר ניתוח מידת ההצלחה של פעולת צה"ל ותגובת האויב לפעולה בשלב הראשון (או לפחות

הבנתנו כיצד הוא עומד לפעול), וכך הלאה בהמשך הלחימה. הגם שיש הגיון רב בגישה זו, החיסרון שלה בהקשר פיקוד משימה, היה כפול. ראשית, היא חייבה ריכוזיות בדרג המטכ"ל, כיוון שניתוח המצב האסטרטגי נעשה רק בדרג זה, ורק אחריו ניתנו הוראות לשלב הבא. במצב זה, חופש הפעולה בדרגים שמתחת למטכ"ל הצטמצם. שנית, בהעדר קביעה מראש של "המטרה" - משימה כוללת/סופית, קשה היה לכלל הדרגים הכפופים ליטול יוזמה ולנצל הזדמנויות לאור המצב בשטח, כדי לקדם לפי הבנתם, את מימוש משימת הדרג המטכ"לי.

מכנה משותף חמישי - בין היתר כנגזרת של יישום גישת התכנון הדינאמי והמתפתח, בשתי הזירות שלטו המטכ"ל ומפקדות הפיקודים במפקדות שמתחתן ובכוחות בשתי דרכים מרכזיות: הראשונה, באמצעות הגדרות קווי התקדמות שהמרחק ביניהם מצומצם יחסית - ק"מ בודדים, תוך שהתקדמות מהם הלאה מחייבת את הפיקוד המרחבי בתהליכי אישור פרטניים. בדרום השפיעו על כך גם מגבלות הקשורות לפינוי אוכלוסייה, קרבה לבתי חולים וקרבה אפשרית לחטופים, תיאום והפעלת אש, ועוד. בעוד שהשליטה של המפקדות הבכירות בפעולת אלו שמתחתן ובכוחות באמצעות קווי התקדמות נתנה להן לכאורה שליטה, בפועל, קווי התקדמות הם מדד אחד לפעילות, שחלק גדול ממנה התבצע בתת-קרקע. השנייה, כלכלת חימושים ובמידה מסוימת גם חלפים, שסיפקו למטכ"ל אמצעי שליטה בכוחות המתמרנים באמצעות הקצאות קשיחות שכל חריגה מהן חייבה אישור מטכ"ל/פיקוד. כמות הפגזים, חימושי קרב, חנ"ם וטילי מכחולית, שהיו מוגבלים בהיקפם עיצבו את התנאים המבצעים לקצב ההתקדמות של היחידות. סקר המלפ"ק העלה את הנתונים הבאים ביחס לשאלה: מהן הדרכים שבהן באו לידי ביטוי דפוסי השליטה של הדרג שמעליך בדרג שלך? (טבלה 3).

29	גבולות גזרה מצומצמים
43	הקצאת כוחות ייעודיים לטיפול בתת"ק
48	הקצאת חימושים (אוויר וארטילריה)
62	אישורי תוכניות פרטניים לפני ביצוע
24	בקרה צמודה על ביצוע השמדת תשתיות

טבלה 3: דפוסי השליטה של המח"ט במג"ד (N=21)

מכנה משותף שישי - דומיננטיות דפוס הפעולה של טיהור מרחב בתאי שטח בנויים, מוגבלים בגודלם. דפוס זה כולל היתקלויות באויב מטווחים קצרים, איתור תשתיות ואמצעי לחימה מעל הקרקע ובתת"ק ומתן מענה להם. תרחיש לחימה זה, גוזר תופעה שבה למרות שעל המפה שטח הלחימה מצומצם וקצב ההתקדמות איטי, בפועל בדרגי החטיבה ומטה יש התרחשויות רבות, הדורשות קבלת החלטות שוטפת. במאמר העוסק בטיהור המרחב בלחימה בעזה, כתב מג"ד בחטיבת שריון

במילואים, כי בעוד ההגנה סביב עזה נוהלה בדפוס פרטני, כלל הפעילות ההתקפית נוהלה בדפוס של פיקוד משימה, כאשר ההתקפה הראשונית הקצרה יחסית, הייתה בהובלה חטיבתית, ואילו טיהור המרחב בהובלה (דומיננטיות) גדודית ופלוגתית. להבנת, הדבר נכון גם לפעולה היבשתית ההתקפית המתוחמת למרחב הגבול בלבנון. מצד שני, מצוין במאמר כי סיבה מרכזית לפיקוד המשימה בשלב זה הייתה דעיכת רלוונטיות המודיעין הסיגינטי והיומינטי המקדים למלחמה, שעליו התבססה תוכנית ההתקפה. בהעדר מודיעין "מלמעלה", נוצר מרחב פעולה גדול למודיעין הקרבי, שבו המידע נוצר בדרג הטקטי (גרובר, 2024). בצפון העניין היה שונה, ויפורט בהמשך.

כוח צה"ל בלחימה בדרום לבנון במלחמת "חרבות ברזל" (צילום: דובר צה"ל)

גורם שביעי המשותף לשתי הזירות הוא מערכות השליטה והבקרה והתקשורת בכלל. זוהי מלחמה שבה מערכת המשואה מאפשרת מעקב בזמן אמת אחרי כל כוח עד רמת המחלקה בחי"ר וכלי הרק"ם, וגם תחקור פרטני של עשיית הכוחות עקב הקלטות קשר רחבות היקף. קשה עד בלתי אפשרי להסתיר מהרמה הממונה את מיקום כוחותינו, בין אם פיגור בשלבים ובין אם חציית קו שלב מעבר למוסכס/מאושר על ידי רמה ממונה. התקשורת בין הדרגים אפשרה למפקדים דיונים פרטניים על כל שלב ועל כל התפתחות בלחימה, וגם ביקורי מפקדים בכירים כמעט ללא מגבלה בשטח הלחימה, עקב מרחקים קצרים מהגבול בשתי הזירות. עקב ניהול פרטני (או שמנסה להיות כזה) של הטיפול בתשתיות הלחימה, המטות של כל הדרגים נדרשו להשקיע הרבה מזמנם בדיווחים בתחום זה. יש לציין כי "המצאת" פיקוד המשימה נועדה לתת מענה למצב שבו הכפוף נדרש לפעול ללא הנחיות או יכולת התייעצות עם הממונה. עקב

איכות ורציפות התקשורת במלחמה זו, מפקדים לא מצאו את עצמם "לבד", מנותקים מהמפקדה שמעליהם ונדרשים לקבל החלטות משמעותיות הנובעות מיוזמה שלהם - ניצול הצלחות, ללא שיח מקדים עם הממונה. יש לציין כי ההרגל בשליטה מלאה בתמונת מיקומי כוחותינו, יצר מצב שכאשר מסיבה כלשהי מיקום הכוח לא הופיע במערכת המשואה, הדבר יצר לחץ במפקדות ודרישה מוגברת לדיווחים. מכנה משותף שמיני הוא הבדל בין יחידות סדירות ויחידות מילואים. במערך הסדיר, מפקדים חוששים לרוב להביע עמדה ביקורתית כלפי מפקדיהם, נוטים לשליטה ריכוזית בהקשרים מנהלתיים של חיי היחידה (עקב מדידה שלהם כבסיס להשוואה בין יחידות), מאמנים חיילים צעירים יחסית ולכן חוששים לטעויות, ועוד היבטים היוצרים נטייה לפיקוד ריכוזי. ביחידות מילואים יש משקל רב לדפוסי פעולה אזוריים ו"ראש גדול" הנדרש כדי לפתור בעיות בזמן קצר תוך התגברות על הבירוקרטיה הצבאית (פרידמן ופרל, 2023, עמ' 89). הן בדרום והן בצפון. הבדלים אלו עדיין קיימים, אם כי ייתכן שההבדל נשחק, כאשר יחידות סדירות שנלחמו בעזה, עלו להילחם בצפון, כאשר דפוסי פיקוד משימה כבר נטמעו בהן.

במהלך הפעולה היבשתית ההכרעתית בעזה

בשלב הפעולה היבשתית המרכזיים - נובמבר 2023 עד ינואר 2024, כאשר תחת הפיקוד פעלו 5-6 אוגדות ותחתן כ-20-25 חטיבות - אופי הלחימה דחף, יחסית, לביזור הפו"ש, כאשר ניתן לחלק את הפעולות לשני שלבים שחזרו על עצמם בכל פעם שהפעולה היבשתית התקדמה: פיקוד משימה בהקשר התקפה על תא שטח חדש (בדומיננטיות של דרג החטיבה) ואחר כך בשלב טיהור המרחב (בדומיננטיות של דרגי הגדוד/פלוגה). כשנאסף מידע על תשתיות תת-קרקע בזירת יחידה, החלה שליטה ובקרה ריכוזית יותר על טיהור המרחב מתשתיות תת-הקרקע, על האמצעים ועל היכולות ההנדסיות המוקצות ליחידות לצורך כך:

תבחין ו', אשר כרונולוגית הוא ראשון ובעל משמעות מרכזית בתחילת הפעולה היבשתית: מפקדי היחידות הסדירות ש'קפצו' מבתם בבוקר ה-7 באוקטובר, ונלחמו ביממות הראשונות בתנאי חוסר ודאות קיצוניים, ללא מודיעין וכמעט ללא הכוונה מלמעלה, חשו כי הם הצילו את המדינה, בעוד שרשרת הפיקוד מעליהם שגתה קשות בהתנהלותה בשנים שלפני המלחמה ובערב המלחמה, והייתה בתפקוד חלקי בתחילתה. עקב כך, נוצר איבוד אמון של דרגי השטח בדרגי המפקדות הגבוהות (פיקוד ומטכ"ל), מה שיצר מציאות של נטילת יוזמה ופיקוד משימה דה פקטו, תוך קושי לאכוף מרות מלמעלה, וייתכן שתרם גם לבעיות משמעת שהתגלו בלחימה (בשתי הזירות). יש לציין כי ככל שהתפתחה הלחימה יחסי הפיקוד חזרו למצבם ה"רגיל" וכן כי חלק ממפקדים אלו התחלפו או נפגעו, ולכן ייתכן כי דפוס התנהלות זה דעך.

תבחין א' - קשיים של המפקדות לתת לכוחות תמונת מודיעין רלוונטית: התכנון הראשוני של צה"ל התבסס על ייחוס תבניות ארגוניות של חטיבות, של גדודים ושל

פלוגות לפעולות ההגנה של חמאס מול התקפת צה"ל. בפועל, החל מתחילת הפעולה היבשתית ההתקפית, כנראה עקב אפקטיביות האש האווירית, החמאס נלחם לכל היותר במסגרת "מחלקת אויב" - מספר חוליות שפעלו בתיאום, ובדרך כלל אף מצב זה לא התקיים ולרוב פעלה חוליה בודדה או אף לוחמי אויב בודדים. כנגזרת - המצב הקבוע של כוחותינו היה מצב "היתקלות". כפועל יוצא, כל רעיון מבצעי בדרג האוגדה ואף החטיבה בתחילת הלחימה (פירוק והכרעת מערכת יריבה) איבד מהרלוונטיות שלו. את מקום הרעיונות המבצעיים ההכרעתיים תפסו שיטות פעולה (שהלכו והשתכללו/התייעלו) להרס התשתיות (עיצוב מחדש של הסביבה הפיסית - עילית ותת"ק) של האויב. מצב זה הקשה בשלבי הפעולה היבשתית הראשונים על מפקדות האוגדה את הכוונת התכנון והעתיק את העול של מציאת האויב והשמדתו לכוחות בשטח (גדוד ומטה), עם המשמעות לכך בעצמאות וביוזמה. מכיוון שאופי הלחימה בעזה היה מבוזר ביסודו - כוחות רבים פרוסים בשטח רחב, עם ריבוי היתקלויות בטווחים קצרים ואיסוף מודיעין רב מהשטח, למפקדות היה קושי לא רק בהכוונת הכוחות במסגרת נוהלי הקרב, אלא גם בבקרה על תוצאות עשייתן.

בשלב מוקדם של הלחימה הבינו הכוחות בשטח כי היכולת של מפקדות הפיקוד והאוגדה להכווין נמוכה, יחסית למה שנצפה לפני כן, והחלו לפעול כמיטב הבנתם. כמו כן, הכוחות חשו כי הבקרה עליהם נמוכה ובמיוחד בנושא לו"ז הביצוע - כל זמן שהם משיגים הישגים. כדי לפתור את פערי המודיעין, הוכוונו הכוחות לכיבוש מפקדות גדוד וחטיבה של חמאס, ובהן נמצא מידע רב על פריסת תשתיות התת-קרקע. כך נוצר בסיס מידע חדש לתכנון, שאפשר עתה למפקדות להכווין את הכוחות ליעדים מוגדרים ולבקר את עשייתם, לרוב באמצעות הטלת משימות המפורטות להישגי משנה רבים. אין הדבר מפחית מחשיבותן של מפקדות האוגדה. לאלו הייתה חשיבות רבה גם בשלבי הלחימה הראשונים ביצירת תנאים מיטביים לחטיבות, ובהמשך, ככל שהתבררו מאפייני הלחימה בעזה (ראו מטה) ונאסף מידע על תשתיות האויב, תהליכי התכנון הבין-מדרגיים הפכו סדורים יותר ויותר.

תבחין ב' - לאתגר התת-קרקע - ה"מטרו" של עזה - לא הוכן מראש מענה מספק לכוחות היבשה בצורה של אמצעי גילוי, חקירה, נטרול והשמדה, ולחימה בתוך מנהרות. עקב כך, יכולת הפיקוד הבכיר לחזות מראש מה תהיה אפקטיביות הפעולות בשטח, ומה יהיה משכן, הוכח כנמוך מתחילת הלחימה, והמשיך כך לאורך זמן. מצב זה גרם לכך שהפיקוד הבכיר נאלץ להסתמך על הערכות הפיקוד בשטח, בלי יכולת מקצועית להתעמת איתו. מכיוון שתנאי מרכזי לפיקוד משימה הוא "שפה משותפת" וכזו התפתחה בהקשר התת"ק רק תוך כדי לחימה, קשה היה למפקדות להגדיר לכוחות הישגים מדויקים בתחום זה, והיכולת לבקר את העשייה - הייתה נמוכה. בתחום זה חל שיפור ככל שהלחימה התמשכה.

תבחינים א'+ב' וכן יישום גישת התכנון הדינאמי והמתפתח שצוינה מעלה, הביאו להתפתחות גישות פיקוד ייחודיות למצב, ברמה המטכ"לית (הפוקדת), הפיקודית

והאוגדתית: "פיקוד באישור" - להתקדמות הכוחות ליעדי הפעולה הבאים, עם ההתניות הרבות שצוינו מעלה באמצעות קווי התקדמות והקצאת יכולות חיוניות מוגבלות בהיקפן. מתחת לזה, בדרג החטיבה ומטה: גישת פיקוד שמרכיב השליטה בה היה מצומצם מאוד, יש שכינו אותה גישת "פיקוד מאפשר". כלומר, החטיבות עשו בפועל מה שהן הבינו לנכון - הגדירו הישג מבצעי, הגדירו שיטה וביצעו משימות, שלעיתים היו אחרות ממה שהוכתב להן מרמה ממונה (עם מגבלות ההכתבה שצוינו מעלה, בהעדר מודיעין על מערכת האויב). זה נעשה במודע ולא "מתחת לשטיח". ה"דבק" המערכתי לפעולת כוחות היה הגדרה (כללית מאוד וגם בת שינוי) של גזרת הפעולה ושל הישג כללי נדרש - גופות (מתועדות) של מחבלים ולאחר מכן - עדויות על הרס תשתיות אויב.

תבחין ג' - מידת האמון של הפיקוד הבכיר (מטכ"ל ופיקוד) ביכולת הכוחות לתמרן "היטב" (לבצע את משימותיהן בהיקף נפגעים "סביר"), הייתה מוגבלת לפני המלחמה, נבנתה דרך אימוני הכוחות בצאלים, ועלתה משמעותית בשבועות הראשונים של הלחימה, כאשר התברר "נס התמרון" - הכוחות פועלים היטב. מצב זה אגבר את הנטייה לפיקוד משימה שנבעה ביסודה מהתבחינים הקודמים שצוינו. תבחין ד' - המבצעים בעזה בתקופה המתוארת (נובמבר 2023-ינואר 2024) נמשכו חודשים, תוך שמפקדי הכוחות (חטיבה וגדוד) נמצאים רוב הזמן בשטח. מצב זה הקשה על תהליכי פו"ש המוכרים ממבצעים מוגבלים ומתרגילים, של מופעים רבימשתתפים בראשות מפקדים בכירים, כמו קבוצות פקודות, קפ"ק 2, תחקירים לפני מבצע וכדומה. היה לכך גם תחליף חלקי, בדמות דיוני מפקדים באמצעות אמצעי קשר מתאימים. מכיוון שהפעילות בדפוס החדש של "פיקוד מאפשר" עבדה - הכוחות השיגו הישגים - לא נראה היה שצריך לשנותה.

תבחין ה' - בשלבי הפעולה היבשתית המרכזיים בתחילת המלחמה, למרות ריבוי כוחות לוחמים במקביל, היקף חימושי האוויר, הארטילריה, ועוד "מכפילי כוח", הפיקוד היה כזה שאפשר פעולה במיעוט יחסי של מגבלות ושל התניות, אף שאלו הלכו והתבררו במהירות, ולכן התקיימה גם פחות שליטה ריכוזית על הקצאה ועל מיצוי. העניין היה שונה בהקשר יכולת המענה לאתגר התת-קרקע - כאן הדרג האוגדתי נדרש לנהל משאבים הנדסיים באמצעות תכנון, תעדוף יעדים, הקצאת כוחות ויכולות (ייעודיים).

לסיכום, עקב מגוון הסיבות שפורטו מעלה, הגישה היסודית שנקטה בין המפקדות לכוחות בשלב הפעולה היבשתית רחבת ההיקף בעזה, כלל דפוס של "פיקוד באישור" בין המפקדות, המטכ"ל, הפיקוד והאוגדה, ודפוס של פיקוד משימה שמרכיב השליטה בו היה מצומצם בדרגים מתחת לזה, כתלות במודיעין שהיה במערכת באותו זמן על גזרת הלחימה של הכוחות. כאשר הצטבר מודיעין על התת"ק, היה כאן שילוב של פיקוד משימה בהקשר התוכנית הכללית, תוך הכוונה פרטנית וניהול אמצעים ריכוזי בהקשרי הפעולה בתת"ק.

יש לציין כי תוך כדי שלב לחימה זה, היו מקרים של צמצום חופש הפעולה של חלק מהדרגים, בין אם עקב סיבות אסטרטגיות כמו מידע/חשד על הימצאות חטופים במרחב, ובין אם עקב סיבות טקטיות של ירי כוחות על כוחות (אוויר על יבשה, יבשה על יבשה), שגרם למפקדים להגביר את השליטה שלהם בפעולות. מן הצד השני, גם תחקירים מטכ"ליים על פעולות מסוימות (לדוגמה, הפגיעה בשוגג בחטופים), לא הצרו את חופש הפעולה העקרוני של הכוחות.

אדגיש שוב, כי הניתוח עוסק בשלבי הלחימה היבשתית ההתקפית העצימים בעזה, לא בפעולות הגנה בפרימטר, במסדרון נצרים או בפילדלפי, הכוללות מטבען פעולות התקפיות. פעולות ההגנה בעזה, כמו בלבנון, מתאפיינות במתח בין שליטה ריכוזית המתאפשרת כאשר קצב הפעולות נמוך, ובין צמצום השליטה - פחות אישורי תוכניות לכוחות, לפעולות החוזרות על עצמן באותו תא שטח.

בפעולה היבשתית לעיצוב מרחב הגבול בלבנון

ראשית, במהלך 11 החודשים הראשונים של המלחמה, לבנון הוגדרה כזירה משנית. ככזו, פעילות כוחות היבשה הייתה הגנתית, כאשר את עיקר הפעולות ההתקפיות ביצעו אמצעי לחימה אוויריים, תקיפות באמצעות טילי נ"ט ארוכי טווח ומבצעי מ"מ לאיסוף מודיעין. כוחות היבשה נדרשו להגן, תוך צמצום מרבי של הפגיעה בהם. מצב סטטי יחסית זה, עם קצב פעולות שנקבע מלמעלה, על בסיס מודיעין מדויק, הכתיבו בזירה זו גישה של פיקוד פרטני/ריכוזי. בפעולה ההתקפית של אוקטובר - נובמבר 2024 - הלחימה ההתקפית לטיהור תשתיות הלחימה הקרובות לגבול שנועד להסרת איום הפשיטות, פעלו אמנם הרבה כוחות, אך בתנאים אחרים מאשר במהלך הפעולה היבשתית רחבת ההיקף בעזה, ואלו השפיעו על גישת הפו"ש. יש לציין כי תכנון הפעולה היבשתית בלבנון ארך חודשים ארוכים והיה מפורט מאוד. עוד יש לציין כי לאורך השנה שלפני פעולה זו, כל חטיבה פיתחה לעצמה (לחימה בזירה דרומית, צפונית) תרבות וגישת פיקוד משלה. הפיקוד המרחבי ובוודאי האוגדות לא ניסו לכפות על החטיבות גישה אחרת.

תבחין א' - המודיעין המקדים שיש לצה"ל על מרחב הלחימה בלבנון היה ברמה גבוהה, ונשען על מידע עדכני שנאסף במגוון שיטות ובהן מבצעים מיוחדים לאיסוף מודיעין שהתרחשו בשלב המערכה המוגבלת בת 11 החודשים עד ספטמבר 2024. מצב זה הביא לכך שהתכנון להשמדת תשתיות הלחימה בשלב הראשון היה לפי מודיעין מדויק, והתאפשרה גם בקרה פרטנית על היישום, עד כדי ניהול 'הערכת הישג' יומית ברמת החטיבה, האוגדה והפיקוד. מכיוון שהמבצעים התמקדו בעיצוב מחדש של הסביבה הפיסית במרחב הגבול, הרבה יותר מהלחימה באויב (שנסוג בעיקרו), ויש קשר בין תשתיות הלחימה השונות שנדרש לפגוע בהן באופן שיטתי, הלחימה חייבה גישה ריכוזית ופחות מבוזרת. הטלת המשימות, כללה רשימות פרטניות של יעדים - תשתיות אויב, ומה נדרש מן הכוח לעשות בכל אחד מהם. יש

לציין כי תוך כדי הלחימה גילו הכוחות כי היקף התשתיות גדול משמעותית מזה שתוכנן להתמודד עימו עת יצאו לפעולה, והדבר הביא להארכתה.

תבחין ב' - ידע על המענה המבצעי שיש לכוחות להתמודד עם האתגר. כאן נצבר בפצ"ן ידע על יכולות החזבאללה מתוך הלחימה המוגבלת עד הפיכת הזירה לראשית, וכן ידע על מענה לתת"ק שהתפתח בעזה. רוב הכוחות ההתקפיים פעלו לפני כן בעזה, ונעשה מאמץ ניכר להתאים את דפוסי פעולתם לזירה הצפונית, בעיקר דרך תרגילי חטיבה שלדיים שפצ"ן עשה לכל היחידות שהגיעו מהדרום (דוגמאות, התייחסות לטווח איומים של נ"ט ארוך טווח ביחס לקצר הטווח בעזה; שטח הררי וסבוך לעומת שטח בנוי בעזה; תמ"ס על ריכוזי כוחות ומעברים). כך, הידע העדכני טרם תחילת הלחימה ההתקפית היה בידי הפיקוד הבכיר ופחות בידי הכוחות שרובם לא היו מיומנים בלחימה בזירה זו ברמה הטקטית (לרוב עקב פערי אימונים מלאים ומאתגרים לזירה זו). לאחר שלב הפשיטות הראשון, החל להצטבר ידע מבצעי טקטי בכוחות, שחלקו היה חדש, לדוגמה, בהקשר נטרול/השמדה של תת-קרקע החפור בסלע קשה ובעומק רב, שבו נדרשת כמות גדולה מאוד של חנ"ם כדי לגרום לקריסת התשתית. ככל שעבר הזמן, "מוקד" הידע עבר ליחידות.

תבחין ג' - מידת האמון הבין-מדרגי. כאמור, כמעט כל הכוחות הגיעו לפצ"ן עם ניסיון לחימה בעזה, והדרג הבכיר בפיקוד הצפון נתן לכך כבוד רב. מצד שני, היה קיים חשש ליכולת ההתאמה שלהם לאתגרים החדשים, והעניין קיבל מענה ככל הניתן במסגרת אימונים שנערכו בפצ"ן, למעט לכוחות אוגדה 98 שהגיעו מעזה זמן קצר לפני תחילת הפעילות ההתקפית היבשתית בלבנון. כמו בעזה, גם כאן, האמון עלה ככל שהלחימה נמשכה, אם כי סביר שהאירוע של יחידת אגוז בליל הלחימה השני הטיל צל זמני על אמון זה, אך בראייה רחבה, "דייק" את הטכניקה הקרבית הנדרשת להתקדמות ולהתקפה בכפרי הכינוס בדגש בקרבת נכסים חיוניים של האויב.

תבחין ד' - הקשב והזמן שיש למפקדים בכירים לתהליכי פו"ש פרטני היה רב יחסית עקב דפוס הפעלת הכוחות הכולל דירוג בין אוגדות וקוטע של הלחימה עם הפסקות בין פעולות. אלו נבעו מסיבות מבצעיות שלא יפורטו כאן, ומיישום גישת התכנון 'הדינאמי המתפתח' וכתוצר נלווה, התאפשר קשב מפקדים רב לכל יחידה לקראת כניסתה ללחימה בכל סבב. המצב היה שונה, וכנראה דומה לעזה, אם כל היחידות היו פועלות במקביל ולמשך זמן ארוך.

תבחין ה' - הלחימה העצימה בצפון החלה לאחר שבצה"ל התפתח מחסור בחימושים שונים, כמו חימושי אוויר וארטילריה ואמצעי לחימה אחרים המוגדרים כ"מכפילי כוח". מצב זה דחף לשליטה ריכוזית במשאבים, ולריבוי התניות לכוחות. הקצאת החימושים הפרטנית שנועדה לנהל כלכלת חימושים, נתנה למטכ"ל אמצעי חדש לשליטה בקצב ובכיוון התפתחות המערכה.

תבחין ו' - בשונה מהמצב בעזה, שבו אמון דרגי השטח בפיקוד הבכיר עקב

אירועי ה-7 באוקטובר נפגע והקטין משמעותית את הסמכות הבלתי פורמלית של השני ביחס לראשון, בצפון לא היה מצב כזה. פצ"ן עסק לאורך שנים באיום מתקפה על הגבול ולכן נתפס ככזה שלא שותף (לפחות לא באופן דומה) למחדל בעזה. מצב זה יחד עם הצורך של דרגי השטח להסתמך על הידע שנצבר בפיקוד לאורך 11 חודשי המערכה המוגבלת, שימר מצב של סמכות בלתי פורמלית כלפי מטה. נראה כי היחידות נרתמו למשימה המבצעית תוך הבנת ההישג המערכתי (הלאומי) שבעיקרו אינו השמדת האויב אלא יצירת תנאים להחזרת תושבי הצפון לבתיהם. ראוי גם לציין כי המצב בחזית בלבנון ב-7 באוקטובר, היה שונה מזה הכאוטי שבדרום. ההיערכות המהירה והיעילה והסרת חסמים בתהליך הגיוס והפריסה העלו את רמת האמון בדרג האוגדה והפיקוד לאחר ההלם הראשוני של בוקר ה-7 באוקטובר. לסיכום, עקב מגוון הסיבות שפורטו מעלה, הגישה היסודית שנקטה במהלך הפעולה היבשתית בלבנון, גם אם בנסיבות ובהקשרים שונים, דומה עקרונית לזו שהייתה בעזה: "אוטונומיה" לחטיבות בהקשר תוכנית ההתקפה, יחד עם הכוונה ובקרה פרטניים יחסית בניהול המבצעים ההנדסיים, ושליטה ריכוזית באמצעים הנדסיים.

מבט קדימה - למלחמה עתידית הכוללת פעולה יבשתית הכרעתית בלבנון

לכאורה, האתגר של מעבר יחידות בין זירות, של דפוסי פעולה יבשתית שונים חלקית ושל הנגזרת מכך בהיבטי דפוסי פו"ש, נפתר בפועל, ומראה כי אין בעיה לעשות כן ולכן אין בסוגייה זו עניין. לטעמי, תהיה זו הנחה פשטנית, ולעניין דפוסי הפו"ש בשני סוגי הפעולה היבשתית במלחמת "חרבות ברזל" תהיה השפעה על התרבות הארגונית היסודית של צה"ל בתחום היחסים בין דרגים או בין "דורות" של מפקדים, במעבר לשגרת בט"ש בגבולות ובאיו"ש, ויש חשיבות רבה לדיון בה בהקשר הכנות לפעולה יבשתית הכרעתית בלבנון, בדגש על כזה הדורש השגת הישגים בפרק זמן קצר, זאת אומרת בקצב מבצעים גבוה הרבה יותר מזה שהיה בשתי הזירות, תוך לקיחת סיכונים.

היבט הכנות לפעולה יבשתית הכרעתית בלבנון. שיקול מכווין מרכזי בראייה לעתיד בדיון על האיזון הנכון בין שתי גישות הפיקוד, הוא אופייה הצפוי של מלחמה עתידית בלבנון. אם תרחיש הייחוס של צה"ל יהיה דומה לזה שהיה בעזה במלחמת 'חרבות ברזל' - כיבוש שטחים רחבים בלבנון והכרעת חזבאללה, לחימה עצימה ומתמשכת של כלל כוחות היבשה בו זמנית; בעומק ניכר הגוור קשיי תקשורת, קשיים בתנועת מפקדים בין המפקדה האחורית למרחב הלחימה, וקשיים במפגש מפקדים עם פקודיהם; בקצב מבצעים גבוה שאינו מאפשר שליטה פרטנית על התקדמות הכוחות, ועוד - נדרש יהיה לתת דגש לפיקוד משימה המתחייב מכך, באימונים ובבט"ש. בהנחה שניתן יהיה ליישם תחבולה הכורכת תמרון במלחמה בלבנון (פרל, ספטמבר 2024, עמ' 27), לפיקוד משימה תהיה חשיבות רבה מאוד. מנגד, אם יוגדר כי

במלחמה עתידית בלבנון כוחות היבשה נדרשים לפעולה היבשתית מוגבלת בהיקפה, בדומה למה שעשו בלבנון במסגרת מבצע "חיצי הצפון", או במבצעים בעזה ("עופרת יצוקה" ו"צוק איתן"), ניתן יהיה לשמר מרכיבים של פיקוד יותר פרטני/ריכוזי. יש לציין כי תחושת ההצלחה של יחידות במהלך מלחמת 'חרבות ברזל', עלולה להביא בהמשך לזלזול באויב, ולכישלון עתידי. רק אימונים מאתגרים, למעטפת השלמה (ובתוך זה כלולה גם גישת פיקוד משימה) של הביצועים ושל היכולות של היחידות, עשויה למנוע (או לפחות למתן) את הניוון של היחידות החוות הצלחות במלחמה. לצורך כך, האימונים בעתיד נדרשים להציב בפני המתורגל תנאי אי-ודאות חמורים ביחס לאויב, הדומים בעוצמתם לאלו שהיו בתחילת הלחימה בעזה, לדוגמה, בהקשר התת"ק.

סוגיה נוספת בתחום הפיקוד והשליטה שנדרש לציינה בהקשר מלחמה עתידית בלבנון היא תפקידה של מפקדת הגיס. ב"חיצי הצפון" הוחלט כי דרג פיקודי זה לא יופעל, והיו לכך שיקולים שונים שלא ידונו כאן. פעולה הכוללת תמרון לעומק השטח במלחמה עתידית, תדרוש כנראה הפעלת מפקדת גיס, ויהיו לכך השלכות רבות על דפוסי הפיקוד, בין הפיקוד לגיס, ובין שאר הדרגים שנותחו כאן.

היבט התרבות הארגונית של צה"ל: לחלק ניכר ממפקדי היחידות שנלחמו בשלב הפעולה היבשתית רחבת ההיקף בעזה - מדרג המ"פ ועד דרג המח"ט (ואולי אף מפקד האוגדה), החוויה של "שחרור" קבלת ההחלטות אליהם, גם אם לאחר מכן התהליכים בגזרת עזה הפכו ריכוזיים יותר, הייתה חוויה מכוונת שרושמה ימשיך שנים קדימה, הן אצל אלה שיישאו בשירות סדיר והן אצל אלה שימשיכו למילואים. רושמה לא ימחה גם לאחר הפעולה היבשתית ההתקפית בלבנון שהייתה ממוקדת בהשמדת תשתיות הנדסיות בדפוס פעולה שיש בו שליטה ובקרה פרטנית יותר בפעולות. ייתכן ומפקדים אלו, ובעיקר אלו שחוו את הכאוס בגבול עזה ביממות הראשונות, לא בהכרח יקבלו את הנחיות הפיקוד הבכיר בצבא באותו אופן שהיה לפני המלחמה כ"כזה ראה וקדש". הם כנראה יבקרו אותן יותר מבעבר באופן פורמלי בדיונים, ובאופן בלתי פורמלי - יגידו "כן" להנחיות שיראו בעיניהם בלתי רלוונטיות ויעשו בפועל כמיטב הבנתם האישית. תופעה זו צפויה לעלות באימונים למלחמה עתידית בלבנון, רחבת היקף יותר מהנוכחית, בהם יובן הצורך לתפקד באי-ודאות גבוהה, ולכן הם ידרשו לאתגר את פקודיהם באופן קיצוני, ועוד.

להערכתך, באימונים, יש אפשרות שחוויותיהם האישיות של המפקדים יכתיבו את עשייתם יותר מן ההנחיות הפורמליות, וניסיון לאכוף הנחיות שיראו להם כאלו שאינן דומות מספיק למה שחוו בלחימה, יתפסו ככאלו המנותקות מן המציאות. עלול גם להיווצר נתק בין המערכת המוסדית לבניין הכוח (הריכוזית) והמערכת המבצעית להפעלת הכוח (המבוזרת/מאפשרת). יכול להתפתח זלזול של המפקדים שנלחמו, במערכת בניין הכוח, שבתורו יכול להביא לפגיעה בתהליכי בניין כוח סדורים. יש להדגיש כי מדובר

בעיקר במפקדים שנלחמו בהגנת העוטף בימי הלחימה הכאוטיים הראשונים. מספרם של אלו בצבא הסדיר הצטמצם עקב היפגעות מפקדים, ושחרור מצה"ל. סיכון אחר בהקשר התרבות הארגונית הוא רחב יותר מאשר לעניין פיקוד המשימה. הוא נובע מתנאי הלחימה בעזה ובלבנון, שבהם הקצב האיטי אפשר בין היתר סיוע אווירי צמוד בהיקפים רחבים, ומצד שני הוכתב לפי "קצב ה-D9". בשנים הבאות נדרש יהיה להכשיר ולאמן מפקדים למצבים שבהם המתנה לשני אלה תהיה גורם מעכב, והם ידרשו לחרוג מניסיונם שנרכש בעזה ובלבנון, כדי ליזום ולנצל הצלחות.

מן הצד השני, יש לזכור שמפקדים אלה ימשיכו לטפס בסולם הדרגות אבל במקומם יגיעו מפקדים חסרי ניסיון מהסוג שהם חוו, כך שמידת האמון, ההבנה של הצרכים ועוד, יהיו למכשול לפיקוד משימה. ייתכן כי מפקדים אלו דווקא ירצו ליישם דפוס פו"ש פרטני, עקב פער הניסיון העצום בינם לבין הכפופים להם, שיעשו לכל היותר מבצעי בט"ש "מוגבר" ומדי פעם מבצעים התקפיים קצרי זמן שככל הנראה ינוהלו בפיקוח יתר. בה בעת, סגל הפיקוד הבכיר בצה"ל הולך ומתמלא במפקדי אוגדות במלחמה, שניתן להניח כי רמת האמון בהם גבוהה.

לסיכום, עד למועד פרסום מאמר זה, תחקירי צה"ל התמקדו באירועי ה-7 באוקטובר - הדרך אליהם והלחימה ביממות הראשונות. מאמר זה מנסה לגשר, בתחום ספציפי, על הפער שיש בלמידה מהמלחמה עצמה. נושא המאמר הוא עניין מרכזי ללמידה ממלחמה זו, ומצריך דיון פתוח וביקורתי, המשלב כמה דרגים. אם לא יהיה כזה, עלול לשוב דפוס הפיקוד הפרטני האופייני לשגרה ובט"ש, וכנגזרת תתפתח בעיה בפיתוח שדרת הפיקוד כהכנה לפעולה יבשתית הכרעתית עתידית בלבנון.³

³ המחבר מודה לכשלושים מתייחסים ולשני המעירים על תרומתם הרבה.

רשימת המקורות

- אמ"ץ/תוה"ד. ענף תו"ל בסיסי (15 בנובמבר 2021). תובנות עד כאן – תהליך עדכון וכתובת תורת "הפיקוד והשליטה".
- גרובר, מתן (ספטמבר 2024). "טיהור מרחב – ההיית או חלמתי חלום?". **מערכות**, גיליון 503, עמ' 10–17.
- לשכת הרמטכ"ל (2015). **אסטרטגיית צה"ל**.
- מפקדת זרוע היבשה (2012): **מבצעי כוחות היבשה** (כרך ראשון – מבוא). יבשה 3--זי-6.
- מפקדת זרוע היבשה (2013): **עבודת המפקד והמטה במפקדות כוחות היבשה**. יבשה 6--זי-2.
- פינקל, מאיר (2023). **מפקדת זרוע היבשה ומפקדות הפיקודים המרחביים**. מרכז דדו וההוצאה לאור של משהב"ט.
- פרידמן, רן ופרל, גל (אוקטובר 2023). "כעוף החול מהמילואים ב-73' למילואים ב-23". **בין הקטבים**, גיליון 40, עמ' 81–96.
- פרל, גל (יולי 2024). "ייחודו הבולט של צה"ל, שהמפקדים הם סוד כוחו". **בין הקטבים**, גיליון 41, עמ' 143–154.
- פרל, גל (ספטמבר 2024). "איפה התחבולה?". **מערכות**, גיליון 503, עמ' 22–27.
- שמיר, איתן (2014). **פיקוד משימה – מהותה והתפתחותה של תפיסת הפיקוד המבוזר**. מערכות ומודן.
- שמיר, איתן ובן שלום, עוזי (אפריל 2008). "פיקוד מכוון משימה: בין תורה למעשה". **מערכות**, גיליון 418, עמ' 16–23.

האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור מלחמת "חרבות ברזל" כמקרה בוחן

גל פרל¹

במלחמת "חרבות ברזל" פורסם לא אחת שצה"ל הכריע מערכים ומרחבים שבשליטת חמאס ונאלץ עד מהרה לשוב וללחום שם. נשאלת השאלה האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור. צה"ל רשם במלחמה הישגים מבצעיים מרשימים, הכריע את חזבאללה ואף הגיע בזירת איראן אל סיפה של ההכרעה, אולם מאמץ משמעותי להכריע ביבשה, ברמה הטקטית, צבא טרור התקיים במלחמה רק ברצועת עזה (בלבנון התמרון היה נדבך משני בלבד). מניתוח מערכה זו עולה שצבא טרור מכריעים בשילוב שבין הכרעת צבאות תעשייתיים, באמצעות מהלך תחבולני שמערערו, מוציאו משיווי משקל וממוטט את מערכיו במהירות, לבין לחימה סיזיפית ושיטתית בטרור, לאחר שהתפרק לתאי טרור קטנים.

מבוא

במלחמת "חרבות ברזל" פורסם לא אחת שצה"ל הכריע מערכים ומרחבים שבשליטת חמאס ונאלץ עד מהרה לשוב וללחום שם. כך למשל, הצהיר צה"ל בספטמבר 2024 כי כוחותיו הכריעו את חטיבת רפיח (לוי, 2024), ובאפריל 2025 הודה שיש לשוב ולפעול כנגד חטיבת רפיח של החמאס, שכן היא לא הוכרעה (זהר, 2025). מקרה דומה אירע בעיירה בית חאנון. צה"ל תקף את בית חאנון כבר בראשית המלחמה. על אוגדה 252 בפיקוד תא"ל מורן עומר הוטל לתקוף ממזרח למערב את בית חאנון, הן מהלך הטעיה בהתחשב באופן התקיפה ובכיוונה כפי שכוחות חמאס ציפו לה (צייר ראיית צה"ל) והן כדי להסיר את האיום מעיירה זו על שדרות הסמוכה אליה. לאוגדה הוכפפו חטיבות השריון במילואים הראל (10) והמחץ (14), חטיבת הנגב (12) חטיבת חי"ר במילואים של יוצאי גבעתי, וכן עוצבת הקומנדו במילואים "חיצי

¹ גל פרל, חוקר בכיר במרכז דדו וסרן (מיל) בעוצבת הצנחנים "חיצי האש".

האש" (551). בחצות, בליל 29/28 באוקטובר 2023, חצו כוחות 551 את גדר הגבוה מקיבוץ ארז לרצועת עזה, ונעו רגלית בציר שאורכו כשלושה קילומטרים לבית חאנון. גדוד הצנחנים מילואים 697 הוביל את התנועה (גילוי נאות: הכותב לחם במסגרתו במהלך "חרבות ברזל"), כשבחוד נעו דחפורי D-9 ופלוגת הטנקים שהוכפפה לו. עם אור ראשון תקף הגדוד את פאתי השטח הבנוי. הגדוד התבסס בפאתי השטח ובדירוג קל הגיעה אחריו כלל החטיבה. כוחותיה פגעו בפעילי חמאס, השמידו תשתיות טרור, אמצעי לחימה, מפקדות ועמדות לחימה ומנהרות. במקביל פעלה גם חטיבת הנגב במרחב אחר בעיירה וחטיבת המחץ כבשה את מוצב "פלסטין" הסמוך לגדר. בתום כשבועיים של לחימה הוטלה חטיבה 551 ללחימה בבית להיא. מי שעזב את העיירה בית חאנון, לאחר ששזף בעיניו את שדה הקרב, לא יכול היה לדמיין שמישהו יידרש שם כעבור שנה ויותר ללחימה עצימה. אבל כוחות צה"ל, דוגמת חטיבת הנח"ל, לחמו שם שוב באוגוסט 2024 וגם בינואר 2025 פגעו באויב וספגו אבדות (לוי, 2025).

מנגד, ישנם שורה של ניתוחים המלמדים כי חזבאללה הוכרע, חמאס הוכרעה כצבא טרור (ועברה לפעול בתצורה של גרילה) ולאחרונה במבצע "עם כלביא" הצליחה ישראל להביא את איראן אל סיפה של ההכרעה. צה"ל הצליח בעבר להכריע צבאות סדירים בשורה של עימותים, בין ישראל יזמה את המערכה (מלחמת ששת הימים) ובין שהיא נכפתה עליה (מלחמת יום הכיפורים) כמו גם ארגוני טרור (גירוש אש"ף מביירות לתוניס במלחמת לבנון הראשונה והכרעת טרור המתאבדים באנתיפאדה השנייה). אך עם השנים והשתנות האיומים חל שינוי ביכולתה להכריע ברמה הטקטית צבאות טרור ועלתה השאלה האם ניתן בכלל להכריע ארגונים כאלו ברמה הטקטית, כלומר להכריע כוח חמאס או חזבאללה בעיירה או בכפר בלבנון? מושג ההכרעה הרחב, ברמות הניתוח השונות (אסטרטגית ואופרטיבית) וההבדלים בינו לבין מושגים דומים, דוגמת ניצחון והכנעה חורגים מתחום מאמר זה, וכמוהם הכרעות שהשיג צה"ל במלחמת "חרבות ברזל" בזירות אחרות באמצעות כוח אווירי לבדו או בסיוע משני של הכוח היבשתי (אף שהן יוזכרו כאן), אך דומה שכדאי לבחון האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור - כאשר כמקרה מבחן תשמש לחימת צה"ל ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל".

מה זו הכרעה ומהי הכרעה ברמה הטקטית ביבשה?

הכרעה צבאית במלחמה היא "שלילת כושר הלחימה של היריב, במהלך מלחמה, בשדה הקרב, באמצעים צבאיים, אשר התאוששות ממנה במסגרת אותה מלחמה היא בעלת הסתברות נמוכה ביותר" (קובר, 1996, עמ' 25-26). כושר הלחימה של היריב מורכב מצירוף שני משתנים: הרצון והיכולת. ניתן לומר כי הרצון הינו המחויבות, המוטיבציה, רוח הלחימה והנחישות, היכולת, משמע צירוף האמצעים והכישורים הקיימים ברשות המדינה לצורכי ניהול העימות הצבאי בשדה הקרב. ניתן לומר כי לפיחות במרכיבי היכולת השונים, בין שמדובר בפיקוד ושליטה, בטכנולוגיה

או בסדר הכוחות, השפעה ישירה על מרכיבי הרצון לפתוח בלחימה או להמשיך בה. הדבר מייצר דינמיקה של קריסה (קובר, 1996, עמ' 26). יש להדגיש כי הכרעה היא קודם כול עניין של מצב תודעתי. כמאמר קולונל ג'ון בויד, איש חיל האוויר האמריקני, "מכונות אינן נלחמות. קרקע אינה נלחמת. בני אדם נלחמים. אתה חייב להיכנס למוחם של בני אדם. שם מנצחים את הקרב" (שלח, 2003, עמ' 41).

בתורת הלחימה (תו"ל) של זרוע היבשה, קרי הרמה הטקטית, הכרעה מוגדרת כהבאת האויב למצב שבו הוא אינו מסוגל לפעול ביעילות כנגד כוחותינו ותוך כך לכפות עליו את רצוננו. הנדבך הטקטי של קביעה זו הוא הגעה לעמדת יתרון על האויב שמנטרלת את האפקטיביות שלו (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 17, 50). בתו"ל מוגדרות שתי גישות להשגת הכרעה זו:

- גישת התמרון - גישת התמרון היא תחבולנית במהותה מכיוון שהתוקף צריך לאתר נקודת תורפה, ליצור אותה או לנצלה במטרה לגרום להלם בקרב האויב כך שלא יוכל להתאושש ויתמוטט. גישת התמרון מחייבת הכרה מיטבית של האויב, של היערכותו, של נכסיו החיוניים, של מרכזי הכובד ושל תורפותיו בכדי לנצלם להכרעתו. "גישת התמרון מחייבת לתת עצמאות רבה לכל מפקד ולכל כוח ולבזר את הפיקוד והשליטה - 'פיקוד משימה'. זאת, כיוון שמהירות הקרב ותנאיו המשתנים לא יאפשרו תמיד למפקדי המשנה או לממלאי התפקידים האחרים לקבל הנחיות באשר לפעולות אותן עליהם לנקוט בשלל המצבים הקרביים שייפגשו, וכן כדי לאפשר להם לנצל הזדמנויות שיתפתחו בשדה הקרב" (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 65).

- גישת השחיקה - גישת השחיקה מבוססת על השמדה ועל פגיעה בנכסי האויב במטרה לשחוק ולצמצם אותם עד שלא יוכלו לפעול באופן יעיל. הכרעת האויב מושגת בדרך של השמדה שיטתית של פעיליו ושל נכסיו עד שלא נותרים בידיו די מאלו בכדי להתגונן או לתקוף (יש לזכור ש"שחיקה היא תמיד הדדית") (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 66).

- זהו"ל מעדיף מסורתית את גישת התמרון בשל הפרוטנציאל שלה לקצר את משך המערכה שכן היא מאפשרת לממש עקרונות מלחמה, כמו תחבולה, מיצוי הכוח וריכוז מאמץ. גישת התמרון מחייבת נקיטת פעולה תחבולנית אך גם קצב מבצעים גבוה על כלל מערכי האויב, בהתאם לעקרון המלחמה - רציפות והמשכיות - בכדי להכריע את האויב במהירות. כוחו של התמרון תלוי במומנטום, וחייבים שיהיו לו עוצמת אש וכושר תנועה. הקצב, מורכב למעשה משבעה גורמים שמקיימים קשרי גומלין: נייחות פיזית, שיעור התקדמות טקטי, כמות המידע ואמינותו, סיוע לוגיסטי וקרבי, זמן השלמת התנועות ופיקוד ושליטה ותקשורת. כאשר לא פועלים כך - גם האויב יתאושש (סימפוקין, 1999, עמ' 60, 152).

המחשה למערכה יבשתית שכזו מהעת האחרונה ניתן לראות בפרוץ מלחמת "חרבות ברזל", כאשר חמאס הוציאה לפועל מתקפה יזומה, מפתיעה, מבוססת

תחבולה, שזיהתה היטב את מרכזי הכובד, את העוצמות ואת נקודות התורפה של צה"ל, מיקדה את מאמציה כדי לנטרל את יתרונות צה"ל, ניצלה את חולשותיו ובסופו של דבר הכריעו כוחות חמאס טקטית את אוגדת עזה (בזק וגילת, 2024). לרשות חמאס עמדו יתרונות ברורים בסדרי כוחות (סד"כ) לוחם ובאמל"ח וכן כלל היתרונות שמהם נהנה הצד שיוזם ומפתיע. זאת ועוד, התוכנית התחבולנית שמימשה, שהתבססה על עיתוי (רמת כוונות נמוכה והיקף כוחות מצומצם עקב החג), "הרדמת" הצבא והימנעות מיוזמות התקפיות בתקופות מתיחות ועימותים קודמות בכדי שלא לחשוף את תוכנית המתקפה.

לבסוף, בבוקר ה-7 באוקטובר 2023 החלה המתקפה במטח כבד של טילים, רקטות ומרגמות. בחסותו תקפו פעילי חמאס מצלמות ואמצעי תצפית אחרים, בין השאר באמצעות כטמ"מים מתאבדים, כמו גם גנרטורים ומערכות תקשורת. המטרה - "לעוור" את כוחות צה"ל. במקביל, מאות חמושים של כוח נוח'בה רכובים על טנדרים ואופנועים (ואפילו מצנחי רחיפה), עמוסים בנשק ובתחמושת, קרבו לגבול, הפעילו מטענים, כמו גם ציוד מכני הנדסי כבד, ופרצו אותו בעשרות נקודות (דבורי, 2023). או אז הם תקפו את מוצבי הגדר, שהיו למעשה מחנות שקשה להגן עליהם ולא סיפקו הגנה לסביבתם (חזות, 2024, עמ' 333). בין היתר פשטו פעילי הנוח'בה על מפקדת אוגדת עזה במחנה רעים ושיתקו אותה. יתרה מכך, בעוד פעילי הנוח'בה בגלים הראשון והשני פשטו על יישובי העוטף, מתכנני המתקפה שצפו מראש כיצד יטיל צה"ל תגבורות להדיפת המתקפה, ביקשו להשתלט על צמתים אסטרטגיים במטרה לארוב לכוחות התגבורת. התוצאה - טבח ביישובי העוטף וחמור מכך הכרעת אוגדת עזה.

צבא טרור - קווים לדמותו

מאז ראשית שנות ה-2000 חל שינוי בטבע האיומים הצבאיים על מדינת ישראל. מצד אחד נותרו במשך שנים איומים מצד צבאות תעשייתיים, כמו צבא סוריה בימי משטר בשאר אל-אסד, אך האיום שבפלישה ובכיבוש חלק משטחה פחת. לעומתם עלתה חומרת האיום תלול המסלול והאש הטיילית והרקטית מצד ארגונים תת-מדינתיים וסמי-צבאיים דוגמת חמאס וחזבאללה (איזנקוט, 2010, עמ' 23-32). התפתחות נוספת היתה בהפיכת ארגונים אלו, כהגדרת צה"ל, לצבאות טרור של ממש במן התפתחות אבולוציונית של ארגוני הטרור שהתמסדו והתבססו וחדרו אליהם מאפיינים צבאיים שונים. הדבר בא לידי ביטוי בהתארגנות בעלת אופי צבאי בכל האמור בהצטיידות באמצעי לחימה מתקדמים (ובכלל זה בארסנל רקטי אדיר), בהקמת מבנה פיקוד ושליטה היררכי, בהיערכות להגנה בשטח עם עמדות, מפקדות, בונקרים, ובהקמת יכולת תמרון מסוימת בדמות כוחות רצ'ואן של חזבאללה שיועדו לכבוש את הגליל וכוחות הנוח'בה של החמאס (כוכבי, 2019).

מעל כל אלו עמדה איראן כגורם שמימן ושאימן צבאות טרור אלו (ומיליציות נוספות), כמו גם כמדינה שצבאה פיתח תוכנית גרעין צבאית ומערך טילי קרקע-קרקע שאיים על העורף הישראלי (הנדל וכץ, 2011, עמ' 80-82; 187-188). אמנם בפיקוד הצפון ניכרה השקעה ניכרת במוכנות לאפשרות שכוחות העילית יופעלו בהפתעה ויבקשו לכבוש מוצבים ויישובים סמוכי גדר (ברעם ופרל פינקל, 2021, עמ' 8-9), אך בפיקוד הדרום ובמיוחד באוגדת עזה לא נערכו לפלישה נרחבת ומערך ההגנה קרס בתחילת המתקפה (קובוביץ, 2025).

בבואנו לדון באופן שבו מכריעים צבאות טרור שכאלו ראוי שנבחן קודם מהם המאפיינים העיקרים שלהם:

- חוסר ההיצמדות לתורת הלחימה. בתהליך התכנון ובניין הכוח מפתח צבא הטרור תורת לחימה המתאימה למאפייני הסביבה המבצעית והלחימה שבה הוא צפוי לפעול ואינו מתעקש על תפיסה שאינה רלוונטית למצב החדש.
- מעבר קל ממראה צבאי - מדים, אפוד, קסדה - למראה אזרחי המאפשר היטמעות באוכלוסייה. אותם לוחמים שקודם לכן התהדרו במדים ובציוד משובח והופיעו בסרטוני התעמולה של צבאות הטרור כמי שהינם לוחמי קומנדו מיומנים המפעילים ציוד צבאי חדשני, לא מהססים לנטוש כל מאפיין צבאי ולעטות כסות אזרחית של בלתי-מעורבים במטרה לשרוד, כאשר אמצעי הלחימה (אמל"ח) מוסתרים בדירות מבצעיות, במנהרות ובונקרים בשיטת "זרוק והשתמש".
- התהליך שצבא טרור עובר בלחימה עצימה עם האויב העולה עליו ביכולותיו שונה מאוד מזה שעובר צבא סדיר ותעשייתי. כאשר צבאות סדירים תעשייתיים, מבוססי היגיון והכוונה מדינתיים, סופגים מהלומה מרסקת ומכרעת הם נשברים ומאבדים את היגיון פעולתם. לעומתם כאשר צבא טרור סופג מהלומה שכזו הוא מתפרק לפרודות הבסיס - תאי הטרור.

- מאפיין מערכתי נוסף של צבאות הטרור, הנוגע בעיקר לאלו במזרח התיכון, והוא אולי הביטוי האסטרטגי העליון של ארגונים אלו, נוגע לכך שהוא אינו מפסיק להילחם כל עוד הוא יכול. צבאות טרור מחויבים לרעיון "ההתנגדות", גם אם ההצלחה תתמהמה ולא תגיע בתקופת חייהם הרי שהם "נוטעים חרובים" (אל"מ ג', 2024, עמ' 42).
- ברמה הטקטית ישנם מאפיינים שצה"ל פגש במלחמה, המאתגרים את היכולת להכריע צבא טרור: כמות אמל"ח עצומה, שפוזרה בכל מרחב הלחימה (ואינה "צמודה לכוח" כפי שנהוג בצבא סדיר), מערכים תת-קרקעיים בהיקפים אדירים שאתגרו דרמטית את היכולת של כוח מתמרן להשיג עמדת יתרון על האויב.

גדוד צנחנים מילואים 9263 בפשיטה על מחסן אמל"ח בכפר בדרום לבנון במלחמת "חרבות ברזל" (צילום: דובר צה"ל)

אז איך מכריעים צבא טרור ברמה הטקטית ביבשה - אם בכלל?

מכל האמור לעיל ניכר כי הכרעת ארגוני טרור או צבאות טרור ברמה הטקטית, אינה אירוע שניתן להשיג בשישה ימים ואף לא בלוח זמנים קצר הדומה לזה שבמסגרתו צלחו כוחות צה"ל את תעלת סואץ וכיתרו את הארמייה השלישית במלחמת יום הכיפורים (19 ימי לחימה נטו). ראש המטות המשולבים האמריקני, האדמירל מייקל מאלן, אמר כי "ההצלחה בסוג זה של מלחמות תהיה תמיד מתמשכת, לא מכרעת. לא יהיה יום אחד שבו נעמוד ונאמר 'זה נגמר. ניצחנו'. אנחנו ננצח, אבל נעשה זאת רק לאורך זמן ורק לאחר תהליך מתמיד של הערכה מחדש והתאמה. למען

האמת, ההרגשה לא תהיה כמו מי שזה עתה הנחית מהלומת נוק-אאוט, אלא כמו מי שהחלים ממחלה ממושכת" (שלח, 2015, עמ' 79).

בהתאמה אין איש שיכול להצביע על תאריך מוסכם שבו הסתיימה האנתיפאדה השנייה. יש כאלו שרואים בביצוע ההתנתקות מרצועת עזה, בקיץ 2005, כאקורד הסיום של המערכה. אחרים בהשלמת בניית גדר ההפרדה, כשנה מאוחר יותר, שיצרה קושי גדול לפעילי טרור להוציא לפועל פיגועים בלב ישראל. ישנם כאלו שחושבים שמדובר בשילוב של השניים ויש מי שמהדרים ומציינים את 2007 כשנה שבה דעך טרור המתאבדים. כך או כך, נראה שהדבר אורך זמן רב. אמנם מבצע "חומת מגן" במרץ 2002, שבמסגרתו פעלו כוחות צה"ל בכמה ערים ביהודה ושומרון במשך כחודש וחצי (הראל ויששכרוף, 2004, עמ' 235–269), היה לנקודה ארכימדית אך הוא לא הכריע את המערכה אלא יצר את התנאים להשבת השליטה המבצעית בשטח שבתורה הכריעה את טרור המתאבדים באנתיפאדה השנייה (סיבוני, 2010, עמ' 96). יש לציין שבמהלך המבצע, זולת במארב במחנה הפליטים ג'נין, לא נתקלו הכוחות כמעט בכלל בהתנגדות מאורגנת של ארגוני הטרור ולחמו בפועל נגד חוליות, כנופיות ובודדים (בומרנג, 2005, עמ' 219).

בעקבות המבצע נדרשה "מכסחת הדשא" – שבמסגרתה הובילו מפקדי אוגדת איו"ש שורה ארוכה של מבצעים ופשיטות בלב הערים הפלסטיניות (דרוקר ושלח, 2005, עמ' 348). "מול טרור של מתאבדים, נשק תלול מסלול וירי, אפשר להילחם באופן אפקטיבי רק תוך שליטה בשטח", אמר אז מפקד האוגדה גדי איזנקוט, יוצא חטיבת גולני. במסגרת השיטה צומצמו משמעותית כוחות השריון במרחב, ובמקום זאת הופעלו כוחות מיוחדים וחי"ר מעולה שקיימו נוכחות קבועה בשטח ופעלו בשורה ארוכה של מבצעים ושל פשיטות בלב הערים הפלסטיניות. גם הפשיטות התבססו על מודיעין מדויק, והן בוצעו תוך שימת הדגש על אבחנה מדויקת בין מחבלים לאזרחים בלתי מעורבים (שלח, 2005, עמ' 8–9). מחליפו של איזנקוט, יאיר גולן, יוצא הצנחנים, המשיך באותו הקו גם בשנתיים שלאחר מכן, ובסיום כהונתו ציין שכוחות צה"ל "פועלים בכל הקסבות ובמחנות הפליטים. כך לדוגמה, תשתית חמאס בשכם סוכלה עד אחרון אנשיה, והכל בזכות חופש פעולה מבצעי" (וייס, 2007). השיטה מיגרה את טרור המתאבדים הפלסטיני באיו"ש ודיכאה למעשה את האנתיפאדה השנייה ביהודה ושומרון.

התו"ל של צבא היבשה מכיר בכך. מאחר ומטבעם כוחות בלתי סדורים (טרור וגרילה) מבוססים על יכולתם לשחוק ולהתיש את אויביהם עד להכרעתם באמצעות פעולות קטנות לאורך זמן, נכתב שם, אחת הדרכים הטובות ביותר להכריעם היא באמצעות תמרון לעומק השטח מכיוונים רבים, מנוגדים ובמקביל, כך שהכוחות יגיעו למקומות המסתור של האויב הבלתי סדור וישמידו את נכסיו ויהרגו את פעיליו. לשם כך לא כובשים את כל המרחב אלא שטחים שולטים ומהם יוצאים לפשיטות רצופות (מילת המפתח היא רצופות) על מאחזיו ועל מקומות המסתור

של האויב במטרה לפגוע בפעיליו, במטרה לשחוק את מורל האויב עד להכרעתו (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 67). יש לציין כי צורת הקרב 'פשיטה', יעילה מאוד במערכה שכזו, שכן היא תחבולנית במהותה, הן מערכתית והן טקטית, ומשום שהיא מקשה על האויב לצפות את פעולת צה"ל ולהיערך בהתאם. הפשיטה, שבמסגרתה כוחות מתמרנים לשטח האויב, פוגעים בו ושבים לקווי כוחותינו, מאפשרת לכוחות להפתיע ולא להיתפס לדפוסי שגרה, מערערת את ביטחוננו של האויב ויוצרת בקרבו תחושת נרדפות, יעילה במיוחד נגד צבאות טרור כמו חמאס וחזבאללה, משום שהם ערוכים להגנה נגד כיווני הגעה מסוימים, ונחותים בהשוואה לצה"ל ביכולות מודיעין ושליטה בזמן אמת ונמנעים לרוב מתמרון נגדי שיהפוך אותם לפגיעים ליכולות האש והתמרון של צה"ל (שלח, 2015, עמ' 122).

בהמשך לכך ראוי לשים לב לאבחנה שניסח בשעתו תא"ל (מיל') משה (צ'יקו) תמיר, שפיקד על חטיבת גולני בלחימה באנתיפאדה השנייה ובהמשך על אוגדת עזה, כשתיאר כיצד התנהלה באנתיפאדה השנייה, טרם מבצע "חומת מגן" ובמהלכו, הלחימה במחנה הפליטים ג'נין. לדבריו, "מורכבות המצב והתנאים בשטח חייבו כניסה חוזרת ונשנית אל מחנה הפליטים כדי לטהר אותו מפעילות עוינת. בכל כניסה של צה"ל טופל רק חלק מסוים של המחנה, וחוליות הטרור נעו והמשיכו לפעול משטח אחר. הדבר דומה לתנועת נוזלים בתוך מערכת סגורה - לחץ במקום אחד בלבד גורם לנוזל לנוע הרחק מנקודת הלחץ. רק לחץ יעיל בכמה נקודות יוביל את הנוזל למרכז" (תמיר, 2012, עמ' 4).

נראה שאת צבאות הטרור מכריעים בשילוב שבין הכרעת צבאות תעשייתיים, באמצעות מהלך תחבולני שיערער את האויב, יוציאו משיווי משקל וימוטט את מערכיו במהירות, לבין לחימה סזיפית ושיטתית בטרור, לאחר שצבא הטרור התפרק לתאי טרור קטנים. לא ניתן לדלג על שלב זה, וחיוני להשלימו בטרם עוברים לשלב הכרעת תאי הטרור והגרילה שנותרו. כדי להכריע את תאי הטרור נדרש לסגור אותם בתא שטח, לצוד אותם (מאטיס ווסט, 2022, עמ' 122), ולהוסיף ולסגור עליהם תוך שלילת כל מסתור, מגן ומרחב בטוח. בשני השלבים נדרשים סיוע אש עוצמתית וצמודה, בתיאום הדוק ובסגירת מעגלים קצרה, בכדי לתמוך את הכוחות בכל האמור בהריסת מבנים המשמשים את צבא הטרור ופעיליו, ומאפשרים לצוד מטרות מזדמנות שזמן חיונתן קצר (פינקל, 2024, עמ' 34), כמו גם שימוש נרחב בכוחות הנדסה להרס תשתיות טרור ומערכי תת-קרקע.

במקביל נדרש לתקוע טריז בינם לבין האוכלוסייה המקומית המשמשת להם מחסה, מסתור, גורם מסייע וכן מאגר לגיוס פעילים באמצעות מערכת אזרחית וביטחוניית שמציעה לה חלופה. נדרש אם כן שילוב בין פעילות צבאית נמרצת וממוקדת, שפוגעת בפעילי הטרור או בחיילי צבא הטרור בלבד תוך הימנעות ככל שניתן מפגיעה בבלתי-מעורבים (שכן לא רק שזהו המעשה המוסרי יותר, לפגוע באויב ורק בו, הרי שפגיעה שכזו פוגעת ביכולת לרתום את האוכלוסייה המקומית

ומלכדת אותה סביב גורמי הטרור), ותמהיל אמצעים פוליטיים וחברתיים (טובי, 2009, עמ' 77).

לימים אמר סגן הרמטכ"ל לשעבר, אלוף (מיל') יאיר גולן, כי על מנת להשיג הכרעה צבאית כנגד צבאות טרור יש לבצע שלוש פעולות: "אחת, להרוג בו ככל שניתן; שתיים, להרוס את מקסימום האמל"ח שנמצא בידו (אמצעי הלחימה שלו); והדבר השלישי, להרוס את מרב התשתית המבצעית שלו" (גולן, 2019).

מאפייני ההכרעה הטקטית בהתאם לאויב		
הכרעה טקטית מול צבא טרור	הכרעה טקטית מול ארגון טרור	הכרעה טקטית מול אויב סדור
מהלך תחבולני לכיבוש השטח ואז בשלב טיהור המרחב שלילת התווך התת-קרקעי מן האויב בכל שיטה אפשרית	"כיסוח דשא" בקצב גבוה מקצב שיקום תאי טרור	תחבולה וניצול קרקע - הגעה לעמדת יתרון על האויב
הוצאת האוכלוסייה ממרחב הלחימה כדי לאפשר הפעלת כוח אגרסיבית	שכנוע האוכלוסייה שצה"ל אינו האויב שלה	הפתעה בזמן או במקום או בשיטה
שילוב שנע בין הפעלת אש עוצמתית, בדגש על אווירית, במטרה להשמיד מטרות ומבנים ולסייע לתמרון במרחבים שבהם האוכלוסייה פונתה, לבין הצורך להפעיל אש מאוד ממוקדת במרחבים שמאוכלסים בצפיפות.	הפעלת אש כירורגית וממוקדת ככל שניתן, ובכלל זה של גורמי האש (מסוקי קרב וכדומה) במטרה לפגוע באופן ממוקד בפעילי טרור ולהימנע מפגיעה בבלתי-מעורבים.	הפעלת אש עוצמתית מן הים, מן האוויר ומן היבשה במטרה להשמיד מטרות דוגמת רק"ם, מפקדות ויעדים מבוצרים, ובכדי לסייע לתמרון.
יחסי עוצמה עדיפים בנקודות קריטיות	יחסי עוצמה עדיפים	יחסי עוצמה עדיפים בנקודות קריטיות
קצב מבצעים מהיר ולאחריו מעבר למערכת "כיסוח דשא" שמטרתה "ייבוש" האמל"ח מהשטח	מערכה שיטתית, סייזיפית בקצב אחיד "ריצת מרתון"	קצב מבצעים מהיר
שילוב בין מודיעין מדויק לאיסוף מודיעין קרבי מהשטח	מודיעין מדויק ופעילות ביטחון שוטף סייזיפית וסטטיסטית במהותה.	מודיעין מדויק

יתרה מכך, נוכח מאפייני צבא הטרור שהופך מצבא לתאי טרור, מתחזק הציווי שניסח בשעתו הרמטכ"ל שאול מופז לפיו הניצחון מורכב "מניצחונות טקטיים קטנים; ניצחון האויב בנקודות בכל אירוע" (מופז, 2024, עמ' 215). זוהי תובנה נכונה (וצפויה), יש לומר, בהינתן שמופז דבק בעיקרון זה מאז היה מ"כ בצנחנים בתפקידיו השונים ובפרט כמח"ט הצנחנים בפעולת מיידון ועבור כרמטכ"ל צה"ל במבצע "חומת מגן" אבל לנצח בכל מפגש, לפרק תשתיות בקרקע ובתת-קרקע לוקח זמן. הרבה זמן.

למרות שספרות התו"ל אינה מפרטת זאת, מתוך הכתיבה ההיסטורית ניתן לחלץ את המרכיבים שבהם נעשה שימוש בעבר בהכרעה ברמה הטקטית. אלו ישמשו כבסיס להשוואה למה שהתרחש במלחמת חרבות ברזל:

לוחמי יחידת שלדג במהלך מבצע "רבות הדרכים" בסוריה (צילום: דובר צה"ל)

מלחמת "חרבות ברזל" - מה היה לנו שם?

מרבית מלחמות ישראל, עד מלחמת יום הכיפורים, היו מלחמות רב-זירתיות, וצה"ל נדרש ללחום בהן במקביל במספר זירות לחימה, בין שיש ביניהן זיקות (והן מתואמות ותומכות זו את זו) ובין שלא. כדי להתמודד עם אתגר זה מימשה ישראל את גישת ההכרעה האופרטיבית בדירוג אסטרטגי. כלומר, "משנאסרה עליה מלחמה, הסירה ישראל את האיום בפירוק קואליציית מדינות ערב באמצעות הכרעה צבאית בדירוג, צבא אחד אחר האחר. היו לכך ביטויים אופרטיביים ביבשה, באוויר ובים" (פלג, 2023, עמ' 37). המקרה החמור ביותר של מלחמה רב-זירתית עד מלחמת "חרבות ברזל" היה מלחמת יום הכיפורים, שבמהלכה הותקפה ישראל בו זמנית מצפון ומדרום, כך שנדרשה לפצל את כוחותיה. מאז היו מרבית העימותים שבהם לחמה ישראל חד-זירתיים.

במובנים רבים ישראל אימצה, בין שבמודע ובין שלא, את גישת "הכרעה אופרטיבית בדירוג אסטרטגי" גם במלחמת "חרבות ברזל". לאחר שהדף את התקפת החמאס ב־7 באוקטובר 2023 בשלב הראשון ובתום תקופת הכנות קצרה (שלושה שבועות), יצא צה"ל למתקפה על החמאס ברצועת עזה במטרה למוטט את שלטון חמאס ולהשמיד את יכולתה הצבאית וכן ליצור תנאים להשבת החטופים (כהן, 2023), שכללה לראשונה מזה זמן רב תמרון יבשתי עצים ומערכה אווירית שכללה סיוע לכוחות הקרקע ומבצעי סיכול ממוקד (שכללו בין היתר את הריגתם של בכירי החמאס מרוואן עיסא ומוחמד דף) (חזות, 2024, עמ' 342–373). ראוי לשאול, עם זאת, כמה זמן ארכה מערכה זו והאם היתה התאמה בין המשאבים שהוקצו לה למטרותיה כך שיהיו בנות השגה?

במקביל ניהל צה"ל מגננה בחזית הצפון אל מול חזבאללה, תגבר כוחות ופינה את תושבי חלק ניכר מיישובי הגליל העליון. במשך יותר מחצי שנה ניהל הצבא מלחמת התשה ממושכת של חילופי אש מנגד עם חזבאללה, שאמנם לא תקף קרקעית אך הקפיד כל העת לשגר רקטות, כטב"מים ולבצע ירי תלול מסלול לעבר מוצבי צה"ל, בסיסיו והיישובים בצפון במטרה לפצל את מאמצי צה"ל ולמנוע ממנו לרכז אותם ביעילות. ההנחיה המדינית היתה להימנע מהסלמה רבתי, בשל המערכה בדרום. השינוי הגיע ביולי 2024, לאחר פגיעת רקטה במגרש כדורגל במג'דל שמש שברמת הגולן, שגרמה למותם של 12 ילדים ובני נוער, ופצעה 34 נוספים. נראה שאם עד אותה עת חששה ישראל מהאפשרות שתידרש למערכה התקפית בצפון, הרי שבעקבות חומרת האירוע במג'דל שמש, הוחלט על תגובה חריפה, הריגת רמטכ"ל הארגון, פואד שוּכַר (אל־חאג' מוּחַסֵן), על אף הסיכון כי הדבר יביא להסלמה ניכרת. במבט מן הצד נראה כי אז צה"ל בפיקוד הרמטכ"ל הרצי הלוי "החליף דיסק" ועבר לנהל מערכה תחבולנית ומפתיעה אל מול הארגון, אך עשה כן טיפין טיפין באופן שמנע מחזבאללה, משל היה צפרדעים המתבשלות בסיר מים רותחים, לזהות אל נכון את שינוי המגמה (חזות ושלח, 2024).

מערכה זו, שהיתה מבוססת מהלומות אש מוכוונות מודיעין מדויק, היה בה כדי לייצר הפתעה מערכתית במגוון היעדים ובעומק החדירה המודיעינית. בתוך כחודש נערפה מרבית הצמרת של חזבאללה במבצעי סיכול ממוקד של מפקדים בדרג הטקטי והאופרטיבי בארגון, דוגמת איברהים עקיל ומפקדי כוח רצ'ואן, מבצע "זה הרגע" – שורה של תקיפות אוויריות שבמהלכן הושמד חלק ניכר מארסנל הטילים והרקטות של הארגון, מבצעי ה"ביפרים" ומכשירי הקשר שהוציא לפועל המוסד (ברנע, 2025), שהיוו ביטוי לחשיבה תחבולנית ויצירתית, מבצע "סדר חדש" שבמהלכו הותקפה מן האוויר מפקדת חזבאללה ונהרג מזכ"ל הארגון, שייח' חסן נצראללה, וכן תמרון יבשתי מוגבל מאוד לכפרי הכינוס. כל אלו מבלי שחזבאללה זיהה אל נכון את השינוי האופרטיבי שביצעה ישראל במעבר ממגננה למתקפה (פינקל, 2025, עמ' 5–6). יש לציין כי העובדה שאף שחזבאללה רואה עצמו כ"מגן לבנון" הרי שהוא רק

חלק ממדינת לבנון ומהממשל, וניכר כי שאר מוקדי הכוח במדינה לחצו עליו לסיים את המערכה. מציאות זו, לצד העובדה שצה"ל ביצע תמרון מוגבל מאוד (שלא הציב את הארגון עם הגב אל הקיר) הביאו אותו להחלטה להפסיק את המלחמה. ברמה הטקטית, התמרון במבצע "חיצי הצפון" הוא חלק משלם גדול יותר. נראה שחזבאללה הפך במרוצת השנים ליותר צבא מארגון טרור, תוך הזנחת רכיב הטרור, ולכן הצליחה המערכה שהוציאה ישראל לפועל למוטט אותו משל היה הצבא המצרי ב-1973 ואפילו ב-1967. המהלומות הקשות שהנחיתו עליו צה"ל והמוסד, שפגעו אנושות במערכי הפיקוד והשליטה (פר"ש) שלו, במערכים חיוניים הקשורים ברציפות התפקודית של הארגון, כמו גם ביכולות התקפיות שנחשבו לעיקר עוצמתו, הוציאו אותו משיווי משקל והכריעו אותו. לאחר שהוציא לפועל פיקוד הצפון, בפיקוד אלוף אורי גורדין, בליל ה-30 בספטמבר 2024 את התמרון הקרקעי בדרום לבנון, אוגדות צה"ל – ובכלל זה עוצבת האש (98), עוצבת געש (36), עוצבת הגליל (91), עוצבת המפץ (146) – חצו את הגבול, תמרנו לכפרי הכינוס, השמידו אמצעי לחימה, מפקדות, בונקרים, תוואי תת-קרקע, עמדות לחימה וכן פגעו בפעילי חזבאללה (בן ישי, 10 באוקטובר 2024). יש לציין כי מתחמי כפרים נוטרלו באש בדרג האוגדה והחטיבה כך שירי הנ"ט והתמ"ס על הכוחות צומצם מאוד, ומנגד, כוחות השריון הופעלו במינון מינימלי כדי לצמצם מטרות לאויב, והכוחות הצליחו לתמרן מהר יחסית לתשתיות לחימה שהמודיעין איתר מראש. עם זאת, יש להודות שזולת מעט חריגות, דוגמת הקרב שניהלה יחידת אגוז בכפר אל עדיסה (זיתון, 2024), הקריסה של הארגון התבטאה גם בכך שבמרבית הכפרים הוא נמנע מלהתחכך בכוחות צה"ל. לאחר מכן שב צה"ל למתקפה בדרום, פעל ברפיח וכוחותיו הרגו את יחיא סינוואר בהיתקלות סמוך לשכונת תל סולטאן (אילנאי, 2025, עמ' 22-33). לאורך כל העת ניהלה ישראל מגננה בחזיתות יהודה ושומרון, תימן ואיראן (שכללה גם כמה מבצעים התקפיים), וביצעה שורה של מבצעים ושל פעולות בסוריה שהבולט שבהם הוא מבצע "רבות הדרכים", פשיטה רחבת היקף שביצעה יחידת שלדג שהונחתה ממסוקים על מרכז סרס ועל מפעל תת-קרקעי לייצור טילים מדויקים איראני סמוך לעיר מסיאף שבסוריה, שנערכה בלילה שבין 8 ל-9 בספטמבר 2024, במהלכה פגע הכוח בחיילים סורים והשמיד מערכות ואמצעי לחימה במתקן (אל"ם ב', 2025). בדצמבר 2024 נדרש צה"ל לתמרון יבשתי מוגבל לכיבוש אזור החיץ והחרמון הסורי נוכח קריסת משטר אסד (בן ישי, 12 בדצמבר 2024).

בפועל, במהלך המלחמה הצליחה ישראל, תוך שהיא איזנה בין המתחים השונים והזירות ורשמה הישגים מבצעיים מרשימים בכולן, לדרג בין הזירות. אין בדברים בכדי לשבח את ניהוג המלחמה. היו בו, כבכל מלחמה, טעויות ושגיאות. כמו למשל, רצון הצבא לתקוף ב-11 באוקטובר 2023 את מערכי חזבאללה בלבנון דווקא ולא את חמאס (מופז, 2024, עמ' 413). אולם גם כך וגם כן הרי שבפעולותיה הישירות (ובמקרה של הזירה הסורית בהשלכות העקיפות של פעולות אלו) הסירה ישראל

במובנים רבים את "טבעת האש", כפי שכונו בסיסי הפעולה של המיליציות השיעיות בעיראק, בתימן, בלבנון (חזבאללה) וכן חמאס הסונית ברצועת עזה, שהקימו בשעתו האיראנים וציידו בארסנל רקטות וטילים במטרה להרתיע את ישראל מלפעול צבאית נגד תוכנית הגרעין שלה (עמידרור, 2022, עמ' 19-33), כך נוצר למעשה "חלון הזדמנות" לפעולה.

טייס קרב ממריא לתקיפה באיראן במהלך מבצע "עם כלביא" (צילום: דובר צה"ל)

ואכן, ביוני 2025, לאחר שהצליחה לייצב את המציאות הביטחונית בחזיתות השונות, ונוכח צורך מבצעי אסטרטגי, יצאה ישראל למבצע "עם כלביא", מתקפת פתע נרחבת על איראן. המבצע, שעל חלקו הצבאי פיקד הרמטכ"ל אייל זמיר, כלל מערכה אווירית נרחבת ומבצעים חשאיים שבמסגרתם הושגה עליונות אווירית, בוצעו סיכולים ממוקדים של מדעני גרעין, "עריפה" של מפקדים בכירים ושל אנשי מפתח במערכת הביטחון האיראנית, תקיפת מפקדות ומתקנים אסטרטגיים, מתקני גרעין ואתרי טילים בליסטיים (זמיר, 2025). בהמשך אף הצטרפה ארצות הברית, שבמהלך המלחמה סייעה ותמכה בישראל בשורה ארוכה של מהלכים ובכלל זה גיבוי בין-לאומי, אספקת נשק וסיוע בהגנה מפני ירי טילים ורקטות מאיראן ותימן, ותקפה מן האוויר את מתקני הגרעין בפורדו, בנתנו ובאיספהאן (בן ישי, 2025).

נשאלת השאלה כמובן עד התנהלה ישראל כך ועד כמה בחרה לנהל אותה בגישת "הכרעה אופרטיבית בדירוג אסטרטגי". במלחמת יום הכיפורים בחרה ישראל במודע בגישה זו (פלג, 2023, עמ' 17). בבוקר ה-9 באוקטובר 1973 הסביר הרמטכ"ל אלעזר כיצד הוא רואה מעתה את ניהול המלחמה:

"אם אנחנו רוצים לנצח, צריך שיתחיל להיות להם יותר גרוע מאשר לנו. לכן אני רוצה לחלק אותם לשניים: יש מצרים ויש סוריה, ואני לא יכול לעשות להם רע בו זמנית לשניהם. אני צריך אחד אחד, ואני מוכרח לרכז את כל המאמץ [...] ברמת הגולן הסורים במצב פחות טוב מהמצרים. אבל הסורים יש להם שתי דיביזיות משוריניות, עוד קצת טנקים מאחור, שתי הדיביזיות שכבר במגע אני לא יודע כמה הם איבדו. אז אני צריך עכשיו לקחת אויב אחד ולשבור אותו, אחד - ולא שניהם בו זמני. מהשניים שצריך לשבור עכשיו אני רוצה לשבור את סוריה [...] אנחנו מוכרחים לשבור ב-24 השעות הקרובות את סוריה. לשבור אותה ואחרי זה נתפנה למצרים" (גולן, 2013 עמ' 543).

ואכן כך קרה. אין לדעת אם החלטה דומה התקבלה במטכ"ל ובדרג המדיני הבכיר גם בנוגע למלחמת "חרבות ברזל", אך צריך להודות שזו האסטרטגיה הנגלית והתוצאה דומה.

"חרבות ברזל" - אז מה היה לנו ברצועת עזה?

מאחר ומאמץ משמעותי להכריע ביבשה, ברמה הטקטית, צבא טרור התקיים במלחמה רק ברצועת עזה יתמקד הניתוח בזירה זו. בליל 27/26 באוקטובר, בתגובה למתקפת הטרור הרצחנית של החמאס, יצאו כוחות פיקוד הדרום, בסדיר ובמילואים, בפיקוד אלוף ירון פינקלמן, לתמרון קרקעי רחב היקף, הגדול ביותר מאז 1982. יעדי המערכה כבר בראשיתה, היו לפני הכול להכריע את החמאס אופרטיבית, כלומר לבטל את יכולתה לפשוט ולתקוף את יישובי העוטף ואת כוחות צה"ל הסמוכים לגבול ולהכריע את יכולתה להגן על שטחה, קרי להכריע את חטיבותיה הלוחמות כמסגרות לחימה מתפקדות, להשמיד ככל שניתן את יכולתה לשגר רקטות ולבצע ירי תלול מסלול (תמ"ס) לעבר עורף ישראל, לפגוע במערכי הפיקוד והשליטה ובבכירי החמאס ולפרק תשתיות תומכות. רק לאחר מכן ייווצרו התנאים שיאפשרו את המעבר לשלב טיהור המרחב.

המאמץ העיקרי של צה"ל בתמרון הקרקעי בא לידי ביטוי בהתקפות אוגדה 162 בפיקוד תא"ל איציק כהן בצפון הרצועה ואוגדה 36 בפיקוד תא"ל דוד (דדו) בר כליפא שפרצה את מסדרון נצרים. אוגדות אלה חדרו מהר ללב הרצועה מתוך הבנה שאנשי חמאס מיקדו את מאמצי ההגנה שלהם בשכבת ההגנה החיצונית והותירו את השכבה הפנימית חלשה בהרבה. האוגדות חברו בחוף הים ואז נעו מזרחה לעבר ישראל. היה זה מהלך תחבולני משום שחמאס בנתה את מערכיה בכיוון ההפוך, ולמעשה נשללה מחמאס היכולת לחום ביעילות בהתבסס על היערכותה לפני המלחמה. בה בעת, ביצעה אוגדה 252, שנעה ממזרח למערב ותקפה את בית חאנון, מהלך הטעיה בהתחשב באופן התקיפה ובכיוונה כפי שכוחות החמאס ציפו לה (ציר ראיית צה"ל).

על פי תא"ל משה (צ'יקו) תמיר, שהיה לו חלק משמעותי בתכנון המערכה לאחר שפרצה המלחמה, היגיון התמרון בא לידי ביטוי במהלכי כיתור של ערים ברצועה,

ניקוז ופינוי אוכלוסייה (שבמהלכם גם נשבים פעילי אויב) ותקיפה בניגוד להיערכות האויב. המערכת היריבה פורקה באמצעות שילוב בין מאמץ אש, שתקף את המנהרות סמוך לתמרון כוחות היבשה לשטח האויב, ואשר שלל מפעילי חמאס את המחסה שבתווך התת-קרקעי ("מקדם השבירה"), לצד מאמץ תמרון יבשתי שצד והרג את פעילי חמאס שנאלצו להישאר מעל פני הקרקע (תמיר, 2024). היגיון זה התבקש לנוכח טבעו של האויב, וצה"ל אף ביצע מהלכים שונים (כיבוש העיר עזה, למשל) במהירות וביעילות גבוהה בהרבה משל צבאות מערביים אחרים בשנים האחרונות. במרבית המרחבים שאליהם תמרון צה"ל בצפון הרצועה, הצליחו כוחותיו להכריע את המסגרות הצבאיות של החמאס שעמדו מולן, אולם, מראש היה ידוע שאל מול מטרות המלחמה, כיבוש השטח ופירוק המסגרות של החמאס עצמם לא היה בהם כדי להביא להכרעה. האויב התפצל לרכיבים קטנים, שעברו לפעול בשיטות של גרילה וההתמודדות איתם דרשה מאמץ ממושך. וכאן בא לידי ביטוי חוסר המוכנות בבניין הכוח, שכן צבא היבשה הוזנח במשך שלושה עשורים בכל האמור במשאבים, כמו גם בנכונות להפעילו בעימותים השונים (חזות, 2024, עמ' 63), ולא פחות מכך, העדר פעולה מתבקשת בהתאם למשאבים.

ברמה הטקטית פעלו כוחות היבשה של צה"ל במלחמה לאור גישת פיקוד מוכוון משימה, שמתחייבת מעצם הלחימה ביבשה, ובהתאם אליה ניהל פיקוד הדרום את המערכה (פינקלמן, 2025). הכוחות הפגינו חשיבה תחבולנית, נועזת ולא צפויה שבאה לידי ביטוי בעיקר בפשיטות שביצעו על מעוזי החמאס. בין הפשיטות הבולטות בחזית הדרום ניתן למנות את מבצע "ניתוח מקומי", פשיטה של כוחות אוגדה 162 בשילוב כוחות מיוחדים על בית החולים שפאא' בעזה, ואת מבצע "ארנון" לחילוץ ארבעה חטופים משבי חמאס, שבוצע בידי הימ"מ בסיוע כוחות מחטיבות כפיר, גבעתי, הצנחנים וחטיבה 7 במחנה הפליטים נציראת.

בח'אן יונס ביצעו כוחות עוצבת האש בפיקוד תא"ל דן גולדפוס מהלך תחבולני כאשר תמרנו במהירות ללב מערך האויב, על חשבון עקרון האבטחה, ופעלו בניגוד להיערכותו. המבצע החל כמבצע מיוחד, שבמסגרתו הוטל על כוחות מיוחדים של צה"ל לאתר וללכוד או להרוג את בכירי החמאס, ואת מאמציו אבטחו למעשה כוחות האוגדה (כ-7 חטיבות). כוחות האוגדה לחמו בקרב משולב מעל לקרקע ומתחתיה, הפתיעו את האויב בנכונותם להילחם בתווך התת-קרקעי, פגעו בפעילי חמאס והשמידו אמל"ח ותשתיות (גולדפוס, 2023), אולם המטרה לא הושגה. לצד ההצלחות המבצעיות שכן נרשמו ספגו הכוחות אבדות ונשחקו בפעילות סייזיפית עד שלבסוף עזבו הכוחות את השטח. במאי 2024 החל צה"ל לפעול כנגד מערכי החמאס ברפיח. את הלחימה, שנמשכה כחמישה חודשים, הובילה בעיקר אוגדה 162 שכוחותיה הרגו מעל 2,000 מחבלים והרסו קילומטרים רבים של תוואי תת-קרקעי (לוי, 2024). בשלב זה של הלחימה הרג צה"ל בתקיפה אווירית את מוחמד דף, מנהיג הזרוע הצבאית של החמאס, ובהיתקלות עם צוות הקרב של גדוד 450 שפעל תחת

אוגדת עזה בפיקוד תא"ל ברק חירם, סמוך לשכונת תל סולטאן, נהרג ראש התנועה, יחיא סינוואר (אילנאי, 2025, עמ' 22-33).

עם זאת יש לציין כי מאז שצה"ל שחרר את מרבית כוחות המילואים בראשית ינואר 2024 נעשתה בפועל עצירה אופרטיבית בלחימה, ולאחריה היה קושי בשימור המומנטום והיוזמה, שכאמור, חיוניים לקיצור משך המערכה. בעוד שניכר שהאינטרס של האויב הוא להאריך את משך המלחמה ואף להופכה למלחמת התשה רב-זירתית, לא פעם פעל צה"ל בצורה צפויה, שאומנם פגעה באויב אך ארכה זמן רב ועיקרה היה היגיון של מעיכה. יתרה מכך, היעדר סדר כוחות מספיק גרם, למרות מאמצים לא מבוטלים ויכולת מצביאות מרשימה של פיקוד הדרום במתיחת את כוחותיו לכדי כיסוי ושליטה מבצעית במקסימום מרחבים של האויב, לכך שתיאורו של תא"ל תמיר את הלחימה במחנה הפליטים ג'נין חזר על עצמו. במקומות שבהם צה"ל לא פעל ברציפות הצליח חמאס לגייס פעילים (גם אם הרבה פחות מנוסים ומיומנים), למלא באופן חלקי את השורות ולשוב למערכה. ייתכן והפתרון הנכון היה לעבור באותם מרחבים שבהם הכריע צה"ל את הכוח הצבאי של חמאס לשיטת פעולה של פיקוד מרחבי המקיים נוכחות קבועה של ביטחון שוטף בשטח ומייצר "מכסחת דשא" יעילה המונעת ממנו להתאושש. אך לא כך קרה.

בסופו של דבר, הגם שצה"ל מימש היטב את החלק של המהלומה המרסקת ששוברת את צבא הטרור, כפי שתואר לעיל, הרי שהיא התקשה להשיג את הכרעת תאי הטרור לאחר שצבא הטרור התפרק בשל המסתור שסיפקו מערכי התת-קרקע העצומים שבנה האויב מבעוד מועד, שאפשרו לו לא רק מחסה בטוח יחסית מפני כוחות צה"ל, אלא גם יכולת להצטייד מחדש באמל"ח ובאספקה וכן יכולת תנועה בין חלקי הרצועה. השמדת מערכים אלו היא תהליך איטי ומורכב המוטל בעיקר על כוחות ההנדסה והכוחות המאבטחים אותם והוא כשלעצמו מאט אף הוא את משך הפעולה ואת קצב המבצעים. מנגד, היכולת של צה"ל לפעול וללחום בתווך זה, שפותחה והשתכללה במהלך המלחמה, יצרה אף היא בקרב פעילי החמאס תחושת נרדפות וערערה את הנחתם בטרם המלחמה כי מרחב זה בטוח יחסית.

נדבך נוסף היה מחסור בסד"כ ובמשאבים שיאפשרו לצבא לטהר את השטח ולשלול מהמחבלים מרחבים בטוחים. גודל השטח והיקף האויב חייבו היקפי סד"כ גדולים לאורך זמן בכדי להצליח לקיים בשטח נוכחות מתמדת של כוחות שיצודו את האויב. זמן הוא בדיוק המשאב שעליו משחקים בניגוד אינטרסים הצבא הסדיר ומה שנותר מצבא הטרור. בעוד שהאחד מבקש לסיים את מלאכתו מהר ככל שניתן, הטרור מבקש להאריך את משך המערכה ככל שניתן בכדי לגרור את הצבא הסדיר למלחמת התשה ששוחקת את כוחותיו ואת משאביו, וכן את הלגיטימציה הפנימית והחיצונית למערכה.

גם הנדבך האזרחי, שמתחייב במעבר מלוחמה בצבא ללוחמה בטרור, שמטרתו לתקוע טריז בין הטרור לאוכלוסייה נעשה בגמגום, באופן חלקי ועיקרו הסתכם

בחלוקת מזון הומניטרית ובהעברת אוכלוסייה מהצפון לדרום בכדי להקל על היכולת לברור את האויב מתוכה, שכן הוא נותר בשטח. כל אלו הביאו לכך שצה"ל אמנם הכריע ופירק את מרבית חטיבות החמאס, אך אלו התפרקו לתאי טרור וגרילה שהוסיפו להילחם (פינקל, 2025, עמ' 5). ניכר כי מקיץ 2024, לאחר הכרעת חטיבת רפיח, החל פיקוד הדרום למעשה במהלך ממושך של טיהור המרחב, של השמדת תשתיות טרור ושל לוחמה בתאי הגרילה שנותרו וניתן להעריך שמעבר זה משלב הלחימה בצבא, לשלב טיהור המרחב והלוחמה בטרור וגרילה תרם להסכמת החמאס להפסקת אש בינואר 2025.

יש לציין כי בניגוד לחזבאללה בלבנון, חמאס היא הריבון ברצועת עזה, שהינה, כמאמר אלוף (בדימוס) גיורא איילנד מדינה דה־פקטו (איילנד, 2018, עמ' 395), שהוא אחראי לה ושולט בה מקצה לקצה. זוהי עוד סיבה, לצד המחויבות לרעיון "ההתנגדות", שבגינה פעילו מסרבים לזנוח את המאבק. לאור הצלחות צה"ל בתמרון היבשתי מצאה עצמה חמאס עם הגב אל הקיר. בנוסף התנועה לא ויתרה על רכיב הטרור, ואף שהוכרעה כצבא הוסיפה לפעול בתאי טרור וגרילה.

כוח צה"ל בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל" (צילום: דובר צה"ל)

תובנות ושאלות

מכל האמור לעיל עולות שורה של תובנות, כמו גם שאלות. ראשית, ניכר כי ההכרעה היא רק קומה אחת במעשה המלחמה - הכרעה צבאית עיסוקה בדינמיקה של הלחימה בין הצבאות ותוצאותיה בשדה הקרב וכזאת היא משקפת את יכולתם

הצבאית של הצדדים הלוחמים. הכרעה צבאית אינה בהכרח סיום המלחמה. יתרה מכך, הכרעה היא תמיד זמנית. אם לא ממנפים אותה בקומות שמעל הרמה הטקטית, היא לבדה לא תביא ניצחון וגם האויב לא יישאר על הרצפה לאורך זמן. ההישגים שלה יתקזזו. בהמשך לכך האינדיקציה הברורה ביותר לכך שחזבאללה וחמאס הוכרעו כמסגרות צבאיות היא העובדה שבמהלך המערכה באיראן הן לא פעלו בהתאם לתוכנית "טבעת האש". חמאס מכיוון שהיכולת שלו צומצמה עד כדי יכולת שיורית, וחזבאללה משום שהוכרע צבאית וביכר להישאר מחוץ למערכה.

שנית, יש קרב על הזמן ועל האינטרסים בין צבא סדיר לצבא טרור שהפך טרור - הצבא הסדיר סוגר באמצעות מארבים, פשיטות והשמדת תשתיות כל פתח לטרור (אבל זה לוקח זמן). לרוב, במהלך הזמן נשחקים כוחות הצבא (בגלל סיזיפיות הפעולה ופעולות גרילה כנגדו), הלגיטימציה הפנימית והחיצונית. ועל זה בדיוק בונה הטרור. ביזור הכוח של חמאס, הירידה אל תת־הקרקע, ההסתתרות בתוך האוכלוסייה האזרחית ושאר אמצעים, נועדו כולם לאפשר את שרידותו ובכך להאריך את משך המערכה, תוך הבנה שישראל תיקלע למצוקת משאבים ותסכול בשל חוסר היכולת להכריע במהירות (אשכנזי, 2024).

שלישית, כשבוחנים את ההכרעה ברמה הטקטית, נדרש להגדירה מחדש בכל משימה - יש קשר ישיר בין המונח הכרעה למשימה ולהישגים המבצעיים המוגדרים לה (השמדה, נטרול, כיבוש, חיפוי, ריתוק ועוד). המשימה צריכה להוביל עם הגדרת מדדים מבצעיים ("קשים" ו"רכים") שדרכם ניתן לבחון את העמידה במשימה. הגדרת המדדים ה"קשים" אינה מייצגת את הצורך ההגדרתי גם למדדים "רכים" כמו מורל ורצון האויב להילחם ותמיכת האוכלוסייה האזרחית בו. הכרעת כוחות צבא טרור ברמת גדוד/ חטיבה היא בהחלט אפשרית והיא באה לידי ביטוי בעמידה בהישגים מבצעיים כמותיים מוגדרים, בעיקר בהקשר שטח ויכולות מבצעיות של כוחותינו (ביטון, 2025; אל"ם ג', 2025). ברגע שחורגים מרמה זו נדרשים מרכיבים נוספים, כלכליים, חברתיים ועוד בכדי להכריע את מערכת האויב.

רביעית, בתו"ל של צבא היבשה נכתב כי על צה"ל לחתור לקיצור משך המערכה בשל הנטל על המשק, שבא לידי ביטוי בין היתר בגיוס המילואים שהם עיקר הסד"כ הלוחם של צה"ל ביבשה, והאיום החמור על העורף (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 17). הדרך הטובה ביותר לעשות כן היא באמצעות מימוש גישת התמרון במערכה מבוססת תחבולה שתפרק את המערכת היריבה ותכריע אותה במהירות. אמנם ישנו אתגר של ממש בהגיית תחבולה מול צבאות טרור היברידיים, הן בראשית הלחימה והן בהמשך מול מערכת אויב בהתפרקות, כפי שפגשו הכוחות בשלבי לחימה שונים בעזה. אך איננו פטורים מכך.

ראוי לשאול האם צה"ל הצליח לתרגם במלחמה את מימוש עקרון התחבולה מהרמה הטקטית (שבה רשם הישגים מרשימים) לרמה האופרטיבית באופן שפירק את המערכת היריבה וקיצר את משך המלחמה? ראש הממשלה אלוף (בדימוס)

אריאל שרון, אולי מפקד השדה הטוב בתולדות צה"ל מתח בשעתו ביקורת על הפיכת צה"ל ל"צבא שעוצמתו נסמכת על גורמים איכותיים ועל הבסת האויב באמצעות מיטוטו בתחבולות; וכאן, צבא העומד על העדיפות הכמותית באמצעות "מערכת" האויב בכמותו העדיפה" (שמש, 1995, עמ' 8). ניכר כי בכל האמור בתמרון בלבנון קביעתו של שרון נכונה והיא רלוונטית במידה רבה לתמרון ברצועת עזה.

טנק בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל" (צילום: דובר צה"ל)

אם נבחן זאת בראי הזירות השונות הרי שברצועת עזה המערכה שאליה יצא צה"ל באוקטובר 2023 עודנה נמשכת. הדבר נבע ראשית כול ממטרות המלחמה. כל מי שמבין במעשה המלחמה היה יכול לדעת מראש (והיו אף כאלה בפיקוד הבכיר בצה"ל שהעריכו כך) שמערכה שיעדיה הם פירוק חמאס צבאית ושלטונית היא מהלך ממושך שיחייב משאבים וכוחות רבים לאורך זמן. ומכאן נשאלת השאלה מדוע לא ריכז צה"ל סד"כ גדול דיו לתמרון, שבבת אחת יתקוף את כלל מערכי האויב ומרכזיו גם במרכז הרצועה ובדרומה, באופן שיפתיע את האויב וימוטט את מערכיו. ניתן להבין מדוע לא קרה כך בראשית התמרון, מהלך שבהיקפו ובעצימותו לא ביצע צה"ל שנים, אך מדוע כעבור כשבועיים לא עשה כן? במקום זאת, צה"ל המשיך ללחום בדרך האיטית, עתירת המסה באש וכוח אדם – עם כוח שלא נבנה כדי להחזיק אותה במשך זמן כה רב. לחלופין, אם מדובר במערכה ממושכת מדוע לא נוהל סד"כ הכוחות, בדגש על כוחות המילואים שנשחקו באורח בזבזני, בהתאמה, באופן שלא ישחוק אותם.

סיבה נוספת היתה קצב מבצעים נמוך מהנדרש שאפשר לאויב להתעשת. צה"ל מיקד תחילה את מאמציו בצפון הרצועה, ולא תקף בבת אחת את כלל מערכי האויב ומרכזיו גם במרכז הרצועה ובדרומה. גם בהמשך קצב המבצעים לא היה מהיר דיו, ולא פעם אפשר לאויב להתאושש.

אין זה אומר שלמצוינות הטקטית לא היה הישג מצטבר. במלחמה השמידו כוחות צה"ל נכסים משמעותיים של האויב, ובהם מנהרות, מחסני אמל"ח ומפקדות, והרגו פעילי אויב רבים, בהם מפקדים בכירים. אובדן כל אלה, לצד הלחץ שנוצר על האוכלוסייה בשטח ואובדן הריבונות של חמאס בעזה כואבים לאויב ומשמשים מנוף לחץ לא מבוטל. אבל משך הלחימה מלמד על כך שהצבא התקשה לייצר מהלך תחבולני ברמה הגבוהה יותר שיפרק את הארגון במהירות ויאפשר את קיצור משך הלחימה. זה נבע, בין היתר, מהעובדה שהאויב הוא צבא טרור היברידי, המשלב בין צבא לבין טרור וגרילה, ומרכזי הכובד שלו ברורים פחות, וגם מהצורך להתחשב בגורם האוכלוסייה האזרחית (שיש להזהיר בטרם הכניסה ללחימה) המקשה על היכולת להפתיע.

את חזבאללה הצליח צה"ל להכריע באמצעות מהלך תחבולני ברמה האופרטיבית, אם כי בכל האמור ברמה הטקטית היה התמרון שבוצע שבלוני, צפוי, כבד ואיטי. בזירת איראן הצליח צה"ל להוציא לפועל מערכה תחבולנית בהיגיון הכרעתי ואף הצליח להגיע בכוחות עצמו אל סיפה של ההכרעה (האמריקנים סיפקו את ה"דחיפה" הנוספת), אולם זו היתה מערכה כנגד מדינה ריבונית וצבא תעשייתי, שהיתה מבוססת בעיקר על הפעלת כוח אווירי ועל מבצעים חשאיים, ולא דין מערכה כזו כמערכה כנגד צבא טרור.

חמישית, אם היה ברור שפעולה באיראן מחייבת הסרה של "טבעת האש" במעגל הראשון (אורטל, 2022, עמ' 43), מדוע לא נבנה הצבא בהתאם והוזנח צבא היבשה ונפגעה עצמאותם ויכולתם לזיום של מפקדי השדה (חזות, 2024, עמ' 63, 112). שהרי חלק לא מבוטל מהסרת איום זה תוטל עליו, כפי שאכן קרה? הדבר מעלה שאלות בדבר גודלו של צבא היבשה (ואף שמוטב לא להגדילו באופן חסר פרופורציות כפי שנעשה לאחר מלחמת יום הכיפורים ברור שדרושות לצבא מסגרות לחימה מתמרנות נוספות, או בפשטות עוד סד"כ), כמו גם בדבר כושרו. כך למשל, מדוע, לאור לקחי מבצע "צוק איתן", לא הוכנו ואומנו מבעוד מועד כוחות חי"ר בהיקף נרחב לפעולה בתת-קרקע, תווך שבו חלק גדול מהיתרונות של צה"ל במודיעין ובאש אינם יכולים לבוא לידי ביטוי, ומדוע לא לחמו כוחות צה"ל בהיקפים גדולים במנהרות כבר בראשית התמרון הקרקעי ברצועת עזה? אומנם מהלך זה כרוך בסיכון ונדרשת תעוזה ומיומנות מקצועית, אולם ייתכן שהיה בכוחו להמם את חמאס, להפתיעה ואולי אף לתרום להכרעתה המהירה.

מכל האמור לעיל עולה שהיכולת להכריע צבא טרור היא אפשרית. מטרתה של גישת התמרון (ואין הכוונה בהכרח לתמרון קרקעי) היא לעקוף את גורמי העוצמה

של האויב ולנצל את נקודות התורפה כדי להביא למיטוטו המהיר. ניתן לעשות כן לצבא טרור, ואפילו מהר יחסית, תוך התנפלות לא צפויה ממגוון כיוונים על כל מערכיו. אולם אם מטרת המערכה הינה פירוקו המוחלט, השניוני והשלישוני, הרי שהדבר ניתן להשגה רק במערכה ממושכת שאורכת זמן רב. שכן, בעקבות הלחימה בכוחות המתמרנים, שחזקים ממנו לאין שיעור, צבא הטרור יתפרק לצורתו היסודית כתאי טרור. אז יידרש הצבא לכבוש מעוז טרור אחרי מעוז, לטהר, לפשוט ולקיים נוכחות מתמדת בשטח, כפי שנעשה באיו"ש ב"חומת מגן" ולאחריה (רגב, 2025). הדבר מחייב היערכות אחרת, כמו גם רכיבים של מערכה אזרחית במטרה לתקוע טריז בין האוכלוסייה לטרור. כך או כך, חוסר מתאם בין המטרה למשאבים שהוקצו לה יביא בהכרח לתוצאה פחות טובה, כפי שאכן קרה בכל האמור במערכה ברצועת עזה. בהחלט ייתכן שעם סל משאבים אחר ניתן היה להשיג את מטרות המלחמה במועד מוקדם יותר. מאחר ומדובר במערכה "זוללת" זמן, כוח אדם ומשאבים נוספים (שקשה להגיע בה למנהרה האחרונה, למעוז הטרור האחרון וכיוצא בזה), אולי מוטב להסתפק במהלכים מוגבלים יותר שנעים על הרצף שבין מה שצה"ל נהג לכנות במשך שנים של סבבי לחימה "פגיעה קשה" לבין מבצע "חיצו הצפון" שבמסגרתו הוכרע צבא טרור (חזבאללה) אך לא מוגר ופורק.

ואחרי כל זה, ההכרעה הטקטית פנים רבות לה ואין בהכרח אחת הזוהה לרעותה. אולם כלל אחד תקף לכולן - היכן שהמהלך הצבאי הוכן היטב והיה מתאם גבוה בין המשאבים שהוקצו ליעדים, הוא קצר הישגים מבצעיים, והיכן שפחות - הדבר ניכר בהתאמה, או לחלופין גבה מחיר יקר יותר בדם ובדמים. לא נכון להטיל את כל כובד נטל ההכרעה רק על זרוע או על תפיסה אחת (תשלובת מודיעין-מהלומה או חיל האוויר), ונדרש איזון בבניין הכוח בכדי להגיע לאופטימיזציה שבמסגרתה כלל רכיבי העוצמה של צה"ל, ובכלל זה צבא היבשה, יוכלו להרים תרומה של ממש להכרעת האויב. ואם לסכם, בכל האמור בלחימת היבשה, כמאמר תא"ל (מיל') גיא חזות, "ניצול הקרקע, חשיבה תחבולנית ולמידת תורפות האויב הם הבסיס לשליטה באומנות המלחמה" (חזות, 2024, עמ' 261). צבא טרור או צבא תעשייתי, זה היינו הך. הדרך להשגת הכרעה ביבשה עוברת דרך אמיתות אלו וכל המנסה לקצר דרכו, באמצעות הפעלת אש או הטלת סד"כ כה גדול עד כי דבר לכאורה לא יעמוד בפניו, ומוותר על ניתוח נכון של השטח, על הגיינת תוכנית מבוססת תחבולה ועל הבנת חולשותיו וטבעו של האויב חוטא למקצוע המלחמה.²

² המחבר מודה לאלוף (מיל') מוטי ברוך, לאלוף (מיל') יאיר גולן, לתא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל, לאל"ם (מיל') דביר פלג, לח"כ לשעבר עפר שלח ולתא"ל (מיל') משה (צ'יקו) תמיר על הערותיהם הטובות למאמר.

רשימת המקורות

- אורטל, ערן (מאי 2022). "להתיש את החתול". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 35-50.
- איזנקוט, גדי (יוני 2010). "השתנות האיום: המענה בזירה הצפונית". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 1, עמ' 23-32.
- אל"ם ג' (דצמבר 2024). "צבא טרור - קווים לדמותו". **מערכות**, גיליון 504, עמ' 38-43.
- איילנד, גיורא (2018). **לא נרדם בלילות**. ידיעות ספרים.
- אילנאי, איתי (26 במרץ 2025). "המצוד במנהרות, הבריחה הדרמטית והחיסול המיוחל: "כך הרגנו את סינוואר". **ישראל היום** מוסף שישבת, עמ' 22-33.
- בזק, יובל וגילת, אמיר (24 ביוני 2024) פודקסט "על התמרון" (פרק רביעי). **מערכות**.
- בן ישי, רון (10 באוקטובר 2024). "דיווח מהכפר שממנו עמדו לשעוט אלפי אנשי רדואן לישראל". *Ynet*.
- בן ישי, רון (12 בדצמבר 2024). "לקחי 7/10 שיושמו, הסכנות שעוד בסוריה ו-5 הנקודות שנתרו להכרעת טראמפ". *Ynet*.
- בן ישי, רון (22 ביוני 2025). "רשת ביטחון היסטורית וחתירה לסיום". *Ynet*.
- ברנע, דוד "דדי" (25 בפברואר 2025). "הרצאת ראש המוסד דדי ברנע". **כנס המכון למחקרי ביטחון לאומי 2025**, תל אביב.
- ברעם, אמיר ופרל פינקל, גל (אוגוסט 2021). "רף פצ"ן - לחשל את החרב". **מערכות**, גיליון 491, עמ' 8-15.
- גולדפוס, דן (13 במרץ 2024). "הצהרת מפקד עוצבת האש". ח'אן יונס.
- גולן, יאיר (30 ביוני 2019). המושב "האם ישראל תנצח במלחמה הבאה?". **כנס הרצליה 2019**, אוניברסיטת רייכמן.
- גולן, שמעון (2013). **מלחמה ביום הכיפורים: קבלת החלטות בפקוד העליון במלחמת יום הכיפורים**. מערכות ומודן.
- דבורי, ניר (11 באוקטובר 2023). "תוכננה במשך כשנה: כך התרחשה מתקפת הפתע של חמאס - שלב אחר שלב". **חדשות N12**.
- דרוקר, רביב ושלח, עפר (2005). **בומרנג**. כתר.
- הנדל, יועז וכץ, יעקב. (2011). **ישראל נגד איראן**. כנרת, זמורה-ביתן.
- הראל, עמוס ויששכרוף, אבי (2004). **המלחמה השביעית**. ידיעות ספרים.
- וייס, אפרת (5 ביולי 2007). "מפקד איו"ש היוצא: חמאס לא ישלוח בגזרה". *Ynet*.
- זהר, גיא (21 באפריל 2025). **מהצד השני עם גיא זהר**. כאן 11.
- זיתון, יואב (7 באוגוסט 2022). "הקרב ההרואי של אגוז: הלוחמים סיכלו חטיפה של אחד החללים - כך נערכו בצה"ל לאיום". *Ynet*.
- זמיר, אייל (15 ביוני 2025). "אזרחי ישראל - כל מי שפוגע בכם משלם וישלם מחיר כבד. בכל זירה". **אתר צה"ל**.
- חזות, גיא, (2024). **צבא ההייטק וצבא הפרשים**. מערכות ומודן.
- חזות, גיא ושלח, עפר (30 בספטמבר 2024). "תמרון יבשתי בחזית הצפון - משמעויות והשלכות". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- טובי, טל (דצמבר 2009). "ההלכה שמאחורי המעשה: ההיבט התיאורטי של מלחמה נגד כחות מהפכניים". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, גיליון 3, עמ' 69-81.
- כהן, גילי (16 באוקטובר 2023). "מיטוט שלטון חמאס ופתרון לסוגיית החטופים: מסמך מטרות המלחמה נחשף". **כאן 11**.

- כוכבי, אביב (25 בדצמבר 2019). "הרצאה בכנס צה"ל והחברה הישראלית - לזכר רב־אלוף אמנון ליפקין שחק", **המרכז הבינתחומי הרצליה**.
 - לוי, שי (12 בספטמבר 2024). "צה"ל הודיע רשמית: 'הכרענו את חטיבת רפיח של חמאס'". **מאקו**.
 - לוי, שי (9 בינואר 2025). "המלכוד של צה"ל בעזה ומה שמאפשר למחבלים להרים ראש". **מאקו**.
 - מאטיס, ג'ים ווסט, פרנסיס "בינג" (2022). **אות קריאה: כאוס**. משרד הביטחון ומודן.
 - מופז, שאול (2024). **המסע הישראלי שלי**. ידיעות ספרים, מהדורה שנייה.
 - מפקדת זרוע היבשה, יהודה (ינואר 2012). **מבצעי כוחות היבשה** (כרך ראשון - מבוא). זרוע היבשה, יבשה 3--זי-6.
 - סיבוני, גבי (אוקטובר 2010). "הבסת טרור המתאבדים ביהודה ושומרון 2002-2005". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 2, עמ' 95-104.
 - סימפסון, ריצ'ארד (1999). **מרוץ אל העתיד**. מערכות.
 - עמידור, יעקב (מאי 2022). "איראן כאתגר צבאי ומדיני לישראל". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 19-33.
 - פינקל, מאיר (אפריל 2025). "הכרעה צבאית במלחמת 'חרבות ברזל' מצע לדיון מחדש". **מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים** (בס"א).
 - פינקל, מאיר (נובמבר 2024). "לא 'מלחמה משלו': סיוע אווירי התקפי לכוחות המתמרנים במלחמת 'חרבות ברזל' בעזה". **אוויר וביטחון**, גיליון 1, עמ' 23-36.
 - פלג, דביר (אוגוסט 2023). **מי מפחד מרב־זירתיות?** מרכז דדו.
 - קובוביץ, יניב (27 בפברואר 2025). "תחקיר צה"ל: פיקוד הדרום לא העריך שחמאס יפלוש, אוגדת עזה הוכרעה בתוך זמן קצר". **הארץ**.
 - קובר, אבי (1996). **הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1948-1982**. מערכות.
 - רגב, ליאת (27 ביוני 2025). "האלוף במיל' דורון אלמוג: אנחנו צריכים להיות בתפיסה שחמאס תמיד רוצה לתקוף ולהיות מוכנים". **רשת ב'** באתר כאן 11.
 - שלח, עפר (2003). **המגש והכסף**. כנרת, זמורה-ביתן, דביר.
 - שלח, עפר (13 במאי 2005). "אני עובד מול אפס התרעות". **ידיעות אחרונות** המוסף לשבת, עמ' 8-9.
 - שלח, עפר (2015). **האומץ לנצח**. ידיעות ספרים.
 - שמשי, אלישיב (1995). **בכוח התחבולה**. מערכות
 - תמיר, משה (אוגוסט 2012). "דילמות בלחימה בשטחים צפופי אוכלוסייה". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 4, גיליון 2, עמ' 3-9.
- **ראיונות:**
 - אשכנזי, גבי (2024).
 - ביטון, עמי (2025).
 - אל"ם ב', (2025).
 - אל"ם (מיל') ג' (2025).
 - פינקלמן, ירון (2025).
 - תמיר, משה (2024).

זאת ההגנה, טמבל

סא"ל (מיל") ד"ר שגיא טורגן¹

מאז ה־7 באוקטובר נותח מזוויות רבות כישלון צה"ל בהתמודדות עם מתקפת חמאס על יישובי עוטף עזה. צה"ל תחקר את הנושא, וברור שאחת הסיבות לכך היא כישלון מערך ההגנה. מאמר זה מבקש לבחון לעומק את גורמי הכישלון המקצועי של צה"ל בהיבט זה, ולטעון כי שורשי הכישלון טמונים באופן תכנון ההגנה בגבולות מאז קום המדינה. בתהליך שחיקה ארוך ומתמשך, נוצר לאורך השנים פער תפיסתי, שלא כוסה במוכנות הצבא, בהגנה על הגבולות נגד מתקפה אופרטיבית רחבת היקף המאיימת על הביטחון היסודי, שהלך והעמיק עם השנים נוכח הסטת ההגנה והתאמתה בעיקר לתרחישי הביטחון השוטף, על חשבון היערכות סדורה ומלאה לאיומי הכרעה במתקפת פתע רחבה.

מבוא

לאחר ה־7 באוקטובר נכתבו והושמעו דעות רבות באשר לגורם העיקרי שהוביל לכישלון החמור בתולדות צה"ל. הוצעו הסברים מגוונים ובהם כשלים אסטרטגיים, גיבוש קונספציות מוטעות, כישלון המודיעין ותפיסותיו, רמת מוכנות הכוחות, ועוד. נראה כי מכלול של גורמים היה מעורב במה שאירע בעוטף עזה ב־24 השעות הראשונות של המלחמה. ועדת תורג'מן "בתחקיר התחקירים" מצאה שישה גורמים מרכזיים לכישלון: כישלון תפיסתי, כישלון מודיעיני, היעדר עיסוק בתוכנית "חומת יריחו", תרבות ארגונית ומבצעית לקויה, פער בין איום הייחוס לבין המענה המבצעי, ותהליכי קבלת החלטות והפעלת כוח פגומים בליל 7 באוקטובר 2023.

הביטוי "זאת הכלכלה, טמבל" (באנגלית: "It's the economy, stupid") הפך לאחת הסיסמאות המפורסמות בתולדות הפוליטיקה האמריקאית. הוא נטבע בידי אנשי הקמפיין של ביל קלינטון, ב־1992, ושימש תזכורת פנימית לצוות הקמפיין להתמקד בעיקר בסוגיות כלכליות שהיו בעיני הציבור האמריקאי הנושא המרכזי בבחירות.

¹ סא"ל (מיל") ד"ר שגיא טורגן, ראש הצוות האקדמי של המכללה לפיקוד ומטה (פ"ם) ומרצה באוניברסיטת בן־גוריון.

כותרת מאמר זה נועדה להדהד רעיון דומה: הכשל העיקרי ב-7 באוקטובר היה בראש ובראשונה **תפיסת ההגנה** - וזהו נושאו של מאמר זה. ההגנה היא צורת קרב בתורת הלחימה. על פי התורה יש בהגנה הנחות יסוד, עקרונות, ציוויים, ארגון השטח לקרב ועוד. כל אלה אמורים לתת בידי המפקדים כלים לתכנון הגנה באשר היא, אם בעת מלחמה ואם בעת שגרה. מאמר זה יתמקד בהגנה שביצע צה"ל לאורך הגבולות, ובשינויים שחלו במתווה ההגנה לאורך השנים - עד כישלון ההגנה ב-7 באוקטובר.

סיירת גולני בפעילות ממוקדת בדרום לבנון, אוקטובר 2023 (צילום: דובר צה"ל)

צה"ל ביצע ומבצע שני סוגי הגנה בגבולות. הסוג הראשון הוא הגנה שיעודה הגנה מפני מאפייני לוחמה זעירה, המאפיינים בעיקר ארגוני טרור וגרילה, והיא נקראת בצה"ל בפשטות "בט"ש" (ביטחון שוטף). ההגנה השנייה היא הגנה מפני תרחיש של מתקפה כוללת שבעבר יוחסה בעיקר לצבאות והיא מסכנת את הביטחון היסודי. למתקפה הכוללת יש אפשרות של מתקפה כוללת בהפתעה. אל מול אפשרות זו, נערך צה"ל בעבר בהגנה באמצעות תוכנית אופרטיבית - אשר תכונה במאמר בשם זה. סוגיית ההגנה על גבולות הארץ עברה מספר שינויים לאורך שנות קיומה של המדינה. בשלב הראשון שלטה ההגנה המרחבית שהופעלה רק בעת התרעה למלחמה. בשלב השני, ההגנה השתנתה להגנה נגד מתקפה כוללת אופרטיבית (ברמה המערכתית - Operational Level) בשילוב "בט"ש". בשלב השלישי, הבט"ש הפך למרכזי, ובפועל צה"ל ויתר על ההגנה האופרטיבית נגד מתקפה כוללת. "תחקיר התחקירים" קבע כי "אגף המבצעים כשל באי יצירת מוכנות הצבא לתרחיש של

מלחמה בהפתעה" (זיתון, 2025). מאמר זה יסקור את הגורמים שהובילו לשינויים בהגנה על גבולות הארץ תוך הצגת הרציונל שעמד מאחורי כל תפיסה. מטרת המאמר היא להסביר כיצד כשל צה"ל בנושא מקצועי ובסיסי כל כך של תורת הלחימה – צורת קרב הגנה, ומדוע נזנחה תפיסת ההגנה נגד מתקפה כוללת שהובילה לכישלון נחרץ ב-7 באוקטובר.

הביטחון היסודי והביטחון השוטף

מיום הקמתה פעלו בישראל שני גורמים מרכזיים מנוגדים המשפיעים על בניין הכוח של צה"ל: הביטחון היסודי והביטחון השוטף. הבעיה המרכזית והדי ייחודית העומדת לפתחה של ישראל, היא שבנקודת הזמן הנוכחית – וכמעט לאורך כל שנות קיומה – ישראל הייתה ועדיין, מדינה המחזיקה בשני סוגי הביטחון.² בעוד הביטחון היסודי משמעותו הבטחת עצם קיומה של המדינה כמדינה ריבונית (ובמקרה הייחודי הישראלי, גם הגנה על קיומו של העם היהודי בארץ ישראל), הרי הביטחון השוטף עוסק בביטחון האישי של האזרח במדינתו. בעידן המודרני, ישראל היא עדיין אחת המדינות הבודדות המקיימות את שני סוגי הביטחון, כאשר מספר המדינות שביטחונן היסודי נתון בסכנה, קטן מאוד. יתרה מכך, גם במקרים שבהם קיימת סכנת כיבוש – ברוב המדינות אין איום בעל אופי השמדה על העם החי בהן.³ מתח זה משפיע באופן ישיר על מאפייני הגנת הגבולות בישראל. קיימת דילמה אינרנטית מיום הקמתה של המדינה, מהי הדרך הנכונה להגן על הגבול בהתאם לשני תרחישים – מתקפה כוללת ובדגש על מתקפת פתע, או פעילות טרור וגרילה בדגש על חדירת חוליות טרור לשטחנו? מתח זה הוא אחד הגורמים המהותיים שהובילו בין השאר לכישלון תפיסת ההגנה בעוטף עזה ב-7 באוקטובר.

תפיסת הביטחון היסודי הישראלית מושתתת על המשולש – הרתעה, התרעה והכרעה – ומשנת 2004 נוספה גם ההגנה. לכאורה התפיסה מותאמת אך ורק לביטחון היסודי. ישראל צריכה להרתיע את אויביה מפני ניסיונות מתקפה שמטרתם השמדת מדינת ישראל. אם תיכשל ההרתעה ואויביה יבחרו לתקוף, אזי על ישראל להיות מוכנה לקראת המתקפה באמצעות מערכת התרעה יעילה שתאפשר גיוס יחידות המילואים – המרכיבות את עיקר צבאה – כדי לבלום את המתקפה. כאשר פורצת מלחמה, נדרשת ישראל להכריע באופן ברור את העימות, וזאת בראש ובראשונה כדי לשקם ולחזק את ההרתעה לשנים הבאות, ולהרחיק את הסבב הבא ככל הניתן (הנקין, 2018, עמ' 18).

לכאורה אין קשר ישיר בין הביטחון השוטף לבין משולש תפיסת הביטחון

² על האבחנה והדין בין ביטחון יסודי וביטחון שוטף ראה במחקריהם של דוד טל (1998), ד"ר יגיל הנקין (2015) ואל"ם (מיל') גור ליש (2019).

³ מדינות, כמו אוקראינה, דרום קוריאה וטאיוואן נמצאת תחת איום פלישה (באוקראינה הוא התממש). מדינות מזרח אירופה נמצאות בשנים האחרונות תחת איום אפשרי של פלישה רוסית, דבר שלא התקיים מאז התמוטטות ברה"מ בשנת 1990.

הישראלי. אולם נשאלת השאלה מה ההשפעה של הביטחון השוטף על הביטחון היסודי? האם הסלמה במצב הביטחון השוטף - ביוזמה ערבית או ביוזמה ישראלית - עלולה להדרדר עד כדי לחימה כוללת המשפיעה על הביטחון היסודי?⁴

מנגד, ניתן להסתכל על פעולות הטרור והגרילה כאמצעי להפגת לחץ כאשר האויב מבין את חוסר התוחלת ביוזמה של מתקפה כוללת על ישראל. בהנחה שהאויבים של ישראל לא בחרו להניח את נשקם ולהכיר בקיום המדינה היהודית, חייב להיות קשר בין מהותם - אם כמדינה שמצויה בעימות קבוע עם ישראל (סוריה, לדוגמה, בסוגיית הגולן) או תנועות התנגדות ("מוקוואמה") כחזבאללה וכחמאס - לבין מחויבותם לפעול נגד ישראל. עם זאת, ההנחה הסמויה היא שבמידה וישראל הצליחה להרתיע או לתת מענה הגנתי לפעולות אלה, מפנים גורמים אלה את עיקר משאביהם, לבניין כוח שבסופו נכונות ליזום מתקפה כוללת על ישראל - כפי שאירע ב-7 באוקטובר.

המתח בין הביטחון השוטף לביטחון היסודי גולם היטב כבר בראשית שנות החמישים. לקח לצה"ל זמן כדי להבין שקיים מצב ביניים בין שלום ובין מלחמה. בתקרית הגבול בתל-מוטילה במאי 1951 נאמר לחיילים שהוזעקו לקרב כי "פרצה מלחמה עם סוריה", בעוד שבפועל היה מדובר בתקרית גבול קשה אמנם, אך בוודאי לא במלחמה. אירועים אלו ואחרים הובילו להבנה שקיים מצב ביניים ביטחוני המתוחזק באמצעות פעולות הגנה והתקפה, והוא זה שמכונה "ביטחון שוטף" והוא פועל מול אויב המנסה לשחוק או להתיש לאורך זמן בשימוש בכוחות קטנים. בניגוד למתקפה כוללת, לפחות ברמה המערכתית, שייעודה השמדה או מיטוט מיידי של הצבא המגן באמצעות הפעלת עוצמת אלימה גדולה.

בראשית שנות החמישים היה עסוק המטה הכללי ברוב זמנו בבניין הכוח למלחמה. גובשו עקרונות לתפיסת הביטחון וההפעלה של הכוחות בחירום, ונבנה צבא המילואים. כאשר נאלץ הצבא להתמודד עם סוגיית הביטחון השוטף, הוא נקלע להתמודדות מאתגרת עם המציאות הביטחונית. מצד אחד לא ניתן היה להגן על הגבולות הארוכים של המדינה נגד תופעת ההסתננות עם הסד"כ הקטן שעמד לרשות צה"ל. מנגד, השיטה שנבחרה להגנה הייתה גישה התקפית באמצעות פעולות גמול שמטרתן הייתה לייצר הרתעה בדרך של גביית מחיר מהאויב שפגע בישראל. אולם תפיסה זו נכשלה שוב ושוב בעטיין של כשירותן הנמוכה של היחידות בצה"ל לבצע את הפשיטות נגד האויב. לצורך כך הוקמה לבסוף יחידה 101, שייעודה היה ביצוע פעולות גמול לטובת הגנת הבט"ש, וללא כל ייעוד אופרטיבי במלחמה. המתנגד העיקרי להקמת היחידה היה משה דיין (אז ראש אג"ם), שטען שכלל יחידות צה"ל חייבות להיות כשירות לשתי המשימות, ולא נדרש להקים יחידות ייעודיות המותאמות אך ורק לביטחון השוטף. כאשר מונה לרמטכ"ל, פירק דיין את יחידה 101 והצליח להפוך את צה"ל בתוך שלוש שנים לכשיר לשתי המשימות.

⁴ זו היא לדוגמה אחת התזות לפרוץ מבצע 'קדש': פעולות הגמול הישראליות הובילו בתהליך של הסלמה לפרוץ מלחמה כוללת.

הוויכוח על חלוקת המשאבים בין הביטחון היסודי לבין הביטחון השוטף נמשך לאורך השנים. האם ישראל צריכה עוד צוללות ועוד מטוסי F-35 שייעודם הראשוני – ולעיתים הכמעט בלעדי – הוא חיזוק הביטחון היסודי? או לפתח אמל"ח ולרכוש ציוד ייעודי להתמודדות של צה"ל בשטחי יהודה ושומרון ועזה? האם נכון להפעיל אמל"ח ייעודי למלחמה גם בעת עימות מוגבל (דילמת הפעלת ה'זיק', לדוגמה, בראשית שנות ה-2000)? האם גדודי האיסוף, למשל, צריכים להיבנות כמי שמסייעים לתמרון – ולכן לשמור על יכולת ניווד ופעולה משולבת עם הכוחות בעומק שטח האויב – או שהם נבנים מראש כיחידות נייחות, המקובעות לאזורי הגבול והעימות ביהודה ושומרון? האם להקים גדודי חי"ר גבולות, או להקים גדודי חי"ר רגילים שיודעים לבצע את שתי המשימות באותה יכולת ביצוע? שאלות אלה הן רק דוגמה למתח המתקיים בין גישות הביטחון היסודי והביטחון השוטף.

סוגיית תפיסת ההגנה היא נדבך נוסף במתח הזה והיא משפיעה, כפי שצוין, על בניין הכוח בכל הזרועות, ובעיקר על הכוחות המרחביים ועל תפיסת ההגנה בגבולות.

הגנה בגבולות

הגנת הגבולות בישראל נעה בין המתח של קיום תוכנית הגנה שייעודה בלימת מתקפה לשטחנו (הביטחון היסודי), לבין הצורך להגן על הגבול בעיקר מפני מתאר של לוחמה זעירה (הביטחון השוטף).

בשנים 1949–1967 ביססה ישראל את הגנת הגבול בעיקר על הרתעת האויב. צה"ל לא הקים מכשול כלשהו בגבולות – לא גדרות לחסימת הסתננויות, לא חפר תעלות נ"ט והקים מעט מוצבים לבלימת מתקפה (אם כי חלק מהיישובים בגבול בוצרו). צה"ל קיים שגרת בט"ש שהתבססה על סד"כ מצומצם מאוד, ושהתבססה בין השאר על משמר הגבול (שהחליף את חיל הספר שפורק ונועד למשימה זו) שסייר לאורך הגבולות ותפקידו אחד: מניעת חדירה לשטחנו (אוחיון, 2024, עמ' 160–191). למעט בקו העירוני בירושלים, צה"ל נסמך על מעט מאוד עמדות קבועות ומוצבים לאורך הקווים. כאשר גברו ההסתננויות לשטחנו או כשישראל ספגה נפגעים, יצא צה"ל לפעולות גמול במטרה לחדש או לחזק את ההרתעה. כך היה בשנות החמישים עם פעולות גמול רבות בעיקר בגבולות ירדן ומצרים (קיביה, "עזה – חץ שחור", חאן יונס וקלקיליה, לדוגמה). כך היה בראשית שנות השישים בגבול הסורי (פעולות תאופיק ונוקייב) ובאמצע שנות השישים מול ירדן ("ליל הבארות" ופעולת סמוע).

גם ההגנה במסגרת הביטחון היסודי נסמכה על הרתעה והרתעה בלבד. בראשית ימי המדינה גובשה במטה הכללי של צה"ל תפיסה הגנתית-התקפית (דפנסיבה-אופנסיבה) שמשמעותה בלימה של מתקפת אויב בידי הכוחות הסדירים ומעבר להתקפה בשטח האויב לאחר גיוס המילואים. אולם במטה הכללי העריכו לאחר זמן קצר שגישה זו תתקשה לבלום מתקפה ערבית, ובוודאי לא מתקפת פתע. לכן גובשה

גישה התקפית-הגנתית (אופנסיבה-דפנסיבה) שמשמעותה בפועל היא ביצוע התקפת נגד מקדימה בשטח האויב עוד לפני יציאת האויב להתקפה. אולם גם גישה זו סבלה מפערי תקציב וסד"כ, וכן מהסתמכות רחבה על התרעה מודיעינית מוקדמת (אורן, 2002, עמ' 123-145).

על כן, בפועל, צה"ל לא פרס כוחות גדולים בגבולות שמטרתם למנוע פלישה, והצבא הסתמך על תפיסה של הגנה מרחבית, שבה נעשה שימוש ביישובים סמוכי גדר כחלק ממערך ההגנה. נוסף על כך, היישובים באזור הגבול הקצו לוחמים הן לגדודים טריטוריאליים והן לחטיבות המילואים של צה"ל שפעלו במתכונת מרחבית. לוחמי החטיבה המרחבית, שהייתה אחראית לגזרת ההגנה, גרו ביישובים הסמוכים לגזרתם, והימ"ח (יחידת מחסני החירום) שלהם מוקם גם הוא בגזרה. כל שנותר לעשות בעת התרעה על מתקפה לשטח ישראל היה לזמן את אנשי המילואים שיגיעו במהירות לימ"ח, לציידם, ולהעלותם לקו ההגנה לקראת המתקפה. כך היה בעת תקופת הכוננות לפני מלחמת ששת הימים (אורן, 2004, עמ' 440-442; פעיל, 1982, עמ' 17-18; דרוק, 2024, עמ' 17-18).

אולם ההסתמכות על כוחות המילואים הסמוכים לגזרתם טמנה בחובה את הסכנה של התקפת פתע אל מול גבול נטול הגנה כפי שהיה, לדוגמה, הגבול בנגב. בשנת 1960, כאשר בעקבות מתח בין ישראל וסוריה, המצרים הפרו את ההסכם לפירוז סיני והכניסו כוח גדול לאזור הגבול עם ישראל, היו באזור הגבול בסך הכול כ-30 טנקים שהתאמנו באזור צאלים. כאשר התקבלה סוף סוף ההתרעה מטעם המודיעין האמריקאי ימים ספורים לאחר מכן, החיש צה"ל לגבול תגבורת של יחידות סדירות במסגרת מבצע שכונה 'רותם'. אך גם לאחר פרשה זו, המשיכה ההגנה האופרטיבית להסתמך על התרעה בלבד, בעוד שההגנה המרחבית, המבוססת על מילואים, לא נפרסה לאורך הגבול בקביעות תחת תוכניות הגנה. הדבר היחידי ששונה לאחר האירוע הוא הגברת פעולות לחיזוק יכולת ההתרעה.

מלחמת ששת הימים הייתה הנקודה הארכימדית שהובילה לשינוי תפיסתי ביחס להגנת הגבולות. לאחר המלחמה נערך צה"ל בגבולות חדשים בסיני, בבקעת הירדן ובגולן. ישראל זכתה עתה לעומק, ולהרחקת הגבול ממרכזי האוכלוסייה. מנגד, כעת חנה צבא מצרים בטווח קרוב לגבול - דבר שאפשר הוצאת מתקפה בזמן קצר יחסית. מנגד, בירדן הוקם בסיס המבצעים החדש של ארגוני המחבלים הפלסטינים, ובראשם הפת"ח (לאחר שנעקרו במאמץ סיכולי מיהודה ושומרון) ומחנותיהם היו בסמוך לנהר הירדן ולגבול.

עתה נוצר פרדוקס. העומק ייתר את הצורך במלחמת מנע (תפיסת האופנסיבה-דפנסיבה שהתקיימה עד מלחמת ששת הימים), והרמטכ"ל בר-לב אף הגדיר את אי-הצורך במלחמה יזומה מצד ישראל כבסיס לתוכנית הרב שנתית 'גושן' (שלח, 2023, עמ' 222-223). אלא שעתה נדרש היה להגן על הגבולות מפני מתקפה שתניב בעיקר הישג מדיני. משמעות השינוי הייתה שצה"ל החל להפעיל בגבולות הן הגנה

נגד לוחמה זעירה,⁵ והן הגנה נגד מתקפת פתע אסטרטגית - דבר שחייב הצבת סד"כ ייעודי לשתי המשימות גם יחד.

תפיסה זו הייתה כמובן מנוגדת לתפיסת ההגנה בתקופה שקדמה למלחמת ששת הימים. אמנם בתחילה נערך צה"ל בסד"כ מוקטן לאורך הגבולות, אולם פרוץ מלחמת ההתשה בחזית סיני, ותחילת חדירות חוליות טרור מירדן גרמו לצה"ל להיערך להגנה משמעותית יותר בשתי זירות אלה. ההבדלים היו משמעותיים: בתקופה שלפני מלחמת ששת הימים פעלו במשימת הגנת הגבולות שמונה פלוגות ואילו בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים, פעלו 67-70 פלוגות במשימה זו (נדל, 2006, עמ' 167-168).

בסקירה קצרה של התקופה בין מלחמת ששת הימים לבין מלחמת יום הכיפורים ניתן לראות את שקרה בגבולות. בבקעת הירדן, לפני אירועי 'ספטמבר השחור' בשנת 1970 ובתקופה שתיקרא 'תקופת המרדפים', פותחה **צורת הגנה שכונתה לימים בפשטות בט"ש**. מדובר בצורת קרב הגנה שתרחיש הייחוס העיקרי שלה הוא לוחמה זעירה ובעיקר חדירת חוליות טרור לשטח ישראל. שיטת ההגנה שננקטה בתפיסה זו הייתה "הגנה קבועה", כשעיקר הסד"כ נמצא במערך ההחזקה, נטול לרוב מערך אבטחה ועומק שבו שוהה כוח עתודה.

בצורת הגנה זו נבנה מכשול כנגד אדם, ובמערך ההחזקה נבנו מוצבים ובוצעו סיורים שוטפים. העתודה בצורת הגנה זו נסמכה בדרך כלל על כוחות שכנים לגזרת החדירה. בגזרה הירדנית, לדוגמה, מעבר למכשול הטבעי של נהר הירדן, נמתחה גדר אלקטרונית שהתריעה על ניסיון חדירה, הונחו גדרות שנועדו לעכב את החודרים, נסללה דרך פטרולים ולצידה שביל טשטוש שאפשר זיהוי של עקבות החוצים. לאורך המכשול פוזרו מוצבים מאוישים, ולאורך הגדר נוהלה שגרת סיורים. בעת חדירה פותחה טכניקת מרדף וסגירה על החודרים באמצעות כוחות גזרתיים. שיטה זה הוכיחה את עצמה בשנים שלאחר מכן, והיא אומצה, בשינויים קלים ובהדרגה, לגבול לבנון ולגבול סוריה, ולימים לרצועת עזה ולגדר התפר (טובי, 2019, עמ' 347-349).

כל זה היה טוב ויפה להגנה מפני חוליות טרור. אולם נוסף על החידוש בתחום הבט"ש לאחר מלחמת ששת הימים, נכתבו גם פקודות אופרטיביות חדשות לבלימת מתקפה כוללת, ובכלל זה מתקפת פתע בגבול סוריה ומצרים, שכללו עתה סד"כ גזרתי קבוע (ברובו סדיר) למשימה.⁶ הסד"כ שהוצב בגזרות נתפס כגדול מספיק לביצוע קרב הגנה ראשוני עד הגעת המילואים. החידוש בהגנת הגבול בסוריה ובמצרים היה בכך שהכוחות שהגנו על הגבול היו ממוקמים שם לא רק למטרת הגנה מפני טרור, אלא לצורך מניעת מתקפה (חלקם עסקו באימונים בגזרה תוך קיום כוננות להגנה).

⁵ הלוחמה הזעירה הייתה לרוב בידי ארגוני טרור בגבולות סוריה וירדן ואילו בגבול המצרי הוא הופעלה בידי הצבא המצרי.

⁶ בירדן הייתה קיימת פקודה וביצורים אך ללא איוש סד"כ למגננה מפני מתקפה והם עובו בכוחות ע"פ העלאת כוננות מטכ"לית. להמחשה ראו: פיקוד מרכז, כחול לבן - מצבי ההגנה, 1972.

בצפון תוכננו שלוש תוכניות אופרטיביות, שתי תוכניות התבססו על הצבא הסדיר: התוכנית המוקטנת שנקראה 'חול ים' בסד"כ של חמישה גדודים, ותוכנית 'גיר' שכללה שתי חטיבות טנקים ושני גדודי חי"ר (הפריסה שהתקיימה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים) (בינדר, 2021, עמ' 113). בדרום נערך פיקוד הדרום עם תוכנית 'גיר' משלו המוכרת יותר כתוכנית 'שובך יונים', והיא כללה פריסת שתי חטיבות טנקים (אחת החטיבות התאמנה במרחב סיני) במגננה (בפרוץ המלחמה היו בגזרה שלוש חטיבות טנקים) (פיקוד דרום, שובך יונים, 1973).

נוסף על כוחות המגננה הללו היו גם בחזית הסורית וגם בחזית המצרית חטיבות מרחביות ובהן גדודי בט"ש שפעלו בדומה לשיטה שפעלה בשאר הגזרות. בעוד בגבול הסורי הבט"ש היה ברובו נגד חשש מחדירת חוליות טרור, בחזית סיני עסקו יחידות הבט"ש במניעת חדירת חוליות קומנדו ומודיעין שחדרו את קו ההגנה. אולם המשתנה החשוב ביותר שהבדיל בין 6 באוקטובר 1973 ל-7 באוקטובר 2023 היה תפיסת ההגנה. בעוד ב-1973 התקיים בט"ש בגזרות המאוימות של מצרים וסוריה, החשש העיקרי היה ממתקפה. על אף שצה"ל לא גויס כולו ביום כיפור, הכוחות הסדירים שהיו בכוננות עליונה ופרוסים בגבולות, פעלו אל מול תרחיש שלפחות יכלו לדמיין. ב-7 באוקטובר 2023 איש לא דמיין תרחיש של מתקפה שכזו, צה"ל לא נערך לאיום מתקפת פתע, וגם הכוחות בקו פעלו ללא שנערכו או דמינו תרחיש מסוג זה. מלחמת יום הכיפורים יצרה נדבך מרכזי נוסף במוכנות צה"ל להגנה בפני מתקפה כוללת ובהפתעה. תחושת הכישלון וההפתעה של 6 באוקטובר גרמה לכך שמפקדי צה"ל פחות סמכו על מתן התרעה מוקדמת למתקפת אויב, ולכן הקפידו הקפדה יתרה על קיום תוכניות הגנה מספקות למתקפות פתע. שנית, כדי לעמוד בדרישת הסד"כ למשימה (וגם כתוצאה ממסקנה שלצה"ל היה חסר במלחמה סד"כ) הוגדל הצבא באופן משמעותי, תוך שהוא מכפיל את כוחו ביבשה, בים ובאוויר - דבר שהשפיע השפעה דרמטית על תקציב הביטחון ועל הכלכלה הישראלית.

אחרי מלחמת יום הכיפורים, התקיימו פקודות אופרטיביות והיערכות לבלימת מתקפת אויב בשתי החזיתות העיקריות של ישראל, במקביל להגנת הבט"ש בגזרות האחרות. לאחר נסיגת צה"ל מסיני, ופירוזו במסגרת הסכם השלום עם מצרים, נותרו בפיקוד הדרום פקודות אופרטיביות להגנה, אך הן הלכו ודעכו עם השנים, ורוב תשומת הלב הופנתה שוב לבט"ש. במקביל הלכה ודעכה ההגנה המרחבית לאורך השנים, והיישובים שהיו נדבך מרכזי בהגנת הגבולות בעבר הוזנחו וגם כוח המגן האזרחי שפעל ביישובים, נועד אך ורק להתמודדות עם פח"ע מיידי ולא להיות חלק ממערך הגנה (ימין ופינקל, 2025, עמ' 6-9).

גבולה של סוריה נותר ממלחמת יום הכיפורים ועד שנת 2011 הגבול היחידי שבו התקיימה הגנה נגד מתקפה. הפקודה האופרטיבית "קשת נחושה" נשמרה ותורגלה בקפדנות וביסודיות בין השאר לבלימת מתקפת פתע. סד"כ ההגנה ברמה"ג - אוגדה בת שלוש חטיבות (שעסקו באימונים בגזרה) - נשמר בקנאות,

אך זו הלכה ופחתה כאשר צה"ל החל להסתמך על נשק מדויק ובשנות ה-2000 נדרשו הכוחות במקומות אחרים. נוסף על כך החלה להתגבש בצה"ל תפיסה שתמו 'המלחמות הגדולות', והרמטכ"ל יעלון אף אמר שבעתיד צה"ל ידרש רק לעימותים מוגבלים (הכט, 2024, עמ' 14).

בהמשך לגישה זו החלו לשנות בצה"ל את הרכב הכוחות המגנים על הגבולות. לאורך השנים הגנו על הגבולות יחידות חי"ר בסדיר ובמילואים. אולם בראשית שנות ה-2000 החלו בגבול מצרים לעשות שימוש בפלוגות "קרקל" מעורבות שהפכו לגדוד קל המיועד להגנת גבולות בלבד, וללא ייעוד אופרטיבי למלחמה (וכן קיום גדודי בט"ש באיו"ש, שלימים אוחדו לחטיבת כפיר). לאורך השנים הקים צה"ל חמישה גדודי הגנת גבולות שבשנת 2020 אוחדו יחד עם גדודי האיסוף לחיל הגנת הגבולות. שינוי ארגוני ותפיסתי זה מעיד גם הוא על המעבר החד מהגנה מפני מתקפה כוללת - אל הגנה הממוקדת בביטחון השוטף (הראל, 2003).

פעילי חמאס פורצים למחנה "סופה", 7 באוקטובר 2023

כמו כן, נקלע צה"ל למשברים תקציביים ונאלץ לבצע קיצוצים נכבדים בסד"כ (בין היתר לצורך העברת תקציבים להצטיידות באמצעי לחימה מתקדמים) - גם בתקופת הרמטכ"ל יעלון וגם בתקופת הרמטכ"ל גנץ - דבר שהוביל לצמצום ניכר בסד"כ הטנקים ובאמצעי לחימה נוספים (אתר חדשות ערוץ 2, 2013). גישה

מקצועית זו, יחד עם הקיצוצים הקשים בצה"ל, הובילו הן לצמצום משמעותי נוסף בסד"כ, והן לפגיעה במוכנות למתקפה כוללת בגבולות. מנגד, ברמה"ג עדיין נשמרו באדיקות פקודות כוננות למתקפת פתע. מרכיב הסד"כ נחלש אומנם אך בצה"ל היו משוכנעים שמרכיב האש, בעיקר המדויקת, יפצה על הסד"כ שהוקטן. עם זאת, כאשר החלה מלחמת האזרחים בסוריה, שמו לב מפקדי הגזרה שהם מקיימים פקודה אל מול יחידות "רפאים" שאינן קיימות או אינן כשירות עקב המרד, וגם פקודה זו נמוגה ונעלמה, ותשומת הלב שבה להתמקד בבט"ש.

הדרך ל-7 באוקטובר

בעשור שלפני מלחמת 'חרבות ברזל' לא הייתה ישראל ערוכה בגבולותיה עם תוכניות הגנה וסד"כ הגנה למתקפה כוללת בהפתעה. החל מהתפוגגות פקודת 'קשת נחושה' בצפון, נוצר מצב חדש-ישן ביחס להיערכות להגנה בגבולות. ההסתמכות על המודיעין הובילה שוב להישענות על התרעה ועל זמן מספק להיערכות כוחות תגבורת בגבול במידה ויידרשו להגן על גזרת לבנון ועזה. בפועל הקונספציה שנוצרה הייתה בין הגורמים שהובילו ל-7 באוקטובר. אין הכוונה לקונספציה שלפיה חמאס מורתע ושקט נקנה בכסף קטארי, אלא קונספציה אחרת - מקצועית. זו קונספציה שלא הבינה את הצורך בפקודת הגנה עדכנית עם כוח ויכולות תואמים לאיום שנבנה בגבולות, אשר מסוגל לעבור במהירות יחסית למתקפה כוללת על ישראל - מתקפה שלא הצלחנו לדמיין, לפחות בדרום.

כיצד קרה שישראל נעדרה תוכנית הגנה אופרטיבית לבלימת מתקפת חמאס וחזבאללה בהפתעה?

ראשית, העשור "השקט" שחלף עד מלחמת 'חרבות ברזל' יחד עם ירידת האיומים הקונבנציונאליים נטעו בישראל תחושת ביטחון. תחושה זו תורגמה להבנה שהעוצמה הישראלית מונעת מיריבי ישראל לפתח מתקפה כוללת. חמאס וחזבאללה נתפסו כארגוני טרור הפועלים להתיש את ישראל בשימוש במנגנון הבסה 'התשה' שבה לידי ביטוי בפעולות טרור, שבעבורן הותאמה הגנת הבט"ש. מדינת ישראל חשה מספיק בטוחה להמשיך את צמצום סד"כ צה"ל לאורך השנים. אחד הביטויים לכך היה המלצות 'ועדת לוקר' בשנת 2015, שהמליצה על קיצור השירות הסדיר.

באחד הסבבים בעזה לפני המלחמה (סבב שבסופו לא יצא לדרך תמרון קרקעי), פגשתי אלוף בכיר במטכ"ל. שאלתי אותו בחצי התרסה: "נו... תהיה מלחמה?" הבכיר חייך ואמר: "במזרח התיכון, ישראל היא היחידה שמחליטה מתי תפרוץ מלחמה". זו גישה שהיא בלב הקונספציה, שהאיום בגבולות הוא איום של טרור וגרילה, ולא סכנה של מתקפה כוללת. האלוף ביטא את מה שרובנו האמנו בו.

גודל ההיסט שבו היה מצוי צה"ל הוא שהתמונה המודיעינית שיצרו גורמי המודיעין נראתה תואמת לגישה זו, אף שבפועל שיקפה מציאות שונה לחלוטין. ראשית, נצראללה קבע ב-2011 אסטרטגיה התקפית חדשה לארגונו לכיבוש הגליל,

שצה"ל התייחס אליה כעובדה. ב־2019 הצהיר נסראללה: "השלמנו את התוכנית לפלישה לגליל" (נחמיאס, 2011; Mayadeen TV and Al-Manar, January 26, 2019). הרמטכ"ל כוכבי דיבר על כך שחמאס וחזבאללה הפכו ל'צבאות טרור' (הכט, 2024, עמ' 14-15), מונח מעורפל במידה מסוימת, אך בדיעבד ניתן להבין שצבא טרור הוא צבא המסוגל להוציא לפועל מתקפה על ישראל ולא רק להיבנות למטרת הגנה - בוודאי כשהוא בנה רכיבים התקפיים כרד'ואן ונוח'בה. יתרה מכך, מפקד מרכז דדו, תא"ל ערן אורטל - אחד הקצינים המשפיעים על בניין הכוח בתקופת הרמטכ"ל כוכבי, הבהיר מהו אופי השינוי המהותי שחולל האויב ביכולותיו ובכוונותיו:

"תפיסת ההפעלה לניצחון והביטוי 'צבאות טרור מבוססי תמ"ס' מהווים ציון דרך בהבנה הישראלית של הסיטואציה. לא עוד "מלחמה א־סימטרית" מול "כוחות חלשים" שהמגבלה העיקרית בה היא "מגבלות הפעלת הכוח" או "ריסונים עצמיים". לא עוד מסגרת תאורטית שרואה בחזבאללה ובחמאס אתגרים שמהותם "חתרנות" או "גרילה". תפיסת ההפעלה הצה"לית החדשה רואה באויב מערכת איום מתקדמת שהיטיבה לפענח את העוצמה הצבאית של ישראל ולהעמיד מולה אתגר אופרטיבי שבעלות נמוכה יחסית משרת היטב אסטרטגיית איום מהותית על מדינת ישראל. אלה הם צבאות סדורים, מאומנים היטב, מצוידים היטב למשימותיהם, בעלי רעיון אופרטיבי ברור, תרגולות ויכולות טקטיות שתומכות אותו, וכל זה בשירות אסטרטגיה ואידיאולוגיה ברורים ומסוכנים" (אורטל, 2020, עמ' 38-39).

בישראל ידעו היטב שגם בצפון וגם בדרום קיים כוח המשול לדיביזיית קומנדו (רד'ואן ונוח'בה) בכל גזרה. בצפון יוחסה לכוח רד'ואן יכולת להוציא לפועל מתקפה כוללת בתוך שלוש שעות (חזות, 2024). נוסף על כך, ניסתה ישראל למנוע באמצעות פעולות שכונו מב"ם (המערכה בין המלחמות) את התבססות המיליציות השיעיות בסוריה, מתוך הבנה כי גם מכיוון סוריה עשוי להתפתח איום התקפי משמעותי על ישראל. למרות זאת, בתר"ש "תנופה" שבה אובחן כאמור השינוי במאפייני האויב, לא שולבה היערכות אופרטיבית לאפשרות מתקפה כוללת, וייחסו לאויב תפיסת הפעלה שהיא במהותה הגנתית. אורטל הגדיר זאת כך:

"התגוננות בשטח מורכב ותקיפה מאסיבית באש. נכנה את התופעה 'תשלובת התגוננות-תקיפה'" (אורטל, 2020, עמ' 41).

למרות הכוונת התר"ש למתקפה ישראלית בתוך אותו "שטח מורכב", נעשו בגבול לבנון (עוד לפני תר"ש תנופה) הכנות מסוימות להתמודד עם איום מתקפה או פשיטה לשטחנו - בעיקר באמצעות עיבוי המכשול בעבודות הנדסיות, ואף תרגול התקפה של חזבאללה לתוך שטחנו (אך זה נעשה במתאר מצומצם של התקפה על יישוב ולא מתקפה כוללת), במסגרת תרגיל 'אור הדגן' - תרגיל הגיס הצפוני, שכלל שלב של הגנה (זיתון, 2017).

בצה"ל עקבו אחר התעצמות חזבאללה וכוחות רד'ואן שנועדו להוציא לפועל את הפלישה. מבצע השמדת המנהרות בצפון הבהיר את רצינות בניין הכוח של

חזבאללה ליצירת מתקפה לשטחנו. למרות זאת הסד"כ בצפון לא התקרב לממדי הסד"כ שהגן על רמה"ג בשנות השמונים והתשעים. הכוחות שהוצבו בגבול הוצבו בראש ובראשונה למטרות בט"ש - למרות שחדירות של חזבאללה לשטחנו היו אירוע נדיר מאז הנסיגה מלבנון, ובכלל. מנגד, מרכיב האש לפיצוי על הסד"כ החסר שעליו נסמכו ברמת הגולן, לא התקיים בגבול הצפון ובגבול הדרום, והגנת היישובים לא דמתה להגנת היישובים שקדמה ל-1967, שבה היישובים היו נדבך מרכזי במערך ההגנה.

היו מספר קולות שניסו להתריע על האיום שבפניו עומדת ישראל. קצין האג"ם של אוגדה 91 יפתח נורקין (לימים מפקד אוגדה 36) התריע ב-2019 במסמך סיום תפקיד על הפער המתרחב בין מערך ההגנה בפועל לבין כוונותיו ומאמציו של חזבאללה, וטען בזכות הצורך הדחוף לחזק ולשפר באופן משמעותי את מאמצי ההגנה בגבול (נורקין, 2019).

קול נוסף היה קולו של תא"ל (מיל') יובל בזק. בזק, קצין צבא ואינטלקטואל מוכשר, ששימש כרמ"ט אוגדה 91, ניתח בצורה מדויקת את מה שיתרחש ב-7 באוקטובר בגבול עזה כבר ב-2017. בזק ניסה להזהיר ולשנות את תפיסת ההגנה שבה אחזה ישראל בגבולות תוך התייחסות לגבול הצפוני שעליו היה אמון בתפקידו במילואים. במסמך בעל אופי כמעט נבואי שנקרא "מלחמה בצפון - תובנות וכיווני מחשבה" שאותו הפיץ לכל מי שרק יכול היה לשנות ולהשפיע, כתב בזק:

"האם מבחינה תודעתית אנחנו מוכנים למערכה הבאה? האם אופן תפיסתנו את המלחמה הבאה אכן מבטא הבנה עמוקה של עוצמת ועומק השינוי? האם הבנה זו אכן מובילה לפיתוח תוכניות, כלים ודפוסי מחשבה ופעולה תואמים?" (בזק, 2017). בזק פירט במסמך את התרחיש שבו יפעל האויב: אש מאסיבית על קו המגע, על מרכזי הגיוס והימ"חים, אש לעורף המדינה, בידוד אזור הפעולה למניעת הגעת תגבורות, וכיבוש שטחי מפתח ויישובים במרחב הגליל. כבר אז כתב על האפשרות שהמלחמה תיפתח ביוזמת האויב, בהפתעה, וללא התרעה - אפשרות שחלק ממפקדי צה"ל לא ראו כאפשרית. באזהרה מחלחלת כותב בזק: "נוכחות/הילכדות של אזרחים רבים במרחבי הלחימה, לרבות ביישובים במרחב הגב"ל, עלולה להוביל לנפגעים רבים בשלב הפתיחה ולכאוס" (בזק, 2017).

הוא ממשיך באזהרה כאילו נכתבה בדיעבד לאחר ה-7 באוקטובר: "האתגר המשמעותי ביותר הוא התודעתי, זה האמור להכין את תודעתם של כלל הגורמים למציאת האפשרות במלחמה הבאה - אזרחי מדינת ישראל, ובאופן קונקרטי של תושבי הצפון, החיילים (ובתוכם חיילי המילואים), מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי הבכיר ומקבלי ההחלטות ברמה המדינית. ההבנה כי המדובר במלחמה שונה מהותית מאלה שחווינו בשנים האחרונות, שיתכן וכיבשו בה שטחים בתוך מדינת ישראל לפרק זמן מסוים, לרבות יישובים ומוצבי צה"ל, שיתכן ויהיו נפגעים רבים מכפי שהתרגלנו בקרב חילי צה"ל והאזרחים, שיתכן שחיילים ואזרחים יוחזקו

תחת שליטה של חזבאללה לפרקי זמן מסוימים ואולי אף יפלו בשבי במספרים גדולים מכפי שהכרנו..." (בזק, 2017).

למרות אזהרותיו, צה"ל לא שינה את דפוס הפעולה שלו ומפקדי אוגדה 91 ופצ"ן ניסו בכליהם המצומצמים לשפר במאמצים עילאיים את יכולת ההגנה בצפון. בזק שב וחזר והזהיר ב־2020 במסמך נוסף שנקרא: "אסטרטגיית פצ"ן - התייחסות 2020", ושוב במסמך שנכתב שנה לאחר מכן ב־2021 בעל השם החד־משמעי "הסכר הנבקע - בסיס תאורטי־דוקטריני לניהול מערכה בצפון" שבהם חזה בזק בדיוק את התרחיש שאותו עתידים צה"ל ומדינת ישראל לספוג " (בזק, 2021).

במסמך "אסטרטגיית פצ"ן - התייחסות 2020", כותב בזק:

"ההיסטוריה לימדה אותנו שאנו נוטים לסנן אפשרויות שנראות כאפשרויות קצה. פעמים התודעה מדחיקה ומסווגת אותן כבלתי סבירות. פעמים המשמעויות של בניית המענה הן מרחיקות לכת ותהליך הסינון נעשה מתוך בחירה מודעת. עוד מלמדת ההיסטוריה, שמעטים מתרחישים אלה אכן מתממשים, ומתי מעט מתוכם בצורתם החמורה. ויחד עם זאת ההיסטוריה מזהירה, כי אחת שהתממשו, עלול הדבר להוביל לכישלון קולוסאלי שהשלכותיו הקשות עשויות להשפיע במשך שנים רבות" (בזק, 2020).

כמו בצפון כך בדרום, כוח הנוח'בה של חמאס הוכר כגורם התקפי היכול לבצע פשיטות לשטחנו. במאי 2022 ידע המודיעין על תוכנית "חומות ירחו" של חמאס שתכליתה הייתה מתקפה רחבה על דרום הארץ. אולם התוכנית הוערכה כבעלת יכולת מימוש נמוכה בעת שהתגלתה, ואלוף הפיקוד דאז האלוף אליעזר טולדנו, ראה בה תוכנית לבניין כוח שעתידי להוביל ליכולת יישום מלאה של התוכנית בעתיד. התרחיש הסביר (הדפ"א הסבירה) המרבי שהגדיר המודיעין ופיקוד הדרום היה פשיטה בסד"כ של שתי פלוגות בלבד ובהתאם לכך נערך צה"ל, ללא שינוי מהותי בתפיסת ההגנה שלו נגד אויב בלתי סדור (בוחבוט, 2025).

קו ההגנה בדרום נבנה כמי שאמור להתמודד עם איום של חדירות חוליות טרור (כולל חסימת התת"ק במעבר מרצועת עזה לשטח ישראל במכשול טכנולוגי ייחודי בסוגו ובעלות גבוהה) או פשיטות בסד"כ מוקטן. מכשול זה ומערכי ההגנה הוכיחו עצמם כיעילים מול איום זה לאורך השנים. מנגד, התקיים פער בתוכנית הגנה רלוונטית לאיום הפלישה - בביצורים, במיקום המפקדות, בארגון השטח לקרב, בכוחות עתודה מיידיים, במוכנות גורמי סיוע ארטילרי ואווירי וכמובן בהקצאת סד"כ לבלימת מתקפת פתע (הכט, 2024, עמ' 32).

לפיקוד הדרום ולאוגדת עזה היו כמה תוכניות הגנה: תוכנית 'שדות פלשת' שכללה חיזוק מהיר של מאמץ ההגנה באירוע מתפרץ ללא התרעה או לחלופין בהתרעה קצרת מועד. תוכנית זו התבססה על הסד"כ הקיים ועל הגעת כוחות זמינים, כמשטרה וכוחות מיוחדים לסיוע, כאשר היא ערוכה לאירוע בסדר גודל קטן. תוכנית אחת - התמודדות עם ימי קרב (עם תגבור סד"כ). תוכנית שנייה - תוכנית עם היגיון פעולה מגנטית עם הצטרפות סד"כ מהירה, תוך קידום מוכנות להרחבת

המערכה למתקפה. ולבסוף פקודה נוספת שהייתה 'הגנה רב־ממדית' כזירה משנית בעת מתקפה בצפון. הייתה קיימת הנחה שחמאס יכול לבצע ריבוי פשיטות לשטחנו, אבל אך ורק כתוצאה מהסלמה, ולכן צה"ל יהיה ערוך בסד"כ מוגבר שייערך לכך מבעוד מועד (פינקל, 2024).

סקירה זו מעידה כי לאוגדת עזה לא הייתה כל תוכנית הגנה לאיום המתקפה הכוללת בהפתעה. כתוצאה מכך היא הייתה ערוכה בסד"כ קטן בשגרה - סד"כ שאף הוקטן בימי שבתות וחגים. לא הייתה לאוגדה, ואף לפיקוד, כל עתודה זמינה (למעט שני צוותי יס"מ של משטרת ישראל) וכוחות הכוננות הקטנים של חיל האוויר (שני מסק"רים וכטמ"ם אחד), חלקם רחוקים זמן רב מהגזרה (המסק"רים), דלים בחימוש (הכטמ"ם) ועם מטרות (תת"ק) לא רלוונטיות לבלימת פלישה למטוסי הקרב (פוגל, 2025).

נוסף על כך, אין בידי עדות לכך שבדומה לפיקוד הצפון נשמעו קולות ביקרותיים בתוך אוגדת עזה ופיקוד הדרום אל מול המטה הכללי על תפיסת ההגנה. מי שביקר את תפיסת ההגנה הקיימת היה האלוף דוד זיני שהתבקש מטעם פיקוד הדרום לבחון את תוכנית ההגנה אל מול התרחיש הקיים של פשיטות בודדות. זיני ביקר את תוכנית ההגנה גם אל מול תרחיש זה. זיני הזהיר:

"כולם מדברים את הכותרת 'פשיטה בהפתעה' או 'אירוע מורכב בהפתעה', אך כשפורטים את האיום לפרוטות ההבנה והיישום 'חלולים' או לא־קיימים. לכלל הכוחות לא מדומיין בראש התרחיש או התרחישים, ולפיכך המעשה חסר מאוד". הוא סיכם כי "בהיעדר תרחישים מפורטים, הכוחות לא יודעים מה לחפש ואל מול מה להיערך. [...] הפער המרכזי הוא התודעה של הכוחות והמערכת" (לשכת ראש ממשלת ישראל, 2025).

נוסף על אזהרת זיני שלא זכתה לטיפול מלא, התקיים במהלך 2023 תרגיל באוגדת עזה, שנועד בין השאר לבחון את מערך ההגנה. במהלך התרגיל התקשו מפקדי האוגדה לקבל תרחיש שבו תותקף האוגדה במספר פשיטות גדול מהערכתם, ובוודאי לתרחיש פשיטות בהפתעה (חבר, 2025). שני אירועים אלו מעידים על תחושת ביטחון גבוהה, בוודאי בהשוואה לזירה הצפונית, באשר לתרחיש הסביר וליכולת ההגנה של אוגדת עזה להתמודד בהצלחה אל מול תרחיש זה.

ההיסט המערכתי בדרום

הכישלון ב־7 באוקטובר הוא קודם כול כישלון ההיערכות להגנה בפיקוד הדרום. כיצד קרה הדבר שצה"ל כשל בהיבט המקצועי הבסיסי ביותר - ההגנה?

האמון במכשול ובמודיעין גרם לטעות הבסיסית ביותר: **התעלמות מהנחת היסוד בהגנה** - "חזקה על קו המגע שייפרץ". זהו ציווי מקצועי בהגנה המחייב את המגן ביצירת עומק ועתודה. אוגדת עזה הייתה ערוכה על מערך ההחזקה, היישובים היו שטחים חיוניים האמורים להגן על עצמם עד הגעת כוחות צבא. לאוגדה לא היה

עומק מסיבות אובייקטיביות: אי יכולת להגדיל את מערך ההגנה לפני מסיבות מדיניות; ושנית, הדבקות הציונית באמונה "שקו המחרשה יקבע את קו הגבול", ולכן לא יכלה ישראל לוותר על שטח לטובת מערך אבטחה משמעותי מאחורי הגדר - ובפרט שחלק מהיישובים היו במרחק של מאות מטרים מהגדר. אולם, למרות סיבות אובייקטיביות אלה, אילו הייתה לאוגדת עזה עתודה משמעותית, היא הייתה יכולה לעבות את מערך ההחזקה או לבצע התקפות נגד, וסביר שתמונת הקרב ב-7 באוקטובר הייתה שונה.

כמו כן, ההגנה האזרחית על היישובים - שמשנות החמישים הייתה, כפי שנכתב, מאבני היסוד של ההגנה על הגבולות - נחלשה משמעותית. הרצון של צה"ל להעניק לתושבים (גם על פי דרישתם) חיים נורמליים מבלי להכביד יתר על המידה על שגרת חייהם, מנע את מוכנותם של חלק מהיישובים. ולבסוף, נלקחו הנשקים הארוכים מלוחמי כיתת הכוננות (למי שלא התקין כספת בביתו, וגם אז הוקצו רק 16 כלי נשק ליישוב) ב-17 יישובים שהיו במוקד הטבח - החלטה שהוכיחה את עצמה ב-7 באוקטובר כהחלטה הרת גורל לחלק מהיישובים, שבהם לא הצליחו הלוחמים להספיק ולהצטייד בזמן כדי להגן על יישובם (משניות, 2024). כך מצאו עצמם היישובים המוגדרים לפי תורת ההגנה "שטחים חיוניים" במערך ההגנה, בניגוד לציווי המקצועי להיערך בהם עם כוח הגנה - ללא כוח הגנה מידי הלכה למעשה. העובדה שמגני היישובים נדרשו לחבור לנשקיהם שלא היו בסמוך אליהם הובילה לנפילת חלק מהשטחים החיוניים - היישובים - לידי האויב.

גורמים אלה הם מרכיבים הכרחיים בתפיסת הגנה מקצועית אל מול סכנת פלישה (ולמעשה בכל הגנה). הקונספציה הייתה שאין צורך לגבש תוכנית הגנתית לבלימת מתקפת פתע רבתי בגבול, והיא נבעה מחוסר אמונה ישראלית שמישהו יבצע מהלך "לא הגיוני" שכזה אל מול העוצמה הישראלית, שגם אם יניב הצלחות ראשוניות - יוביל לבסוף למהלומה הרסנית נגדו. ההיצמדות להערכת כוונות (שהיא חיונית בהגנה עד גבול מסוים) והתעלמות כמעט מוחלטת מהיכולות של האויב היו בבסיס הקונספציה שמנעה תוכנית הגנה אופרטיבית רלוונטית לאיום.

המודיעין הישראלי, בעל יכולות כמעט בלתי נתפסות, חיזק את האמונה שלא ניתן לבצע מתקפת פתע. אי ההבנה שבין מודיעין מיקרו־טקטי, אשר הצליח להוביל לפעולות כירורגיות מוצלחות, לבין היכולת לספק מודיעין אסטרטגי על מתקפה כוללת, יכולת שהלכה ונשחקה עם השנים מאותן סיבות בדיוק - מנעה היערכות לאיום של מתקפת פתע. לכישלון איסופי זה נוספו כשלים מודיעיניים נוספים: ההערכה (שהיא בבסיסה הערכה מודיעינית) כי חמאס מורתע ופנה לפיתוח עזה; הערכת חסר של המרכיב הדתי־אמוני במוטיבציה של חמאס לבצע מהלך שנתפס כ"לא הגיוני" לפועל; הערכת חסר של יכולותיו הצבאיות; ואי הבנת הערכת המצב שחמאס עצמו ביצע לגבי הפילוג החברתי בישראל ואפשרות ההסכם עם סעודיה (ארד, 2025, עמ' 85). היסט מערכתית זה נבע מהטיה אנושית מוכרת המכונה - 'סגירות קוגניטיבית' - וכן מתופעות

המזוהות עם תאוריות 'הברבור השחור'. שילוב זה הוביל להפתעה הבסיסית שחו אוגדת עזה, פיקוד הדרום, צה"ל, ולמעשה מדינת ישראל. נוכח הערכת המודיעין וההנחה שיכולותיו של חמאס מוגבלות, לא ראו מפקדי הצבא צורך להיערך למתקפת פתע. כאמור, תא"ל (מיל) יובל בזק חזה במדויק את אשר עלול להתרחש, וכמוהו מפקדי אוגדה 91 - תא"ל (לימים אלוף) שלומי בינדר (ששימש ב-7 באוקטובר כרח"ט מבצעים) ומחליפו תא"ל (לימים אלוף) שי קלפר, שהתריע בפני מפקדי הצבא כי במקרה של מתקפת פתע בגזרת הצפון, תוכנית ההגנה הקיימת, המבוססת על סד"כ מצומצם ותפיסת בט"ש, לא תוכל לעמוד במתקפה משמעותית. למרות האזהרות, במטכ"ל בחרו להמשיך ולהסתמך על ההרתעה ועל ההנחה שתתקבל התרעה מוקדמת - ולכן צה"ל לא נערך הגנתית לתרחיש של פתיחה במלחמה ביוזמת האויב וללא התרעה (יהושע, 2024). למרות זאת פעלו מפקדי 91 ככל שיכלו במגבלות שנכפו עליהם: הם ניסו לרתום כוחות מתאמנים בפצ"ץ לשילוב בתוכניות ההגנה, הקימו את יחידת 'דבורה', גיבשו התאמות מבצעיות שונות וחיפשו פתרונות שיאפשרו לעבות את מערך ההגנה בזמן קצר. למרות מאמציהם, היה ברור להם ולמפקדי הפיקוד כי במצב של מתקפת פתע - הסד"כ שנקבע על בסיס צורכי הבט"ש לא יספיק לבלימה.⁷

לעומת זאת, בדרום התמונה הייתה שונה. הנהגת חמאס לא הצהירה הצהרות פומביות על כוונה לבצע מתקפה כוללת, כפי שעשה חזבאללה עם תוכנית "כיבוש הגליל", ולא הייתה בידי מפקדי הדרום תוכנית אופרטיבית שנראתה כמאיימת וממשית.⁸ משום כך, הייתה בקרב מפקדי פיקוד הדרום תחושת ביטחון שתוכנית ההגנה הקיימת - המיועדת לטיפול בטרור ובפשיטות מצומצמות - מספקת לצורכי הגזרה. ואכן, לאחר המלחמה הודה מפקד אוגדת עזה, תא"ל אבי רוזנפלד, כי תוכנית ההגנה של האוגדה נבנתה והופעלה בהתאם לאיום הבט"ש בלבד - ולא הותאמה כלל לתרחיש של מתקפה כוללת על העוטף (רוזנפלד, 2024).

כך, למרות תמונת המודיעין על בניין הכוח ההתקפי, למרות השיח על "צבא טרור" ועל גורמים מעידים נוספים, לא השכיל צה"ל להבין לעומק את השינוי שעברו חמאס וחזבאללה - הן ברצון והן ביכולת - לחולל מתקפת פתע בשטח ישראל. הנטייה להסתמך בהגנה על הרתעה ועל מודיעין, כפי שצה"ל נקט בין השנים 1949-1967, כשל. **זניחת ההגנה מפני מתקפה כוללת בהפתעה, היא רק תוצר של הערכת מצב, אלא קונספציה בפני עצמה** - מצב שבו איש כמעט לא הצליח לדמיין מתקפה שכזו לא בדרום ולא בצפון, למרות שלכאורה ובדיעבד כל הנתונים היו גלויים לעין. על רקע זה אפשר להבין גם את תאוריות ה"בגידה": הן נשענות על אי הבנה בסיסית של אופן בניית הערכת המצב, ושל האופן שבו נפש האדם - ובפרט מקבלי ההחלטות - נוטה להיתלות בקונספציות קיימות ולהתקשות להכיר במציאות אחרת.

⁷ רעיונות שונים הועלו לדוגמה ראו: נורקין, 2019.

⁸ תוכנית 'חומת יריחו' הוגדרה כתוכנית לבניין כוח ולא כאיום מיידי.

סיכום

צה"ל כשל ביישום תורת הלחימה בהגנה במהלך המתקפה על הדרום ב-7 באוקטובר. כל הסיבות שבגינן לא היה צה"ל ערוך להגנה לפי תורת הלחימה - העדר סד"כ להחזקת הקו נוכח סכנת מתקפה, העדר תוכנית הגנה קבועה לדפ"א זו, העדר סיוע ארטילרי וסיוע אווירי, מיקום המפקדות, אופי הביצורים, הזנחת כיתות הכוננות, התעלמות מניסיון העבר ומפקודות ההגנה המסורתיות של צה"ל - נובעים בראש ובראשונה מקונספציה הגנתית שגויה. קונספציה זו גרסה כי האויב אינו מסוגל להוציא מתקפה כוללת בהפתעה. לפיכך, תפיסת ההגנה בגבולות, **התמקדה באיום של אויב בלתי סדור במתאר טרור וגרילה וללא תוכנית הגנה למתקפה כוללת. זה ראשית הצירים להבנת כישלון ה-7 באוקטובר.**

צה"ל כשל כישלון מוחלט בהבנת השינוי באופי האיום בגבולות - מהתמודדות עם אתגרי בט"ש - אל סכנה ממשית לביטחון היסודי, שקיבלה ביטוי במתקפה כוללת על ישראל. המתח המובנה וההיסטורי בין הביטחון היסודי לביטחון השוטף, ובפרט בכל הנוגע לבניין הכוח ולהתאמת תוכנית ההגנה בגבולות אל מול איומי מתקפה כוללת בהפתעה לעומת איומי הביטחון השוטף, היווה גורם מרכזי בהיערכות השגויה להגנה.

בעשור שקדם למלחמת "חרבות ברזל", למרות מודיעין שחשף כי חזבאללה וחמאס בנו סד"כ התקפי גדול, למרות הבהרות על אפשרות מתקפה בתצורות שונות, למרות השימוש במונח המקצועי "צבא טרור", צה"ל לא היה ערוך בתוכנית הגנה ובסד"כ תואם לבלימת מתקפת פתע אופרטיבית. צה"ל ויתר בפועל על מרכיב ההגנה נגד מתקפה כוללת, תוך הסתמכות יתר על מרכיבי ההרתעה וההתרעה, וזאת בניגוד לדפוסי עבר בתפיסת הגנה בגבולות. ההרתעה התבססה על ההנחה כי האויב מבין את המחיר הכבד הצפוי לו במקרה של מהלך התקפי מוצלח, מבלי להבין לעומק את היגיון האויב ואת תפיסת המאבק שלו מול ישראל. בד בבד זכתה ההתרעה להסתמכות יתר. ההתרעה שעליה סמך צה"ל נועדה לאפשר זמן לפריסה של תוכנית הגנה אופרטיבית בגבול - הנחה שהתבררה כשגויה - זו היא הרגל השנייה של הקונספציה.

צה"ל חזר, במידה מסוימת, לעבר בהתייחסו לסכנת מתקפה כוללת. תפיסת ההגנה בגבולות בשנים 1949-1967 התבססה גם היא על מנגנוני הרתעה והתרעה, שנועדו להעניק זמן לגיוס המילואים ולפריסתם בגבולות אל מול סכנת מלחמה. לעומת זאת, הביטחון השוטף נשען אף הוא על הרתעה, והשתמש בכוחות דלילים יחסית וללא מכשול ייעודי להגנה במתאר בט"ש. מודל זה הוכח ככושל כבר ב-1960, במבצע 'רותם', שבו הייתה יכולה ישראל להיות תחת מתקפה כוללת בחזית הדרומית ובהפתעה. למרות זאת, ישראל דבקה בתפיסה זו עד מלחמת ששת הימים ובחרה רק לנסות ולהעצים את מרכיב ההתרעה, במקום לעדכן מהותית את תפיסת ההגנה. הרגל השנייה של ההגנה בשנים 1949-1967 הייתה הגנה מרחבית חזקה עם יישובים

הבנויים לעמוד בהתקפת אויב. בפועל, צה"ל חזר לגישה זו, בהסתמך על הרתעה והתרעה, אבל ללא שילוב של ההגנה המרחבית כמרכיב מרכזי.

מ-1967 ועד 2011 שילב צה"ל בין הגנה מפני מתקפה כוללת לבין ניהול הביטחון השוטף. יתרה מכך, לאורך חלק ניכר מתקופה זו התקיימה הגנה מוקפדת לאור יכולותיו של האויב לצד ניסיון פענוח כוונותיו. עם זאת, מ-2011 לא קיים צה"ל הגנה בגבולות נגד מתקפת פתע, תחת קונספציה שלפיה עידן המתקפה הכוללת על ישראל - ובוודאי מתקפה בהפתעה - חלף מן העולם, ובוודאי לנוכח יכולות המודיעין המתקדמות של ישראל. גישה זו הובילה (בין השאר) לקיצוצי הסד"כ המשמעותיים שבוצעו במהלך כ-20 השנים שקדמו ל-7 באוקטובר 2023. נוסף על כך, תפיסה מקצועית בצה"ל האמינה כי יכולות המודיעין והטכנולוגיה המתקדמת יספקו הן זמן התרעה והן יכולות קטלניות ודיוק שיכסו על אובדן הסד"כ, ובכך פגעה ביכולת של צה"ל לקיים מוכנות הגנתית אופרטיבית בגבולות. כתוצאה מכך **צה"ל הגן על הגבולות בלבנון ובעזה באמצעות תוכניות שהיו לא מעשיות אל מול המציאות המתהווה מעבר לגבול.**

צה"ל והמערכת הביטחונית חזרו למעשה לטעויות היסוד משנות ה-50 וה-60: הסתמכות יתר על הרתעה ועל התרעה, מבלי להחזיק בתוכניות הגנה אופרטיביות מעשיות אל מול יכולותיו של האויב. שילוב של קונספציה, ביטחון עצמי מופרז שהוביל להסתמכות על אמצעים טכנולוגיים על חשבון סד"כ, ושחיקה במערך ההגנה האזרחית - שבעבר הייתה חלק בלתי נפרד מההגנה - יצר מצב שבו האויב הצליח להפתיע ולהכריע את אוגדת עזה, למרות ריבוי סימני האזהרה. כל זאת נגרם עקב היעדר תכנון של תוכנית הגנה ישימה להתמודדות עם תרחיש של מתקפת פתע. אילו תוכננה תוכנית ישימה שכזו, יש תקווה, שלא הייתה מתקיימת ב-7 באוקטובר סטייה מהותית וקשה מתורת הלחימה. סטייה זו כללה התעלמות מהנחת היסוד הבסיסית ביותר בהגנה: "חזקה על קו המגע שיפרץ", ועל כן התוצאות הקשות של יום זה.

המלצות

צה"ל נדרש להחיות את תפיסת ההגנה האופרטיבית נגד מתקפה כוללת שייעודה הגנה על הביטחון היסודי בגבולות. המודל לכך הן השנים שלאחר מלחמת יום הכיפורים, ובפרט בשנות השמונים והתשעים, שבהן היה צה"ל ערוך בעוצמה סבירה (בהסתמכו בעיקר על יחידות סדירות) ברמת הגולן, למרות היעדר התרעה למלחמה. צה"ל נדרש לתכנן את ההגנה על הגבולות עם התייחסות רחבה יותר ליכולות הסד"כ של האויב, ולא להסתמך רק על הדפ"א הסבירה הנשענת על מודיעין שיתריע על היערכות למתקפה. תפיסה זו תחייב פיתוח תוכניות הגנה עדכניות ומוכנות מבצעית לבלימת מתקפה בכל אחד מהגבולות. יש לכך משמעויות נרחבות בסד"כ ובמשאבים - אך זו המציאות שבה ישראל נמצאת בעת הנוכחית.

כל נושא תפיסת הגנת הבט"ש הייחודית נדרש למחשבה מחדש. נדרש לבחון שילוב יכולות בט"ש והגנה אופרטיבית במסגרת אותן יחידות, ולא במבנה ארגוני נפרד - מהלך המחייב בחינה מחודשת על הייעוד האופרטיבי של גדודי חי"ר גבולות, וכן של מבנה וארגון גדודי האיסוף הקרבי, כדוגמה מייצגת.

חיל האוויר לא היה ערוך ב-7 באוקטובר להגן על הגבולות במלוא עוצמתו ובאופן מותאם לבלימת מתקפה כוללת. שילוב חיל האוויר בתוכנית מגנה אופרטיבית ולא רק אל מול איומי בט"ש, הוא מהלך שיחייב את החיל לבחון מחדש את היקף הסד"כ המצוי בכוננות וכן את יעדי התקיפה במסגרת המגנה. למהלך זה יש השלכות רחבות על צוותי האוויר והקרקע, וכן על התאמת בנק המטרות, כך שיכלול גם מטרות לתקיפה בתוך שטח מדינת ישראל כחלק מתפיסת הגנה כוללת על הגבולות. התרבות הארגונית, שאינה נושאו של מאמר זה אך ללא ספק אחד הגורמים שבהם סבל צה"ל מנסיגה משמעותית בביצועיו, מילאה תפקיד חשוב בתוצאות אירועי ה-7 באוקטובר. בעתיד יידרש צה"ל לקיים כוננות מוקפדת ומתמשכת, בהתאם לפקודות קבע מינימליות להגנה מפני מתקפת פתע, ולצד זה לשוב אל יסודות תרבות הכוננות ביחידות, ובכלל זה הטמעת משמעת, הקפדה על נהלים, והפנמת משמעות הכוננות כחלק בלתי נפרד מהמוכנות המבצעית.

ב-7 באוקטובר חסר לכוחות שלחמו מול גלי המסתערים סיוע אש צמוד. הוספת מרכיב האש היבשתית לתוכנית ההגנה היא מהלך הכרחי ובעל חשיבות מכרעת המאפשר להעצים את עוצמת ההגנה, ולהעניק לכוחותינו יתרון בהתמודדות החזיתית מול גלי הפלישה במצב של נחיתות בסד"כ. לשם כך תידרש פריסה ייעודית של סד"כ ארטילרי ויכולות חמ"ם (חימוש מונחה מדויק), כחלק אינטגרלי מתוכנית הכוננות וההגנה בשגרה.

כישלון ההגנה המרחבית בחלק מהיישובים ובוודאי כמרכיב תומך בתוכנית ההגנה של כוחות צה"ל המגנים במרחב, נדרש לחשיבה מחודשת. שילוב יישובים סמוכי גדר כחלק מתוכנית המגנה, ככוח לוחם מידי המצויד בביצורים, באמצעים וביכולות המותאמים להדיפת הסתערות אויב בדומה למודל שפעל עד מלחמת ששת הימים, עשוי לתרום באופן משמעותי לתוכנית ההגנה המערכתית להגן על השטחים החיוניים במרחב, ובוודאי להגביר את יכולת היישובים להגן על עצמם עד הגעת כוחות צבא לסיוע (לאחר ה-7 באוקטובר ניתן להעריך שהתנגדות היישובים למהלך שכזה - תפחת). רעיון משלים נוסף הוא בחינה של הקמה מחדש של גרעיני נח"ל, ככוח המחזק את היישובים סמוכי הגדר ומהווה חלק מההגנה על היישוב, או לחלופין הקמת מסגרות של ישיבות הסדר חרדיות במתכונת זו.

בנאלי ככל שיהיה - נדרש לחזור ליסודות תורת הלחימה הגנה. המכשול בגבולות הארץ צריך להיות בראש ובראשונה מותאם לבלימת מתקפה כוללת ולא רק כנגד לוחמה זעירה (בט"ש). נדרשת הקמה של מוצבי לחימה המתוכננים טקטית ללחימה ולהדיפת התקפה, ולא שימור המחנות לכוחות ההגנה בגבולות. גם תחום הפיקוד

והשליטה מחייב חשיבה מחודשת בהיבטי הגנה ושרידות בעת מתקפה. ולפיכך נדרש לשקול הרחקה של מפקדות מרחביות לעומק, ובוודאי להבטיח את יכולתן להגן על עצמן ולתפקד תחת אש.

חלוקת המרחב למאמצים ומרחבים בהתאם לתורת ההגנה, תוך ניסיון להתמודד עם המורכבות של הגנה על גבול במרחב אזרחי. לפיכך, ככל הניתן מבחינה מדינית, יש לשאוף לקיים מרחב אבטחה מעבר לגבולות המדינה, כפי שבפועל יישם צה"ל בגבולות השונים עם סיום המלחמה (נכון לדצמבר 2025) ברצועת עזה, בלבנון ובסוריה. מרכיב נוסף הוא קיום מערך החזקה המבוסס על כוחות חזקים ובעלי עוצמת אש גבוהה, רצוי תחת ביצורים ובהיערכות ממושכת. לבסוף, **נדרש קיום עתודה גזרתית ניידת ובעלת עוצמת אש על בסיס גדודים מתאמנים להפעלה מיידית.**

כמו כן, נדרשת חשיבה מעמיקה ומקיפה בשיתוף הדרג המדיני, על הדרך להתמודד עם איום מתקפה המתהווה בגבולות כפי שאירע בשנים שלפני "חרבות ברזל" ברצועת עזה ובלבנון. כדי להימנע ממצב שבו הלחימה נכפית ביוזמת האויב, נדרש לחזור לעקרון האופנסיבה-דפנסיבה: אין לאפשר הימצאות של כוחות משמעותיים בסמוך לגבול, בעלי יכולת מתקפה לשטח ישראל, בעוד שצה"ל נמצא במצב הגנתי בלבד. לשם כך יש לנקוט פעולות התקפיות יזומות, בכל סדר גודל נדרש, במטרה להסיר מבעוד מועד את איום המתקפה האופרטיבית על שטח המדינה. לגישה זו מחירים מדיניים וחברתיים לא מבוטלים, ואלה צריכים להישקל בכובד ראש אל מול האלטרנטיבה של קיום איום מתמשך למתקפת פתע כדוגמת ה-7 באוקטובר, ומחירה הכבד.

בספרו של נאסים ניקולס טאלב, "הברבור השחור - השפעתו המטלטלת של הבלתי צפוי על הכלכלה והחיים", מתוארת תופעת הברבור השחור כ"אירוע נדיר ובלתי צפוי, ובעל השפעה דרמטית על חיינו, שלאחר הופעתו אנו רוקחים הסבר להתרחשותו, הסבר הגורם לו להיראות אקראי פחות וחזוי יותר" (טאלב, 2009, גב הספר). רוב אנשי הדרג המדיני והצבאי, בכל הרמות לא זיהו את "הברבור השחור" שהתרחש ב-7 באוקטובר. בדיעבד, לאחר התרחשות המתקפה ב-7 באוקטובר, לכאורה "הכול נראה נהיר וברור" כיצד היה צריך לנהוג אחרת, כדי למנוע את האסון הממשמש ובא. בפועל, זה לא קרה.

יש לקחים רבים מכישלון ה-7 באוקטובר. אחד המרכזיים שבהם הוא לקח בנאלי לכאורה, אך מהותי, הנוגע ליסודות ההגנה (ייתכן שבשל היותם ידועים ו"משעממים" - אנו נוטים להזניחם ולחפש פתרונות חדשניים ו"קונץ-פנטזים" חליפיים). על צה"ל לשוב ולבנות תוכניות הגנה שמטרתן הבטחת הביטחון היסודי, קרי מניעת פלישה לשטח מדינת ישראל. עלינו לנקוט בתפיסה המכבדת את יסודות המקצוע הצבאי ותורת הלחימה, ובייחוד כאשר אנו עוסקים בהגנה. מדובר בהגנה המסוגלת לדמיין ולהיערך לתרחישים החורגים מן הדפ"א המסכנת, גם כאשר גישה

זו סותרת לכאורה את הגישה המקצועית הקיימת בהיערכות להגנה. זוהי הגנה הנערכת בגבולות למתקפת פתע עם סד"כ סביר המותאם ליכולות האויב, ותוך הסתמכות פחותה על הערכת כוונותיו, והקפדה על העקרונות והציוויים הבסיסיים של תורת ההגנה. למצער, יש בצד לקח זה לקח נוסף ובנאלי גם הוא, אך כזה הכרוך במחירים כלכליים וחברתיים כבדים, ובראשם משמעויות בכוח אדם: ישראל נדרשת לצבא גדול יותר כדי להוסיף ולשמור על ביטחונה אל מול האיומים העתידיים - זו עדיין "גזרת דורנו".⁹

⁹ לאחר הרצחו של מא"ז נחל עוז רועי רוטברג באפריל 1956 נשא הרמטכ"ל משה דיין הספד בו הסביר את הכורח להמשיך ולהגן על עצמאותנו, וקבע: "זו גזירת דורנו. זו ברירת חיינו - להיות נכונים וחמושים, חזקים ונוקשים, או כי תישמט מאגרופינו החרב - ויכרתו חיינו" (דיין, 1956).

¹⁰ המחבר מבקש להודות לתא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל וד"ר סא"ל (מיל') עדו הכט על הערותיהם למאמר. תודה לתא"ל (מיל') יובל בזק שהעמיד לרשותי מסמכים חשובים שסייעו לכתיבת המאמר.

רשימת המקורות

- אוחיון, יוסף (דצמבר 2024). "תולדות חיל הספר: ראשיתה של המחלוקת בין צה"ל למשטרת ישראל בשאלת שמירת הגבולות בתום מלחמת העצמאות". **יסודות**, גיליון 6, עמ' 160-191.
- אורטל, ערן (אוקטובר 2020). "עולים להתקפה - מסגרת תיאורטית לתוכנית תנופה". **בין הקטבים**, גיליון 28-30, עמ' 35-50.
- אורן, עמירם (2002). "סדר הכוחות המלחמתי - הערכת מצב 1953-1960" - לקראת הרחבת צה"ל בשנות החמישים". **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 12, עמ' 123-145.
- אורן, עמירם (2004). "הפיקוד המרחבי להפעלת כוחות היבשה בצה"ל (1948-1956)". **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 14, עמ' 429-460.
- ארד, שמעון (מרץ 2025). "תפיסת הביטחון של ישראל: חוסר קוהרנטיות תפקודית ואסון ה-7 באוקטובר". **עדכן אסטרטגי**, גיליון 28, כרך 1, עמ' 79-88.
- אתר חדשות ערוץ 2 (10 ביולי 2013). "צה"ל: יחידות ייסגרו; האוצר: מפעילים לחץ על הממשלה". **גלובס**.
- בוחבוט, אמיר (28 בפברואר 2025). "חומת יריחו" נפלה - בין הכיסאות: כך איבד צה"ל את תוכנית חמאס לפני הטבח". **וואלה! חדשות**.
- בזק, יובל (15 באוקטובר 2017). "מלחמה בצפון - תובנות וכיווני מחשבה". מסמך פנימי.
- בזק, יובל (20 בדצמבר 2020). "אסטרטגיית פצ"ן - התייחסות". מסמך פנימי.
- בזק, יובל (2021). "הסכר הנבקע - בסיס תיאורטי-דוקטרינרי לניהול מערכה בצפון". מסמך פנימי.
- בינדר, שלומי (אוגוסט 2021). "מצביאותו של האלוף יצחק חופי בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים". **בין הקטבים**, גיליון 33, עמ' 105-116.
- דוד, טל (1998). **תפיסת הביטחון השוטף של ישראל: מקורותיה והתפתחותה 1956-1949**. המרכז למורשת בן-גוריון.
- דרוק, דותן (ינואר 2024). "ההגנה המרחבית ומלחמת חרבות ברזל". **מערכות**, גיליון 501, עמ' 16-21.
- דיון, משה (30 באפריל 1956). "הספד לרועי רוטברג". **אתר צה"ל**.
- הכט, עדו (2024). **תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל**, עיונים בביטחון המזרח התיכון, מס' 208, מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים.
- הנקין, יגיל (מרץ 2018). "מחיר גבוה לדמנו - תפיסות הביטחון הישראליות, מפעולות הגמול ועד ל'צוק איתן'". **בין הקטבים**, גיליון 15, עמ' 17-41.
- הראל, עמוס (29 ביולי 2003). "לקחי המלחמה בעיראק: מערך החי"ר יתוגבר וגדודיו בשטחים יוגדלו". **הארץ**.
- זיתון, יואב (4 בספטמבר 2017). "צה"ל בתרגיל מלחמה ענק בצפון - הגדול זה 19 שנים". *Ynet*.
- זיתון, יואב (10 בנובמבר 2025) "תחקיר העל" הוצג: 6 הכשלים המרכזיים שהובילו ל-7/10, ושינוי הכיוון של הרמטכ"ל". *Ynet*.
- חזות, גיא (26 בנובמבר 2024). "התנאים הנדרשים להחזרת תושבי הצפון לבתיהם - היבט הצבאי". מבט על, גיליון 1920, **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- טאלב, נאסים ניקולאס (2009). **הברבור השחור**. דביר.
- טובי, טל (2019). "בושם מסריח -העיקר שיעשה את העבודה" - עיצוב תפיסת ההגנה בגבולה המזרחי של ישראל 1967-1968". **יסודות**, גיליון 1, עמ' 326-357.
- יהושע, יוסי (19 בינואר 2024), "רצועת הביטחון" בגליל, והעימות לפני 7.10 בין מפקד האוגדה

- לראש אמ"ן: "לא תהיה התרעה? כל המטכ"ל יתפטר". *Ynet*.
- ימין, עמית ופינקל, מאיר (דצמבר 2025). "הגנת יישוב מפני התקפת אויב במלחמה - מדוע נדרש שינוי תפיסתי עמוק ומה מאפייניו". **מערכות**, גיליון 508, עמ' 6-9.
- ליש, גור (פברואר 2019). "תפיסת הביטחון בשגרה - מאמר תגובה לגיליון 15 - בטחון שוטף חלק א'". **בין הקטבים**, גיליון 19, עמ' 119-132.
- לשכת ראש ממשלת ישראל (23 במאי 2025). "זה מה שזיהה האלוף זיני חצי שנה לפני הטבח".

ערוץ 7

- משניות, אסף (8 בפברואר 2024). "פער בכוננות". **ערוץ 7**.
- נדל, חיים (2006). **בין שתי מלחמות (1967-1973)**. מערכות.
- נורקין, יפתח (9 ביולי 2019). "דף עמדה בנושא המענה בהגנה בגזרת אוגדה 91". מסמך פנימי.
- נחמיאס, רועי (16 בפברואר 2011). "נסראללה: במלחמה הבאה נשתלט על הגליל". *Ynet*.
- פיקוד מרכז (4 בנובמבר 1972). "כחול לבן - מצבי ההגנה". מספר תיק: 31/264/2016, **ארכיון**

צה"ל

- פיקוד דרום (2 במאי 1973). "שובך יונים (גיר)". מספר תיק: 31/264/2016, **ארכיון צה"ל**.
- פינקל, מאיר (16 בדצמבר 2024). "מלחמת חרבות ברזל - תחקיר התפתחות תפיסת ההגנה בעזה בשנים 2014-2023". מסמך פנימי.
- פעיל, מאיר (1982). "חטיבות החי"ר". בתוך: אילן כפיר (עורך). **צה"ל בחילו: חיל הרגלים**. רביבים, עמ' 17-18.
- רוזנפלד, אבי (2024). "שיחה עם חניכי פו"ם".
- שלח, עפר (אוקטובר 2023). "המחדל השלישי - האם תוקנו הכשלים בבניין הכוח והכנתו למלחמה, מיום הכיפורים ועד היום?". **בין הקטבים**, גיליון 40, עמ' 221-234.

- Mayadeen TV and Al-Manar (January 26, 2019). "Hezbollah Sec.-
- Gen. Hassan Nasrallah: We Have Complete Plans for Invading the Galilee". *Memri*.

ראיונות:

- חבר, דביר (17 דצמבר 2025).
- פוגל, סהר (26 באוקטובר 2025)

תובנות ולקחים טקטיים ממלחמת "חרבות ברזל"

אל"ם ירון סימסולו¹

מאמר זה הינו סיכום תובנות אישיות ומערכתיות ממלחמת "חרבות ברזל" מאז ה-7 באוקטובר 2023, המבוססות על חוויות המחבר בתמרון בעזה, בקרבות ההגנה בפצ"ן ובלחימה באיו"ש. המאמר מציג לקחים על כשירות המילואים, על פיקוד המשימה, על רוח הלחימה, על התמרון, על המעבריות הטקטית ועל הלוגיסטיקה. הדגש הוא על הצורך בהכנה אמיתית - מקצועית, מנטלית ומוסרית - של המפקדים, של הלוחמים ושל המסגרות, והבנה כי הלקחים שנלמדו במלחמה הנוכחית הם הבסיס להיערכות הנכונה למלחמות הבאות ושהם, במידה רבה, לקחים בסיסיים שחזרו על עצמם בכל מלחמות העבר.

מבוא

מאמר זה נכתב באפריל-מאי 2024, לאחר תקופה שבה שירתי באוגדת עזה במהלך החודשים הראשונים של המלחמה, ולאחר מכן עברתי בין כלל גזרות הלחימה. בעזה היינו עדיין בעיצומה של ההתקפה, ואילו בגזרה הצפונית פעלנו בהגנה. כמעט שנתיים חלפו מאז. נלחמנו, הכרענו את חזבאללה בצפון, נכנסנו לסוריה, ולאחרונה התמודדנו עם מערכה עצימה מול איראן - "עם כלביא". מתבקשת השאלה - האם נייר זה עדיין רלוונטי? אני סבור שכן. הלקחים שנכתבו אז, לפני קצת יותר משנה, ממשיכים להיות תקפים גם כיום, לאחר שצה"ל ניהל מערכות מורכבות בכלל הזירות. אלו לקחים בסיסיים במובנים רבים, וחלקם אף כבר יושמו בפועל בבניין הכוח ובהפעלתו. אני מקווה שתמצאו עניין בקריאת המאמר הזה. מעבר לפסקה זו - לא שיניתי בו דבר.

7 באוקטובר 2023 ייזכר ככישלון הגדול ביותר של צה"ל מקום המדינה. מדינת ישראל נכנסה להיסטוריה כמדינה נוספת שספגה מתקפת פתע והופתעה טקטית ואסטרטגית, כמו ארה"ב בהתקפה על פרל הארבור ב-1941, ורוסיה שהופתעה

¹ אל"ם ירון סימסולו, ראש תחצ"ן וקודם לכן מפקד חטיבת הצנחנים במילואים "שועלי מרום".

ממבצע ברברוסה בחזית המזרחית במלחמת העולם השנייה. במהלך השנים האחרונות תכנן החמאס ובנה כוח למלחמה זו באמצעות הבנה וניתוח היכולות של ישראל ושל צה"ל. צריך לציין, למעט הנאום של מוחמד דף² בתחילת המלחמה ועוד כמה ראיונות והתבטאויות, אני לא יודע לנתח את התכלית האסטרטגית ואת מטרות המלחמה של החמאס, לכן אנסה לעשות ניתוח של התוכנית המבצעית בלבד. ההתייחסות והניתוח יהיו לתוכנית ההגנה של אוגדת עזה ושל פיקוד הדרום ואעשה זאת באמצעות מחתמ"א.³

חמאס ניתח והבין את מרכזי הכובד של האוגדה שהם המפקדות והכוחות בשטח. הוא ניתח נכון את הנקודות החיוניות שלנו שהן התצפיות, הצמתים השונים לאורך הגזרה, שמובילים אליה עתודות, והניתוח של נקודות התורפה שלנו, שבאות לידי ביטוי במיעוט סד"כ בסופ"ש ובחגים. הוא הבין שמה שיכריע זה התקפה במספר צירים רב, במסה גדולה מהקרקע ומהאוויר תוך התקפה מקדימה ומקבילה באש וברחפנים אל מול מרכזי הכובד השונים. המכה הראשונה היא ביטול יכולת התצפית וההדדיות בין הכוחות וביצוע מארבים על הצמתים בצירים על מנת למנוע הגעת עתודות למרחב הגזרה ובמקביל פגיעה במרכזי הפו"ש שלנו. ברט פרידמן ניסה בספרו לתת סימנים ל"מהי טקטיקה". הוא סימן רובד פסיקלי שבו כלולים: אש, תמרון, מסה וקצב מבצעים. הוא סימן היבט מנטלי של הפתעה, של הונאה, של הטעיה ושל תכסיסים ורובד מורלי שהינו רוח לחימה (פרידמן, 2021).

גם בהיבטים של הניתוח הטקטי של המתקפה חמאס הביא לידי ביטוי במתקפה שלו את כל ההיבטים האחרונים בהיבט הפסיקלי: אש מקדימה, תמרון מהיר שבא לידי ביטוי ברכבים קלים, אופנועים, בקאי (מצנחי רחיפה) והסתערות רגלית, מסה בהיבט של כמות ההתקפות וכמות הסד"כ של המחבלים (מעל 3,000) בכל התקפה ובהיבט של קצב מבצעים בשלושה גלי התקפה שונים. בהיבט המנטלי ההפתעה הטקטית שיצר הייתה בעיתוי ובשמירת סוד של המחבלים את התוכנית, ובהיבט המורלי ברוח הקרב של אנשיו בהוצאת המתקפה הרצחנית. ניסיתי לכתוב את הרעיון המבצעי של חמאס כמו שאני מבין אותו ממה שפירטתי:

מתקפה בהפתעה באוויר, בים וביבשה בסופ"ש או בחג כשהאויב בסד"כ מצומצם, על כלל מרכזי הכובד (מפקדות ובסיסים) בעשרות צירים במקביל ובסד"כ גבוה תוך נטרול מקדים של כלל התצפיות. במקביל כניסה לעומק ובידוד הגזרה באמצעות מארבים בצמתים ומניעת הגעת כוחות עתודה.

² ב-7 באוקטובר באזור השעה 09:00, פרסם מוחמד דף הודעה מוקלטת שבה קרא למחבלים שחדרו ליישובי עוטף עזה: "בצעו את התקפותיכם על ההתנחלויות בכל האמצעים והכלים העומדים לרשותכם... היום כל מי שיש לו רובה צריך להוציא אותו. זה הזמן שלו, וכל אחד מכם צריך לצאת עם המשאית, הרכב או הגרזן שלו. היום, היסטוריה חדשה נפתחה, היסטוריה מבריקה ומכובדת יותר". הוא הוסיף כי המתקפה היא בתגובה לעליית יהודים להר הבית, מה שהוא כינה "חילול מסגד אל-אקצא" וכינה את המתקפה "מבול אל-אקצא". הוא קרא גם לערביי ישראל להצטרף למלחמה (חלבי, 2023).

³ **מחתמ"א** - שיטה לבניית רעיון מבצעי לאור ניתוח קרקע אויב וכוחותינו. ראשי התיבות מסמלים: מרכזי כובד, נקודות חיוניות, תורפות, מה יכריע? איך יכריע?

ביום ביצוע המתקפה חמאס, בשל היותו ארגון טרור רצחני, תקף את כל היישובים בגזרה במטרה לבצע מסע הרג של אזרחים ושל משפחות, דבר אשר הוביל למעל 60 מוקדים שונים בגזרה. ההונאה האסטרטגית שיצר במהלך השנים, שפניו לא למלחמה, והוא מנסה לקיים "הודנה" כלשהי, הייתה בבסיס האסטרטגיה שלו. חמאס לא לקח בחשבון, או לא הבין, את רוח הלחימה של הלוחמים, של המפקדים, של השוטרים ושל האזרחים במדינת ישראל שהתעוררו בשבת למשמע האזעקות. כולם שעטו קדימה כבודדים ובכוחות מאולתרים, יחידות צבאיות קטנות וגדולות, חלק עם נשק וחלק ללא, הגיעו לגזרה ונלחמו על כל צומת, על כל בסיס וכל על פיסת קרקע והצליחו תוך פחות מ־24 שעות להחזיר מצב לקדמותו בכל הגזרה. כבשו את כל המוצבים והיישובים הישראליים חזרה תוך חתירה למגע וחילוץ אזרחים תחת אש (היו מספר מחבלים בודדים נוספים שהמשיכו להסתובב בשטח של אוגדת עזה עד שאותרו וחוסלו תוך יממות ספורות).

תובנות ולקחים טקטיים מהמלחמה

במאמר זה אנסה להציג לקחים שונים, כפי שראיתי אותם או חוויתי אותם בחמשת החודשים האחרונים שלי במלחמה, הן ברמה הטקטית והן ברמה המערכתית. יש לבחון את הלקחים השונים, לנתח ולראות אותם עם ההיסט הנכון מהמלחמה בעזה למערכה בצפון, שזהו האתגר הגדול.

"הצטיין ביסודות" - כלל זה שטבע גנרל הנחתים האמריקאי ג'יימס מאטיס, מהווה את המרכיב הבסיסי והחשוב ביותר ברמתו של כל לוחם ושל כל מסגרת צבאית (מאטיס ווסט, 2020, עמ' 27). הצבא הסדיר והמילואים לא יכולים בשל אילוצי זמן או משאבים לא להתאמן, הדבר עלול להביא את הכוחות לרמת הסף של הכשירויות השונות לפחות בנושאים הבאים: כושר קרבי, קליעה, רובאות, שדאות, פק"לים, עבודה עם רק"ם וערכים. צריך לאמן את הפרט, את המסגרת, את המפקדים ואת המפקדה. צבא שיתפשר על זה - כפי שהתפשרנו בחלק מהדברים בשנים האחרונות - ישלם מחיר כניסה יקר למלחמה. צה"ל לא יכול להתפשר יותר על כשירות צבא המילואים שלו על יחידותיו השונות ו"לספר לעצמו סיפור" שהוא כשיר. אסור שהמוטיבציה והרוח שנוצרו ב־7.10.23 יחד עם הזמן שצה"ל לקח עד לתמרון ולבידול הזירה הצפונית והדרומית ייצרו אשליה שרמת הכשירות הייתה טובה.

להסתכל על המציאות כמו שהיא - "זה השבוע האחרון של השלום". מדרג המ"מ ועד המח"ט - להיות מוכן למלחמה זו לא סיסמה. "כל שבוע ביחידת נחתים מבצעת נחשב השבוע האחרון של השלום, ובניסוחו של רב סמל אחד: "היה מוכן, בשבוע הבא נהיה בקרב" (מאטיס ווסט, 2020, עמ' 27). לקבוע "מלחמה היום", ומכאן לעשות הכול כדי לממש את האחריות שלנו כמפקדים וכלוחמים ולהיות מוכנים לזה. "קשה באימונים קשה מאוד בקרב", כל מפקד שקם בבוקר או הולך

לישון בלילה צריך לשאול את עצמו מה הוא עושה כדי להתכונן למבחן חייו שהוא המלחמה. הוא צריך ללכת לישון מוטרד אם עשה מספיק. צריך להבין את האחריות, צריך משמעת וצריך מקצועיות, דוגמה אישית וצניעות כדי לקחת את עצמך ואת המסגרת ולהתכונן מקצועית, מנטלית ומורלית למלחמה.

הקרב הראשון - הקרב הראשון הינו האירוע המרכזי של כל מסגרת צבאית שבו היא טובלת את טבילת האש, ולפי רמת מוכנותה המקצועית **והמנטלית** משלמת מחיר קטן או גדול והמשך הלחימה שלה מושפע מזה. האירועים של ה-7.10 הביאו יחידות רבות לקרב הראשון בהפתעה מוחלטת, והן נתקלו בכאוס וברמת קיצוניות שלא היו עד היום בשדות הקרב של ישראל ואפילו בעולם. כל היחידות קפצו באותו בוקר. בחלקן נתקלתי ואת חלקן תחקרתי. כולן נלחמו עד סיום המשימות שקיבלו או שהגדירו לעצמן, תוך חתירה למגע למרות הנפגעים, המראות וההרוגים. ברצוני לציין במיוחד את גדודי הקו: 13, 51, 77 וסיירת הנח"ל, שלמרות אובדן שרשרת הפיקוד והלוחמים, לא הפסיקו להילחם והמשיכו משם לתמרון. זהו חוסן של יחידה.

ליחידות המילואים שהוקפצו בצו 8 עוד באותו יום, נושא ההכנה המנטלית של המפקדים והרגשתם המקצועית שהם מוכנים מבחינת הכשירות יחד עם המוכנות למשימה המבצעית הספציפית - יש לו חשיבות גדולה. נוסף על כך, מפקד צריך להבין שיש צורך לשים את כל המפקדים הבכירים של היחידות השונות בקרב הראשון כדי באמת להצליח ולהתמודד עם כל אתגר ומשם להמשך הצלחות במלחמה. אפשר לראות יחידות, כמו גולני וחטיבה 7, לדוגמה, שנלחמו בקרב הראשון עוד ב-7.10 יחד עם מוכנות גבוהה שקיבלו מתוכנית "זמן יקר", והדבר הביא אותם לרמת מוכנות גבוהה מאוד לתמרון.

יחידות תגובה מהירה ⁴ **QRF (Quick Reaction Force)** - עיקר היחידות שהגיעו לבלום את האויב ב-7.10 היו יחידות מיוחדות של הצבא ושל המשטרה. רוב היחידות הגיעו עצמאית לאור הכאוס שהיה בפו"ש באוגדת עזה ובפיקוד הדרום, חיפשו משימות והלכו בעקבות מוקדי הלחימה שהיו. הדילמה של חטיבת המבצעים בשעות הראשונות הייתה האם יכולה להיות התקפה של חזבאללה בצפון במקביל. הדבר יצר דילמה אמיתית: את מי להפעיל ואיך להפעיל, למרות שיחידות קפצו עצמאית ללא אישור, חיפשו את הקרבות והצילו את הדרום.

מה אם הייתה התקפה במקביל? איך היינו בולמים? איך היינו מחלקים את היחידות? המענה בהגנה חייב להיות בידי כוחות הבט"ש וההגנה. ארגון נכון של יחידות תגובה מהירה, סדיר וגם מילואים, במדרגות כוננות שונות בדרג האוגדתי עד הדרג המטכ"לי, על-פי מיקומים גאוגרפיים, ייתן מענה לאירועים מתפרצים

⁴ כוח תגובה מיידי (QRF), כוח פריסה מהירה (RDF) או כוח תמרון מהיר (QMF) הוא יחידה צבאית או משטרתית המסוגלת להגיב למצבי חירום בפרק זמן קצר מאוד. בארץ היא מתייחסת למושג העבר "יחידות התערבות", והמושג שמגדיר אותן היום הוא "יחידות תגובה מהירה". היחידות כיום הם הסיירות של החטיבות הסדירות, יחידות הקומנדו, שלדג, ימ"מ ועוד.

אשר יכולים להתרחש בכמה זירות במקביל. נכון לסדר ולבנות אותן לפי "המרובע" שכולל: פו"ש (מ"פ לפחות), מסה (שני צוותים, כדי שניתן יהיה לקיים טקטיקה), ניידות (לא חייבת להיות ממוגנת) וקטלניות מבחינת האמל"ח.

מתוך סיכום ראשוני של לחימת ביה"ס ללוט"ר ב-7 באוקטובר 2023

רוח לחימה וחוסן – "רוח לחימה היא העוצמה הנפשית ונכונות הפרט והקבוצה, המפקד, החייל והמסגרת, ללחום ולבצע את תפקידיהם ומשימותיהם גם תוך סיכון אישי גבוה ולעמוד בתנאים קשים ובסבל לאורך זמן" (מפקדת זרוע היבשה, 2007, עמ' 17). חוסן ביחידה לוחמת מורכב מכמה נושאים: אמונה בצדקת הדרך – שבאה לידי ביטוי בצורה מובהקת לאור מתקפה של החמאס ב-7.10, האמונה במפקדים, האמונה ביכולות האישיות והאמונה ביכולת היחידתית (נבו, ולצ'ק ושירצק, 2023). שני המרכיבים האלו יובילו כל צבא וכל אומה לניצחון במלחמה. אחת התמונות שחוקקות לי בראש מקרב כיסופים ב-7.10 היא כוחות אשר דוחפים קדימה כל הזמן בכניסה ליישוב, ובמקביל כוחות אשר מפנים פצועים והרוגים.

ויקטור פרנקל אמר בספרו "האדם מחפש משמעות" "תגידו לי למה ואעשה כל איך". אותם כוחות סדיר ומילואים נלחמים כבר חמישה חודשים. מתקפת הפתע והאכזריות שלה, והאמונה שזאת מלחמה צודקת, יצרו רוח לחימה שגייסה את כל המשאבים הנפשיים והחומריים של הכוחות. יחידות שהתאמנו לפני כן בצורה רצינית ואמיתית בנו את החוסן של המסגרת ויחד עם רוח הלחימה זה יצר יחידות חזקות. מפקדים צריכים לזכור תמיד לעבוד בשני הצירים האלו כדי לייצר יחידות חזקות ואפקטיביות שיעמדו בכל אתגר.

פיקוד משימה⁵ - המלחמה מייצרת סיטואציות קשות שפוגשות את הכוחות הטקטיים בקצה, ומי שלא התחנך ביום-יום לקבל החלטות ולבצע אותן על-פי עקרונות לביצוע המשימה שניתנו לו, לא יצליח. הרבה מהמפקדים הבכירים הגיעו למלחמה והגדירו שסוג הפיקוד במלחמה הוא פיקוד משימה. אני חושב שצה"ל לא נערך נכון לאירוע הזה על אף שהיחידות בקצה הצליחו במשימותיהן ורובן עשו מה שהן מבינות לאור האילוצים, לא בהכרח אל מול כוונות מפקדיהם בצורת הפיקוד. בקרב הפיקוד הבכיר של צה"ל מרמת מח"ט ומעלה, בדגש למח"טי החטמ"ר, האוגמ"רים והפיקודים המרחביים שבשגרה, רוב הפעילות המבצעית המתבצעת אינה פיקוד משימה אלא **פיקוד פרטני** בשל הפחד מטעויות ומתקלות. אי אפשר לפקד כל השנים בפיקוד פרטני ולצפות שבמלחמה זה פתאום ישתנה. הבסיס המאפשר פיקוד משימה בין דרגים שונים הוא: שפה מקצועית תו"לית אחידה, עולם ערכים משותף, אמון ויכולות של דרג ממונה להכיל טעויות. למרות שהיחידות בקצה עשו מה שצריך כדי להצליח.

עולם המילואים - עולם המילואים ביבשה מתחלק לשתי דיסציפלינות מרכזיות. אחת היא עולם המפקדות והשנייה היא העולם הלוחם ותומכי הלחימה השונים. בראשונה יש יתרון מובהק לעולם המילואים על העולם הסדיר. אנשי המילואים במפקדות מביאים ניסיון, ותק ובגרות שאין בעולם הסדיר לאור הגיל והתפקידים הקצרים. הסדירים מביאים את העדכונים בתורות ובנהלים. במפקדה רצינית, אשר מתאמנת באופן קבוע, פער זה לא בא לידי ביטוי. בעולם הלחימה זה שונה. אחד הדברים שידעתי לפני המלחמה כמח"ט מילואים של חטיבה 646 "שועלי מרום" הוא שכשתגיע מלחמה אין הבדל בין חיצי התמרון השונים. לדוגמה, חץ התמרון של חטיבה 646 וחץ התמרון של חטיבת כפיר ייראה אותו דבר. עולם המילואים נזנח לאור "חוק המילואים", הציוד בימ"חים הוא ישן ולא מספיק.

זרוע היבשה התחילה פרויקט גדול לביטול הדיפרנציאליות, כדי שבסיום התהליך לוחם מילואים ייראה בכל הציוד (מדים, אמצעי לחימה, וסט ובסוף גם ברכבים) כמו לוחם סדיר, וחטיבת המילואים מבחינת האמל"ח החטיבתי שלה תראה גם כן אותו דבר. מדובר בעלות קטנה יחסית. יש לציין שאנשי המילואים התייצבו בלי פקודה ב-7.10 ועשו הכול כדי להיות כשירים למשימות שלהם עם מה שהיה להם. צה"ל ומדינת ישראל לא צריכים לסמוך על המוטיבציה ועל האיכויות שלהם אלא לתת להם כלים, זמן, אימונים ואמל"ח. במקביל להתעצמות באמל"ח, גרף

⁵ **פיקוד משימה** (mission oriented command and control) - תפיסה של פיקוד ושליטה הנהגת כיום בעיקר בצבאות המערב. תפיסה זו קובעת לכל מפקד משנה חופש פעולה רחב במילוי משימתו, במסגרת מטרותיו של נותן הפקודה. המשימה למפקד המשנה צריכה לכלול את האילוצים ההכרחיים, מתוך מגמה קבועה לצמצם ככל האפשר. פיקוד מוכוון משימה מחייב מפקדים וקצינים בעלי הכשרה מעולה דבקות מיוחדת באותם עקרונות וכללים בכל הדרגים. עם עקרונות וכללים אלו נמנים אחדות מושגית והסתמכות על הכפופים, על יוזמתם ועל יכולתם לפעול בלא הזדקקות להנחיה מלמעלה. תפיסה זו מאפשרת פיקוד ושליטה יעילים גם במצב של היעדר תקשורת, תוך הסתמכות על פקודות המבצע כאמצעי בקרה עיקרי (המילון למונחי צה"ל, 1998, עמ' 497).

האימונים חייב שינוי של כמות ימי אימונים למסגרות סדירות ובטח למילואים לאורך השנה במטרה להפוך את המילואים מתחביב למקצוע.

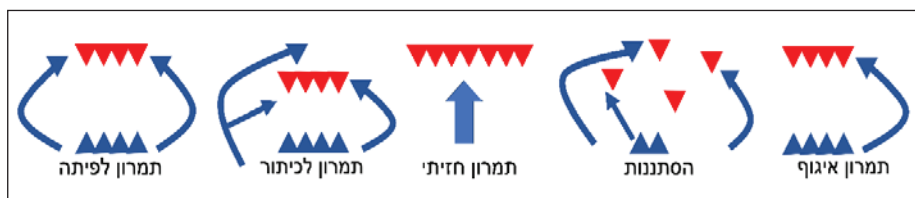
שינוי התכנית והיערכות האויב - לאחר גיוס הצבא וההכנות לתמרון ההתקפי במלחמה, היתרונות של צה"ל בתהליכים שהוא עשה בבניין הכוח בתחום המודיעין והאש, באו לידי ביטוי מוחץ. מכות הפתיחה בכניסה לתמרון ההתקפי של האוגדות השונות יחד עם איכות ודיוק היעדים שנתקפו יצרו מצב שמערכות האויב התפרקו לאט לאט. המארבים המאורגנים של האויב שהסתמכו על רשת המנהרות, על מטענים ועל נ"ט קצר טווח - פורקו לחלוטין, המארבים החפוזים שהאויב ניסה להעמיד במקום פורקו באמצעות האש המדויקת צמודת התמרון יחד עם תמרונים טקטיים של הצק"גים השונים. לבסוף האויב עבר ללחימת גרילה שבה חוליות שונות ששרדו ביצעו "עקיצות" במקומות שבהם ראו את כוחותינו.

היערכות האויב יצרה בקרב כוחותינו אתגר גדול של חוסר בתמ"א ובתמ"מ יחד עם תאי שטח שהשתנו לחלוטין לאור האש שהופעלה. פה נשאלת השאלה: האם נשאר לאויב מרכזי כובד נוספים? נקודות תורפה נוספות? ומכאן, לאור לחימה ארוכה שבה השתנו השטח והאויב, יש צורך תמידי לנסות להתאים את ההתקפות לאור מחתמ"א ותמ"א אויב. זהו קושי גדול שמצריך חשיבה משמעותית שמבוססת על מודיעין מכל סוג, על הסתכלות פיסית על השטח ועל אינטואיציה אמיתית שמבוססת על הערכת מצב ועל ידע מקצועי כדי להבין לאן ללכת ואיפה לתקוף.

צורות תמרון לפני צורות קרב - בשיח המקצועי של צה"ל, בדגש על תמרון, מדובר בעיקר על צורות קרב, בדגש לראשיות - התקפה והגנה, אך גם למשניות - בעיקר התקדמות, מארב ופשיטה. נסיגה, השהייה ורדיפה כמעט ולא נמצאות בשיח למרות שהן כן נלמדות. אני חושב שהשיח על צורות קרב בלבד מגביל את החשיבה ומקבע אותנו לשפה שהיא רלוונטית יותר לדרג החטיבה ומעלה. הייתי מכניס לשיח ולחשיבה של המפקדים על תמרון התקפי שיח על צורות תמרון; משמעותו של תמרון הוא הנעת הכוח לעמדת יתרון על האויב על מנת להשמידו באש או להביא להתמוטטותו ולכניעתו ומכאן החיפוש המתמיד של המפקדים בכל הרמות אחר הדרך להנעת הכוח שבפיקודם לשם השגת יתרון על האויב. הרעיון המרכזי של התמרון הוא להביא לנקודת המפגש עם האויב את הכוח במצב כשיר למשימתו, רענן ככל האפשר ובאופן שהוא מביא את מלוא עוצמתו מול האויב (מחלקת תו"ל ותפיסות, אוגוסט 2010, עמ' 44-45).

החשיבה של המפקד בהערכת המצב שלו אל מול הסביבה המבצעית: קרקע, אויב וכוחותינו ומשם למחתמ"א, תיצור אצלו הבנות שבסופן הוא צריך לנתח שלושה גורמי יסוד המשפיעים באופן קבוע על יכולת התמרון בכל קרב: **הסתר** - אפשרות ההסתר מתצפיות האויב והתצפיות כלפי האויב, **אש** - האפשרות להעסקת האויב באש לשם שיתוקו וניצול הקרקע כמחסה מפני אש הכוח המגן, **ותנועה** - היכולת להניע כוחות רגליים או כוחות ממוכנים בשטח בהתייחס לתבליט, לתכסית ולמכשולים הטבעיים

והמלאכותיים הנמצאים בו. כמות המכשולים, סיווגם ובמיוחד הערכה באשר לזמן שיידרש להתגבר עליהם, ישפיעו באופן ישיר על בחירת צורת התמרון בקרב (שם). על-פי תורת הקרב ישנם ארבעה סוגי תמרון: רגלי, ממוכן, אווירי וימי, ויש כמה צורות תמרון: חזיתי, איגוף, לפיתה, כיתור, הסתננות ותמרון במקביל לכמה יעדים וכמובן אפשר להגדיר עוד בהתאם לשפה משותפת בין המפקדים (מחלקת תו"ל ותפיסות, אוגוסט 2010, עמ' 52-55). שפה זאת מופיעה בתורה, אך בשיח המקצועי של המפקדים ובמיוחד בפקודות המבצע היא לא מפותחת ולא באה לידי ביטוי. אצל האמריקאים, לדוגמה, צורות התמרון הן עיקר השיח המחשבתי והמקצועי, ורק אחר כך, אם בכלל, מדברים על צורות קרב.

סוגי לוחמות ומעבריות - לקח זה בא לחדד את מורכבות הלחימה של יחידות יבשתיות. יחידות חיל הרגלים עוסקות בעיקר בארבע לוחמות עיקריות: שטח פתוח, שטח סבוך, שטח בנוי, לוחמה בציר הררי, ובכולן צריך לדעת לפעול ביום ובלילה, ומכאן גם היכולות של לחימה בלילה (לא לוחמת לילה). חי"ר, ובאופן כללי המערך המתמרון, צריך להתמקד וללמד את הלוחמות האלה מהכשרות הבסיס ועד הכשרות הפיקוד השונות. אחת הנקודות שצריך ללמד ולגעת בהן בכל תרגילי המסגרת היא **המעבריות**. לדוגמה: צק"פ חי"ר יוצא משטחי כינוס ונע בשטח פתוח. הוא גולש לתוך שלוחה סבוכה או מיוערת בצפיפות, הוא ממשיך לציר אחד על רכס כדי להגיע לכפר שהפאתיים שלו זה שטח חקלאי בצורת מטעים, הכניסה לכפר היא שטח בנוי נמוך של בתים עד שלוש קומות, מרכז הכפר הוא שטח בנוי צפוף - קסבה, והשכונה הנוספת היא שטח בנוי גבוה של בניינים בני חמש קומות ומעלה.

התיאור הוא סיפור של קרב של צק"פ אלמוני במלחמה שיכול להימשך מספר ימים. הוא עובר בין תאי שטח שונים, דבר שמצריך יכולות לחימה של לוחמות שונות, הוא צריך לדעת לפעול ביום ובלילה, והכי חשוב הוא צריך להבין בכל פעם איזה שטח הוא עובר ואיך לסדר את תבניות הקרב והתצורה הטקטית שלהם. ההבנה של **מעבריות** בין יום לבין לילה וההפך יחד עם מעבריות תמידית בין תאי שטח שונים היא המרכז של הערכת המצב הטקטית של המפקד. נוסף על כך, כדי לאחוז את כל הידע והלוחמות השונות, אני ממליץ להפוך את ביה"ס ללוט"ר לביה"ס ללוחמת החי"ר, שישמש מוקד הידע התורתי והיישומי של הלוחמות השונות עם יכולות להדריך וללמד את כל אוכלוסיות המפקדים השונות בסדיר ובמילואים (הערה אחת לגבי שטח רווי הריסות - הוא הסתעפות של שטח בנוי עם מיקוד ודגשים נקודתיים).

טקטיקה ותחבולה – כשמסתכלים אחורה על קרבות מופת, חושבים על מלחמת ישראל נגד מדיין בהובלת גדעון, אוסטרליץ של נפוליאון, מבצע מוקד או קרב אום כתף של אריאל שרון במלחמת ששת הימים וצליחת התעלה במבצע "אבירי לב" במלחמת יום הכיפורים. תחבולות מערכתיות מופתיות, שהביאו לניצחונות מוחצים בשדה הקרב, הן נדירות. שני הצדדים רוצים לנצח ובדרך כלל שני הצדדים מוכנים למלחמה. נשאלת תמיד השאלה, איך מוצאים יתרון על האויב בכדי להכריע אותו. לאורך שנים דיברה התורה של צה"ל על מחתמ"א כצורת חשיבה לבניית רעיון מבצעי שיביא יתרון על האויב. המחתמ"א מבוססת, כמובן, על הסביבה המבצעית ובה המערכת היריבה, בתוך זה הבנת הקרקע, תבליט ותכסית, הערכות האויב והיכולות שלו, הרכבים ויכולות של כוחותינו.

כוח גולני במהלך מבצע "חיצי הצפון" בדרום לבנון (צילום: דובר צה"ל)

המחתמ"א, כפי שצוין בתחילת המאמר, מדבר בצורה פשוטה על מרכזי כובד, נקודות חיוניות, תורפות, גורם ההכרעה ואופן ההכרעה. האתגר הגדול הינו בדרג הפלוגה עד החטיבה. יש לייצר רעיון מבצעי⁶ מבוסס תחבולה ליישום טקטיקה ומשם להגיע ביתרון גדול ולהכריע את האויב. התכנים נלמדים בקורסי הפיקוד השונים החל מבה"ד 1 ועד קורס מח"טים. היכולות של מפקד יחד עם המטה שלו לקיים

⁶ **רעיון מבצעי** – מגדיר את התחבולה שביסוד פעולת הכוח, את המצב המבצעי ואת המרכיבים – הישגים מבצעיים משניים ופעולות שיאפשרו את מימושו. הרעיון המבצעי מצוי בליבת התכנון המבצעי של המפקד. הרעיון המבצעי משמש "גשר" רעיוני ויישומי בין המשימה לבין השיטה, ולכן עליו לכלול מרכיבים מעשיים אלה: מצב כוחותינו ביחס לשטח (מיקום), לאויב (עוצמת כוחותינו ביחס להערכות אויב), לעיתוי (זמן) או לשילוב ביניהם ולתוצאות הפעולות העיקריות הנדרשות לכך.

תהליך אמיתי של הערכת מצב ומשם באמת להגיע לתחבולה, שתהיה הבסיס של רעיון מבצעי, וממנו לבנות את התוכנית המבצעית - זה האתגר הגדול. עוד מוקדם לנתח את כל הקרבות במלחמה הזאת, ועוד ייכתבו ספרים רבים וניתוחים רבים בשנים הקרובות, אך הדגש והלקח המרכזיים הם לנסות ליישם את המחתמ"א, שהיא מבוססת על הסכמה של הערכת מצב.

הנעת אוכלוסייה כרעיון מבצעי ומאפשר בשטח בנוי וצפוף, רווי אוכלוסייה - הרחבתי על הנושא של תחבולה ורעיון מבצעי בסעיף הקודם. בסעיף זה אגע ספציפית בהנעת האוכלוסייה שהתרחשה בעזה טרום התמרון ההתקפי ובמהלכו. האתגר הגדול במלחמות המודרניות וספציפית במלחמות שלנו הוא השטח הבנוי המורכב ובתוכו ריבוי האוכלוסייה. האויב שלנו, שהינו צבא טרור, הבין את זה בכל הזירות ובנה את מתחמי הלחימה שלו בלב השטח הבנוי כשמסביבו האוכלוסייה. הדבר השני שמאתגר אותנו הוא חוסר הסובלנות הבין-לאומית לנפגעים אזרחיים. פיקוד הדרום בשנים האחרונות בנה מנגנון מאוד יעיל של יכולת לשנע אוכלוסייה ממקום למקום. מנגנון זה הוכיח את עצמו במבצעים קודמים, ובמלחמה הזאת הוא זה שאפשר לבצע תמרון ויעיל אל מרכזי הכובד של החמאס. היכולת לבצע תמרון כזה במיעוט נפגעים אזרחיים מאפשר את המשך הלחימה והלגיטימציה יחד עם ביטול הרעיון המבצעי של האויב של לחימה ושימוש באוכלוסייה האזרחית כמגן אנושי. לקח זה חשוב מאוד גם לבניית המנגנונים השונים בפצ"ן.

ארגון מרחב ומרשמי הקרב - לאחר ביצוע הערכת מצב לבניית משימה מבצעית לתמרון הגנתי או התקפי שמבוסס על קרקע אויב ושל כוחותינו, ניתוח דפ"אות האויב וקביעת התוכנית שלנו, מגיע חלק מורכב, שאנחנו לא מייחסים לו חשיבות רבה, אך הוא מהותי, בעיקר במסגרות כמו גדוד וחטיבה. לקחת את התוכנית המבצעית שיש למפקד ולמטה בראש ולתרגם אותה לביטוי גרפי על עזרים קשיחים או דיגיטליים במערכות שונות. זהו אתגר גדול שצופן בחובו מקצועיות משמעותית בדגש על המטה המבצעי. למח"ט ולמג"ד יש את קציני האג"מ שמסדרים את המרשמים השונים. ברמת המ"פ זהו המ"פ.

מכאן יש כמה דגשים בנושא: ארגון המרחב, שכולל את גבולות הגזרה (רצוי שיהיו על פריטי תבליט או תכסית ברורים לכוחות), אזורי חיץ בין כוחות למניעת דו"צ (יש להבין ולתכנן על-פי תכסית בעיקר), קווי תיאום ודיווח שמבטאים את הרציונל בתוכנית המבצעית וסידור הזמנים והמאמצים השונים לתזמורת אחת - ביטוי גרפי לתוכניות האש בכל הרמות, שמסונכרן עם הקווים השחורים של קווי התיאום. פער שזיהיתי בלא מעט יחידות שהייתי הוא הגדרת כיווני הירי. הכוחות שמקבלים את מרשמי הקרב בד"כ מקבלים "ריבוע שחור". לאותו מרחב לחימה פלוגתי או גדודי צריך להגדיר מהם כיווני הירי השונים כדי למנוע דו"צ וירי קטלני כלפי כוחותינו או אזרחים. הרבה כוחות שנתקלתי בינו שבתוך אותו ריבוע שחור ניתן לירות כמעט לכל מקום וזאת הנחה שגוייה. נקודה נוספת וחשובה הינה הבנה איפה מתחיל

הקרב. המפקדים והלוחמים צריכים להבין שהקרב מתחיל בגיוס ומרשמי הקרב השונים מתחילים בשטחי ריכוז.

הישגים מבצעים - השפה של הישגים מבצעיים (מחלקת תו"ל ותפיסות, אוגוסט 2010, עמ' 92-96). התפתחה לאחר מלחמת לבנון השנייה. השפה הזאת באה לידי ביטוי במלחמה בצורה טובה יחד עם דיוקים והתאמות שבוצעו בצק"חים שונים למשימות שונות. לדוגמה, כאשר הוגדר הישג מבצעי שלא נמצא בתורה, הוא נקבע בין המפקדים. למשל, העבודה על המחסות, על בתי החולים, על בדיקת הגופות ועוד. נקודה חשובה שעלתה היא מנגנון סיום של משימה. איך מסיימים פשיטה? ראינו שבהרבה מהמשימות שעת ה"ש" לא הייתה משמעותית, ביטחון כוחותינו היה חשוב יותר. אז נשאלת השאלה איך מסיימים מבצע אם לא עומדים בהישג נדרש - מקפלים? מבקשים עוד זמן? האם מפקדים בכלל משקיעים מחשבה על מנגנון הסיום? מפקדים בכל הרמות בדגש בדרג הצק"ג והצק"ח יצטרכו להשקיע בזה מחשבה. ולסיום, קלאוזוביץ צדק כשכתב לפני 150 שנה את המשפט הבא: "אף אחד לא מתחיל מלחמה - או ליתר דיוק, אף אחד בתבונתו, הגיונו ושכלו לא חייב לעשות זאת - מבלי שיהיה ברור במוחו מה הוא מתכוון להשיג במלחמה וכיצד הוא מתכוון לנהל אותה" (מור וגאלווי, 2006, עמ' 364).

טכניקה קרבית: הגנה אל מול צורת קרב הגנה - לאורך המלחמה האחרונה בפרט ומהניסיון של צה"ל במבצעים ובמלחמות בארבעים השנים האחרונות בכלל, גילינו שמרבית הזמן שבו שהו כוחותינו היה בהגנה בחזית הצפון בעיקר אך גם בחזית הדרום. נכון לחלק את ההגנה לשניים. צורת קרב הגנה וטכניקה קרבית הגנה. צורת קרב הגנה באה לידי ביטוי ברמה המערכתית אסטרטגית. בפצ"ן, לצורך העניין, הפיקוד היה במגננה, אך האוגדות, החטיבות והגדודים עשו הגנה כצורת קרב מתחילת המלחמה עד עכשיו. המהות המרכזית של צורת קרב ההגנה היא מניעת כיבוש שטח בידי האויב תוך השמדת מרבית כוחותיו ומניעת פגיעה באנשים שהמגן מופקד על ביטחונם. (מחלקת תו"ל ותפיסות, אוגוסט 2010, עמ' 11). בהגנה ברובד של צורת קרב יש לנתח את הקרקע ואת האויב על-פי תו"ל, ויש להגדיר את המרחבים השונים: אבטחה ואחזקה, המאמצים השונים: אחזקה, אבטחה ועתודה ומכאן חלוקת הכוחות. כמו תמיד האיסוף והאש באים לידי ביטוי מאוד משמעותי. בחזית הדרום אפשר להגיד שאוגדת עזה עשתה צורת קרב הגנה החל מהבוקר של ה-7.10, על אף שהיא נכשלה, החזית נפרצה ושטחים נכבשו, אך היא קיימה את הציווי של להחזיר מצב לקדמותו ולאחר ימים אחדים היא התייצבה בשנית על קו המגע ערוכה להגנה בכוחות מתוגברים. אוגדת עזה הייתה ברוב המלחמה בהגנה, עם זאת לאורך כל המלחמה היא ביצעה מבצעים התקפיים במרחב האבטחה בעיקר בידי כוחות משוריינים. הכוחות אשר ביצעו תמרון התקפי באוגדות השונות ביצעו התקפה או פשיטות, אך לאחר סיומן נערכו בהגנה על הכוחות השונים שלהם. ההגנה שמתבצעת בידי הכוחות במהלך התמרון היא יותר טכניקה קרבית מאשר צורת קרב

(מחלקת תו"ל ותפיסות, 2021, עמ' 99-108). מה ההבדל? ברמת הגדוד והחטיבה, כשמסתיימת התקפה או פשיטה, היערכות להגנה תהיה לצורכי אבטחת הכוחות בלבד או נכס מסוים, שנמצא בתוך הכוח המתמרן, ובמקום להגן על שטח, המשימה תהיה אבטחה או הגנה על פעילות כוחותינו כשבמקביל המסגרת מתכננת את המהלך שלה, מבצעת מלא מחדש, מטפלת בכלים ונחה עד ליציאה למשימה הבאה. הכוח צריך למנוע מהאויב להשיג הישגים טקטיים. לשטח אין כמעט משמעות. מבחינת ניתוח המרחבים, המאמצים והכוחות אין הבדל בין הטכניקה לצורת קרב אך העיקרון המנחה הוא שונה.

חשיפה-תקיפה - הינה תפיסה שבאה לידי ביטוי בשנים האחרונות בהבנה שהאויב נעלם והזמן שהוא יוצא מהמסתור קצר וקשה מאוד להרוג אותו. זו מהות התפיסה כפי שהגדירה זרוע היבשה ב-2021: "פעולות פיסיות של כוחות טקטיים (פטרול, סיור) ותהליכים המבוצעים ברמת המפקדה שנועדו להביא לגילוי האויב ולזיהויו, האמל"ח שלו ותשתיותיו בהתאם לתוכנית ולמשימה. החשיפה מתבצעת על ידי כוחות לוחמים והיכולות הזמינות להם בכל דרג. חשיפה מתבטאת בביצוע פעולות איסוף ופעולות עירור המתואמות ומתוזמנות ביניהן לעבר אויב מסוים ביעד שהגדיר המפקד. פעולת העירור נועדה להביא לתגובה ועוררות האויב כדי שיתגלה ויזוהה על ידי כוחותינו".

הרעיון המסדר הינו להשקיע זמן בלחימה בשלב שהינו חשיפה-תקיפה בדרגי השטח מרמת המחלקה ועד דרג החטיבה בעיקר בעולמות הויזינט ובמפקדות באמצעות שאר הסנסורים. המהות הינה לאתר את האויב ולתקוף באש אורגנית או באש מהמרחב. אציין כאן חמישה לקחים חשובים שעלו מהמלחמה בתחום זה. הראשון הוא פעולות אקטיביות של פטרול אלים וסיור לשם גילוי האויב. מה שעבד במלחמה זה רק כוחות פיסיים, בעיקר רק"ם, שהתקדמו ונעו בצירים שונים וגרמו לאויב להיחשף. השני הוא הממד האנכי. מה שעזר לחשוף אויב זה הממד האנכי האורגני שעד למלחמה זאת לא היה נפוץ. השילוב שלו יחד עם כוחות חשיפה אופקיים הינו משמעותי מאוד. השלישי הוא הגדרת שלב בלחימה בכל דרג, שמוקדש רק לחשיפה-תקיפה. הרביעי הוא הבנה שזה מזין תמיד את התמ"א ואת התמ"מ והכול צריך להיות מוזן בשו"ב על מנת שזה ישפיע על כל הדרגים והמערכים השונים. החמישי הוא לנסות שתמיד יהיה גורם שצופה ומשפיע על האש. בקרב הגדודי והחטיבתי זה האוה"דים והפלת"צים שניוח שלהם בעמדות סטאטיות שרידות מאפשר זאת.

מסך סיור⁷ או קבוצת סיור⁸ – שני המושגים האלו הם מושגים בסיסיים בצורות הקרב השונות ובנוהל הקרב. אני ארצה לשים אותם בעולמות הטכניקה הקרבית של שטח היערכות. עולם הרחפנות הטקטי שבא לסרוק פנים מבנה, ה-INDOOR (לדוגמה, רחפן מסוג AVATE ורחפנים קטנים מסוג EVO) הביא לעולם הפלוגתי יכולות מתקדמות מאוד של תצפית יום ולילה, ומאפשר לפני כל התקפה לקיים סיור אנכי, אשר יכול להפיק בזמן אמת את כל המכשולים, המלכודים והאנשים אשר האויב השאיר. בהתאם לתוצרים שהרחפנים מביאים, ניתן לדייק את ההתקפה על היעדים ברמת המחלקה ועד הגדוד. רחפן ה-INDOR מסוג AVATE הינו תחליף משקפת, אסור לו להיחשב כרוק"ק ולא מצריך תיאום. בכלל הכוחות התפתחה תרגולת של הגעה למרחב היעדים. הרמת רחפן, ביצוע קבוצת סיור בדרג המחלקה או הפלוגה ברמת מפקדים, כולל כניסה ליעד, שיכול להיות בניין/מטע/מרחב טרסות/מרחב שיגורים. לאחר שלב זה ניתן לשלוח כלב חנ"מ או תקיפה שמביא עוד מרכיב שיכול לזהות אויב או מלכודים, אפשר להכניס את הבלב יחד עם הרחפן. יש לכוח גם לוחמי הנדסה, הם מהווים את החוד אל מול איתור מטענים ורק אח"כ מכניסים את הכוחות לסריקת היעד.

גדוד חי"ר ממוכן וגדוד חי"ר ללא רק"ם⁹ – בעשרים השנים האחרונות מחולק החי"ר בגדול לשניים: חי"ר ממוכן וחי"ר (חיל רגלים מעולה). הנמר המתקדם הביא יכולות משמעותיות לחטיבות גבעתי וגולני שמפעילות אותו. לעומתן, כמעט כל שאר יחידות החי"ר הולכות ונלחמות ברגל. אנחנו בתחילת התחקירים בנושא ונצטרך לשאול שאלות רבות. בפסקה זו אציג כמה נושאים שצריכים, לדעתי, להיות המצפן בתחקירים: מבנה וארגון של הצק"ח ומטה עד לצק"פ ברכיבים של חיל רגלים ממוכן ורגלי, הנדסה ושריון יחד עם כוחות חבירים; היכולות של צק"ג או צק"פ כזה להכיל תא שטח, יכולות הניידות, אפקטיביות השמדת האויב ובאיזה אמל"ח; המיגון של הכוחות השונים אל מול איומי האויב; היכולות של הצק"ג להשתמש בצורה אפקטיבית בכל הסיוע המנהלתי והקרבי שלו; קצב ההתקדמות והיכולת של שמירה על רציפות והמשכיות; ההתמודדות שלו עם השטח; מיצוי הסד"כ שניתן לגדוד באופן מלא אל מול המשימות השונות; ועוד. תחקיר זה עתיד להיות ליבתי

⁷ **מסך סיור** (reconnaissance group) – מערך של יחידות סיור הנפרס בין הגוף העיקרי או מערך ההגנה העיקרי ובין האויב. מחד גיסא, נועד המערך ליצור מגע עם האויב במקום ובזמן, שימנעו מהאויב להפתיע את כוחותינו, ומאידך גיסא – לאפשר לכוחותינו לשמור על חופש הפעולה או לכל הפחות להתכונן בצורה הטובה ביותר לקראת האויב. בתבנית קרב התקדמות ערוכים ופועלים בדרך כלל המשמר הקדמי או החלוץ כמסך סיור. בהגנה, יש שהכוחות המאבטחים (או מקצתם) ערוכים ופועלים כמסך סיור (המילון למונחי צה"ל, 1998, עמ' 353).

⁸ **קבוצת סיור** (reconnaissance screen) – בנוהל קרב, המפקד וקציני מטהו הנלווים אליו בסיווריו בשטח בעת תכנון מבצע. תכופות משולבת קבוצה זו בקבוצת התכנון (המילון למונחי צה"ל, 1998, עמ' 535).

⁹ **גדוד ממוכן כבד** – מיועד להילחם בקרב רווי אש ומכשולים בשילוב כוחות השריון. המאמץ המשוריין מהווה נדבך משמעותי ביסוד התמרון. חי"ר ממוכן כבד הוא חי"ר אשר בנוי, מאומן ומצויד לחימה במסגרות המשורינות בצורות הקרב השונות הכוללות שת"פ עם כוחות שריון והנדסה. **גדוד חי"ר בזק או גדוד ממוכן בינוני** – חי"ר הבנוי לחימה עצמאית ללא רק"ם.

בחיל הרגלים ובצה"ל כולו וישפיע מאוד על בניין הכוח. יש לוודא שהלקחים הם נכונים בהקשר לזירת פצ"ן, שבה מדובר בשטח הררי והאתגרים שם שונים.

גדס"מים: גדוד סיוע מנהלתי - אחד הגורמים המרכזיים שהיה חסר בקרב החטיבתי בעבר ובפרט לאחר מלחמת לבנון הוא היכולת של הצק"ח לשמור על רציפות ועל המשכיות. הפער היה בחוסר יכולת של הגדוד להילחם ובמקביל לקיים מבצע לוגיסטי. הפער היה במפקדות ובכוחות לא מיומנים ומחוסרי פו"ש. הגדס"ם הוקם למטרה זאת - יש לו פו"ש בכיר, מג"ד ומ"פים, יש לו מפקדה שצמודה למפקדת החטיבה שמבינה את הצרכים של הצק"ח ויודעת לקיים תכנון מעמיק של מבצע לוגיסטי. יש לו פלוגות שונות בתחום הרפואה, הטנ"א, השינוע והתקשוב שיודעות לקיים רציפות והמשכיות. היכולות של הגדס"ם היא לרכז את המאמץ ולקחת חסות גם על הפלס"מים השונים ולדעת להוביל אותן למרחב החטיבתי ומשם להפנות אותן לגזרות הגדודיות. היכולת לקיים מאמצי לוגיסטיקה בצירים ארוכים לאורך זמן היא אחד היתרונות של הגדס"ם. נתקלתי בלחימה בגדס"מים שלקחו כוחות אג"מיים שלהם וביצעו גם משימות אג"מיות מבצעיות ולא רק לוגיסטיות. יש לעשות סדר בבניין הכוח מבחינת תחומי האחריות השונים, שכן הגדס"ם מרכז כמה חילות, ויש לזכור שהמשימות הן אג"מיות. יש צורך לחזק אותו מבחינת יכולות מודיעין, אש, תקשוב וגופי תכנון כדי שיוכל לתכנן ולבצע משימות מורכבות ושיהיה עצמאי עם מינימום תלות במפקדת החטיבה.

פת"ן - פינוי, תספוק וניוד. אחד הלקחים שהבנתי ממלחמה זו הוא שיש להפריד בין הדברים. פינוי צריך להיות בפני עצמו, וניוד ותספוק ביחד. ברמת הגדוד, עקרונית במבנה וארגון הם מופרדים. יש שני נגמ"שי פינוי כחלק מהתאג"ד ועוד ארבעה האמרים כניוד ותספוק. הכוחות לא השתמשו בנגמ"שים; אם היו להם כלים כבדים יותר השתמשו בהם, ואם לא הם השתמשו בהאמרים של הניוד גם כפינוי. הפינוי הוא כוח שאסור לתת לו משימה אחרת מלבד פינוי, והוא תמיד צריך להיות בכוננות בגדוד. הניוד והתספוק הם הגמישות של הגדוד לקיים מבצעים לוגיסטיים עצמאיים ביחד עם המשאיות של המסגרת. הגדס"ם ברמת החטיבה מאפשר למח"ט לקיים מבצעים גדולים ומורכבים יותר בכל החתכים האלו עם אפשרות לרכז מאמץ. ברמת האוגדה צריך להקצות יחידת ניוד בדגש לתרחיש צפוני, שבו אפשר להוביל מסה של סד"כ משטחי ריכוז לכל מקום שצריך לאור תרחישי הייחוס ומיעוט צירי האורך. בנושא הקמת יחידות ניוד למתן מענה לניוד כוחות גדולים בדרג גדודים וחטיבות בצה"ל והתאמת הפלטפורמה לא אגע במאמר זה.

חפ"ק המג"ד - חפ"ק המג"ד בקרב הגדודי הוא הדומיננטי ביותר. אשליית מכלול המבצעים שהוא "מפקדה של המג"ד" אינה נכונה. מכלול המבצעים עוזר למג"ד בתיאום, בקידום תהליכים ובתכנון. אין החלטות שהוא מקבל או משנה. בדרג החטיבתי המפקדה היא הדומיננטית לשליטה ולסנכרון ואילו חפ"ק המח"ט הוא חסר והוא נמצא לפנים לשם הפיקוד, המצביאות והדוגמה האישית. לכן יש

להמשיך לחזק את חפ"ק המג"ד ולאמן אותו ככה, כי כל ההחלטות של הגדוד משינוי ג"ג דרך תקיפות קרב או הסטת כוחות עוברות אך ורק דרך המג"ד. נקודה חשובה מאוד בנושא זה היא מיקום מ"פ המסייעת. לדעתי המקצועית, וזה צריך לצאת גם כהנחיה צה"לית, מיקום מ"פ המסייעת צריך להיות בחפ"ק המג"ד. מ"פ המסייעת צריך לסנכרן בחפ"ק את כל שלבי החשיפה-תקיפה של הגדוד בקרבות השונים ואיתו נמצאים הקמ"ן, קס"א (לקחת מצוות הסופה) והקש"א. "חפ"ק" זה בתור חפ"ק המג"ד יאפשר למג"ד לסנכרן את כל מאמצי הגדוד בכל שלבי הלחימה. מובן שמדי פעם מ"פ המסייעת יוכל לקפוץ לאחד הצוותים שלו. אך אסור לו להיות מקובע לעמדה של צוות וכד', כמו כן, במידה שיש אירוע, שבו צריך פיקוד לפנים שמבין את תמונת המצב הגדודית, ניתן לשלוח את מ"פ המסייעת במקביל לסמג"ד לטפל בו.

סגנים - ישנו מספר גדול מאוד של מפקדים קרביים בדגש על דרג המ"מ והמ"פ שנפגעו בשדה הקרב, נהרגו או נפצעו ויצאו מכשירות.¹⁰ שרשרת הפיקוד בכל הרמות באה לידי ביטוי בצורה מאוד משמעותית. לצערי בימי טרום המלחמה לא בהכרח הגדרנו את שרשרת הפיקוד בשגרה ולא אימנו את הסגנים בדגש על דרג הסמג"דים, סמ"פים וסמלים (אני מעדיף לקרוא להם סגני מפקדי מחלקה) בצורה יעילה בפיקוד על המסגרת שלהם. אסור שזה יקרה בסוף תרגיל שבו מפילים את המפקד ואז מותירים להם חצי שעה לתרגיל. צריך שיהיו תרגילים שלמים שבהם יתנו להם לתרגל ולהפעיל את כל המערכות של המסגרת שעליה הם מפקדים כדי שבבוא העת, ואם המפקד שלהם ייפגע, הם ידעו לממש את האחריות שלהם בצורה מקצועית ראויה. זה מחייב השקעה ניכרת בזמן האימון ובבט"ש. יש מתח בבחירה את מי לאמן - את מספרי 1 או מספרי 2? בפועל, אנחנו מתמקדים במספרי 1.

טבלת ניהול תרגילים לדוגמה בתרגילי פלוגה				
תרגיל דו"צ 2	תרגיל אש 2	תרגיל דו"צ 1	תרגיל אש 1	
מ"פ	סמ"פ	סמ"פ	מ"פ	פלוגה
מ"מ	מ"מ	סמל	מ"מ	מחלקה 1
סמל	סמל	מ"מ	סמל	מחלקה 2
מ"מ	סמל	מ"מ	סמל	מחלקה 3
סמל	מ"מ	סמל	מ"מ	מחלקה 4

סמג"דים - יחידה בדרג גדוד ומעלה היא יחידה מורכבת מאוד לפיקוד ולשליטה בשגרה, קל וחומר במלחמה. יש צירי עבודה רבים: לוגיסטיקה, עורף, תמרון, הפעלת אש ועוד. ליחידה יש מפקד אחד ומטה שעוזרים על-פי התורה לפקד על המסגרת.

¹⁰ מעל 70 מ"מים ומ"פים נהרגו ומעל 100 נפצעו ויצאו מכשירות בזרוע היבשה.

על-פי התורה, יש שני סגנים למסגרת מרמת גדוד ומעלה: סגן מבצעי וסגן לענייני עורף. הסגן המבצעי הוא סגן לכל דבר, ומקבל את תחומי האחריות כנגזרת מהחלטת המפקד. יש לו חפ"ק מצומצם, והוא יודע לבצע משימות כאלה או אחרות **במרחב המבצעים** או במקום שהמפקד מייעד לו. סגן לענייני עורף אחראי על מרחב מבצעי העורף שבו הוא אמור לפקד על המבצעים של היחידה. נכון להיום, סגן לענייני עורף לא מתוקנן בצורה סדורה עם חפ"ק וניוד וצריך להסדיר את זה. כמח"ט המלצתי (וכך היה בחטיבה 646) לתקן סגן נוסף שיקרא סגן ב', שלו אין תחומי אחריות מוגדרים, אך יש לו חפ"ק ויש לו ניוד. המפקד או המפקדה ידעו לתת לו משימות בהתאם לצווארי בקבוק שבהם צריך פו"ש בכיר.

חבלה בשטח פנים גבוה - לאורך המבצעים בעזה בעשרים השנים האחרונות גילינו בחי"ר שאחת הכשירויות המרכזיות הינה יכולת חבלה שבאה לידי ביטוי בשני היבטים מרכזיים נדרשים: הראשון הינו הכניסה למבנה והשני הינו השמדת תשתיות. גילינו שאין מספיק כוחות הנדסה, כי יש להם משימות הנדסיות מורכבות יותר, ושהחי"ר בשני ההיבטים שפירטתי צריך להיות עצמאי. החי"ר צריך לפעול בשלושה כיוונים: הראשון צמד חבלנים, נוסף על מ"מ שהוא פורץ BRECHER קר וחם, שיודע לתת פתרון לכניסה למבנה דרך הפתחים או דרך הקירות. השני הינו מטען חבלה פשוט שכל חי"רניק ידע להשתמש "חבלה כרימון" ואז לוחם הפשוט יהיה פתרון להתמודדות עם דברים שונים. השלישי צריך להביא יכולות חבלה "מסחריות" בחי"ר שיבוא לידי ביטוי בכך שאחת המחלקות הרובאיות בכל פלוגה תהיה בעלת כשירות חבלה שתכליתה השמדת תשתיות בדגש על מבנים ועל אמל"ח אויב.

כלכלת חימושים ותחמושת - אחד הדברים שנתקלנו בהם עוד ב"זמן יקר"¹¹ הוא ניהול מש"ק התחמושת לאימונים ואחרי זה ללחימה. כדי לסדר את זה נכון יש לגעת בשני דברים עיקריים: תכנון ומשמעת. לגבי תכנון, קודם יש לנתח מה כל לוחם וכל יחידה עושים ב"זמן יקר" - להציב גבולות ולהגדיר את כמויות התחמושת שמוקצות לאימונים. לאחר מכן יש לנתח את כמות ימי הלחימה ולהקצות לפי לוחם ומסגרת (גם בזרוע האוויר ובזרוע הים) מה היא צורכת, ולהגדיל משמעתית את ימי הלחימה של צה"ל לכמה חודשים. לגבי **משמעת** - פשוט צריך לעמוד במה שהוגדר!! כמוכן, אם יש התקלות או אירוע קיצוני צריך לירות כמה שצריך כדי לסיים את האירוע ולנצח, אך במרבית המקרים זה לא היה ככה. ירו בלחימה ללא בקרה אמיתית של לוחמים ומפקדים - **משמעת והבנת שמירת המשאבים!**

ימי לחימה - המלחמה בעזה מראה את המורכבות הרב-זירתית מצד אחד, ואת הקושי והזמן שלוקח לפרק ארגון טרור שכל היערכותו בתוך שטח בנוי צפוף, מצד

¹¹ "זמן יקר" - תוכנית מגירה לקידום והאצת המוכנות של צה"ל למלחמה, לעימותים ולמבצעים רחבי היקף. מטרתה היא לגשר על הפערים בתחומי האימונים (פרט עד מסגרת), ההכשרות, המיגון וההתבצרות, הצטיידות ורמות המלאי וכן לרענן את התוכניות המבצעית בכל הרמות.

שני. לדעתי המקצועית יש צורך להיערך ל-180 ימי לחימה בכל ההיבטים ובתרחיש רב-זירתי.

קטלניות - אחד הלקחים הפשוטים של מלחמת וייטנאם היה שהנשק התקני, ה-M16 האמריקאי שקוטרו 5.56, לא עמד מול הקלאצ'ניקוב הרוסי שקוטרו 7.62 שהיה בשימוש הווייטנאמים. עברו חמישים שנה מאז, ואנחנו באותם קטרים של תחמושת מול האויב. לא נשנה את מערכת הנשק של הרובאי, אך יש צורך לשנות את סוג התחמושת כדי שיהיה חדיר יותר וקטלני יותר יחד עם שינוי שכבר נעשה בחי"ר - הגדלת המקלעים הכיתתים לקוטר 7.62 והוספת קלע סער נוסף בכל כיתה עם נשק בקוטר 7.62. ברמת הפלוגה, החלפה למקלעים קלים מהמאג והמקל"ר בקוטר גדול יותר של 0.338, אשר יביא יותר תחמושת עם המחלקה והפלוגה. הקטלניות באה לידי ביטוי גם בטילים, ברימונים ובמטולי רימונים שצריך להתעקש עליהם ברמת כל כיתה ומחלקה.

כוח מאוגדה 98 במהלך מבצע "חיצי הצפון" בדרום לבנון (צילום: דובר צה"ל)

המשקלים של החי"ר - אתגר גדול מאוד. נכנסו הרבה מאוד אמצעים ויכולות למחלקת החי"ר. הדבר בא לידי ביטוי בפק"לים מחלקתיים נוספים מעבר לציד האיש הרב, דבר אשר מביא את חייל החי"ר הממוצע לסחוב ציוד שמגיע ליותר מ-60% ממשקל גופו. בעזה, לאור הקווים הקצרים וההתקדמות המועטה כל יום, האתגר היה בסך הכול פשוט לביצוע. בלבנון, לאור המרחקים יחד עם התכסית ועם הטופוגרפיה, זהו אתגר הרבה יותר גדול. נתון זה של משקלים משפיע גם על הערכת

המצב לגבי הציוד שיש לקחת למלחמה וגם בהיבטים של ההכנה לכושר הפיסי של הלוחמים מבחינת כושר לחימה אישי וכושר לחימה גופני.

אנרגיה - הצבא הפך עם השנים ליותר ויותר טכנולוגי. כמות האמצעים שדורשים אנרגיה מרמת כוונות בנשקים, דרך אמצעי תצפית מסוגים שונים, רחפנים, מערכות שליטה ובקרה ועוד, היא עצומה. יש מערכות נשק שדורשות מספר סוללות שונות. הכוחות בשטח השתמשו בגנרטורים מקומיים ושלנו, מצברים שונים, פאנלים סולריים ועוד. זהו אתגר גדול מאוד. יש לצמצם את דגמי הסוללות שמשמשים בהן ולנסות לייצר מספר קטן של דגמים שנותנים מענה לכמה שיותר מכשירים. האתגר השני הוא אופן הטענת הסוללות במלחמה כדי לשמור על רציפות ועל המשכיות.

בטיחות מבצעית - במהלך המלחמה נפצעו מאות אנשים מאירועי בטיחות מבצעיים. בחלקם היו גם הרוגים. סעיף הבטיחות המבצעית כחלק מהלחימה הוא אירוע מרכזי וחשוב מאוד. תפעול האמל"ח צריך להיות לפי ההוראות המקצועיות והבטיחותיות. יש צורך לחדד את הנושא לפני כל ביצוע ולפני שימוש בכל אמל"ח חריג. קהות החושים יחד עם חוסר המיומנות של חלק מהכוחות בתפעול האמל"ח גרמו לנפגעים.

סיכום

נקודות רבות נוספות עולות מהמלחמה. עבודת המפקדות, יכולות הלוחמים מהחילות השונים, אפקטיביות הקורסים הפיקודיים שלנו: מ"פ, מ"מ, מ"מ"מ ומ"כים. "זמן יקר", המשך תחקור רוח הלחימה, הסוואה של כוחות וכלים, שדאות, שרידות, טיב פקודות המבצע, אפקטיביות השו"ב, השימוש באש אווירית מדויקת, שת"פ בין זרועי ובין ארגוני, השפעת האמש"ט הרב על הקרב בזמן אמת ועוד ועוד.

הניסיון המבצעי שרכשו מ"פים, מג"דים ומח"טים במלחמה בעזה הוא גדול מאוד ויעצב את עתיד הצבא בשנים הבאות. יחד עם זאת יש להיזהר. הצפון וחזבאללה אינם הדרום וחמאס. יש להתייחס ללקחים השונים מהרמה המיקרוטקטית ועד הרמה המערכתית ולעשות את ההיקש/היסט הנכון לגבי המלחמה הבאה. במאמר זה ניסיתי לגעת בנקודות השונות שגם המ"פ, גם המח"ט וגם המפקדות שבונות ומפעילות את הכוח יוכלו להבין ולגזור את המשמעויות השונות, הן בהיבטי בניין כוח והן בהיבטי הפעלת כוח.

רשימת המקורות

- חלבי, עינת (7 באוקטובר 2023). "מוחמד דף על מתקפת הרקטות: ישראל חיללה את אל-אקצא, קורא לערביי ישראל להצטרף". *ynet*.
- מחלקת תו"ל ותפיסות (2010). **מבצעי כוחות היבשה - כרך ראשון מבוא**. מפקדת זרוע היבשה.
- מחלקת תו"ל ותפיסות (2010). **מבצעי כוחות היבשה - כרך שני מבצעים התקפיים**. מפקדת זרוע היבשה.
- מחלקת תו"ל ותפיסות (2010). **מבצעי כוחות היבשה - כרך שלישי מבצעים הגנתיים**. מפקדת זרוע היבשה.
- מחלקת תו"ל ותפיסות (2021). **טכניקות היסוד לצוות הקרב הפלוגתי**. מפקדת זרוע היבשה.
- מאטיס, ג'ים ווסט, בינג (2022). **אות קריאה: כאוס**. משרד הביטחון ומודן.
- מור, הארולד ג' וגאלווי, ג'וסף ל' (2006). **חיילים היינו וצעירים**. פו"ם - המכון לחקר הטקטיקה והפעלת הכוח, צה"ל.
- מפקדת זרוע היבשה (2007). **עקרונות המלחמה**. הוצאת צה"ל. עמ' 17.
- נבו, יהודה, ולצ'ק, טל ושירצק, עדי (2023). **חוסן - הלכה ומעשה**. מערכות.
- פרידמן, בֶּרְט א' (2021). **על הטקטיקה**. הוצאת מודן ומערכות.
- צה"ל (1998). **המילון למונחי צה"ל**. הוצאת אג"ם תוה"ד.

שער שלישי

סקירת ספרות

מלחמה ומדינאות: הילכו השתיים בנפרד? סקירת ספרו של פרופ' עזר גת

נבו שפיגל'

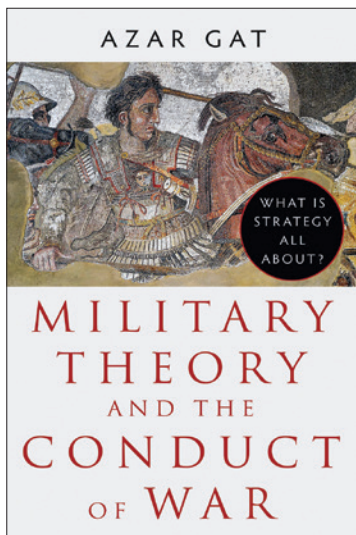
Azar Gat

Military Theory and the Conduct of War:

*What Is Strategy All About?*²

(Hurst Co Publishers Ltd, 2025)

מבוא

ישראל שרויה במלחמת הארוכה בתולדותיה. מלחמה שהחלה בחזית אחת סמוכה, והתגלגלה לכדי התגוששות אזורית רחבה שחבקה מדינות מעגל ראשון, שני, ואף שלישי. אירוע כזה מחייב התבוננות עצמית וביקורתית במה שנעשה עד כה, לשם מה הוא נעשה, ועל עצם הכלים המחשבתיים והמושגים שאיתם ניגשנו לעשייה. בספרו החדש (Gat, 2025) חוזר פרופ' עזר גת לכמה שאלות עמוקות שהניעו את המחקר שלו בעשורים האחרונים (Gat, 2001; 2006; 2017); מה טבעה של המלחמה? מה הקשר (אם ישנו) בין "טבע האדם" למלחמה? האם ישנה תאוריה אוניברסלית צבאית? מה היחס בין אסטרטגיה צבאית למדיניות? ובעיקר,

מה הלאה?³ התשובות שגת מנפק לשאלות אלו רלוונטיות במיוחד לחשיבה על האסטרטגיה הצבאית שנקטה מאז תחילת המלחמה, ובכלל לכיוון שאליו צועדת מדינת ישראל בהיבט הביטחוני.

¹ נבו שפיגל, אוניברסיטת תל אביב ומכון מולד.

² ספרו של פרופסור עזר גת, יצא לאחרונה בעברית תחת השם **התיאוריה של המלחמה** (הוצאת הקיפוד והשועל, 2025).

³ הפניות לספרו החדש של גת להלן יבאו במספר עמוד בסוגריים.

הבעיות שמלוות את האסטרטגיה הישראלית במלחמת חרבות ברזל הן למעשה אותן בעיות שרודפות את החשיבה האסטרטגית בתקופה המודרנית מאז שקלאוזביץ הכניס אותה לשלב חדש ומתוחכם יותר (קלאוזביץ, 1950; לאונרד, 1977). מחשבתו של קלאוזביץ נעה במתח מתמיד בין שני ניגודים המאפיינים את ההגות המודרנית. מצד אחד, ההבנה כי המלחמה, ובכלל זה הפעלת כוח צבאי, היא כלי מדיניות המצוי בידי גופים מדיניים, וככזה עליו להגשים תכליות מדיניות. מצד אחר, תהליך ההתמקצעות והבירוקרטיזציה של הצבא והפעילות הצבאית מוביל לנתק מן העיסוק בשאלות פוליטיות ומדיניות. נתק שמבחינה מוסדית אף נכפה על צבאות במדינות דמוקרטיות, שבהן התחום המדיני נתון בידי נציגים נבחרים של הציבור (הרכבי, 1990, עמ' 526-528).

ברשימה זו אסקור בקצרה את הדיונים השונים שעורך גת בספרו החדש, ולאחר מכן, אציג השלכות שונות שעשויות להיות לאלו ביחס להשתלשלות האירועים במלחמת חרבות ברזל.

לעשות סדר במלחמה - האם תיתכן תאוריה כללית של המלחמה?

נקודת המוצא התאורטית של גת היא אמפיריציסטית. העולם סביבנו כאוטי, ובני אדם מנסים לתת בו אותות ולארגן אותו דרך טביעת מושגים וניסוח תאוריות. תהליך הכיווץ של יצירת מושגים ותאוריות מייצר לנו דרכים יעילות לארגן ולהבין את העולם דרך היכולת להכליל על מקרים רבים, אך תמיד כשאנו עולים לרמת המושגים והתאוריות אנחנו מאבדים "מידע". כשאנו שוכחים עובדה בסיסית זו אנחנו מבצעים כשלי רציונליזציה ומנסים להתאים את המציאות למושגים ולתאוריות שלנו במקום שאלו יתאימו למציאות וישתנו איתה.⁴

ההגות בנושא מלחמה ואסטרטגיה לא שונה. לאורך ההיסטוריה סיכמו הוגים שונים, מכסנופון, פוליביוס, סון דזה, מקיאוולי ואחרים, את הידע הצבאי של תקופתם, שהושפע מהנסיבות ההיסטוריות הקונקרטיות שאלו הכירו, אך קוראים מאוחרים חשבו שהם ניסחו תאוריות אוניברסליות שאמורות להתאים לכל סיטואציה (7). שיאה של מחשבה זו התגלמה ב"מדע המלחמה" של אנטואן אנרי-ז'ומיני (ואלך, 1977). ז'ומיני (1779-1869) ניסה לגזור עקרונות אוניברסליים "גאומטריים" לניהול מלחמה מקווים פנימיים. אך התאוריה של ז'ומיני, ככל תאוריה קשיחה, נכשלה במציאות כי המלחמה מטבעה היא אירוע שמשלב חדשנות ועורמה הן בהיבט הטכנולוגי והן בהיבט שיטות הפעולה. הרציונליות יתר הזו ניצבת כאנדרטה בתולדות התאוריה הצבאית שמדגימה לנו את חוסר התוחלת בניסיון לייצר תאוריה אחת אוניברסלית ונצחית.

קלאוזביץ (1780-1831), שכתב לאחר תום המלחמות הנפוליאוניות הבין שהתאוריות הקיימות אינן מתאימות לעידן של מלחמות עממיות מודרניות, שהרחיבו משמעותית

⁴ כפי שטענת, זו חלק מהבעיה במושג ההרתעה הישראלית. ראו: שפיגל, 2025.

את אופי המלחמה ואת היקפה. כמו כן, הוא הבין שבעידן זה, לרכיב הפסיכולוגי של החיילים, ולרכיב המוראל הכללי בקרב האומות הלוחמות יש חשיבות אדירה לאופן שבו מלחמה מתנהלת. בהשפעת הפילוסופיה הקאנטיאנית (או לפחות מה שקלאוזביץ הבין ממנה), הפרויקט שלו התחיל מהרהור כללי על טבע מושג המלחמה "המוחלט" (לאונרד, 1977, עמ' 17-18). באותה נקודה הונחו זרעי הבלבול שהובילו דורות של ממשיכי לפרש את כתביו בצורה לא נכונה (ואלך, 1977, עמ' 33-66).

זאת מכיוון שמצד אחד קלאוזביץ רואה במלחמה "מעשה אלימות, שמטרתו לאכוף את רצוננו על יריבנו" וכן "מעשה של אלימות, המובאת אל גבולותיה הקיצוניים ביותר" (לאונרד, 1977, עמ' 59, 62). וממושג מופשט זה של מלחמה גזר אותה כאמצעי למטרה - אכיפת רצוננו על האויב - מה שיתאפשר רק על ידי שלילת יכולתו ללחום (שם, עמ' 60). זוהי גישה אבסולוטית לפיה המלחמה כפופה לחוק העליון: הכרעה בכוח הנשק והשמדת כוחות האויב (שם, עמ' 76). אך בד בבד, קלאוזביץ הוא גם זה שאמר כי "המלחמה אינה אלא המשך המדיניות באמצעים אחרים" (שם, עמ' 77), והדגיש כי תוצאת המלחמה לעולם אינה מוחלטת (שם, עמ' 66-67), ולכן במציאות, התכלית המדינית תופסת את המקום המרכזי (שם).

קולמוסים נשברו בניסיון ליישב את דבריו השונים של קלאוזביץ, אף כפי שמסביר גת, הדבר נובע למעשה מכך שקלאוזביץ שינה את דעתו לחלוטין לקראת סוף חייו הקצרים (11-14). דורות של תאורטיקנים ומצביאים התחנכו על דוקטרינות שגויות שביכרו את מושג המלחמה המוחלט וניסו להחילו על מלחמות במציאות, שאינן מוחלטות אף פעם. כפי שאמר קלאוזביץ, הניסיון לקרב את המלחמה בפועל אל מובנה המוחלט הוא הרה אסון היות ו"המלחמה] הייתה אובדת כל התחשבות בצרכים המדיניים, האמצעים היו מאבדים כל קשר עם המטרה, וברוב המקרים מטרה זו, שלמענה הוקדש המאמץ הקיצוני הייתה מתנפצת תחת משקלם המנוגד של הכוחות הפועלים בה" (לאונרד, 1977, עמ' 18). אך מסקנה זו לא נלמדה ומצביאים המשיכו לדגול בדוקטרינות בעייתיות כעליונות ההשמדה או עדיפות הקרב על התמרון, שאותם גזר קלאוזביץ מהמשגות שונות וסותרות של המלחמה.

הדבר התגלה כהרה אסון במיוחד כשחלק מתלמידיו הדגישו רק את היבט ההכרעה בכתיבתו ושאפו לנתק את הקשר בין המלחמה למדיניות, ובהתאם, ראו את המדינאים כמי שתם תפקידם ברגע שהמלחמה פורצת. מולטקה הזקן (1800-1891) החזיק בתפיסה אבסולוטית מובהקת שלפיה הניצחון בהכרעה הוא הרגע החשוב במלחמה (ואלך, 1977, עמ' 71). שליפן התייחס אל האסטרטגיה הצבאית כאל תחום מנותק לחלוטין משאלות מדיניות (שם, עמ' 92). גישה זו רואה בתפקידם של המצביאים להביא "ניצחון", או בביטוי המוכר והשחוק של דאגלס מקארטור: "במלחמה, אין תחליף לניצחון" (ברודי, 1980, עמ' 21-22).

הנתק שבין מלחמה למדיניות ערב מלחמת העולם הראשונה יצר מצב שבו המדינאים היו בורים ביחס לתוכניות המלחמה הגרנדיוזיות שהכינו המצביאים

לקראת עימות עם מעצמות אירופה השונות (טוכמן, 1999). לא רק בצד הגרמני שלטה הגישה האבסולוטית, אלא גם במסד הצבאי של מדינות ההסכמה המשולשת - צרפת ובריטניה. בכל רחבי היבשת נוצרה "כת מתקפה" (Snyder, 1984). המצביאים הובילו את המדינאים למלחמה ארוכה, מדממת ומיותרת. לנתק בין האסטרטגיה הצבאית למדיניות היו השלכות הרות אסון: הקיסרות הגרמנית נכנסה למלחמה שלא יכלה לנצח בה, ובסופו של דבר קרסה כישות מדינית - ההפסד הברור ביותר שניתן להעלות על הדעת. כפי שטוען ברנרד ברודי, לא הייתה כל סיבה לאסון זה: לא היה צורך מדיני במלחמה שנגמרה בצורה הטוטלית ביותר בחיסול היחידה המדינית, והדבר התרחש מפאת התמשכותה והחרפתה של המלחמה, שלא אפשרו עוד את הפסקתה (ברודי, 1980, עמ' 36-37). מלחמת העולם הראשונה היא אנדרטה לגישה שמנתקת בין מדינאות לניהול המלחמה.

גת אומנם מסכים עם קלאוזביץ (המאוחר) שהמלחמה היא מכשיר מדיניות, אך מציע שבין יעדי מדיניות ואמצעים צבאיים תהיה לולאת היזון חוזר שתיצור הרמוניה (18). הרי בחירת יעדי מדיניות שאינה מיודעת בדבר היכולות הצבאיות גם היא תוביל לאסון.

דיון רחב מקדיש גת למושג ה"ניצחון" ומבהיר שאין לעשות לו רדוקציה למושג של "הכרעה". בדומה ללידל הארט, גת מסביר שהכרעה צבאית היא לא ערובה לניצחון כהשגת יעדי המדיניות של המלחמה, ולפעמים המצב הפוך (20). דוגמה לכך היא ההכרעה הצבאית המהדהדת של צבאו ומשטרו של סדאם חוסיין בעיראק, שהתוצאה הישירה שלה הייתה שקיעה מדממת של הצבא האמריקאי בבוץ העירקאי. מסקנה זה חשוב לצרוב בקרב מדינאים ומצביאים.

לעניין זה ראוי להזכיר את הדברים של יהושפט הרכבי על מדיניות ומלחמה: "כל המחליט להיכנס למלחמה, בין אם יזם אותה או לא, צריך להחליט על שלושה דברים: 1. תכליות של המלחמה או מטרותיה המדיניות; 2. יעדיה הצבאיים; 3. סוגה" (הרכבי 1990, עמ' 559). היעדים הצבאיים הם לא תמיד הכרעה או השמדה, והדבר תלוי בסוג המלחמה, וחשוב מכך, ביעדיה המדיניים. מעבר לכך, הניצחון בעצמו הוא תוצר של היעדים, ואין תאוריה אפריורית שגוזרת כי הניצחון יושג בקרב (כפי שטען קלאוזביץ), בתמרון, או בכל דרך אחרת. החשיבה הצבאית דורשת דינמיות והתאמה מתמדת ליעדים המדיניים, והמדינאים בתורם, כפי שמדגיש גת, צריכים להחזיק בתפיסה ריאלית על טיב הכלים הצבאיים שברשותם ועל יכולותיהם. השמדה היא אסטרטגיה יקרה מאוד גם בעבור "המשמיד", ואסטרטגיה נכונה היא דווקא זו שמצמצמת מחירים (הארט, 1956, עמ' 334).

הלכה למעשה, בפרק הראשון מציע גת לוותר על הניסיון לחשיבה צבאית ברמת הפשטה גבוהה ותוך שימוש במושגים רחבים ועמומים, כגון "יוזמה", "הפתעה", או "כלכלת הכוח". המסקנה העיקרית של גת היא שהמושגים והדוקטרינות הצבאיות שלנו רגישים לשינויים השונים שההיסטוריה מביאה איתה, ובפרט לשינויים

הטכנולוגיים בשדה המלחמה. הניסיון לגזור תאוריה כללית, או אסטרטגיה אוניברסלית מתוך טבע המלחמה כשל, כושל וייכשל (30-34). עלינו לנסח אותם כל עת מחדש לאור השינויים, ולהיות ערים לשינויים. חשוב מכול, אין לשכוח את הקשר האינהרנטי שבין המלחמה והמדיניות, והעובדה שהפעלת כוח היא בסופו של יום כלי ולא תכלית בפני עצמה.

אנטי־גרילה ואנטי־טרור

גת מייחד בספרו חלק נרחב לדיון באופן שבו מדינות ריבוניות, ובפרט דמוקרטיות ליברליות, מתמודדות עם גרילה ועם טרור. בהתאם לניתוח ההיסטורי שלו מאבחן גת בצדק שטרור כמושג וכתופעה הם חדשים יחסית ונובעים משינויי הטכנולוגיה שאפשרו לאנשים מיעוטי יכולות ואמצעים לגרום לנזק גדול (54-58). הטרור, כמו שהוא מסביר, לא נחל עד כה ניצחונות והישגים מהותיים (בניגוד ללוחמת גרילה), ועוד לא הצליח בעצמו לשבור מדינה שהתמודדה איתו (56-57). אך גת מנפק תחזית קודרת כי התמונה עשויה להשתנות כשארגוני טרור יצליחו להגביר את היעילות שלהם באמצעים טכנולוגיים חדשים, או "ישנים" בדמות נשק גרעיני.

דיון מורכב יותר מנהל גת בסוגיית ההתמודדות של דמוקרטיות עם גרילה, דיון שהחל ביתר שאת בספרו הקודם בנושא (Gat, 2009). גת טוען שגרילה היא לא צורת לחימה עדיפה בטבעה, אלא הוא מאבחן בעיה מסוימת באופן ההתמודדות של דמוקרטיות עם לוחמת גרילה שגורמת לכך שהן נוחלות יותר כישלונות מהצלחות בתחום זה. גת טוען שלמשטרים טוטליטריים ואוטוריטריים אין בעיה כזו (49-51) מפאת השימוש שלהם בטכניקות דיכוי קיצוניות כנגד מוקדי הכוח של ארגונים אלו.

בנקודה זו אולי היה ראוי שגת ייזכר בלקחים שלו על עצמו לעניין ניצחון. התשובה לשאלה מה הוא ניצחון מול ארגונים תת־מדינתיים הבוחרים בלוחמת גרילה, תלויה במידה רבה ביעדים המדיניים של המדינה הנלחמת בהם. כמו כן, ניצחון לעיתים יש למדוד בקנה מידה היסטורי. ה"הצלחה הגדולה" של משטרים טוטליטריים בדיכוי ארגוני גרילה, והלכה למעשה, מיעוטים אתניים שבשליטתם, היא לעיתים אופטית בלבד.

לאחר סוף מלחמת העולם השנייה, כשברית המועצות השתלטה על כל שטחי אוקראינה, היא התמודדה עם קמפיין גרילה קיצוני של צבא המורדים האוקראיני בהובלת סטפן בנדרה. הסובייטים נלחמו באוקראינים עד אמצע שנות החמישים תוך שימוש בשיטות דיכוי קיצוניות. עשרות אלפי אוקראינים נהרגו יחד עם אלפי חיילים סובייטים. הארגון עצמו חוסל, אך מול ממשיכיו רוסיה ממשיכה להילחם גם היום. אגרוף הברזל שהנחיתה ברית המועצות על הלאומנות האוקראינית לא חיסל אותה, אלא רק כפה עליה צורות שונות וחדשות של התממשות יחד עם שנאה כבושה ומבעבעת.

כאן יש להביא מדבריו של לידל הארט: "חולשת הדמוקרטיה במלחמה היא גם עצמתה. חוסר יעילות הוא המחיר שמשלמות הדמוקרטיה תמורת שיטתן המדינית; חיוניות היא התמורה שהן מפיקות ממנה" (לידל הארט, 1987, עמ' 237). השיטות שמשטרים טוטליטריים ואוטוריטריים משתמשים בהן הן גם הסיבות שבגינן הם קורסים במהירות ולרוב באלימות. משטרים דמוקרטיים אומנם לא מדכאים ארגוני גרילה באותה מידת אכזריות כמו משטרים טוטליטריים (אך עדיין במידה לא מבוטלת של אכזריות). אך הדבר משתלם להם בסופו של יום.

למלחמה עלויות גבוהות בחיי אדם ובמשאבים. במערכת דמוקרטית שבה הציבור נושא במחירי המלחמה, והממשלה נושאת באחריות כלפי הציבור, לעלויות הגבוהות של המלחמה בארגוני גרילה עשוי להיות תפקיד חשוב ב"איתות" לציבור ולמקבלי ההחלטות כי ניהול המלחמה לא שווה את מחיר הסכסוך ושמירה על נכסים קולוניאליים ואחרים, או שאלו עשויות להטות אותם אל עבר פתרון דמוקרטי יותר. הבעיה בדיקטטורות, שאת המחירים סופג הציבור ולא המנהיגים, ולכן אלו עצמם עשויים להחמיץ איתותים חשובים ולשקוע בקרבות מיותרים. "מנגנון המחירים" הדמוקרטי יעיל יותר מהמנגנון הריכוזי.

הפתרון הדמוקרטי גם משתלם יותר. הספרדים חיסלו את הבדלנות הבאסקית לא באכזריות נטולת מעצורים אלא ביצירת התנאים שבהם רוב הציבור הבאסקי שווה הזכויות בספרד לא ראה ערך במטרה של עצמאות באסקית. גם בסרי לנקה, המערכת הדמוקרטית סייעה לחיסול הגרילה ולהכנעת הנמרים הטמיליים (שפיגל, 2025). אומנם ממשלת ראג'פקסה הפעילה דוקטרינה צבאית אגרסיבית ביותר, ואף לפי טענות מסוימות כזו שכללה פשעים שונים כנגד המשפט הבין-לאומי ההומניטרי, אך בסופו של יום הרוב הסינהלי מקבל את המיעוט הטמילי כשותף בפרויקט הלאומי הסרי לנקי. המיעוט הטמילי מחזיק בזכויות שוות ונציגים שלו נוטלים חלק בפוליטיקה הארצית. ממשלת ראג'פקסה אף יצרה שיתופי פעולה עם דמויות מובילות בקרב הנמרים הטמיליים, כשהבולט בהם הוא קרונה אמן (Karuna Amman), מנהיג הפלג המזרחי של הנמרים, שערק והצטרף לכוחות הממשלה ומאוחר יותר אף כיהן כשר בממשלת סרי לנקה.

טבע המלחמה

בפרק השלישי בספר מתייחס גת לשתי סוגיות חשובות: מה המניע למלחמה, האם זה "טבע האדם", או טבע המערכת הפוליטית? (Doyle, 1997). האם המלחמה בהכרח תרדוף את האנושות? בניגוד לתאוריות שמחפשות בסיס ביולוגי למלחמה בטבע האדם התוקפני, או לחלופין טוענות שהמלחמה היא כולה תופעה חברתית או פוליטית, גת בוחר בעמדת ביניים לפיה התוקפנות האנושית היא כלי אחד מבין כלים רבים שעומדים בפני האנושות, שעומד בשורה אחת עם שיתוף פעולה או כלים אחרים. כלי התוקפנות נבחר לאור היעדים וההיתכנות שלו להשיגם.

בהתאם, האנושות גם יכולה למסד חלופות לפתרון סכסוכים באמצעי אלימות (67-68). גת מרחיב על "השלום הליברלי", הירידה הדרמטית בהיקף המלחמות ובנוק שלהן במאתיים השנים האחרונות ברחבי העולם המערבי. את הסיבות לשלום זה גת מייחס לסחר החופשי הליברלי שמאפשר לאומות שונות להשיג יעדים ולשגשג שלא במשחק סכום אפס, כך הן לא מתדרדרות לאמצעים אלימים, בדיוק כפי שחזו אדם סמית', עמנואל קאנט, וליברלים מוקדמים אחרים (75-76). אך התפתחות זו אינה סימן לטבע הפרוגרסיבי של ההיסטוריה, והיא יכולה אף להתהפך אם לא נעמול על השימור שלה. הסחר החופשי מצוי בתוך מארג סבוך של מוסדות וערכים שמכוננן אותו, ולא ניתן לתחזק אותו לאורך זמן ללא אותם תנאי הרקע הנדרשים.

כוח צה"ל ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל" (מקור: דובר צה"ל)

מלחמת "חרבות ברזל" כמקרה מבחן

בספר של גת יש תובנות רבות שעשויות להיות רלוונטיות לניתוח אירועי מלחמת "חרבות ברזל". ברצוני להפנות את תשומת הלב למסקנה העיקרית, הצורך לשוב ולחבר בכל עת את הפעולה הצבאית לתכלית מדינית.

היבט אחד בעייתי בשנתיים האחרונות הוא בנטייה הגוברת לראות ב"הכרעה" את חזות הכול במלחמה. "הכרעה" זה מושג מפקפק שאין לו מקבילה ברורה בטרמינולוגיה הצבאית בשפות אחרות. במילון צה"ל היא מוגדרת כך: "שבירת כוח ההתנגדות של האויב לפעול בעילות נגדנו, על ידי יצירת מצב שמתקיימים בו התנאים להשגת המשימה שנקבעה". ההכרעה הישראלית היא למעשה ניצחון צבאי

כפי שמופיע כבר אצל קלאוזביץ (ברק, 2021). "אם כתוצאה מן הקרב העוצבה המתמרנת של האויב איבדה את כושרה לפעול, או הוכתה קשות יותר מהעוצבה שלנו, עד שאבדה לה היכולת והרצון להילחם, אזי ניתן לכנות זאת ניצחון" (קלאוזביץ, 1950, עמ' 234).

אומנם הכרעה ניתן להשיג בצורות שונות, אך בחשיבה הביטחונית הישראלית התקבע המיתוס שהכרעה משיגים בתמרון קרקעי או בקרב היבשתי שיביא להשמדת המסגרות הלוחמות של האויב עד השלב שהן אינן מסוגלות לתפקד באופן אפקטיבי יותר. המיתוס הזה מצוי בקריאות השונות (מזה עשורים) לשוב לתחזק ולטפח את צבא היבשה, או "צבא הפרשים", על גבי "צבא ההייטק" (חזות 2024). אני הולך כעת להעלות את טענה מכעיסה: אין לכך שום בסיס במציאות.

ראשית כול, ובעקבות גת, הגישה שמבכרת הכרעה ותמרון יבשתי עמוק, היא למעשה גישה ישראלית שמקורותיה בעידן טכנולוגי מסוים. אין שום סיבה להניח שגישה זו עדיין שרירה לאור השינויים הגדולים שעברו מאז. להפך, ייתכן והיא אף מגלמת את אותה "כת מתקפה" שהובילה מצביאים פרוסים להוליך את האימפריה הגרמנית אל סופה.

שנתיים אל תוך המלחמה יש לנו יכולת לערוך השוואה בין הזירות השונות שצה"ל פעל בהן. הזירה האיראנית, שבה צה"ל נסמך כמעט לחלוטין על מערכי האוויר ועל המערכים הטכנולוגיים. הזירה הלבנונית, שבה עיקר הפעלת הכוח היה באמצעות פעולות אוויריות ומיוחדות, בשילוב תמרון מוגבל סמוך לגבול. והזירה העזתית שבה צבא היבשה הוביל את המאמץ. את הזירה האיראנית נניח בצד היות וקשה לאמוד את הצלחת מלחמת "עם כלביא" בטרם תתבהר השפעתה ארוכת טווח על מאמצי של איראן לפיתוח תוכנית גרעין. אך זירת לבנון ועזה מספקות לנו די והותר נקודות להשוואה.

בלבנון, חרף סקפטיות גדולה שקדמה לאירועי קיץ-סתיו 2024, ישראל הצליחה להנחית מספר מכות כואבות מאוד על חזבאללה לאחר שנה של שחיקה עקבית והדרגתית (שלח, 2025). מבצע הביפרים, חיסול בכירים, וקטיעת שרשרת הפיקוד והשליטה של חזבאללה. רק לאחר מכן, ישראל קיימה תמרון מוגבל ביותר בדרום לבנון. המלחמה מול חזבאללה הייתה סיפור הצלחה. חזבאללה קיבל את הסכם הפסקת האש שרקחו האמריקאים, ומאז אינו מסוגל להגיב למאמצי האכיפה הישראלים, ולפעילות המוגברת של צבא לבנון לדחוק אותו צפונה מנהר הליטני. בחודש אוגוסט 2025 ממשלת לבנון אף קיבלה החלטה חסרת תקדים לפרק את חזבאללה מנשקו. מדובר בתמורות שהיו נתפסות דמיוניות בישראל לפני כמה שנים. התוצאות המרשימות נגד חזבאללה הגיעו מבחירת אמצעים צבאיים מחוכמים שתאמו יעדים מדיניים מדודים ושקולים. אמצעים אלו תמכו במאמצים המדיניים האמריקאיים לקידום הפסקת האש, ולאחר מכן במאמצים המדיניים לפרק את חזבאללה. לא היה נדרש תמרון דרמטי לעומק לבנון או "קרב שיא" (לפי הפרשנים

של קלאוזוביץ שמבכרים את ההכרעה). להפך, דווקא דרך זיהוי נכון של מרכז הכובד השונה של חזבאללה (אף הוא מושג שמגיע מקלאוזוביץ), ישראל הצליחה להנחית עליו מכות כואבות שתמרון קרקעי לא היה מצליח להשיג, ומבלי לספוג את עלויות כיבוש השטח והחזקתו בידי צה"ל. כל זאת בשילוב תבונה מדינית בקידום הסכם הפסקת אש נוח לישראל בתנאיו, והמשך מאמצים מדיניים להחליש את חזבאללה לאחר מכן. זירת לבנון היא ניצחון מובהק שבו כוח צבאי ומדיניות השתלבו כדי להשיא את התוצאה האופטימלית, ואבן הבוחן לתוצאה גם הוא מדיני.

מן העבר השני, קשה להרעיף שבחים על ניהול המלחמה בעזה. חרף חיסול בכירי חמאס, פגיעות חוזרות ונשנות במסגרותיו, וחסול עשרות אלפים מלוחמיו, לא נראה שהגענו לניצחון דומה. המלחמה התאפיינה בלוחמה יבשתית איטית ומקוטעת, בשחיקה גבוהה של המסגרות ושל החומרה הצבאית (materiel). חמאס הוכנע כצבא טרור ונאלץ לשוב לפעול בתצורת גרילה (פרל, 2025), אך הוא שמר על פעילות סדירה עד סוף המלחמה. לאחר מכן, שב והשתלט על שטחי הרצועה במהירות. אומנם תוכנית סיום המלחמה של טראמפ ראתה את חמאס מוותר על כל החטופים החיים בפעימה אחת, אך שאר רכיבי התוכנית כבר הוצפו בתחילת שנת 2024. לפיהם חמאס מסכים לוותר על השלטון האזרחי, לא מתפרק מנשקו אלא לפי עמדתו ארוכת הטווח לידי "מסגרת לאומית מוסכמת", וישראל מסיימת את המלחמה. המשך הלחץ הצבאי בשטח אומנם שיפר במידה מסוימת את תנאי הסיום של המלחמה, אך ככל הישג יש לשאול האם הוא היה שווה את המחיר, או האם הגענו לתועלת שולית פוחתת בהתמשכות המלחמה לפרק זמן כה ארוך. האם לא היו כלי מדיניות אחרים מלבד הפעלת כוח שהיו יכולים להשיא תועלת רבה יותר בהשגת מטרות המלחמה?

צבא היבשה הוא רכיב חשוב, אך לא בהכרח מרכזי, בקומפלקס הפעלת הכוח הישראלי. אומנם צבא היבשה אפקטיבי יותר, קטלני יותר, ומקצועי יותר מזה שיצא למלחמה ביוני 1967, אך הוא מצוי בסביבה אסטרטגית שונה שבה ספק רב אם הוא יכול לייצר את אותם ההישגים. בהסתכלות פרוספקטיבית ביחס לזירות השונות, הקיימות או המתפתחות, נראה שאת עיקר את הדגש בבניין הכוח ובתפיסת ההפעלה יש להעביר למערכים אחרים בקומפלקס. יש לקוות, כי גם בעתיד נשכיל לשלב בין הפעלת כוח לתבונה מדינית שתתרגם הישגים צבאיים לניצחונות. לבסוף, אסיים בקריאה לתחייה ניאו-קלאוזוביאנית במחשבה הישראלית. בשנים האחרונות עלו קולות לפיהם נס ליחה של התאוריה של קלאוזוביץ שלפיה המלחמה היא כלי מדיניות, שנגמרת במעשה מדיני. כך לדוגמה, אלוף (בדימוס) יעקב עמידרור כתב בשעתו:

ההבנה הישנה, על-פיה על הצבא "לייצר" בשדה הקרב את התנאים שיאפשרו לדרג המדיני להשיג מצב מדיני חדש וטוב יותר ליד שולחן המשא ומתן המדיני - כבר אינה תופסת בחלק ניכר מהמקרים, לפחות לא באותו אופן שעליו דובר פעם.

בעולם הנוכחי והמורכב יותר שבו נאלצים אנשי צבא ומדינאים להתמודד היום, פעמים רבות "התוצאה הצבאית" היא "המצב" שהמדינה והדרג המדיני יכולים, ולכן רוצים, להשיג. אין "השלמה מדינית" נפרדת או נוספת, בין השאר כי אין שום מסגרת מדינית בין-לאומית היכולה להכתיב איזה שהוא מהלך משלים שכזה (עמידרו, 2020, עמ' 32).

אירועי מלחמת "חרבות ברזל" מדגימים שהקשר בין מלחמה למדיניות הוא אינהרנטי, ואין תחליף לפעולה המדינית כמשלימה. התוצאה הצבאית בלבנון לבדה היא לא הדבר הטוב ביותר שהיה ניתן להשיג, ואכן השלמה מדינית השיגה לישראל הרבה יותר. אומנם הזירה הבין-לאומית משתנה, אבל זה לא גוזר כי אין כלל מסגרות בין-לאומיות שיכולות להכתיב מהלכים משלימים או להשיא לישראל רווחים גדלים מפעילות מדינית משלימה. ללא זירה מדינית ויעדי מדיניות הפעלת הכוח היא עיוורת. הדבר נכון ללבנון, הוא נכון לסוריה, ששם יש ניצוצות של אירועים דרמטיים והיסטוריים שעשויים להסתיים במתווה לסיום הסכסוך הרשמי עם מדינת סוריה, וזה נכון גם לאיראן שהסכם חדש עשוי להביא לתומו את האיום של תוכנית הגרעין שלה שרודף אותנו מזה עשורים. זה נכון גם לכל זירה אחרת שישראל פעלה בה, פועלת בה, או תפעל בה. יחד עם זאת, כפי שגת טוען, עלינו תמיד להתאים את התאוריות ואת המושגים שלנו להשתנות הזירה הבין-לאומית, ולשינויי הטכנולוגיה שמשפיעים על האופן שבו מלחמות מתנהלות.

רשימת המקורות

- ברודי, ברנרד (1980). **מלחמה ופוליטיקה**. מערכות.
- ברק, אור (2021). "מ"הכרעה" ל"ניצחון": התרת הבלבול בטרמינולוגיה הצבאית בישראל". **עדכן אסטרטגי**, כרך 24, גיליון 2, עמ' 16-29.
- הארט לידל, בייל (1956). **אסטרטגיה של גישה עקיפה: מאה דורות של מלחמה**. מערכות.
- הארט לידל, בייל (1987). **מחשבות על מלחמה**. מערכות.
- הרבכי, יהושפט (1990). **מלחמה ואסטרטגיה**. מערכות.
- ואלך, יהודה (1977). **תורות צבאיות: התפתחותן במאות ה-19 וה-20**. מערכות.
- חזות, גיא (2024). **צבא ההיי־טק וצבא הפרשים - כיצד ויתרה ישראל על צבא היבשה**. מערכות ומודן.
- טוכמן, ברברה (1999). **אוגוסט 1914**. דביר.
- לאונרד, רוג'ר אשלי (1977). **מדריך קצר לקלאזביץ: על המלחמה**. מערכות.
- עמידרור, יעקב (אוקטובר 2020). תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל. **בין הקטבים** 30-28, עמ' 19-34.
- פרל, גל (יוני 2025). "האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור - מלחמת חרבות ברזל כמקרה בוחן". **בין הקטבים**, גיליון 46, עמ' 107-129.
- קלאוזביץ, קרל פון (1950). **עקרונות המלחמה**. מערכות.
- שלח, עפר (יולי 2025). "הכר את עצמך, הכר את האויב: לקחים מערכתיים מהלחימה באיראן, לבנון ועזה". **בין הקטבים**, גיליון 46, עמ' 43-61.
- שפיגל, נבו (אוגוסט 2025). "להוציא את ההרתעה מהמשוואה". **בין הקטבים**, גיליון 46, עמ' 1-13.
- שפיגל, נבו (14 באוקטובר 2025). אפשר לנצח ארגון טרור, לא את המציאות. **תלם**.
- Doyle, Michael W. (1997). *Ways of War and Peace*. W. W. Norton & Company.
- Gat, Azar (2001). *A History of Military Thought: From the Enlightenment to the Cold War*. Oxford University Press.
- Gat, Azar (2006). *War in Human Civilization*. Oxford University Press.
- Gat, Azar (2009). *Victorious and Vulnerable: Why Democracy Won in the 20th Century and How it is Still Imperiled*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Gat, Azar (2017). *The Causes of War and the Spread of Peace: But Will War Rebound?* Oxford University Press.
- Gat, Azar (2018). *War and Strategy in the Modern World: From Blitzkrieg to Unconventional Terrorism*. Routledge.
- Gat, Azar (2024). *The Clausewitz Myth: Or the Emperor's New Clothes*. Chronos Books.
- Gat, Azar (2025). *Military Theory and the Conduct of War: What Is Strategy All About?* Hurst Publishers.
- Snyder, Jack (1984). *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*. Cornell University Press.

על הכותבים

- **סא"ל (מיל') ד"ר דותן דרוק** - חוקר בכיר לשעבר במרכז דדו, עמית מחקר במחלקה להיסטוריה ומלמד באוניברסיטאות העברית, חיפה ובר־אילן, במסגרת תפקידיו במילואים שירת כמפקד גדוד חי"ר וכיום משרת כמנהל לחימה בעוצבת 'עקבות הברזל'.
- **סא"ל (מיל') ד"ר שגיא טורגן** - ראש הצוות האקדמי של המכללה לפיקוד ומטה (פו"ם) ומרצה באוניברסיטת בן־גוריון. שני ספריו, **ממני אישית לא יצא גנרל** (הוצאת יד בן צבי) ו**אבי היחידה** (הוצאת מערכות ומודן), עוסקים בהכשרה לפיקוד בצה"ל בראשית המדינה ובאפיון דמות המפקד הישראלי.
- **אל"ם (מיל') רון טירה** - טייס לשעבר, ומחבר ספרים ומאמרים בנושאי אסטרטגיה צבאית, משרת במילואים במחלקת אסטרטגיה של חיל האוויר.
- **אל"ם (מיל') גור ליש** - רמ"ח תכנון המערכה בחיל האוויר וראש חטיבת תפיסת הביטחון במטה לביטחון לאומי לשעבר.
- **אל"ם ירון סימסולו** - יוצא יחידת דובדבן, פיקד בעבר על פלס"ר גבעתי, גדוד 906 וחטיבת הצנחנים במילואים "שועלי מרום" ושימש כקצין אג"ם עוצבת געש. כיום משמש כראש תורת חי"ר וצנחנים (תחצ"ן) בזרוע היבשה.
- **תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל** - מפקד מרכז דדו בשנים 2014-2019 וכיום ראש תחום המחקר במרכז דדו לחשיבה צבאית בין־תחומית. בתפקידו האחרון שימש כמפקד המרכז וקודם לכן, במלחמת לבנון השנייה, פיקד על עוצבת "מרכבות הפלדה". בעל תואר דוקטור בביולוגיה אבולוציונית מאוניברסיטת חיפה ותואר דוקטור נוסף במדעי המדינה מאוניברסיטת בר־אילן. ב־2019 קיבל תואר דוקטור נוסף בארכאולוגיה פרה־היסטורית. בוגר המכללה לביטחון לאומי.
- **גל פרל** - חוקר בכיר במרכז דדו והעורך הראשי של כתב העת **בין הקטבים**. מרבה לכתוב בנושאי צבא וביטחון. משרת כקצין צנחנים במילואים, בין היתר במלחמת "חרבות ברזל".

עפר שלח – חבר הכנסת לשעבר עפר שלח הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי. שירת בחטיבת הצנחנים כלוחם וקצין, וכמ"פ מילואים נפצע בשירותו בלבנון בשנת 1983. שלח היה פרשן ובעל טור מוביל בתחומי הביטחון, המדיניות והפוליטיקה במגוון כלי תקשורת בולטים במשך כ-25 שנים. ב-2013 נבחר לכנסת ה-19 מטעם מפלגת "יש עתיד", וכיהן בה עד שנת 2020. בין היתר היה חבר בכיר בוועדת החוץ והביטחון ויו"ר ועדת המשנה לתפיסת הביטחון ובניין הכוח וחבר בוועדת המשנה למודיעין ושירותים חשאיים. הוא פרסם מספר ספרים בנושאי צבא וביטחון.

נבו שפיגל – דוקטורנט לפילוסופיה באוניברסיטת תל אביב, עמית קרן עזריאלי וחוקר במכון מולד.

מלחמת "חרבות ברזל" עברה שלב. בכלל החזיתות שוררת הפסקת אש ובצידה מתיחות ומפעם לפעם פרצי לחימה. צה"ל עודו בשלבים מוקדמים של תהליך הלמידה הנחוץ בעקבות המלחמה באופן המעיב, בין השאר, על יכולתו להכיר בשינוי המתואר. ללא תהליך הלמידה וההשתנות הנובע מכך, קיים סימן שאלה באשר ליכולתו של צה"ל לפתח תפיסות הפעלת כוח ובניין כוח מתאימות, אשר יקנו לו את חופש הפעולה המבצעי, את קצב המבצעים, את אורך הנשימה ואת היתרונות היחסיים הנחוצים לו בלחימה בשנים הבאות. כבר היום ניתן להוציא כמה מושכלות יסוד מן המלחמה ובהן הצורך לחזור לציווי קיצור משך הלחימה ככל שניתן ובמקביל לכך הצורך להיערך למלחמה שאורכה לפחות בן שנה; הצורך בכשירות לתמרון יבשתי הכרעתי בשתי חזיתות במקביל (ומכך נגזרות גם משמעויות לגודל הצבא ולהשקעה בצבא מילואים כשיר ומיומן ומתוגמל); הצורך בשימור היתרון האיכותי של צה"ל ושל גופי ביטחון נוספים על אויבינו (כפי שבא לידי ביטוי במתקפת הביפרים ובהשגת העליונות האווירית במבצע "עם כלביא"), שנתר ציווי חיוני מאין כמותו, ומושכלות נוספות.

הבנות כמעט אינסטינקטיביות אלו, נכונות ככל שיהיו, אמנם שולחות אותנו בהקדם לשולחן השרטוט ובניין הכוח עם הבנה ראשונית של הדרוש לצה"ל, אך אינן פוטרות אותנו מניהול תהליך למידה יסודי ומקיף שיש לקדמו. יתרה מכך, חלק ממושכלות אלו מחייבות רכיבים שבהיעדר השקעה בהם (למשל, פיתוח ושימור כוח אדם איכותי בציר הפיקודי בזרוע היבשה), התוכניות שנגזרות מהן יישארו בחזקת הבטחות ריקות.

הגיליון הנוכחי של **בין הקטבים** ממשיך את סדרת הגיליונות של כתב העת אשר עוסקים במלחמה. הגיליון כולל שורת מאמרים שעוסקים בבחינה ביקורתית של צה"ל במלחמה ברמה הטקטית, האופרטיבית והאסטרטגית. הם עוסקים בחלק מהשאלות המלוות אותנו מאז החלה המלחמה ובכללן השאלות: האם ניתן להכריע צבאות טרור כגון חמאס וחזבאללה או שנגזר עלינו להשלים עם קיומם? האם התארכות המלחמה מלמדת על השתנות תפיסת הביטחון הישראלית אשר חתרה באופן מסורתי למלחמות קצרות והכרעניות? ומה הם הלקחים שניתן להפיק מהלחימה כבר בעת הנוכחית לקראת העימותים הבאים הצפויים?